DenkWijzer

Thema: De provincie

Interview met directeur IPO

Wel of geen Randstadprovincie?

Terugblik op beleid Balkenende

Schutte over geschiedenis provincie

En verder:

Roel Kuiper over de Nationale Conventie

Mediation in het openbaar bestuur

1

JAARGANG 7 | NUMMER 1 | FEBRUARI 2007

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 7, nummer 1, februari 2007

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten
- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december

Deadline kopij volgende nummer:
1 maart 2007

Redactie:
Jan Post (hoofdredacteur),
Henk Visser (namens bestuurdersvereniging),
Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:
Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

http://wi.christenunie.nl
http://bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2007
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

"De ChristenUnie is onze bondgenoot"
Het WI sprak met Gerard Beukema, directeur van het Interprovinciaal Overleg (IPO). Na een carrière in onder meer de Groningse provinciepolitiek bevindt hij zich sinds 2000 in Den Haag, het centrum van de politieke macht in Nederland. Onder zijn leiding proberen de provincies als en waar nodig de neuzen dezelfde kant op te krijgen. Hoe kijkt hij terug op het vorige kabinet en wat verlangt hij van een nieuw kabinet?

6

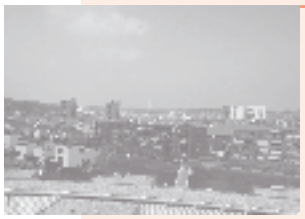

Terugblik op Remkes: risicoloos en prudent
Heeft minister Remkes de verwachtingen van provincies de afgelopen jaren waargemaakt? Volgens Herman Sietsma, Algemeen directeur van de provincie Utrecht, is Remkes een nuchtere minister geweest die geen dogmatiek tentoonspreidde, maar op safe speelde: geen grote mislukkingen, maar ook geen vergezichten. "Minister Remkes zal niet als kampioen van decentralisatie de geschiedenis ingaan."

10

De provincie in historisch perspectief
Gert Schutte gaat na hoe de provincies gegroeid zijn tot wat ze nu zijn. De ontstaansgeschiedenis blijkt terug te gaan tot de vroege Middeleeuwen. Daarnaast gaat hij na hoe specifiek Nederlands provincies zijn. Het blijkt dat de bestuurlijke indeling van een land niet los valt te zien van de geschiedenis en cultuur en dat elk land, ongeacht zijn grootte, behoefte heeft aan enkele decentrale bestuurslagen.

14

Naar een Randstadprovincie?
Over de toekomst van het middenbestuur wordt veel gediscussieerd. De Randstad - en een eventuele Randstadprovincie - speelt daar een grote rol bij. In dit artikel gaat het statenlid Joop Evertse in op de gevoerde discussie. Moet er inderdaad een Randstadprovincie komen?

22

Wat moet de provincie doen?
Wat zouden de kerntaken voor een provincie moeten zijn? Bij de bezinning daarop stelt burgemeester Bort Koelewijn zich de vraag wat er misgaat als de provincies er niet meer zouden zijn. Hij kijkt daarbij vooral vanuit gemeentelijk perspectief. "Ik zie de provincie als complementair bestuur op de gemeenten. (...) Aan al te veel originaliteit bij de provincies bestaat niet veel behoefte."

De provincie

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

Het feest der democratie gaat nog even door: er komen weer verkiezingen aan. Opnieuw mag de Nederlander zijn burgerschap invulling geven door naar de stembus af te reizen. Op 7 maart gaat het om de Provinciale Staten. Terwijl de campagnes voor die verkiezingen in volle gang zijn, wordt intussen op landelijk niveau doorgewerkt aan de vorming van een nieuw kabinet.

Veel formatie, weinig informatie

Met grote regelmaat horen we uit Den Haag het nieuws dat 'er geen nieuws is'. De formatie vindt plaats achter gesloten deuren. Een verademing: na een overdosis aan nieuws in de periode voor de verkiezingen, nu een tijd waarin we zowaar weer nieuws-gierig worden, be-nieuwd: wat gebeurt daar eigenlijk? En waar?

De discussie over mogelijke deelname van de ChristenUnie gaat ook buiten de partij gewoon door. De posities variëren van 'merkwaardig opgetogen' tot 'angstig afwachtend'. Sommigen vinden toetreding van een expliciet christelijke partij tot het kabinet een gevaar voor de scheiding van kerk en staat en zijn bang voor een mogelijk splijtende werking van religie in het publieke domein. De liberale vrees voor religie in het openbare leven wordt echter steeds minder dominant. Ook andere geluiden komen naar voren. Denk bijvoorbeeld aan het recente vuistdikke WRR-rapport over geloven in het publieke domein. Volgens sommigen heeft geloof juist positieve effecten bij de bestrijding van de verschraling van het publieke leven.

Is de partij er klaar voor?

Bij buitenstaanders leeft dus – soms tot eigen verrassing – de wens dat de ChristenUnie meehelpt aan het besturen van Nederland. Maar is de partij er zelf klaar voor? In het *Nederlands Dagblad* van zaterdag 13 januari gaven enkele geleerde heren daarover hun mening: Stefan Paas, Eimert van Middelkoop, Rienk Janssens en Ad de Bruijne. Zij constateren dat in de politieke praktijk de hooggestemde idealen naar de achtergrond zijn verdwenen. De partij is bescheidener geworden na Paars. Een herkerstening van de samenleving staat niet meer op het programma. De Bruijne: "In de praktijk zie ik nu vooral een politiek die nadruk legt op naastenliefde en dienstbaarheid vanuit het inzicht dat besturen vanuit een christelijke overtuiging een doel op zich is. Een doel dat de samenleving ten goede komt."

Hoe moeten we deze verandering beoordelen? Helaas is de theoretische bezinning op deze praktische verschuiving nog nauwelijks op gang gekomen. Die doordenking is echter wel nodig, zeker gezien de huidige politieke situatie. Daarom organiseert het WI op D.V. **zaterdag 14 april aanstaande een congres** waar deze vragen de revue passeren. Stefan Paas en Ad de Bruijne zullen dan hun visies toelichten. Zo wil het WI bijdragen aan een meer fundamenteel debat over christelijke politiek in de eenentwintigste eeuw. Meer informatie over het congres vindt u op pagina 33 van dit nummer en in onze komende nieuwsbrief.

Kortom, de ChristenUnie lijkt klaar voor de praktijk van de regeringsdeelname, maar er is voldoende werk aan de WI-winkel voor verdere theoretische doordenking.

Kabinet en provincie

Ten slotte: wat kan het kabinet voor de provincie betekenen en wat zijn de verwachtingen van het middenbestuur ten aanzien van de nieuwe regering? En hoe waardeert men de ChristenUnie eigenlijk in provincieland? Gerard Beukema hoopt als directeur van het Interprovinciaal Overleg dat de ChristenUnie gaat meeregeren. Hij noemt in ons interview de ChristenUnie een heuse bondgenoot als het gaat om provinciebeleid. Dit compliment laat hij wel gepaard gaan met een aantal adviezen voor het komende kabinet.

Nog meer adviezen geeft de commissie-Kok (17 januari jl.). Die commissie pleit voor een Randstadbestuur dat in de plaats moet komen van de huidige vier provincies. Ze betoogt dat het komende kabinet de regisseur van deze bestuurlijke verandering moet zijn.

Het blijkt dus dat er voldoende te ondernemen valt voor een nieuwe regering, zeker ook als het gaat om kwesties die betrekking hebben op het middenbestuur. We wensen daar bestuurders en andere betrokkenen op zowel landelijk als provinciaal niveau veel wijsheid en zegen bij.

“De ChistenUnie is onze bondgenoot”

Interview met Gerard Beukema, directeur van het IPO

Door Geert Jan Spijker en Koos van der Kolk

Weer, wind en wisselstoringen konden niet voorkomen dat we stipt op tijd arriveerden op het adres van het Interprovinciaal Overleg (IPO), vlakbij Den Haag CS. We spraken daar de directeur van het IPO, Gerard Beukema. Na een carrière in onder meer de Groningse provinciepolitiek bevindt hij zich sinds 2000 in Den Haag, het centrum van de politieke macht in Nederland. Onder zijn leiding probeert het IPO de neuzen van de provincies als en waar nodig dezelfde kant op te krijgen.

Het IPO is vrij onbekend buiten de provinciewereld. Wat doet het eigenlijk?
Het heeft feitelijk twee functies. Allereerst de belangenbehartiging voor het provinciaal bestuur. Daarbij zijn we actief op drie fronten: de ministeries, het parlement en Europa. Het zwaartepunt van deze belangenbehartiging ligt overigens bij de ministeries. We hebben dan ook een stevig netwerk binnen de departementen. Natuurlijk zijn er ook zijn intensieve contacten met Kamerleden. We helpen hen ook wel, bijvoorbeeld bij het voorbereiden van amendementen. Onze tweede taak is het organiseren van een platform van overleg tussen provincies.
Omdat we een relatief kleine organisatie zijn - 60 mensen - zijn we erg afhankelijk van provinciemedewerkers. We hebben een structuur van ambtelijke adviesgroepen. Ook zorgen we voor een platform van overleg tussen gedeputeerden. Zo kunnen ervaringen en ideeën uitgewisseld worden. Dat is erg nuttig. Limburg kan zo leren van Groningen, Drente van Zeeland, et cetera. Daarnaast proberen we door studies een bijdrage te leveren aan de vernieuwing van het provinciale bestuur.

Het IPO probeert de neuzen dezelfde kant op te krijgen. Maar er is natuurlijk ook sprake van concurrentie tussen provincies.
Er vindt natuurlijk een gevecht plaats tussen de provincies, bijvoorbeeld om geld. Provincies hebben zelf ook belangenbehartigers in Den Haag rondlopen. Als het bijvoorbeeld gaat om het algemene budget bij verkeer en vervoer, dus hoeveel geld steken we in nieuwe wegen in Nederland, dan spelen wij een belangrijke rol. Maar of die wegen vervolgens in Overijssel dan wel in Utrecht aangelegd worden, laten we graag aan de provincies over. Dan blijven wij bescheiden in de coulissen staan.

Valt de provincie vaak niet een beetje tussen de wal (gemeenten) en het schip (het Rijk)?
De provincie is een noodzakelijke overheidslaag. Zelfs in centralistisch georganiseerde landen, waar een bestuur van twee lagen is, wordt steeds vaker een extra laag gebracht. De regio wint dus aan belang. Ontwikkeling van de netwerkeconomie vindt bijvoorbeeld op regionaal niveau plaats. Bedrijven kijken steeds meer naar factoren als het sociale en culture klimaat en de infrastructuur. Dit zijn zaken die steeds meer op regionaal niveau vorm krijgen. Het is niet voor niets dat de positie van de provincie enorm versterkt is. Kijk naar de wetten voor Ruimtelijke Ordening, de Wet Inrichting Landelijk Gebied, ontwikkelingen op het terrein van waterbeheer, mobiliteit en jeugdzorg. Op al die terreinen heeft de provincie nu meer voor het zeggen. Kortom, als er geen provincie in Nederland zou zijn, zou die worden uitgevonden.

De provincie is dus belangrijk. Toch is de opkomst bij de provinciale verkiezingen standaard een stuk lager dan bij de gemeentelijke en landelijke verkiezingen.
Ik zou dat toch willen relativeren. De president van Amerika wordt ook altijd gekozen met minder dan vijftig

procent van het aantal mogelijke stemmen. En in grote steden is de opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen ook laag. Je moet ook realistisch zijn: de directe betrokkenheid van de burger bij de provincie is betrekkelijk. De taken van de provincie zijn lastig te communiceren naar de burger. Het zijn vaak zaken waar de burger geen direct belang bij heeft. Toch gaat het ook bij de Statenverkiezingen om politieke keuzen. Wel zie je dat provinciale statenverkiezingen een graadmeter vormen voor de landelijke politiek.

Wat zijn volgens u de belangrijkste taken van de provincie?
Zolang gemeenten taken gezamenlijk voor elkaar krijgen, is er geen enkele reden om de provincie daar in beeld te brengen. Taken moeten zo dicht mogelijk bij de burger worden uitgevoerd. Mijn uitgangspunt is: als het op gemeentelijk niveau kan, dan moet het daar plaatsvinden. Soms is het echter juist wel nodig de provincie erbij te betrekken. In Groningen was ik bijvoorbeeld medeverantwoordelijk voor het project *Blauwestad*, waarbij vijftienhonderd hectare landbouwgrond een hele andere bestemming krijgt. Dat stuk land lag in drie gemeenten. Daar was het essentieel dat de provincie de kar trok, mede vanwege de complexiteit. Nu het op de uitvoering aankomt, ligt de bal vooral weer bij de gemeente.
Bij iedere nieuwe overheidstaak moet je je dus afvragen bij welke overheid je dat onderbrengt. In Den Haag gebeurt dat helaas niet altijd zorgvuldig. De afgelopen tijd zijn er belangrijke taken verschoven van rijk naar gemeenten, zoals bij de WMO. Er zouden vaker zulke heldere keuzes gemaakt moeten worden. Een van de redenen van bestuurlijke drukte is dat wij in Nederland niet duidelijke keuzes durven te maken over de schaal die nodig is om de gemeente of de provincie te organiseren.

Hoe beoordeelt u de opstelling van de ChristenUnie hierin?
De ChristenUnie kiest wel een duidelijke positie in deze discussie. De partij gaat gemeentelijke schaalvergroting niet uit de weg als dat nodig is. Ze heeft in mijn ogen sowieso een heldere visie als het gaat om de inrichting van het binnenlands bestuur. Dat geeft meer houvast dan de visie van een aantal andere partijen. Wij zijn als IPO dan ook blij met een mogelijke deelname van de ChristenUnie aan het kabinet.

U noemt de ChristenUnie zelfs ergens een 'bondgenoot'.
Waar het gaat om positie van de provincies en ook om het meedenken van politieke partijen over de toekomst van het provinciaal bestuur is de ChristenUnie zeker een meedenkende bondgenoot, kritisch waar nodig, maar ook erg realistisch.
Gelukkig is de ChristenUnie, evenals het CDA overigens, pertinent tegen het pleidooi van de VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, red.) voor een gesloten huishouding van provincies. Dat zou provincies zeer belemmeren in het zijn van een goed regionaal openbaar bestuur.

Momenteel wordt veel gediscussieerd over een mogelijke Randstadprovincie. Wat vindt u van een dergelijke provincie?
Persoonlijk ben ik voorstander van een structuuraanpassing in de Randstad. Ik laat in het midden of dat een of twee provincies moeten worden. Maar het probleem van bestuurlijke drukte bevindt zich vooral in de Randstad, dat is duidelijk. Tegelijk moeten we oppassen dat we de Randstad niet als de maat nemen voor het functioneren van de provincies elders. Te vaak wordt het functioneren van de provincies afgemeten aan de Randstad.
Maar in de Randstad moet zeker wat gebeuren. Mijn advies aan de Randstadprovincies is ook echt dat, als het niet tot structuurwijziging komt, de provincies zelf tot hechte bovenprovinciale samenwerking komen, bijvoorbeeld omtrent verkeer en vervoer. De provincies moeten bevoegdheden overdragen aan een interprovinciale autoriteit.

Wat zou u het nieuw te vormen kabinet graag willen meegeven?
Allereerst dat de provincies de ruimte moeten krijgen om hun taken goed te kunnen vervullen. De positie van de provincie is de afgelopen tijd enorm versterkt, overigens vaak met de steun van de ChristenUnie. Provincies zijn daar nu volop mee aan de slag. Het nieuwe kabinet moet de ruimte geven dit verder te vervolmaken.
Ten tweede de jeugdzorg. Provincies zijn nu twee jaar aan de slag met de jeugdzorg en er zijn goede resultaten geboekt. De wachtlijsten zijn bijvoorbeeld verminderd. Onze inzet is: start geen nieuwe structuurdiscussie, maar geef provincies de kans om verder aan de slag te gaan om de jeugdzorg op orde te brengen. Over een tijdje kan dan eventueel een discussie over structuurwijziging volgen. Overigens is dit precies het standpunt van de ChristenUnie. Een minister van gezin- en jeugdzaken is in dit verband een goed punt.
Ten derde moet voorkomen worden dat er bezuinigd wordt op de provincie. Ik zou er niet blij mee zijn als de financiën van de provincies zouden moeten worden herzien. Provincies hebben voor de komende jaren een hele grote investeringsagenda en die heeft in belangrijke mate ook relevantie voor het rijksbeleid, zie bijvoorbeeld de jeugdzorg, waterbeheer, landelijk gebied, enzovoort. Als er wordt bezuinigd op de provincies dan snijdt het rijk zichzelf daarmee in de vingers.

Kortom, over het beleid van het afgelopen kabinet provincies zijn wij, om het met een Gronings understatement te zeggen, 'niet ontevreden'. Wij zouden graag zien dat die lijn wordt doorgetrokken. Het is nu aan ons om die versterkte positie waar te maken.

Remkes en provincies: risicoloos en prudent

Door drs. Herman Sietsma MPA, algemeen directeur en secretaris van de provincie Utrecht.
Uiteraard schrijft hij het onderstaande op persoonlijke titel.

Heeft minister Remkes de verwachtingen van provincies waargemaakt? Naar mijn idee is hij een nuchtere minister geweest die geen dogmatiek tentoonspreidde, maar op safe speelde. Geen grote mislukkingen, maar ook geen vergezichten. Escalatie van de verhoudingen (zoals tussen het Rijk en de gemeenten) bleef bij provincies uit. Maar een krachtige rol van de minister van BZK in het kabinet, bijvoorbeeld in het belang van decentralisatie, werd zelden zichtbaar. Ik schets in deze bijdrage een aantal ontwikkelingen waarmee de provincies de afgelopen vier jaren te maken hebben gehad en sluit af met een evaluatie.

Positie van de provincies

Provincies zijn het in de Grondwet geregelde regionaal bestuur. Ze hebben een lange geschiedenis (sedert de middeleeuwen), ze beschikken over een perfecte legitimatie (rechtstreekse verkiezingen), een interessant domein ('de regio') en verrichten belangrijke taken (toezicht op gemeenten en waterschappen, aansturing van jeugdzorg, planning van de ruimtelijke ontwikkeling, het milieubeleid, de waterhuishouding, verkeer&vervoer en regionale economie).
Toch zijn provincies bij het grote publiek tamelijk onbekend. Iedereen weet wel dat er provinciale wegen en brugwachters zijn, maar voor het overige is de provincie voor veel burgers een abstractie. Gemeentebestuurders zien op hun beurt provincies enerzijds als de instantie waar ze steun voor hun plannen kunnen krijgen, anderzijds is er soms - vooral tussen grotere steden en provincies - competentiestrijd; waar ligt eigenlijk de macht als het gaat over de openbare veiligheid, de ruimtelijke ordening, het verkeers- en vervoersbeleid, de jeugdzorg en waar hóórt die te liggen?
In de Grondwet staat – net zoals dat voor gemeenten is bepaald - dat regeling en bestuur van de huishouding van de provincie aan de provincies wordt "overgelaten". Dat houdt in dat de Grondwet erkent dat de regionale aangelegenheden van origine bij provincies horen. Weliswaar worden bevoegdheden door de staat aan provincies geattribueerd (per slot van rekening berust de soevereiniteit bij de staat en niet bij de staten van de gewesten zoals vóór 1795 het geval was), maar er is geen sprake van door de staat gedelegeerde bevoegdheden. Provincies zijn ook niet bedacht door het Rijk, het is veeleer omgekeerd: de staatseenheid van Nederland is vanuit de provincies ontstaan (Unie van Utrecht, 1579).
Behalve dit constitutioneel en historisch argument is er een krachtige actuele bestuurskundige reden om de zelfstandigheid van provincies te bevorderen. Provincies vormen namelijk de verbinding tussen het lokale grondvlak en de centrale staat en ze voorzien in de behoefte aan gedifferentieerd bestuur op regionale schaal.
Dat decentralisatie van taken naar provincies (en gemeenten) overwegend voordelen heeft, is geen kwestieus punt in ons land. Kwestieuzer is de vraag of men dit beginsel voldoende honoreert in de praktijk. Dat dit niet vanzelf spreekt, blijkt uit het recent verschenen *Manifest van gemeenten*, dat door de meerderheid van de gemeenten is aangenomen en als boodschap bij de kabinetsformateur ligt. Hierin wordt bepleit de 'open huishouding' van de provincies te sluiten; provincies zouden uitsluitend de taken moeten uitvoeren die de wet hen opdraagt. De – veronderstelde - hierdoor overschietende financiële middelen zouden naar de gemeenten moeten overgaan. Deze positiebepaling heeft de verhoudingen tussen provincies en gemeenten, althans tussen hun belangenorganisaties IPO (Interprovinciaal Overleg) en VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten) verstoord. Er worden door het Manifest sentimenten aangeboord die niet produc-

tief zijn. Ook zakelijk gesproken snijdt het pleidooi van de VNG geen hout; voorzover gemeenten provincies ervaren als hindermacht of als 'dubbel bestuur' gaat dat namelijk doorgaans over de manier waarop provincies hun wettelijke (toezichthoudende) taken uitvoeren, en niet over de invulling van de open huishouding. En het versnipperen van regionale taken en middelen over gemeenten zal leiden tot verdamping of tot de vorming van nieuwe intergemeentelijke besturen en organen, waardoor de bestuurlijke drukte toeneemt.

Bestuurlijke drukte in de regio

In de loop van de laatste decennia is de bestuurlijke drukte in de regio al enorm toegenomen. Vóór die tijd was het overzichtelijk: je had gemeenten en je had de provincie.

Maar inmiddels bestaan in het hele land bijvoorbeeld de *politieregio's* als zelfstandige besturen, waarmee gemeenten een zeer afstandelijke en provincies nagenoeg geen relatie hebben. Hetzelfde geldt voor de *veiligheidsregio's* met betrekking tot hulpverlening bij rampen en ongevallen. Burgers of - namens hen - de gekozen raadsleden of statenleden hebben op deze organisaties weinig tot geen invloed. Het zijn de burgemeesters die een regionaal college vormen en de korpsbeheerder (burgemeester van de centrumgemeente) controleren.

Voorts zijn er talloze *samenwerkingsverbanden van gemeenten*; organen waarin gemeenten in vrijheid samenwerken om gemeenschappelijk sterker te staan of om efficiënter te werken.

> *Ook zakelijk gesproken snijdt het* Manifest van gemeenten *geen hout.*

En dan functioneren in zeven stedelijke gebieden *stadsregio's*, die rechtstreeks van het Rijk geld en bevoegdheden ontvangen op het gebied van ruimtelijke ordening, verkeer&vervoer en openbaar vervoer. Ze waren ingesteld in 1995 met de bedoeling om uit te groeien tot stadsprovincies; compacte regiobesturen met een rechtstreeks gekozen bestuur. Van die stadsprovincies is niets terechtgekomen, maar de stadsregio's functioneren nog volop, gefaciliteerd door de onder het bewind van Remkes ingevoerde *Wet gemeenschappelijke regelingen plus*. Vanwege de door het rijk toegekende taken en bevoegdheden èn het ontbreken van invloed van rechtstreeks regionaal gekozenen, knelt hier het democratische tekort: burgers van de stadsregio hebben wel stemrecht voor provinciale staten, maar die staten hebben niets te zeggen over het openbaar vervoer in de stadsregio, die op haar beurt

bestuurd wordt door gemeentebestuurders die juist voor die taak niet gekozen zijn. Zo worden verkiezingen voor provinciale staten voor dit aspect een schijnvertoning en dat doet de positie van provincies geen goed.

Modernisering middenbestuur

In 2002 verscheen het rapport-Geelhoed *Op schaal gewogen*, dat pleitte voor een krachtiger opdrachtgever/opdrachtnemer-relatie tussen het Rijk en de provincies bij grote projecten, en ook voor een modernisering (schaalvergroting) van het middenbestuur in de Randstad. In een relatief recent betoog hebben de burgemeesters van de vier grote steden en de Commissarissen van de Koningin (*de Holland Acht*), zich ook in de richting van een Randstadbestuur uitgelaten zij het dat de eenstemmigheid over de diagnose al spoedig werd overvleugeld door verschil van opvatting over de oplossing: een grote Randstadprovincie of twee Randstadprovincies, namelijk de Noordvleugel (Amsterdam, Utrecht e.o.) en de Zuidvleugel (Rotterdam, Den Haag c.a.). Dat komt ervan als je een olympische klasse wilt varen maar de stuurman vergeet!

Opvallend is het geluid van ChristenUnie wethouder De Weger van Utrecht, die zegt dat provincies uit de Franse tijd stammen en dat men hiermee nu niet meer kan besturen.[1] Hij bepleit een radicaal ander bestuurlijk stelsel, waaronder afschaffing van de provincies en in de plaats daarvan 4 rijksdistricten, vermindering van het aantal gemeenten tot 200, onder andere door uitbreiding van de grote steden met al hun randgemeenten. Het is een verrassend voorstel maar door z'n centralisme en chirurgische benadering mijns inziens zeer onwenselijk (en zeer onhaalbaar).

Het binnenlands bestuur is namelijk niet alleen een beleidsmachine die als voornaamste doel heeft de economie te dienen, maar ook uitdrukking van het in vele eeuwen gegroeide bestuur van de regionale gemeenschap; al zal men daaraan in het noorden, oosten en zuiden van het land meer hechten dan in Holland, Utrecht en Flevoland.

Remkes zal niet als kampioen van decentralisatie de geschiedenis ingaan

De vraag of een provincie Randstad moet worden ingesteld heeft veel aspecten die nog niet doordacht zijn, onder andere de vraag wat zo'n Randstadprovincie betekent voor de eenheid van onze staat. Zal zo'n provincie Randstad (5 miljoen inwoners, de helft van de Nederlandse economie) zich niet op veel punten afzonderen van de Nederlandse staat, bijvoorbeeld in haar Europese positionering?

Bestuurspraktijk

Intussen zien we bij provincies bestuurlijke innovatie. Ze kregen veel kritiek dat ze zich te weinig profileerden en dat hebben ze in hun oren geknoopt en zijn aan de slag gegaan.

Regionale gebiedsontwikkeling is daar het meest markante voorbeeld van; in alle provincies zijn projecten te vinden, vaak bovengemeentelijk qua schaal, waar de provincie niet alleen toezicht en planning, maar ook de feitelijke ontwikkeling tot haar verantwoordelijkheid rekent. Het geldt bijvoorbeeld voor het *Friese Meren* project, voor de *Blauwestad* (Groningen), voor de *Stelling van Amsterdam* (Noord-Holland) voor de financiering van de A-59 (Noord-Brabant), voor het programma *Hart van de Heuvelrug* inclusief vliegbasis Soesterberg (Utrecht).

Ook zien we dat, zonder wettelijke opdracht en in aanvulling op lokaal beleid, provincies actief worden op het gebied van de *sociale agenda en maatschappelijke integratie*. Uiteraard past hier waakzaamheid dat niet in de lokale huishouding wordt getreden, maar veel aspecten van de sociale pijler zijn juist bovenlokaal of regionaal van aard.

Kabinetsbeleid

Wat is nu de invloed van het kabinetsbeleid op deze ontwikkelingen geweest? Wel, minister Remkes zal niet als kampioen van decentralisatie de geschiedenis ingaan. Sinds 2002 ligt er een advies van de Raad voor het Openbaar Bestuur om decentralisatie en autonomie van gemeenten en provincies meer consequent als bestuurlijk uitgangspunt te markeren en ook als beginsel in de Grondwet op te nemen. Daar is door de minister geen actie op ondernomen, terwijl hij zich door zo'n grondwettelijke bepaling in het kabinet gesteund zou kunnen weten.

In de tweede plaats moet gezegd worden dat minister Remkes niet zo heel veel gedaan heeft om de bestuurlijke drukte in de regio te saneren en dat hij dus kansen heeft laten liggen om de positie van provincies beter te profileren. Wel heeft hij een commissie ingesteld die de bestuurlijke drukte hekelde (Commissie-de Grave, *Je gaat erover of niet*), maar daaraan heeft hij in de praktijk nauwelijks gevolgen verbonden. De veiligheidsregio's gaan zich, evenals de politieregio's, geheel los van de provinciale democratie (en overigens ook op grote afstand van de lokale democratie) ontwikkelen. De rol van provincies in het veiligheidsdomein (bijvoorbeeld toezicht op de planvorming) wordt met de komst van de veiligheidsregio's gereduceerd en de toezichthoudende rol van de Commissaris is zeer beperkt.

Hij heeft onder druk van stadsbestuurders de stadsregio's gefaciliteerd door in een nieuwe wet voor onbepaalde tijd hun bestaan te verzekeren, daarmee de bestuurlijke drukte en democratisch tekort in stand latend. Weliswaar heeft hij een half jaar na inwerkingtreding van deze wet

– bij de discussies over vernieuwing van het middenbestuur - verzekerd dat voor de zelfstandige stadsregio's geen blijvende plaats in ons bestuurlijk systeem is, maar dat is gratuit als men zich realiseert dat een *imperium* van bestuurders, dat de stadsregio inmiddels is, zelden gemakkelijk wordt prijsgegeven.
Met betrekking tot de vernieuwing van het middenbestuur heeft minister Remkes het rapport-Geelhoed (2002) niet aangegrepen voor bestuurlijke vernieuwing. Hem werd om die reden laksheid verweten, maar gezegd moet worden dat hij vervolgens het signaal van de Holland Acht (2005) constructief heeft opgepakt door met een goede procesregie een debat over het middenbestuur te bevorderen. Dit heeft geleid tot een brede discussie over zijn nota *Maatwerk in het middenbestuur* (2006), waar het nieuwe kabinet mee aan het werk kan.
Tot slot heeft minister Remkes, met een aantal collega's, een advies gevraagd van de commissie-Alders met betrekking tot het interbestuurlijk toezicht (toezicht van overheden op overheden). Het logische uitgangspunt voor wat het op gemeenten (namelijk dat dit bij één hogere overheid zou moeten berusten, namelijk de provincie, en niet tevens bij het Rijk) werd door minister Remkes royaal beleden noch breed ondersteund.
In bredere zin is deze kabinetsperiode voor provincies wel vruchtbaar geweest. Eind 2006 konden de provincies met minister Veerman het akkoord afsluiten op grond waarvan alle geldstromen in het landelijk gebied via de provincies gaan lopen (*Investeringsbudget Landelijk Gebied*). Het gaat hier om belangen van natuur, landschap, cultuurhistorie, landbouw etc. voor in totaal een bedrag van 3,2 miljard voor de periode van 2007-2013. Deze decentralisatie is voor provincies qua volume een hoogtepunt in de naoorlogse geschiedenis en kan als een zeer geslaagd resultaat van de inspanningen van het ministerie van LNV en de gezamenlijke provincies worden beschouwd.
In 2005 is de Wet op de Jeugdzorg in werking getreden, waarin aan de provincies een cruciale rol is toebedeeld op het punt van de aansturing en financiering van de Bureaus Jeugdzorg, die weer in verbinding staan met de jeugdzorginstellingen. Voor enkele stedelijke regio's (Amsterdam, Haaglanden, Rijnmond) is een uitzondering gemaakt; daar ligt de financiering van de jeugdzorg bij de stadsregio's. Deze taak voor provincies is een test-case, omdat in dit complexe terrein regelmatig bureaucratische en aansturingsproblemen ontstaan.
In de nieuwe *Wet op de ruimtelijke ordening* krijgen provincies een belangrijke regiefunctie, waarbij ze niet zozeer toetsend (achteraf) gemeentelijke plannen kunnen beïnvloeden, maar vooral ook regisserend (vooraf) zelf ruimtelijke ontwikkelingen tot stand kunnen brengen. Deze wet sluit prima aan bij de actieve gebiedsontwikkeling die provincies ter hand hebben genomen.

Toekomst

Verwacht mag worden dat de discussie over het middenbestuur in de Randstad bij de kabinetsformatie een grote rol zal spelen, aan de hand van het advies van de commissie-Kok (dat bij het schrijven van deze bijdrage nog niet bekend is). Mijn advies aan de ChristenUnie-parlementariërs is om niet te streven naar een provincie-moloch die de binnenlands-bestuurlijke verhoudingen op zijn kop zet maar, meer in de lijn van Groen van Prinsterer, naar een geleidelijke versterking van regie in de Randstad die Nederlands van karakter is en niet eenzijdig de economie centraal stelt. Saneer de bestuurlijke wildgroei door het kiezersmandaat van gekozenen serieus te nemen; daarbij hoort beëindiging van de WGR-plus en versterking van regionaal-democratische invloed op politie- en veiligheidsregio's. Indien een hernieuwde begrenzing van provincies in de Randstad de beste uitkomst blijkt, hoeft daartegen geen bezwaar te zijn, mits de essentie van decentralisatie en regionale autonomie in onze eenheidsstaat gewaarborgd is.

Er moet niet gestreefd worden naar een provincie-moloch die de binnenlands-bestuurlijke verhoudingen op zijn kop zet.

In de overige delen van Nederland kunnen de provincies, al dan niet met versterkte landsdelige samenwerking, prima de toekomst in en moet de aandacht vooral worden gericht op versterking van hun zelfstandigheid en probleemoplossend vermogen. Het gaat daarbij primair om de fysieke sector (gebiedsgerichte ontwikkeling), maar ook verdient de analyse van professor Toonen de aandacht (*Theorie van de provincie, 2005)* dat het sociale terrein in de regio verwaarloosd wordt. Zijn conclusie is dat de ontzuiling gaten heeft geslagen in de publieke verantwoordelijkheid voor domeinen als zorg, welzijn, onderwijs en dat hier, anders dan in vergelijkbare Europese landen, geen regionaal bestuur is dat voldoende kader biedt voor marktgerichte ontwikkelingen.
De provincie heeft, als modern middenbestuur, alle toekomst. Ze is onderdeel van de staat, maar tevens uitdrukking van de zichzelf besturende regio. We leven niet meer in de tijd van Johannes Althusius, die rond 1600 een rechte lijn ontwaarde van het individu naar het gezin, van het gezin naar naar de stad of het dorp en van stad of dorp naar de provincie. En misschien was Groen van Prinsterer in retroperspectief in 1850 iets te ontevreden over de zijns inziens te beperkte zelfstandigheid van provincies van de Provinciale wet van Thorbecke. Maar decentralisatie en regionale autonomie zijn begrippen die passen in de anti-revolutionaire staatsleer omdat ze aansluiten bij diversiteit en machtsconcentratie tegengaan. Daarom behoren deze begrippen ook in de toekomst voorop te staan.

1 *Nederlands Dagblad* 31 oktober 2006.
(Zie ook p.26-27 van dit nummer van *DenkWijzer*)

De provincie in historisch perspectief

Door Gert Schutte, oud-lid van de Tweede Kamer voor het GPV

De bestuurlijke hoofdstructuur van Nederland bestaat uit een tamelijk stabiel aantal provincies en een voortdurend slinkend aantal gemeenten. Maar hoe is deze bestuurlijke driedeling tot stand gekomen? En hoe specifiek Nederlands is zij?

Over de grens

Alvorens in de nationale geschiedenis te duiken is het interessant eens om ons heen te kijken. Hoe hebben andere landen in onze omgeving hun binnenlands bestuur ingericht? En wat kunnen wij daar eventueel van leren? Het eerste dat bij een blik over de grenzen opvalt is dat elk land iets eigens heeft waardoor de bestuurlijke indeling in belangrijke mate wordt bepaald. In *België* is dat uiteraard de rol van de taalgemeenschappen. België kent net als Nederland een aantal provincies (10) en gemeenten (bijna 600). Maar belangrijker is dat het land bestaat uit drie gewesten, het Vlaamse, het Waalse en het Brusselse gewest. De gewestelijke regeringen vervullen een belangrijke rol in het openbaar bestuur. Het is dan niet verwonderlijk dat de rol van de provincies bescheiden is.

Het eigene van de bestuurlijke indeling bij onze oosterburen zit vooral in de federale structuur van *Duitsland*. Sedert de Duitse hereniging bestaat de Bondsrepubliek uit 16 deelstaten, de *Länder,* die over een grote mate van autonomie beschikken en die via de Bondsraad een belangrijke invloed hebben op de wetgeving voor heel Duitsland. Op het niveau van de *Länder* is verder over het algemeen sprake van nog eens drie bestuurslagen: de *Regierungsbezirke*, de *Kreise* en de *Gemeinden*. Het zou een afzonderlijke studie vergen om te ontdekken hoe de Duitse geschiedenis uiteindelijk tot deze structuur heeft geleid.

Elk land blijkt ongeacht zijn grootte behoefte te hebben aan enkele decentrale bestuurslagen

In *Frankrijk* draagt de bestuurlijke indeling nog steeds de sporen van de Franse revolutie, toen het land werd ingedeeld in bijna 100 departementen. Deze zijn weer onderverdeeld in ruim 300 arrondissementen, 3400 kantons en

maar liefst bijna 37000 gemeenten. Tussen het bestuur van de republiek en de departementen zijn ook nog eens 22 regio's gevoegd. In deze ingewikkelde structuur spelen eigenlijk alleen de departementen een rol van betekenis.
In *Zwitserland* tenslotte spelen de 26 kantons een centrale rol evenals de ongeveer 3000 gemeenten. Het bestuur van dit land is dan ook bij uitstek decentraal georganiseerd. Ook hier speelt de historie, in combinatie met de eeuwenlange geïsoleerde ligging, een belangrijke rol.
Uit deze (beperkte) internationale vergelijking kunnen al enkele conclusies worden getrokken. In de eerste plaats dat de bestuurlijke indeling van een land niet los gezien kan worden van de geschiedenis en cultuur van het land. In de tweede plaats valt op, dat kennelijk elk land ongeacht zijn grootte behoefte heeft aan enkele decentrale bestuurslagen. Verder is aannemelijk dat bij een te groot aantal bestuurslagen de betekenis van elk van de lagen onder druk staat.
Tegen deze achtergrond is de vraag naar het historisch perspectief van de Nederlandse gemeenten en provincies interessant. Onze aandacht gaat hierbij in het bijzonder uit naar de provincies.
De geschiedenis van de provincies in Nederland kan in vier perioden worden ingedeeld:

- de tijd tot de totstandkoming van de Unie van Utrecht (1579);
- de periode van 1579 tot de Franse tijd (1795-1814);
- de eerste decennia van het koninkrijk (1815-1848);
- de tijd sedert de grondwetsherziening van 1848.

Middeleeuwen

De oorsprong van wat nu de Nederlandse provincies zijn, ligt in de vroege Middeleeuwen.[1] Na de dood van Karel de Grote viel zijn grote rijk uiteen en ging het huidige Nederland deel uitmaken van het Oost-Frankische of Duitse rijk met uitzondering van het westelijk deel van het latere Zeeuws Vlaanderen. De macht van de toenmalige koningen werd veelal uitgeoefend door graven, die oorspronkelijk koninklijke ambtenaren waren. Met de opkomst van het leenstelsel werd dit grafelijk ambt aan leden van aanzienlijke geslachten of aan kerkelijke hoogwaardigheidsbeklederes in leen gegeven. Doordat verschillende lenen in één hand kwamen en het ambt bovendien erfelijk werd of gebonden aan een bepaalde kerkelijke functie, ontstond in de tiende en elfde eeuw een aantal leenstaatjes van enige omvang. Daaraan zijn namen verbonden die nu voor een deel ook nog bekend zijn.
Zo zien we het graafschap Holland ontstaan naast een graafschap Zeeland. Bijzonder was hierbij dat in Zeeland steeds dezelfde persoon graaf was als in Holland, hetgeen voor de positie van beide graafschappen in latere jaren niet onbelangrijk was. Verder was er het graafschap, later hertogdom Gelre, het hertogdom Brabant en het graafschap Vlaanderen. Een bijzondere situatie deed zich voor in het Sticht, te onderscheiden in het Nedersticht (Utrecht) en het Oversticht (delen van Overijssel met Drenthe en de stad Groningen). Het wereldlijk gezag in dit gebied berustte bij de bisschop van Utrecht. Diens geestelijk gezag strekte zich echter over een groter gebied uit, te weten het huidige Nederland met uitzondering van delen van Groningen en Zeeland en Noord-Brabant en Limburg.
In deze opsomming ontbreekt Friesland, dat ook al vroeg graven kende, maar van een bestuurlijke eenheid was lange tijd geen sprake. In de dertiende eeuw ontstond de overtuiging dat in Friesland geen graven waren dankzij een privilege door Karel de Grote aan de Friezen geschonken.

De opstand tegen Spanje noopte tot verdergaande samenwerking tussen de gewesten.

Ook Limburg was in die tijd geen bestuurlijke eenheid. Het merkwaardigst daar was de status van Maastricht, waar sedert de dertiende eeuw het gezag gedeeld was tussen de bisschop van Luik en de hertog van Brabant.
In de loop van de veertiende eeuw begonnen her en der de contouren te ontstaan van de latere statenvergaderingen doordat de graaf zich verplichtte tot overleg over bepaalde besluiten met de edelen en de steden in zijn graafschap. Er ontstond zodoende iets van een volksvertegenwoordiging op gewestelijk niveau. Een andere ontwikkeling was dat steeds meer van de afzonderlijke gewesten onder het gezag van dezelfde landsheer kwamen. Een proces dat onder Karel V in 1543 werd voltooid. Dat was uiteraard weer bevorderlijk voor het ontstaan van een zekere eenheid in bestuur en regelgeving. Maar de gehechtheid aan de eigen tradities en rechten in de verschillende gewesten was groot. De zeventien gewesten waren dan wel onder één hoofd gebracht, maar verenigd waren ze geenszins.

Unie van Utrecht (1579)

Dat werd anders toen de opstand tegen Spanje noopte tot verdergaande samenwerking. Deze kreeg vorm in de Unie van Utrecht, een verdrag dat op 23 januari 1579 in Utrecht werd gesloten tussen – in eerste instantie – Holland, Zeeland, Gelderland, Utrecht en de Ommelanden, kort daarna gevolgd door delen van andere gewesten. Uitgangspunt van de Unie bleef de zelfstandigheid van de gewesten. Met name de defensie en de buitenlandse betrekkingen werden onttrokken aan de soevereiniteit van de gewesten. De Staten-Generaal werden al spoedig het orgaan van de Unie. Opmerkelijk is dat

de Staten-Generaal ondanks de beperkte taak een permanent vergaderend lichaam werd, dat alleen gedurende de christelijke feestdagen 'op reces' ging. Dat had alles te maken met de positie als landelijke vergadering van afgevaardigden van zelfstandige gewesten. Het verbod van 'last en ruggespraak' gold toen nog niet, integendeel. De afgevaardigden moesten veelvuldig terugvallen op overleg met hun lastgevers, de staten van het eigen gewest.

De contouren van de provincie zijn sinds 1848 niet wezenlijk veranderd.

De samenstelling van de staten van de gewesten veranderde in deze tijd niet wezenlijk. Specifieke vertegenwoordigingen van geestelijken verdwenen geleidelijk, de vertegenwoordiging van de ridderschap en de steden bleef. In de noordelijke provincies waren ook de niet-adellijke plattelandsbewoners, de eigenerfde boeren, in de staten vertegenwoordigd. De staten kwamen meestal enkele malen per jaar in vergadering bijeen. Daardoor ontstond behoefte aan aanwijzing van enkele gedeputeerden uit hun midden, die vooral een taak hadden bij het bestuur van de financiën en de domeinen en op militair gebied. Zodoende ontstonden naast provinciale staten gedeputeerde staten. Provinciale staten hadden vooral bevoegdheden op het gebied van wetgeving en belastingheffing. In formele zin tekende zich in de zeventiende en de achttiende eeuw dus al een provinciaal bestuur af zoals we dat nu nog kennen. De plaats welke deze bestuurslaag binnen de republiek innam, was echter onvergelijkbaar met die van een hedendaagse provincie.

Franse invloed (1795)

De revolutionaire gebeurtenissen van 1795 betekenden ook een breukpunt in de bestuurlijke inrichting van ons land. De staatsregeling van 1798 voorzag in verdeling van het grondgebied naar Frans voorbeeld in acht departementen met nieuwe namen en nieuwe grenzen. Deze departementen hadden hoofdzakelijk een administratieve functie en waren ondergeschikt aan het Uitvoerend Bewind. De radicale breuk met het verleden werd in 1801 weer ten dele ongedaan gemaakt door de oude grenzen van de provincies grotendeels te herstellen. De veranderingen bleven elkaar daarna in rap tempo opvolgen. In 1805 kwam een Algemeen reglement voor de Departementale besturen tot stand, dat beschouwd kan worden als de eerste algemene provinciewet in Nederland. Nadat deze regeling in 1807 weer was vervangen vond in 1810 de inlijving bij het Franse keizerrijk plaats bij een decreet waarvan het eerste artikel luidde: "La Hollande est réunie à l'Empire."

Bij het herstel van de onafhankelijkheid in 1814 is de plaats en functie van de provincies uitvoerig aan de orde geweest. Tegenover voorstanders van een nauwe aansluiting bij de situatie van vóór 1795 stonden anderen die wel voordelen zagen in de centralisatie zoals deze tijdens de Franse tijd vorm had gekregen. Het uiteindelijke resultaat droeg de sporen van een compromis. Van eigen provinciale bevoegdheden, een zogenaamde provinciale huishouding, was geen sprake, evenmin als van financiële zelfstandigheid. Dat bood de centrale regering onder leiding van de Koning de gelegenheid de rol van de provinciale besturen beperkt te houden. Illustratief is de enge uitleg die gegeven werd aan de bevoegdheid van de staten om de belangen van hun provincie en haar ingezetenen bij de Koning en de Staten-Generaal voor te staan. Toen sommige staten wat al te vrijmoedig spraken over deze belangen kregen de gouverneurs van de provincies een brief van de minister van binnenlandse zaken met de mededeling dat de Koning met ongenoegen ontwaard had, dat men zich in de laatste bijeenkomst der staten van sommige provincies aan deze beperking niet voldoende had gehouden.
De grondwetsherziening van 1840 bracht de splitsing van de provincie Holland te weeg, al ging het hierbij voor een deel om een formalisering van de bestaande situatie, omdat deze provincie al sedert 1814 beschikte over twee colleges van gedeputeerde staten en twee gouverneurs.

Huis van Thorbecke (1848)

Een echte verandering van betekenis kwam tot stand bij de grote grondwetsherziening van 1848. Van die tijd dateren de woorden die nog steeds bepalend zijn voor de positie van de provincies, dat aan de staten de regeling en het bestuur van de huishouding van de provincie worden overgelaten. Rechtstreekse verkiezing van de leden van de staten kwam in de plaats van de standenvertegenwoordiging en aan de overheersende functie van de gouverneur, nu commissaris van de Koning genoemd, kwam een einde. De wijziging van de Grondwet maakte ook de totstandkoming nodig van enkele organieke wetten, te weten een Kieswet, een Provinciale wet en een Gemeentewet. Thorbecke liet daar geen gras over groeien en leidde alle drie de wetten in snel tempo door de Staten-Generaal. Zo werd op 3 mei 1850 het ontwerp van een Provinciale wet bij de Staten-Generaal ingediend en na aanvaarding met grote meerderheid door beide Kamers al op 6 juli 1850 in het *Staatsblad* gepubliceerd. Een tempo van werken waaraan de huidige wetgevers niet kunnen tippen. Niet zonder reden wordt de organisatie van ons binnenlands bestuur aangeduid als 'Het huis van Thorbecke'.

De herkenbaarheid en soms ook de bewoonbaarheid van het huis van Thorbecke zijn de afgelopen decennia niet toegenomen.

Na 1848 zijn de grondwetsbepalingen over de provincies nog vele malen gewijzigd, terwijl de Provinciale wet is vervangen door de Provinciewet. Maar de contouren van de provincie, zoals deze in 1848 zijn vastgelegd, zijn niet wezenlijk veranderd.

De huidige situatie

Dat wil niet zeggen dat de provincies van de eenentwintigste eeuw in hun dagelijkse functioneren nog gelijken op die van anderhalve eeuw geleden. Met de uitbreiding en de groei van de overheidstaak gingen ook de provincies zich bezighouden met onderwerpen als ruimtelijke ordening, milieubeleid, ouderenzorg en jeugdbeleid. Daarnaast bleef de klassieke taak op het gebied van de waterstaat en het toezicht op de waterschappen behouden. Het toezicht op de gemeentebesturen maakte steeds meer plaats voor een stimulerende en coördinerende rol tussen rijk en gemeenten en tussen gemeenten onderling. Al deze ontwikkelingen konden zich echter voordoen binnen het huis van Thorbecke.
Wel is er de laatste decennia sprake van allerlei aanbouwsels aan dit huis, waardoor de herkenbaarheid en soms ook de bewoonbaarheid van het huis niet zijn toegenomen. Naast de drieslag rijk – provincie – gemeente zijn allerlei samenwerkingsconstructies ontstaan tussen gemeenten en/of provincies, soms als gevolg van eigen keuzen van de betrokken overheden, soms ook als gevolg van een wettelijke regeling. Deze bestuurlijke drukte – nog vergroot door de toenemende betekenis van Europa voor Nederland - wordt steeds meer als problematisch ervaren, als gevolg waarvan ook de positie van de provincies wel ter discussie wordt gesteld. Er zijn voorstellen geweest om provincies te splitsen of te vervangen door miniprovincies. Anderen bepleiten juist vergroting van de provincies tot landsdelen. Weer anderen zien eigenlijk geen plaats meer voor de provincie als zelfstandige bestuurslaag.

Leren van het verleden

Het gaat de reikwijdte van dit artikel te buiten om op die vragen in te gaan. Wel kunnen vanuit historisch perspectief enkele bouwstenen voor deze discussie worden aangedragen.

1. De provincies hebben diepe wortels in de Nederlandse staatkundige geschiedenis; het zou van ahistorisch denken getuigen hieraan voorbij te gaan bij discussies over de toekomstige structuur van het binnenlands bestuur.
2. De weg naar Nederland als gedecentraliseerde eenheidsstaat is voor verschillende provincies beïnvloed door een verschillende historie en cultuur. Ook al spelen provinciale grenzen nu geen wezenlijke rol meer, toch worden in veel provincies historische en culturele eigenheden als waardevol ervaren.
3. De provincie heeft zich ontwikkeld tot een middenbestuur tussen het rijk en de gemeenten, waarvan de functie kon worden aangepast aan de eisen van de tijd. Mede gelet op de situatie in andere landen is er reden om aan te nemen dat ook in de toekomst provincies een goede plaats kunnen innemen in het binnenlands bestuur.
4. Verschillen tussen de provincies naar inwonertal, functie en politiek gewicht zijn er altijd geweest en hebben niet in de weg gestaan aan een evenwichtige ontwikkeling van Nederland. Discussies over de bestuurlijke toekomst van de Randstad behoeven dan ook niet belast te worden met mogelijke effecten voor de provinciale indeling van de rest van Nederland.

1 De hierna volgende gegevens zijn ontleend aan mr. C.W. van der Pot, *Bestuurs- en Rechtsinstellingen der Nederlandse Provinciën,* Zwolle 1949.

De toekomst van het middenbestuur

Naar de Randstad als provincie?

Door Joop Evertse, Statenlid voor de fractie SGP/ChristenUnie in de provincie Zuid-Holland

Het middenbestuur is in Nederland onbekend en onbemind. Een discussie over de toekomst van het middenbestuur is daarom niet verwonderlijk. In dit artikel ga ik in op de discussie, toegespitst op de Randstad. Hoe moet het daar verder?

Op de wip

In mijn jeugd hadden ze bij onze buren in de achtertuin een wip. Een toestel dat de buurman, die timmerman was, zelf had vervaardigd. Mijn buurjongen had er plezier in om, als aan beide kanten een kind zat, op het middenstuk te gaan staan. Zodra de wip in beweging kwam, moest hij dan beurtelings zijn evenwicht naar links en naar rechts zien te bewaren. Zo vergaat het de provincies ook een beetje. Aan de ene kant van de wip zit het rijk en aan de andere kant de gemeenten en de regionale besturen. En de provincie moet maar proberen in evenwicht te blijven. Een meestal niet elegante, maar eerder wat stuntelige pose. Bij onze buren riepen de kinderen die op de wip zaten dan ook voortdurend tegen de buurjongen: "Ga er af, hou toch op". Dat soort verzoeken, al dan niet in diplomatiek cadeaupapier verpakt, zijn de provincie ook niet vreemd.

De kennis van wat de provincie doet is beperkt en de belangstelling ervoor is niet groot.

Binnen bestuurlijk Nederland is bij de andere bestuurslagen de populariteit van de provincie niet onverdeeld groot. Verder staat het middenbestuur, als het over de bekendheid bij de burgers gaat, net als die wip, figuurlijk ook in de achtertuin. De kennis van wat de provincie doet, is beperkt en de belangstelling is niet erg groot. De opkomstcijfers bij de verkiezingen voor Provinciale Staten zijn de laatste decennia onverander aan de lage kant. Het is daarom niet verwonderlijk dat er een discussie is ontstaan over de toekomst van het middenbestuur.

De Randstad vormt de aanleiding

Een aantal personen en instituten heeft zich de laatste tijd over de problemen van het middenbestuur gebogen. Het is begonnen met de Holland Acht, bestaande uit de Commissarissen van de Koningin in Zuid- en Noord-Holland, Utrecht en Flevoland en de burgemeesters van de vier grote steden. Deze groep heeft gefungeerd als een soort sleepboot met de bedoeling om de vastgelopen discussie over aanpassingen in het binnenlands bestuur weer vlot te trekken. Zij hebben een schets van de problemen gegeven en sterk gepleit voor veranderingen, zonder daar overigens zelf een structuur voor te schetsen. De missie kan geslaagd worden genoemd. Het schip drijft weer en er is ook lading aan boord. Iedereen in bestuurlijk Nederland die denkt dat zijn mening er toe doet, mengt zich in de discussie: er is een notitie van minister Remkes van BZK over het Middenbestuur, er zijn meningen van diverse adviesorganen, commissies van wijze mannen, het Interprovinciaal overleg en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten.
In de discussie tekenen zich een paar lijnen af.
Vrijwel allen komen ze tot de conclusie dat met name in de Randstad de zaak het meest urgent is. Daar is een zodanige diversiteit aan bestuurs- en overlegorganen ontstaan, dat men elkaar eerder voor de voeten loopt, dan dat men daadkrachtig tot besluiten komt. Bestuurlijke drukte wordt dat wel genoemd. Dit terwijl de problemen die in de Randstad spelen nu juist van zodanige aard en zo vervlochten zijn, dat een daadkrachtig bestuur nodig is.

Wie bemoeien zich bestuurlijk zoal met de dingen in de Randstad?

- De ministeries, ook wel de onverenigde twaalf rijksdepartementen genoemd
- Rijkswaterstaat
- Provincies Flevoland, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland

- WGR+ regio's Rotterdam, Haaglanden, Utrecht en Amsterdam (invloedrijke besturen rond de grote steden)
- De grote steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag, plus nog zo'n honderdtwintig andere gemeenten
- Negen waterschappen
- Overlegorgaan Zuidvleugel
- Overlegorgaan Noordvleugel
- Regio Randstad
- Vereniging Deltametropool
- Overlegorgaan Het Groene Hart

Deze opsomming is nog onvolledig, maar er mag wel uit blijken dat er inderdaad sprake is van bestuurlijke drukte. Een drukte, die overigens door de bestuurders zelf is georganiseerd. Als een deel van diezelfde bestuurders nu gaat klagen dat ze daarvan last hebben, moet er kennelijk toch wel iets aan de hand zijn.

Concurrentie

Het naast elkaar bestaan in de Randstad van zuid- en noordvleugels, provincies, steden en regio's heeft nog een ander merkwaardig gevolg: concurrentie. Je ziet dat men elkaar gaat beconcurreren als het om de gunsten van het rijk en Europa gaat. Gunsten in de vorm van projecten en subsidies. Daarover moet uiteindelijk dan weer worden gepolderd, zodat iedereen wat krijgt. Dit leidt tot een versnippering die helemaal niet in het belang is van de Randstad als totaliteit. Het is eigenlijk allemaal te gênant voor woorden en levert het ongewenste bewijs dat de Randstad helemaal geen eenduidige regio in Europa is. Het leidt ook tot aantasting van de democratische legitimatie van besluiten. Niet de vertegenwoordigende organen nemen de besluiten, maar de uiteindelijke beslissingen worden de facto genomen in schimmige overlegvergaderingen en de wandelgangen. Het zou voor iedereen beter zijn als de Randstad in al zijn verdeeldheid op zijn minst een beetje als eenheid gaat opereren. Iedereen vindt dat ook, maar het gebeurt niet.

Is alles dan toch economie?

De motieven om in de Randstad snel tot veranderingen te komen zijn vaak sterk economisch van aard. Ik geef een greep uit de keur aan argumenten die daarbij op tafel komen.
De Randstad verliest in de wereld en Europa terrein. We gaan achterlopen op andere regio's, zoals Hamburg en Ile de France; het verkeer loopt vast, waardoor bedrijven en kantoren steeds slechter bereikbaar worden; er is onvoldoende aanbod van bedrijfsterrein; de werkloosheid is relatief hoog; onze woonmilieu's zijn niet wervend voor werknemers van buitenlandse bedrijven; we zijn in Europa al naar de vijfde plaats gezakt op de lijst zich economisch ontwikkelende regio's.

Het zou voor iedereen beter zijn als de Randstad op zijn minst een beetje als eenheid gaat opereren.

De graagte waarmee allerlei instanties, zoals de Kamers van Koophandel, financiële instellingen, werkgeversverenigingen deze stellingen onderstrepen maken dat je bijna een onbehaaglijk gevoel krijgt. Hoezo? Allereerst omdat men suggereert dat veel, zo niet alle, problemen zullen worden opgelost als de overheid zich maar beter organiseert. Dat is misschien wel aardig als bliksemafleider, maar bewezen onjuist. Het kan helpen als de overheid goed georganiseerd is en beslissingen durft te nemen, maar laten we ons geen overdreven voorstellingen van de mogelijke resultaten maken. De geschiedenis leert ons in dit opzicht veel. Ons land ontwikkelde zich in de zeventiende eeuw onder het krakkemikkige staatkundig bestel van de zeven provinciën tot een economische wereldmacht. De afgelopen honderdvijftig jaar, waarin de hoofdstructuur van het binnenlands bestuur vrijwel onveranderd bleef, zijn we tot de meest welvarende landen op deze aarde gaan behoren. Hoe bestaat het zou je zeggen. Derhalve zijn de werklust, kennis en kunde van de inwoners, de vitaliteit en en inventiviteit van bedrijven, een goede handelsgeest, toevalligheden en laten we niet vergeten allereerst de zegen van God op het werk van onze handen, vele malen belangrijker dan de organisatievorm van de overheid. Uit onderzoeken is gebleken dat minder dan 20% van de economische ontwikkeling wordt beïnvloed door overheidshandelen.

Men suggereert onterecht dat veel, zo niet alle problemen worden opgelost als de overheid zich beter organiseert.

Verder mag de vraag worden gesteld of de burgers in de Randstad echt gelukkiger zullen worden van nog meer bedrijfsterreinen, nog meer grote woonwijken, nog meer wegen en nog meer milieudruk. Natuurlijk moet de overheid bevorderen dat er werk en inkomen is voor zo mogelijk iedereen die in staat is de handen uit de mouwen te steken en dat er fatsoenlijke sociale voorzieningen zijn voor de mensen die dat niet kunnen. Dat is echter iets anders dan meer, meer en nog eens meer.
Voor dat 'meer economische groei', waarvan liberalen hun levenswerk lijken te maken en waar de socialisten mee voor in de rij zijn gaan staan, zijn ook de christelijke partijen vatbaar. Zij moeten toch weten dat er meer is dan nog dikker belegd brood.
Het is in de Randstad zachtjesaan wel mooi geweest wat de kwantitatieve groei betreft. We moeten eerder kwaliteitsslagen. We moeten niet alles nog voller proppen, maar een sterke kwaliteitsverbetering maken zodat de Randstad weer beter op de kaart komt te staan. Een verbetering op terreinen als verkeer en vervoer, landschap, milieu en maatschappelijke inbedding, maakt de Randstad weer aantrekkelijk, zowel voor de inwoners als de investeerders.

Duidelijk is echter ook dat je, om zo'n ingewikkelde en ingrijpende kwaliteitsslag te kunnen maken, een goed georganiseerde overheid nodig hebt. Een overheid die in staat en bereid is stringent te sturen en moeilijke beslissingen niet schuwt. Een overheid die daarom niet al te versnipperd mag zijn.

Waar gaat het heen met de Randstad?

De toekomst mag dan ongewis zijn, er is wel te ontwaren in welke richting door diverse partijen wordt gedacht. Als het om het middenbestuur gaat is de discussie zich aan het verengen tot de Randstad. Iets dat door de provincies buiten de Randstad in ieder geval met genoegen wordt aangezien. Of dat een opstelling is die verstandig kan worden genoemd is een tweede, maar het werkt in ieder geval weerstandverlagend.
Tegelijk zie je, dat zowel de gemeenten als de provincies hun posities trachten te versterken. De gemeenten proberen de invloed van de provincies terug te dringen. Een opvallend voorstel is daarbij voor de provincies over te gaan tot een zogenaamde gesloten huishouding. Kort gezegd komt dat er op neer dat de wet een beperkt aantal beleidsgebieden zou dienen te benoemen waarop de provincie in actie moet of mag komen, zoals ruimtelijke ordening, water en verkeer- en vervoer. De provincie mag zich niet meer met andere dingen bezighouden dan welke in de wet zijn genoemd. Het zal niet verbazen dat de provincies het daar pertinent mee oneens zijn. Zij willen juist meer bevoegdheden (en bovendien willen ze af van de WGR+ regio's).

Verschillende varianten

Intussen blijkt er tussen de provinciale besturen in de Randstad nog weinig eenstemmigheid over de te volgen koers. Ja, over de analyse is men het redelijk eens en allemaal vinden ze dat er wat moet gebeuren. Zodra echter wordt afgedaald naar de vragen 'wat' en 'hoe', dan gaan de kompasnaalden verschillende kanten op.
Zuid-Holland kiest voor een kleine Randstadprovincie. Deze bestaat uit Zuid-Holland (minus Goeree-Overflakkee, dat naar Zeeland gaat), het zuidelijke deel van Noord-Holland, het westelijke deel Utrecht en het deel van Flevoland waarin Almere is gelegen.
Noord-Holland en Utrecht kiezen voor twee provincies voor de Randstad, in de vorm van de een noordvleugel en een zuidvleugel. De noordvleugel bestaat dan uit Noord-Holland, Flevoland en Utrecht en de zuid-vleugel uit Zuid-Holland.
De Zuid-Hollandse keuze lijkt het meest effectief, in die zin dat daarin het gebied is vervat dat echt tot de Randstad kan worden gerekend. Tegelijk roept het een aantal éénmalige problemen op, omdat provincies moeten worden gesplitst. Zo rijst bijvoorbeeld de vraag, wie zich ontfermt over het overblijvende noordelijke deel van Noord-Holland. Een deel daarvan wordt weliswaar

West-Friesland genoemd, maar het is toch moeilijk in te denken dat bijvoorbeeld Alkmaar en Den Helder tot het hyteland gaat behoren.
De vleugelvariant daarentegen, waarin dat soort problemen wordt ontlopen, lost het probleem van een gedeelde Randstad niet op, aangezien het gebied dan altijd nog over twee provincie verdeeld blijft. Het zou toch wel bijzonder vreemd zijn als gekozen wordt voor een grootschalige bestuurlijke herindeling en de hoofdkern van het probleem in stand wordt gelaten.
De grote Randstadvariant, waarbij Noord-Holland, Zuid-Holland, Flevoland en Utrecht als provincies simpelweg worden samengevoegd, ontloopt beide problemen, maar leidt tot een zo grootschalige gebied, dat de verhouding met de overblijvende provincies wel heel erg scheef wordt. Toch is het misschien nog wel het meest verkieselijk, maar dan als een soort verlegenheidsoplossing om de slagingskans te optimaliseren

We moeten niet alles nog voller proppen, maar een sterke kwaliteitsverbetering maken zodat de Randstad beter op de kaart komt te staan

Een heel andere variant is, de zaken zo ongeveer te laten als ze zijn, maar op rijksniveau een zogenaamde randstadminister aan te stellen. Een minister die een aantal taken van de provincies en de WGR+-gebieden overneemt, coördineert en knopen doorhakt. Met name binnen CDA-kringen bestaat hiervoor enige sympathie. Als tijdelijke oplossing bestaat er zelfs wel meer steun voor, maar als definitieve variant zien velen het als een vorm van onwenselijke centralisatie. Centralisatie is in Nederland nog nooit populair geweest en dat niet zonder redenen.

Wijze mannen en onwijze uitlatingen

Zo rond de zomer van 2006 is door minister Remkes een commissie van wijze mannen ingesteld om het vraagstuk van het middenbestuur vanuit een wat onafhankelijke positie te bekijken. De commissie wordt ook wel aangeduid met de naam van haar voorzitter, voormalig minister-president Wim Kok. Het was de bedoeling dat deze commissie bij de toen nog voor mei 2007 voorziene kabinetsformatie, met een advies zou komen. Nu de regeringsvorming als gevolg van de val van het oude kabinet Balkenende een aantal maanden naar voren is geschoven, zal de commissie vaart moeten maken. Immers, het zou zeer dienstig zijn als er in het nieuwe regeerakkoord afspraken kunnen worden gemaakt, of toch tenminste een besluitvormingstraject zou kunnen worden afgesproken.
Intussen heeft minister Remkes zich wel het een en ander laten ontvallen. Hij heeft onder andere wat negatief gereageerd op enkele varianten, waaronder de kleine randstadprovincie. Varianten die hij overigens eerst zelf in zijn notitie ten tonele heeft gevoerd. Verder had hij er in mijn ogen beter aan gedaan helemaal even zijn mond te houden, aangezien je een broedende kip, in dit geval de wijze mannen, beter niet kunt storen. Het meeste stof opwaaien deed echter zijn opmerking dat gemeenten, zeker in de Randstad, in de toekomst minimaal 30.000 inwoners moeten tellen. Los van de vraag of het nodig is dat gemeenten de genoemde minimale omvang krijgen, weet je zeker dat je met dergelijke opmerkingen in ieder geval één belangrijke medespeler tegen je inneemt. Men noemt dit ook wel het zelf organiseren van de oppositie.

Afsluitend

Leuk allemaal, zult u zeggen, maar als je het allemaal zo leest, vraag je jezelf wel af of er ook echt wat gaat veranderen. Dit is een terechte vraag. In variatie op de bijsluiter bij beleggingsadviezen zou je kunnen stellen dat de mislukkingen uit het verleden geen garantie geven voor succes in de toekomst.
De afgelopen vijfendertig jaar zijn vele pogingen gedaan om tot veranderingen in de structuur van het binnenlands bestuur te komen. Vrijwel alles is, na veel schrijven en praten, uiteindelijk op dood spoor geraakt. Jawel, het aantal gemeenten is door herindeling flink gedaald, er is een provincie in de vorm van Flevoland bijgekomen, rond de grote steden zijn de regio-plus besturen (WGR+) ontstaan. Dat was het dan. Alle grootse plannen die er ooit waren, rusten in onvrede in de archieven.
Die mislukkingen hebben, als je het tot zijn essentie terug brengt, eigenlijk allemaal dezelfde oorzaken.

a. het bestaan van een natuurlijke weerstand tegen grootschalige veranderingen en het vermogen van groepen bestuurders die hun positie bedreigd zien, om deze weerstand te mobiliseren en nog te versterken;
b. het feit dat ideale oplossingen niet bestaan en om een groot filosoof te citeren, “elk voordeel dus zijn nadeel heeft”;
c. als gevolg van het onder a en b genoemde: het ontbreken van voldoende draagvlak;
d. het onvermogen van de Nederlandse politiek om bij een versplinterd draagvlak toch knopen door te hakken.

In het onvermogen om voor de Randstad doortastend op te treden kan echter niet zo maar worden berust. Het oplossen van een aantal knelpunten, bijvoorbeeld op het gebied van de bereikbaarheid, heeft een hoge urgentie. Daaraan moet vanaf vandaag worden gewerkt, wil de Randstad niet definitief de richting van versukkeling inslaan. We kunnen ons dan ook niet permitteren dat het weer niet tot beslissingen komt.

Hoe het allemaal afloopt? In ieder geval gaat er, als het goed is, de komende tijd een interessante discussie ontstaan. Als dat dan ook nog ergens toe leidt, zijn we echt een stap verder.

De provincie: schakel voor het oplossen van maatschappelijke problemen

Een Overijsselse visie op het middenbestuur

Door Johan Oldenburger, fractievoorzitter van de ChristenUnie Statenfractie Overijssel

Opnieuw is de discussie opgelaaid over nut en noodzaak van de provincies in ons land. Bestaansrecht, bestuurlijke meerwaarde, territoriale grootte, bevoegdheden, bestuurlijke drukte zijn begrippen die daarbij onder meer worden gebruikt . De één kiest daarbij voor opheffen, de ander wil tot opwaardering komen. Opnieuw dreigt daarbij vorm boven inhoud te gaan.

In dit artikel wil ik, na wat inleidende, opmerkingen, en aansluitend bij ideeën binnen de provincie Overijssel, het uitgangspunt kiezen bij de maatschappelijke problematiek en vandaar uit de bestaande drie lagen van rijk, provincies en gemeenten blijven verdedigen.

Een oude discussie

Het is buitengewoon boeiend om de rol van de Nederlandse provincies te schetsen in historisch perspectief. Alleen al uit de verhouding tussen "Den Haag" en bijvoorbeeld de Zeven Provinciën zouden we kunnen leren over de grote mate van zelfstandigheid die provincies in de ontwikkeling van ons bestuurlijk stelsel hebben gehad. Een zelfstandigheid en onafhankelijkheid die ook in de discussie van vandaag een belangrijke rol speelt.
Maar over deze materie is meer te lezen in het artikel van Gert Schutte, elders in dit nummer.
In de bijna twintig jaar dat ik nu statenlid ben, is de discussie rond schaal en taken van de provincie nooit weggeweest. En ook voor 1987 was dit in bestuurlijk Nederland al een discussie die vele monden en pennen in beweging bracht en tot veel rapporten heeft geleid.
Enkele voorbeelden tonen dit aan:
In 1971 kwam er een wetsvoorstel om gewesten, als vierde bestuurslaag tussen provincies en gemeenten in te voeren. In 1974 werd dit concreet gemaakt in een Gewestwet met 44 gewesten.
In 1975 werd het idee van een vierde bestuurslaag weer verworpen en vervangen door een voorstel tot vorming van mini-provincies door het in elkaar schuiven van de gewestelijke en de provinciale schaal.
In 1983 werd een streep gehaald door de mini-provincies. De regionale problematiek diende door de gemeenten opgelost te worden op basis van de Wet gemeenschappelijke regelingen (WGR).
In 1989 kwam er het advies van de Raad voor het Binnenlands Bestuur om de grootstedelijke problematiek op te lossen door ofwel agglomeratiegemeenten ofwel stadsprovincies. De Minister van BZK kwam met de nota Bestuur op Niveau (BoN), later gevolgd door een BoN-2 en BoN-3.
Tot uitvoering van de vele suggesties die gedaan zijn, is het nooit gekomen. Alleen de WGR en recentelijk de WGR+ zijn bestuurlijk belangrijk geworden. Het enige resultaat was het ontstaan in 1986 van een twaalfde provincie: Flevoland. Uitgerekend het bestaansrecht van deze provincie is in geding bij de discussie over een wijziging van de schaal van de randstedelijke provincies.
Tot op heden heeft het 'Huis van Thorbecke' de bestuurlijke hoofdstructuur van drie lagen van algemeen bestuur en daarnaast functioneel bestuur via waterschappen, stand gehouden.
Nu laait de discussie weer op, met in het middelpunt ervan de discussie over de toekomst van het middenbestuur en de positie van de provincies. Het meest recente rapport is dat van minister Remkes: De toekomst van het decentrale bestuur, het decentrale bestuur van de toekomst. In de begeleidende brief bij deze nota schrijft de minister een niet onbelangrijke zin: "Met de vraagstelling

of de huidige bestuurlijke arrangementen in voldoende mate bijdragen aan het oplossen van de maatschappelijke problemen van nu ben ik de discussie over de toekomst van het middenbestuur gestart."

De Overijsselse discussie

In de discussie speelt Overijssel al jaren een flinke partij mee. In 1991 verscheen van de hand van de toenmalige Commissaris van de Koningin, de heer Hendrikx, een notitie met als titel: Samenwerking tussen provincies op subnationaal niveau.
De ondertitel van deze notitie was veelzeggend, namelijk: Een drie- of een vierdeling.
De Europese dimensie werd zeer nadrukkelijk in de discussie meegenomen en één van de stellingen in de notitie was dat, gelet op de Europese schaaltendensen, het noodzakelijk was na te denken over strategische opties met het oog op interprovinciale samenwerking op subnationaal niveau. Hendrikx zag op dat moment uiteindelijk drie landsdelen ontstaan.
Een zeer breed samengestelde commissie onder voorzitterschap van de heer Hendrikx rapporteert in 1992 in dezelfde lijn aan het Interprovinciaal Overleg (IPO). Ook dit rapport kan worden gevoegd aan de lijst van de vele notities en rapporten die er zijn verschenen.

In Overijssel laait de discussie regelmatig op omdat steeds weer stelling moet worden genomen met betrekking tot de vraag hoe Twente zich verder moet ontwikkelen en hoe de verhouding tussen Twente en de rest van Overijssel moet worden. De jarenlange discussie, waarbij Twente ondermeer een rol speelde als mini-provincie, als gewest of als WGR- en WGR+-gebied is het inhoudelijke debat over het oplossen van maatschappelijke vraagstukken niet ten goede gekomen en heeft daarop vertragend gewerkt.
Overigens is in Overijssel, net als elders in het land, de gemeentelijke herindeling wel voortvarend ter hand is genomen. Dat leidde ertoe dat het aantal gemeenten flink is afgenomen. Die laatste ontwikkeling roept echter wel de vraag op of in een aantal provincies de afstand tussen provincie en gemeenten niet te klein is geworden, waardoor bevoegdheidsproblemen kunnen ontstaan.

Reactie vanuit de provincies

De bovengeschetste ontwikkelingen hadden in elk geval tot gevolg dat de provincies wakker schrokken. Met veel energie begonnen ze te laten zien hoe belangrijk ze wel niet waren en hoe onverstandig het zou zijn om ze op te heffen of om te kiezen voor meer dan drie lagen in ons bestuurlijk bestel. Het 'Huis van Thorbecke' was nog niet vervallen, hoewel enige renovatie wel noodzakelijk werd gevonden. Het was immers wel wat druk geworden in de kamers en gangen van het huis.

In Overijssel moet steeds weer stelling worden genomen met betrekking tot hoe de verhouding tussen Twente en de rest moet worden.

In 1996 verscheen het IPO-rapport Dichter bij de toekomst. Belangrijk in dit rapport was onder meer dat gekozen werd voor de maatschappelijke problematiek. Inhoud werd belangrijker geacht dan vorm. Letterlijk valt te lezen:

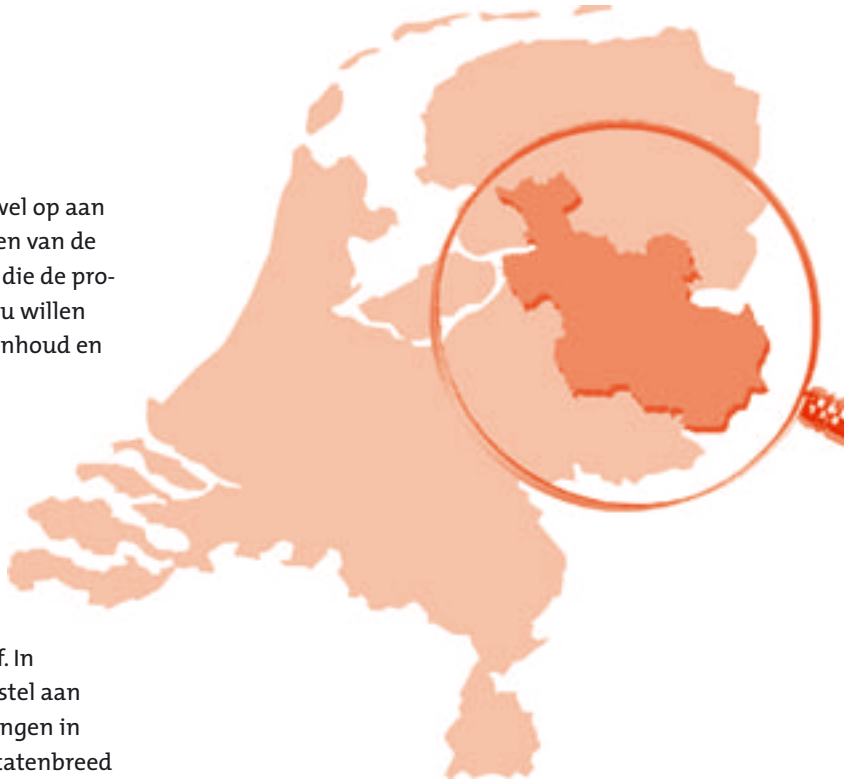

"Bij het werken aan een strategie komt het er wel op aan de aandacht vooral te richten op het doordenken van de maatschappelijke vraagstukken en problemen die de provincie in haar eigen regio-specifieke context zou willen oppakken. Het gaat bij strategie allereerst om inhoud en pas op de tweede plaats over vorm en proces."

In veel provincies heeft het rapport geleid tot activiteiten om de rolopvatting en de daaruit te ondernemen activiteiten weer helder te krijgen. In Overijssel leidde dit tot een statencommissie 'Staten aan Zet', waarin nadrukkelijk werd nagedacht over de rol en verantwoordelijkheden van Statenleden zelf. In december 1996 leidde dit tot een initiatiefvoorstel aan Provinciale Staten, waarin een aantal verbeteringen in het functioneren van PS werd voorgesteld en statenbreed werd geaccepteerd. In het kader van de dualisering van het provinciale bestuur werden verdere activiteiten ontplooid.

Een andere invalshoek

Nog voordat het rapport van Remkes verscheen werd in Overijssel de handschoen opgepakt om duidelijk te maken in welke richting de ontwikkeling van het provinciale bestuur zou moeten gaan. De provincie ging daarbij niet over één nacht ijs. In een viertal expertmeetings werd breed gediscussieerd met maatschappelijke en bestuurlijke partners en werd hen gevraagd aan te geven wat zij van het middenbestuur wensen en verwachten. Met een actieve werkgroep uit de Provinciale Staten werden de resultaten ambtelijk besproken. Uiteindelijk leidde een en ander ertoe dat een visie werd neergelegd in een brochure met als titel: *De vitale coalitie van de provincie Overijssel. Verkenning naar de toekomst van het middenbestuur.*
Met de ervaringen van het gebiedsgericht werken en een aantal grotere projecten is zeer nadrukkelijk gekozen om de maatschappelijke problematiek als uitgangspunt te nemen.

Zeer nadrukkelijk is gekozen om de maatschappelijke problematiek als uitgangspunt te nemen.

Dat lijkt vanzelfsprekend, maar was dat, gelet op de geschetste ontwikkelingen, niet. Vanuit die maatschappelijke vraagstukken is de vraag gesteld welke partijen een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van het gesignaleerde probleem en wat de rol van de afzonderlijke partijen is. Een dergelijke benadering leidt tot wisselende coalities met wisselende bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Door de betrokkenheid van maatschappelijke organisaties levert deze benadering ook een positieve bijdrage aan de (vermeende) kloof tussen burgers en politiek.
De brochure is in Provinciale Staten besproken en unaniem geaccepteerd en vervolgens ook aan kabinet en Kamer aangeboden. De ChristenUnie Statenfractie was positief over de brochure en besloot om delen ervan als bijlage toe te voegen aan het nieuwe verkiezingsprogramma 2007-2011. De onderstaande samenvatting van de brochure maakt duidelijk hoe de benadering in Overijssel is.

De vitale coalitie van de provincie Overijssel

De ambitie van Overijssel

Overijssel wil een innovatiemotor in de Nederlandse kenniseconomie zijn. Overijssel staat voor wervende, bloeiende steden, voor natuur, water, landschap, toerisme en agrarische bedrijvigheid van hoge kwaliteit. Met de IJssel-Vechtdelta ligt Overijssel midden in Nederland, met Twente is Overijssel de toegang tot Duitsland en Oost-Europa.
De provincie wil resultaten en effecten bereiken die merkbaar zijn in het dagelijks leven van mensen. Dat lukt alleen als er coalities worden gevormd om maatschappelijke vraagstukken gezamenlijk aan te pakken. Coalities van overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers. De provincie neemt hiervoor het initiatief, geeft richting en committeert zich aan resultaten. De Europese Unie doet niet voor niets steeds vaker een beroep op het regionale schaalniveau.

De functie van het middenbestuur

Veel maatschappelijke partners, zoals bedrijven, zorg-, kennis- en onderwijsinstellingen, zijn zo groot en breed georiënteerd dat ze de invloedssfeer van gemeenten overstijgen. De schaal en deskundigheid van de provincie maken het mogelijk om diverse maatschappelijke vraagstukken en een veelheid aan partijen met elkaar te verbinden. Dat gaat om partijen en vraagstukken in het ruimtelijk-fysieke domein, maar ook in het economische en het sociale domein.

Het is de functie van de provincie om verschillende beleidsterreinen te integreren en diverse partijen te verbinden tot vitale coalities, tot netwerken die samen in actie komen voor de aanpak van een maatschappelijk vraagstuk.

De diensten van het middenbestuur

De functie van de provincie is integreren en verbinden. Om dat waar te maken, werkt de provincie langs drie 'productielijnen'. De provincie produceert visies en ambities, levert waarborgen voor kwaliteit en brengt projecten tot realisatie.

Visie: de provincie verzamelt en analyseert gegevens, voert een dialoog met partners en geeft al die informatie vervolgens betekenis in een ontwikkelingsvisie voor de regio. Die visie is geen blauwdruk, maar de gedeelde ambitie van een netwerk van partijen, die zich daardoor weer laten inspireren voor hun eigen keuzes en beslissingen.

Waarborg voor kwaliteit: de provincie komt op voor publieke belangen die het risico lopen veronachtzaamd te worden. Ze voorkomt of bestrijdt afwentelgedrag, freeridersgedrag, ineffectieve concurrentie tussen gemeenten of teveel uiteenlopende voorzieningenniveaus. De provincie is daarbij niet beperkt tot haar toezichthoudende bevoegdheden, ze kan de kwaliteit van de samenleving ook waarborgen door proactieve signalen, kennisdeling en bestuurlijke interventies.

Realisatie: de provincie committeert zich aan grote maatschappelijke projecten op regionaal schaalniveau, die zonder haar bijdrage niet van de grond zouden komen. De provincie staat er voor in dat die projecten succesvol worden voltooid. Ze zet daarvoor haar bevoegdheden in, verleent subsidies en investeert bovendien zelf.

Het schaalniveau van het middenbestuur

Overijssel is een provincie met een zelfbewust bestuur dat voortvarend en toekomstgericht wil werken. Wij nemen afstand van (het beeld van) de passieve en autoritaire provincie, die achter de feiten aan hobbelt. Wij richten ons op samenwerking, initiatief en ondernemerschap. De provincie Overijssel is met al haar partners vol ambitie bezig met de ontwikkeling van de regio. Wij zijn in staat bestuurlijk maatwerk te creëren: we werken samen met Twentse gemeenten voor de ontwikkeling van Twente, op vele dossiers ook met Gelderland, andere grensprovincies en onze Duitse buren. De basisstructuur van drie democratisch gelegitimeerde bestuurslagen is ons uitgangspunt. Op de lange termijn kan een fusie met Gelderland tot een nieuwe provincie Oost-Nederland een kansrijke optie zijn, maar op dit moment is dat niet noodzakelijk voor het realiseren van onze doelen.

Ons aanbod

Wij doen u als provincie een aanbod: benut de daadkracht van de bestuurlijke en maatschappelijke partners in Overijssel bij de aanpak van maatschappelijke vraagstukken. Onze partners onderschrijven onze visie: dit is het soort middenbestuur waar zij baat bij hebben. Wij brengen als provincie dit alles in praktijk. U, minister, kabinet en parlement, kunt bijdragen aan het succes van Overijssel:

Steun onze visie op het middenbestuur en werk samen met ons: provincie, gemeenten en andere maatschappelijke partners

Benut in rijksbeleid en wetgeving de organisatiekracht van de Overijsselse partijen

Zet taken en middelen decentraal in (regionale economische investeringen bijvoorbeeld), zoals ook bij het investeringsbudget landelijk gebied gebeurt.

Afsluitend

De gekozen benadering kan zeker voor de provincies buiten de Randstad succesvol zijn. Het voorkomt eindeloze discussies over de schaal van het middenbestuur, maar sluit terecht een opschaling in de toekomst niet uit. Een dergelijke opschaling bijvoorbeeld op het niveau van Oost-Nederland kan dan een veel natuurlijker ontwikkeling hebben, omdat nu al veel flexibeler met grenzen wordt omgegaan. Bij een dergelijke opschaling of herindeling kan de bestaande drie-lagen-structuur in stand blijven, er komen dan wat minder en grotere provincies. De provincie kan bij de voorbereiding en implementatie van haar beleidsagenda de juiste schaal van overleg en actie kiezen. Soms is dat in Overijssel de schaal van Salland-Twente (bij de reconstructie van het landelijk gebied bijvoorbeeld) of van de IJsseldelta (zoals in het kader van het nationaal Landschap). Soms is dat de schaal van Oost-Nederland (Stedendriehoek, kennisbeleid Oost-Nederland of cultuurbeleid), dan weer wordt de schaal van de Euregio of een nog groter verband als Noordrijn-Westfalen of Nedersaksen gezocht. Soms gaat het om samenwerking met Drenthe rond de ontwikkeling van landelijk gebied, of met Flevoland over infrastructuur en landschap bij de IJsselmonding.

Essentieel is dat elk vraagstuk integraal wordt geanalyseerd en vervolgens op dát schaalniveau wordt aangepakt waarop een effectieve vitale coalitie kan worden gevormd.

Een provincie die het verschil maakt

Een gemeentelijk perspectief

Door Bort Koelewijn, burgemeester van Rijssen-Holten

Wat zouden de kerntaken voor een provincie moeten zijn? Bij de bezinning daarop heb ik mij de vraag gesteld wat er op dit moment mis gaat als de provincies er niet meer zouden zijn. Ik kijk vooral vanuit gemeentelijk perspectief. Gemeentebesturen hebben zich in ons land sterk ontwikkeld en laten zich door hun inwoners overal op aanspreken. In de praktijk zien we dat gemeenten er effectief in slagen vorderingen te maken op het terrein van bestrijding van werkloosheid, voorziening in werkgelegenheid, actieve bevordering van veiligheid en op allerlei terreinen als ketenregisseur kunnen optreden. In mijn benadering veronderstel ik de aanwezigheid van sterke gemeenten.

Weinig mis zonder provincie

Op het eerste gezicht gaat er weinig mis zonder de provincie. Gemeenten dragen zorg voor voldoende woningen, bedrijvenparken, recreatiemogelijkheden, havens en wegen. Gemeenten rekenen welzijn en zorg voor eigen inwoners tot hun taak. Voor voorzieningen of stimulering van sport, cultuur en kunst moet je bij de gemeente zijn. Inwoners die geen inkomen hebben, doen een bijstandsaanvraag bij de gemeente. De gemeente stimuleert dat werklozen aan werk worden geholpen. Gemeenten zorgen voor de bouw van voldoende scholen, stimuleren opvang voor jongeren en geven invulling aan zorg voor ouderen. Mensen die op thuiszorg zijn aangewezen kunnen bij instellingen terecht met wie de gemeente een contract heeft gesloten. Mensen met beperkingen en die thuis willen blijven wonen kunnen bij de gemeente een beroep doen op subsidiëring van voorzieningen. Kortom, heel veel zaken die het leven van onze inwoners rechtstreeks raken, worden door de gemeente geregeld. Op het gebied van openbare orde en veiligheid is het al weinig anders. De burgemeester is verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde. De brandweer is nog steeds een gemeentelijke aangelegenheid. Het beheer over de politie ligt in handen van de Korpsbeheerder en het Regionaal College Politie, dat bestaat uit burgemeesters en de hoofdofficier van justitie. Al die zaken gaan ook zonder provincie gewoon door. Wel stellen provincies voor een aantal doelen extra geld beschikbaar als een welkome aanvulling. Gemeenten stellen bestemmingsplannen voor de buitengebieden vast, maar waar het gaat om ecologie en het aanwijzen van plekken waar intensievere agrarische activiteiten wel mogen worden ontwikkeld, maken gemeenten graag gebruik van de afstemming die door de provincie tot stand wordt gebracht.

Op het eerste gezicht gaat er weinig mis zonder de provincie

Gemeenten werken samen

Gemeenten staan dus voor veel taken. Die taken willen ze zo optimaal mogelijk maar ook zo efficiënt mogelijk uitvoeren. Tegen zo min mogelijk kosten dus. Om kosten te besparen werkt een gemeente met andere gemeenten samen. In de praktijk kennen we dat voor bijvoorbeeld de gezondheidszorg. Een gemeenschappelijke gezondheidsdienst kan specifieke deskundigheid leveren voor meer gemeenten, die voor een afzonderlijke gemeente teveel en te duur zou zijn. We zien dat voor ambulancediensten

en voor de brandweer. Door samen te werken kunnen afspraken worden gemaakt over onderlinge hulp, zodat elk brandweerkorps op zichzelf niet over alle materieel en heel specialistische menskracht hoeft te beschikken. Er zijn ook gemeenten die samenwerken en op die manier over een gemeenschappelijke milieudienst beschikken. De samenwerking tussen gemeenten is voorzien in de Wet gemeenschappelijke regelingen. Het gaat hier vooral om verlengd lokaal bestuur. In de praktijk levert dit in het algemeen weinig problemen op. De samenwerking is overwegend gericht op een goed beheer. En waar van een gemeenschappelijke dienst gebruik wordt gemaakt, hoeft dat niet noodzakelijk te betekenen dat in elke gemeente ook hetzelfde beleid wordt gevoerd. Iedere gemeente blijft vrij daarover zelf besluiten te nemen. Ook als gemeenten een grotere schaal nodig hebben, dan nog hebben ze de provincie niet nodig. De wet voorziet er alleen in dat een provincie knopen kan doorhakken als gemeenten er samen niet uitkomen.

Maar samenwerking van gemeenten heeft een bovengrens

Een stap verder betreft de samenwerking van gemeenten op het vlak van ruimtelijke ordening en economische ontwikkeling. De behoefte aan woningbouwlocaties, bedrijvenparken, winkelcentra, toeristische trekpleisters en het verbindende wegennet staat hier centraal. Welke behoefte en wie bepaalt die behoefte precies? Welke plekken bieden de beste ontwikkelingskansen? Hoe komen de belangen van natuur, milieu en landschap het beste tot zijn recht? Hoe wordt de schaarste optimaal verdeeld? Gemeentebesturen kunnen elkaar nog wel vinden waar het betreft inventarisaties en een algemene beschrijving van wenselijke streefdoelen in de regio.

Moeilijker wordt het als het om concrete keuzes gaat. Het regionale belang kan vragen om een betere bevaarbaarheid voor pleziervaartuigen van kanalen, maar wat als een gemeente de eigen inwoners heeft beloofd dat het juist niet drukker zal worden langs het kanaal? Medewerking van die gemeente 'ligt gevoelig'. Wat als een stad de behoefte aan goedkopere woningen van eigen inwoners over de hele regio wil spreiden en plattelandsgemeenten goedkope woningen voor de stad moeten gaan bouwen? Waar moet het regionale bedrijventerrein komen? Wie betaalt mee aan sportaccomodaties die het lokale belang te boven gaan?

Ik zie de provincie als complementair bestuur op de gemeenten

Besluitvorming over dergelijke zaken verloopt in de bestuurspraktijk nogal eens moeizaam. Waarom? Omdat het regionale belang te zeer op gespannen voet staat met het lokale belang. De plaatselijke bestuurders worden door de inwoners 'afgerekend' op wat zij voor de eigen lokale gemeenschap hebben gepresteerd. De plaatselijke bestuurders kunnen zich niet verschuilen achter besluiten die in het samenwerkingsverband door anderen zijn genomen. Die anderen zijn immers gemeentebestuurders van andere gemeenten. Dit zou op te lossen zijn door overeenstemming te verlangen, zodat alle gemeenten met voorstellen zouden moeten instemmen. Maar dat werkt verlammend. Sommige belangen vereisen doorzettingsmacht. Anders blijft het praten en gaat het goede moment om beslissingen te nemen en tot uitvoering te brengen voorbij.

Dan toch maar een mini-provincie?

Bij dit soort zaken waarin de schaarste tussen gemeenten moet worden verdeeld, is het de vraag of intergemeentelijke samenwerking wel kan. Kun je als bestuurder van die gemeente verantwoordelijkheid nemen voor een besluit van een intergemeentelijk samenwerkingsorgaan dat op zichzelf genomen ten nadele van jouw gemeente strekt? Een besluit dat feitelijk wordt genomen door bestuurders van andere gemeenten, die niet door de inwoners van jouw gemeente zijn gekozen en daaraan ook geen verantwoording afleggen?

Het klinkt gek, maar aan al te veel originaliteit bij de provincies bestaat niet veel behoefte.

Past bij democratische verhoudingen niet veel beter dat dergelijke ingrijpende beslissingen worden genomen door een algemeen bestuur dat wel rechtstreeks door de inwoners is gekozen? Er is in het verleden wel gepleit voor rechtstreekse verkiezingen van een regioraad. Maar dan scheppen we een nieuwe bestuurslaag. En wat is dan nog het verschil met een provincie?

Of een gesloten provincie?

Als verschil kan worden genoemd dat een regioraad op een gemeenschappelijke regeling is gebaseerd en ook gebonden is aan de taken die aan de regio in de gemeenschappelijke regeling zijn opgedragen. De provincie heeft een open huishouding en kan zelf allerlei taken naar zich toetrekken, ook die taken die veel beter door gemeenten kunnen worden uitgevoerd. In navolging van de Commissie Toekomst Lokaal Bestuur heeft de VNG in 'het manifest voor de gemeenten' opgenomen dat provincies slechts een gesloten huishouding moet worden toegestaan. Dat betekent dat provincies niet langer de vrijheid hebben om zelf te bepalen welke taken zij als provincie wil oppakken. Namens mijn gemeente (Rijssen-Holten) heb ik tegen gestemd. De samenleving is voortdurend in verandering. Ik vind het niet wijs om de huishouding van een provincie op voorhand te beperken, zonder te weten op welke uitdagingen de overheid in de toekomst het hoofd moet bieden en zonder te weten wat de rol van een provincie daarbij kan zijn. Daarvoor is de samenleving te complex en teveel in beweging. Naar mijn mening kan beter afstemming tussen provincie en gemeenten plaats hebben en maatwerk worden geleverd in plaats van een overheid formeel beperkingen op te leggen. Mijn indruk is bovendien dat Nederland niet zit te wachten op een machtsstrijd tussen provincies en gemeenten. Wie schiet daarmee wat op?

Waarom niet gewoon de provincie?

Het zijn in de eerste plaats de gemeenten die door inwoners, verenigingen, instellingen en bedrijven worden aangesproken voor wonen, werken, verkeer, welzijn, zorg en veiligheid. Gemeentebesturen zijn heel goed in staat om hun belangen te articuleren. Waar die belangen overeenstemmen met de belangen van andere gemeenten is er weinig aan de hand. Waar dat niet het geval is, ligt er naar mijn mening een rol voor de provincie om keuzen te maken. De provincie is democratisch gelegitimeerd om die keuzen te maken. De provincie kan intergemeentelijke samenwerking bevorderen en stand-by zijn om knopen door te hakken als gemeenten niet op vrijwillige basis tot overeenstemming kunnen komen. De provincie kan de daadkracht bevorderen. Dan moet ze wel het lef hebben om die verantwoordelijkheid ook echt te nemen. Provincies hebben niet altijd blijk gegeven over dat lef te beschikken. Politieke verdeeldheid en bestuurlijke onwil werken verlammend. Dat is door regelgeving niet op te lossen. Doorbreking daarvan vraagt om andere bestuurscultuur: aan de ene kant een van natuurlijke betrokkenheid bij intergemeentelijke vraagstukken, aan de andere kant een van voldoende distantie van allerlei plaatselijke politieke krachten om zelfstandig beslissingen te nemen als er geen consensus kan worden gevonden. Omdat het hier om bovengemeentelijke aangelegenheden gaat, heeft de provincie een natuurlijke rol. Ook om bij te dragen aan de realisering van de gekozen plannen.

De agenda van de provincie

Ik zie de provincie als complementair bestuur op de gemeenten. Dat zal provincies terughoudend moeten maken om een geheel eigen agenda te ontwerpen. Een eigen agenda die niet aansluit op de agenda van de gemeenten leidt tot verwarring en tot verspilling. Subsidies van de provincie kunnen beter worden gebruikt om gezamenlijke doelen te realiseren dan dat zij gemeenten een worst voorhouden waarop ze niet zitten te wachten.
In veel provincies is het nu al een goede praktijk om agenda's van de provincie op die van de gemeenten af te stemmen. We zien goede voorbeelden daarvan bij herstructurering van verouderde industrieterreinen en bij verbetering van de wegenstructuur. Dat geldt ook voor de herinrichting van het landelijk gebied. De provincie Overijssel is actief op zoek naar vitale coalities om verschillende maatschappelijke spelers te betrekken bij de realisering van doelen. Maar het zal ook gemeentebesturen actief moeten maken om de provincie tot een natuurlijke bondgenoot te maken in de afstemming van plannen met andere gemeenten en andere overheden en om plannen werkelijk uitgevoerd te krijgen. Deze periode naar de statenverkiezingen in maart is een goede tijd om verkiezingsprogramma's van de verschillende aan de provinciale statenverkiezing deelnemende partijen te bevragen op deze afstemming. Het klinkt gek, maar aan al te veel originaliteit bij de provincies bestaat niet veel behoefte. Naar mijn mening zijn we meer gebaat dat (aspirant) statenleden zich inzetten om het bottom-up

proces optimaal vorm te geven en daar antwoorden bij te bedenken.

Vooral fysieke leefomgeving

Gevraagd naar het takenpakket voor de provincie vind ik dat de provincies zich vooral moeten richten op regionale vraagstukken in het omgevingsbeleid. Verbetering van de fysieke infrastructuur, versterking van de regionale economie, verbetering van de aantrekkingskracht van een regio voor toerisme en recreatie, verbetering van de kennisinfrastructuur (hoger onderwijs, wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, innovatie) en van de ecologische infrastructuur. Sociaal beleid, welzijn, onderwijs, veiligheid en zorg moeten we daarentegen zo dicht mogelijk in de gemeenten en het liefst in de wijken laten. Dat wil niet zeggen dat provincies hier nooit taken kunnen vervullen. Er zijn maatschappelijke partners zoals in de gezondheidszorg, kennis- en onderwijsinstellingen, woningcorporaties en zorginstellingen, die zich gemakkelijker op regionale schaal dan op lokale schaal laten aanspreken. Hier kan de provincie een rol vervullen, niet in de eerste plaats om eigen beleid te realiseren, maar als verlengstuk van de gemeentelijke belangen.
We zien bij gemeenten een opwaartse druk die grotere verbanden nodig heeft. Provincies en gemeenten moeten zich bezinnen op de rol die provincies daarbij kunnen nemen, om in een regio onnodige bestuurlijke drukte te voorkomen en wezenlijke keuzes door democratisch gelegitimeerde organen te laten nemen. Provincies moeten in staat zijn problemen te onderkennen op het snijvlak van stad en platteland, die naar juiste waarde schatten en keuzen maken.

Open en betrokken bestuurscultuur

Ik teken hierbij aan dat dit hoge eisen stelt aan de bestuurscultuur van een provincie. Dit stelt eisen aan ontvankelijkheid, het serieus nemen van de lokale bestuurders en hun inbreng en het vermogen bindingen tot stand te brengen met andere maatschappelijke partners. Kortom, aan alles wat uitnodigt om in de provincie zowel voor de steden als voor plattelandsgemeenten een natuurlijke bondgenoot te zien voor de oplossing van regionale problemen, die gemeenten op zichzelf niet kunnen oplossen.

Rijk geeft ruimte aan provincies

Kijken we van wat grotere afstand, dan zien we ook een ontwikkeling waarin het rijk taken neerlegt bij het middenbestuur. Het rijk wil taken afstoten om effectiever tot uitvoering van beleid te komen en ziet deze operatie ook als middel tot een betere beheersbaarheid van de rijksdiensten. De nota *Ruimte*, de nota *Mobiliteit,* de *Wet Inrichting Landelijk Gebied* en het reconstructiebeleid zijn daar voorbeelden van. Met name voor plattelandsgebieden wordt de provincie vooral de regisseur. Zo kan maatwerk worden geleverd. Ik vind dit een goede ontwikkeling, die past bij de maat van onze provincies.
Kijken we naar de Europese regiovorming dan moeten er landsdelen komen die internationaal kunnen concurreren. In Europees perspectief kan met grofweg vier provincies (west, noord, oost, zuid) in Nederland worden volstaan.

Grotere provincies die onderscheid durven maken

De provincie kan waarde toevoegen aan het omgevingsbeleid, waarin zij de eigen agenda afstemt op de agenda's van gemeenten en andere maatschappelijke partners. Het verdelen van de schaarste vraagt om democratische legitimatie. De provincie is als middenbestuur daarvoor het meest geëigend. De schaal van de provincie is een probleem. Voor sommige regionale vraagstukken is zij te groot, voor het omgevingsbeleid levert de huidige schaal weinig problemen op en voor Europese uitdagingen is zij te klein. Hoe hiermee om te gaan?
Provincies hoeven schaalvergroting niet uit de weg te gaan, mits provincies beleidsmatig durven differentiëren en binnen de provincie dus onderscheid maken tussen verschillende 'regio's' binnen de provincie.

Provincies moeten zich vooral richten op regionale vraagstukken in het omgevingsbeleid.

Provincies moeten af van een krampachtige invulling van het gelijkheidsbeginsel dat wat voor de ene streek geldt, ook voor de andere in de provincie moet gelden. Zij moeten van het gelijkheidsbeginsel een hoofdregel maken in de zin dat zij ongelijke gevallen ongelijk behandelen naar de mate van hun ongelijkheid. Zij zullen recht moeten doen aan de verschillende uitdagingen waarvoor de verschillende regio's staan. Daarbij moet zeker niet alle wedijver worden opgeheven. Competitie op de kwaliteit van het landschap, toeristische aantrekkelijkheid en een goed ondernemers- en vestigingsklimaat lijkt mij heel gezond.

Conclusie

Gemeenten kunnen veel taken zelfstandig aan of vullen die in door intergemeentelijke samenwerking. Intergemeentelijke samenwerking kent een bovengrens. Provincies kunnen daarin voorzien. Het gaat dan vooral om taken op het fysieke domein en minder op het gebied van welzijn en zorg. De agenda van de provincie moet wortelen in de agenda's van de gemeenten. Provincies zijn voor intergemeentelijke regio's te groot en voor Europese regio's te klein. Tegen opschaling van provincies bestaat geen bezwaar mits binnen een provincie volop ruimte wordt gegeven aan differentiatie.

Is er nog plaats voor het middenbestuur?

Een reactie op het Advies Commissie Versterking Randstad (Commissie-Kok)

Door Tymon de Weger, wethouder Verkeer, Milieu en Dienstverlening in de gemeente Utrecht voor de ChristenUnie

Deze maand kwam oud-premier Wim Kok namens de Commissie Versterking Randstad met zijn advies over de vorming van een nieuw Randstadbestuur. Dat moet hèt antwoord zijn op de problematiek van het 'middenbestuur' in ons vaderlandse bestuurstelsel. Een daadkrachtig bestuur voor de hele Randstad moet een stevige impuls geven aan de randstedelijke economie. Het moet de problemen van de schaarse ruimte en van files en volle treinen gaan aanpakken. De schaal van dat nieuwe bestuur, dat zo'n beetje over half Nederland gaat, is een flinke steen in Neêrlands bestuurlijke vijver.

Wat is het probleem eigenlijk?

De ontwikkeling van Nederland heeft sinds de vorming van het 'Huis van Thorbecke' rond 1850 - met zijn drie *verdiepingen*: rijk, provincie en gemeente – bepaald niet stilgestaan. Thorbecke beoogde met zijn Provinciewet en Gemeentewet een zorgvuldig evenwicht tussen centrale en decentrale overheden te scheppen. Het territorium van de middenbesturen was afgeleid van de oude zeven Nederlandse gewesten, in de Franse tijd omgevormd tot provincies. Ons land telde toen nog maar 3 miljoen inwoners, tegen nu ruim 16 miljoen. Door de industrialisatie vormden zich grote stedelijke regio's, waarbij de problemen meer en meer gemeente- en provinciegrenzen gingen overschrijden.
Vreemd genoeg groeide het middenbestuur niet mee met die steeds ingewikkelder maatschappij. Op allerlei manieren werd geprobeerd om het bestuur aan te passen aan de schaal waarop de regionale problemen zich voordoen. Naast gemeente en provincie ontstonden hulpbesturen als deelgemeenten en stadsregio's. En vele vormen van bestuurlijk overleg. Dat leidde tot een ware wildgroei en een versnippering van taken, bevoegdheden en financiën tussen al die overheidslagen. De traditionele provincie is wat in de verdrukking gekomen.
Op al die bestuurslagen zitten "bestuurders, die allemaal wat (anders) willen", constateert de commissie-Kok nuchter. Zij moeten – of ze nu willen of niet – wel met elkaar samenwerken. Dat gebeurt dan ook wel, maar de ingewikkelde verhoudingen leiden vaak tot afgezwakte compromissen, tot vertraging of helemaal geen besluitvorming. Door de veelheid van bestuurlijke overlegpartners ontstaat - wat genoemd wordt 'bestuurlijke drukte'. Besluitvorming verloopt uitermate stroperig. "De tegengestelde belangen groeien regelmatig uit tot *'hindermachten'*", aldus de commissie Kok.

Het advies-Kok

De Commissie Versterking Randstad stelt één nieuw Randstadbestuur voor. Dat komt in de plaats van vier provincies en vier stadsregio's. De provincies Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland en de stadsgewesten Amsterdam, Haaglanden, Rijnmond en Utrecht verdwijnen. Het Randstadbestuur neemt taken op het gebied van ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer over van provincies en stadsregio's en laat de jeugdzorg over aan centrumgemeenten. Dat alles moet leiden tot beduidend minder bestuurlijke drukte. Minder afstemming, maar directe besluitvaardigheid, politieke durf en leiderschap.
Opvallend is, dat Kok niet precies aangeeft wat tot de Randstad gerekend moet worden. Hij spreekt eenvoudigweg over de vier Randstadprovincies. Horen Amersfoort, Lelystad en Den Helder daar ook bij? Verder wijdt Kok weinig woorden aan *hoe* dat Randstadbestuur er moet komen. Terwijl bestuurlijke vernieuwing in Nederland telkens weer verzandt in allerlei discussies.

De machtsbalans

Thorbecke schiep een zorgvuldige machtsbalans tussen rijk, middenbestuur en gemeente. Het Randstadbestuur kan onbalans veroorzaken. Het komt dichter op het Rijk

te zitten. En het wordt behoorlijk dominant ten opzichte van de rest van het land: de Randstad herbergt ruim 40% van de bevolking en is goed voor ruim de helft van de economische dynamiek.
Als je Nederland afzet tegen de Europese schaal, vraag je je af, of er eigenlijk nog wel behoefte bestaat aan dat middenbestuur. Op Europese schaal is Nederland eigenlijk maar een provincie. In die optiek kunnen we volstaan met landelijk en lokaal bestuur.
Een andere oplossing is het samenvoegen van de overgebleven provincies tot drie landsdeelbesturen: Noord, Oost en Zuid. Om het machtsevenwicht enigszins te herstellen kunnen de niet-randstedelijke stukken van Noord-Holland, Flevoland en Utrecht bij de andere landsdelen worden gevoegd.

Een charmante oplossing

De commissie-Kok heeft geen bevredigende oplossing voor de problemen die op de schaal van de stedelijke regio's spelen. Kok noemt wel de mogelijkheid om randgemeenten bij de grote steden te voegen. Een mogelijkheid waarop ik in het *Nederlands Dagblad* eind oktober zinspeelde. Maar verder laat Kok het 'regionale gat' ongemoeid. Ik wil speciaal aandacht vragen juist voor die regionale schaal. Als we dat niet goed regelen, krijgen we daar opnieuw bestuurlijke drukte.
De provinciewet kent een hele charmante oplossing om dit 'regionale gat' te dichten. Laten we eens uitgaan van een Randstadbestuur, dat bestaat uit zo'n 75 democratisch gekozen Statenleden. Zij verdelen zich in een vijftal territoriale commissies van 10 tot 20 leden. Vier commissies voor de stadsregio's van Amsterdam, Rijnmond, Haaglanden, Utrecht en één voor het Groene Hart.
Politieke partijen selecteren regionale kandidaten voor die commissies en vergroten zo de binding met de regionale kiezer. Politieke besluitvorming over alle regionale zaken vindt dan *dicht bij huis* plaats. Een hele slimme vormgeving voor de democratische legitimatie van het middenbestuur.

Een open proces

De realiteit leert, dat zo'n ingrijpende bestuurlijke hervorming nooit zonder horten en stoten gaat. Weerstand komt vooral van zittende bestuurders. Eigenlijk heeft zo'n omslag alleen succes op draaipunten in de geschiedenis: bij revoluties, in oorlogsituaties of als een werkelijk groot staatsman opstaat. Er moet een goed geregisseerd, open proces komen. Met een duidelijke kaderstelling vooraf, maar wel met ruimte voor inbreng van onderaf om draagvlak te verwerven. En maak daarbij tempo. Gebruik 2007 voor de inbreng van alle niveaus. Plan besluitvorming in kabinet en parlement rond de jaarwisseling 2008. Werk toe naar verkiezingen in 2008. Dan kan het Randstadbestuur op 1 januari 2009 van start gaan.

Discussie binnen de partij?

Binnen de ChristenUnie trof ik weinig affiniteit aan met reorganisatie van het binnenlands bestuur. Wij hebben in dat opzicht een traditionele instelling. We beroepen ons graag op de historische ontwikkeling van ons landsbestuur en op de bestaande wetgeving. Het 'Huis van Thorbecke' stel je bij ons niet zomaar ter discussie. Je gaat echter dan wel voorbij aan de immense ontwikkeling van onze maatschappij sinds de negentiende eeuw. En is ontwikkelen van de maatschappij, ook van het openbaar bestuur, niet juist besloten in onze goddelijke scheppingsopdracht?
Nu de ChristenUnie deelneemt aan de kabinetsformatie is bezinning juist op dit punt wenselijk. Want een kabinetsformatie kan zo'n historisch keerpunt zijn. En wij kunnen er nú invloed op uitoefenen.

Mediation in het openbaar bestuur: zegen of illusie?

Door Jantien Fröling-Kok, raadsgriffier en gecertificeerd mediator

Er doet zich binnen het openbaar bestuur een scala aan conflicten voor. De gevolgen hiervan kunnen verstrekkend zijn. In hoeverre is de politieke context van invloed op deze conflicten? Kan mediation hulp bieden bij het oplossen ervan? En wat mag van ChristenUnie-politici verwacht worden als zich conflicten voordoen?

Inleiding

"190 Colleges heelhuids gefinished", kopte het *Binnenlands Bestuur* van 5 mei vorig jaar. "Een derde van de wethouders is de afgelopen vier jaar vervangen. Het overgrote deel stapte op na een politiek conflict." De cijfers spreken boekdelen: van de 1866 wethouders zijn er tussentijds 658 opgestapt. De reden hiervoor was voor 373 van hen, 57% dus, een politiek conflict. De top-5 van de politieke redenen bestaat uit: een vertrouwensbreuk met de raad (204), een vertrouwensbreuk binnen de coalitie (90), een vertrouwensbreuk binnen het college (26), een vertrouwensbreuk binnen de eigen fractie (26) en het dualisme (11%).
Het gaat hier om de resultaten van een onderzoek over de eerste duale collegeperiode. De resultaten suggereren dat 20% van de wethouders vanwege een politiek conflict moest vertrekken.

De vraag die zich aandient, is of mediation bruikbaar is voor conflicten binnen het openbaar bestuur

In dit onderzoek is, kijkend naar de gevolgen, nagegaan welke oorzaak daaraan ten grondslag lag. Het geeft echter maar een beperkt beeld van het scala aan conflicten binnen het openbaar bestuur en de gevolgen daarvan: verstoorde verhoudingen, interventies van de Commissaris van de Koningin, gemeentesecretarissen, griffiers en zelfs burgemeesters die het veld hebben moeten ruimen.
Denkend aan de gevolgen van dit soort conflicten kan je niet anders dan constateren dat er in het openbaar bestuur veel op het spel staat: de positie van politici, van fracties en partijen, de bestuurskracht van gemeenten als geheel en het functioneren van het ambtelijk apparaat en daarmee de dienstverlening naar de burger en niet in de laatste plaats het vertrouwen van de burger in de politiek. Tel daarbij op de financiële consequenties van het wegsturen van een wethouder, burgemeester of college en duidelijk is hoeveel het waard kan zijn om conflicten op te lossen.
Mediation is de afgelopen jaren vaak in de publiciteit geweest als manier om onderlinge conflicten op te lossen. Onder voormalig minister Donner is het onderwerp op de politieke agenda gekomen: het werd gezien als een efficiënt alternatief voor juridische procedures om op die manier het gerechtelijk apparaat te ontlasten. De vraag die zich aandient, is of mediation bruikbaar is voor conflicten binnen het openbaar bestuur. Veronderstelt wordt dat dit lastig kan zijn zo niet onmogelijk is gezien de politieke dimensie van dit soort conflicten.

Deze vraag wil ik in dit artikel nader belichten. Ik beperk me daarbij waar het gaat om het openbaar bestuur tot het lokaal bestuur. Ik zal kort ingaan op meningsverschillen en conflicten in het algemeen en de wijze waarop we gewoon zijn daarmee om te gaan. Vervolgens licht ik kort toe wat mediation is.[1] Aansluitend geef ik aan wat de meerwaarde is van mediation ten opzichte van andersoortige procedures. Na deze inleidende paragrafen geef ik kort enkele meningen van derden weer over mediation in het openbaar bestuur. Daarna wil ik inzoomen op de conflicten binnen het openbaar bestuur in het licht van de politieke context. Natuurlijk ga ik na wat de mogelijkheden zijn van mediation bij conflicten in het openbaar bestuur. Aansluitend benoem ik een aantal mogelijk belemmerende factoren, de rol van de burgemeester als

mediator, conflicten in fractieverband en de positie van ChristenUnie politici. Tot besluit kom ik terug op de vraag waarmee ik begonnen ben: Mediation in het openbaar bestuur: zegen of illusie?

Meningsverschillen en conflicten

In het samenleven komen we allemaal een scala aan meningsverschillen tegen. Met veel meningsverschillen kunnen we leven: partijen accepteren dat er over zaken verschillend gedacht wordt. Sommige meningsverschillen vragen om een oplossing. De eigen oplossingen van partijen zijn de beste, de snelste en de goedkoopste.
Soms lukt het niet die meningsverschillen op te lossen en ontaarden ze in een botsing. In die gevallen spreken we over een conflict. In dat geval is het mogelijk om er iemand anders bij te betrekken: de partner, een goede vriend, vriendin of kennis, een adviseur, een arbiter of een geschillencommissie, en als het echt niet anders kan een advocaat en de rechter. Dan kunnen er verschillende dingen gebeuren. Partijen komen al dan niet tot een acceptabele oplossing. Er wordt een beslissing opgelegd waar een of beide partijen in meerdere of mindere mate blij mee is. Het conflict kan ook ontaarden in een, soms jarenlange, juridische strijd of het vertrek van een of meerdere personen.

Wat is mediation?

Mediation wordt wel vertaald als conflictbemiddeling. Wanneer er sprake is van een conflict waar partijen zelf niet meer uitkomen, dan is er de mogelijkheid een mediator in te schakelen. Een mediator begeleidt partijen die een conflict hebben bij de zoektocht naar de oplossing die het best bij hen past.

Een mediator is geen 'rijdende rechter' of arbiter. Hij of zij zal nooit zelf een oplossing aandragen of een bindende uitspraak doen

Laat over één ding geen misverstand bestaan: een mediator is geen 'rijdende rechter' of arbiter. Hij of zij zal nooit zelf een oplossing aandragen of een bindende uitspraak doen. Een mediator faciliteert het proces tussen partijen om helder te krijgen waar het conflict over gaat, wat ze zouden willen bereiken en langs welke wegen dat bereikt kan worden. De mediator helpt partijen de angel uit het conflict te halen. Vaak vormen zaken als boosheid, teleurstelling en dergelijke een blokkade om een oplossing te vinden of te accepteren. Deze blokkade moet dan eerst worden opgespoord en weggenomen. Partijen kiezen uiteindelijk zelf de oplossing die het best bij hen past. Het klinkt simpel; soms is het dat ook, soms niet.

De meerwaarde van mediation

De grote voordelen van mediation ten opzichte van een andere, bijvoorbeeld juridische, procedure zijn:

- vertrouwelijkheid: partijen beslissen zelf wat wel en niet naar buiten gebracht wordt en aan wie;
- tijdbesparing: enkele gesprekken kunnen afdoende zijn;
- kostenbesparing: kortere doorlooptijd en 1 mediator in plaats van twee advocaten;
- partijen beslissen zelf over de oplossing die het best bij hen past;
- partijen leren hoe ze een conflict kunnen voorkomen of in de toekomst beter kunnen hanteren dan wel zelf tot een oplossing brengen.
- andere procedures blijven mogelijk;
- de relatie tussen partijen blijft veelal behouden.

Niet alle conflicten lenen zich voor mediation. Voorwaarde is dat partijen de intentie hebben tot een oplossing te komen en op vrijwillige basis daarvoor een mediationtraject doorlopen. Een conflict mag niet te ver geëscaleerd zijn; er moet een basis zijn om met elkaar in gesprek te gaan. Daarnaast dient er onderhandelingsbereidheid en onderhandelingsruimte bij alle partijen aanwezig zijn.
Dit brengt ons als vanzelf bij de vraag of mediation geschikt is voor conflicten binnen het (lokale) openbaar bestuur. Want ook in dit soort situaties zal aan deze voorwaarden voldaan moeten worden, wil mediation kans van slagen hebben.

Mediation in het (lokale) openbaar bestuur

Over mediation binnen het openbaar bestuur is nog niet zoveel gezegd, laat staan geschreven. Onderzoek en navraag heeft geleid tot de navolgende opvattingen:

Mediation day 2005

Tijdens de *Mediation Day* in het najaar van 2005 werd gevraagd of mediation ook handig kan zijn bij de vele conflicten die zich binnen colleges en tussen colleges en raden afspelen. Burgemeester Cornelis (Gouda) stelde na afloop: "Ik denk niet vaak. Voor mediation heb je twee of meer partijen nodig die met elkaar een oplossing kunnen bereiken. Maar bij politieke tegenstellingen gaat het meestal om inwerkingen van buitenaf. Als bijvoorbeeld een raad zijn vertrouwen in een wethouder opzegt, valt er binnen het college niets te onderhandelen. En het gesprek met raadsleden staat vaak onder druk van kiezers of belanghebbenden. Die kun je niet gemakkelijk allemaal betrekken bij een oplossing."[2]

Een oproep uit onverwachte hoek

Vrijdag 10 februari 2006 vond in Ede een door de Vereniging van gemeentesecretarissen georganiseerd symposium *Trends in gemeenteland* plaats. Tijdens dit symposium sprak onder andere de Nationale Ombudsman Alex Brenninkmeijer. Hij schonk aandacht aan de situatie waarbij zich spanningen voordoen binnen colleges. Zijn aanbeveling was om op voorhand in het coalitieakkoord een clausule op te nemen om in dit soort situaties een mediator in te schakelen.
Burgemeester Cornelis geeft aan dat de directe of indirecte invloed van andere partijen impact hebben op conflicten in het openbaar bestuur, waardoor deze in zijn beleving niet of nauwelijks mediabel zijn. De Nationale Ombudsman wekt daarentegen met zijn oproep de indruk dat mediation een zinvol instrument is om problemen binnen colleges het hoofd te bieden. Waar ligt de waarheid?

Conflicten binnen het openbaar bestuur

Centrale vraag hierbij is of er per definitie verschillen bestaan tussen conflicten binnen het openbaar bestuur en daarbuiten. Zo ja, waardoor worden deze verschillen veroorzaakt en zijn deze verschillen van invloed op de vraag of deze conflicten wel of niet mediabel zijn. Op deze vragen tracht ik een antwoord te vinden via een nadere beschouwing van het soort conflicten en hun context.
Het realiseren van doelstellingen en het nastreven van belangen komen we in alle facetten van het leven tegen. Hierin verschilt het openbaar bestuur niet van andere leef- en samenwerkingsverbanden.

Het wezenskenmerk van het openbaar bestuur

Het openbaar bestuur wordt gekenmerkt door een politieke dimensie. Politieke diversiteit bestaat bij de gratie van verschillen in opvattingen, visies en levensovertuigingen. Deze onderscheidt zich van de diversiteit in het maatschappelijk leven vanwege de politieke legitimatie: deze wordt toegekend door de kiezer. Daarmee

is de impact van politieke verschillen in opvattingen vele malen groter dan die van persoonlijke verschillen in opvattingen. Met de bedoeling zich te onderscheiden worden deze verschillen gekoesterd en vaak uitvergroot. De intentie van elke partij is om de eigen politieke visie te vertalen in beleid en wetgeving. De gewenste vertaalslag van de één kan echter in strijd zijn met die van een ander. Conflicten die enkel en alleen ontstaan op grond van verschil in politieke visie en de op grond daarvan gewenste vertaalslag lenen zich niet dan wel slechts moeizaam voor mediation.

Mogelijke oorzaken van conflicten

Deze spanningen en conflicten kunnen, meer nog dan in het verleden, een scala aan oorzaken hebben. Zonder uitputtend te willen zijn noem ik enkele veel voorkomende oorzaken:

1. er bestaat verschil van mening ten aanzien van rollen en verantwoordelijkheden: raadsleden willen op de stoel van wethouders gaan zitten of het college geeft de raad te weinig ruimte en/of instrumenten voor haar kaderstellende, controlerende en volksvertegenwoordigende rol;
2. het democratisch proces verloopt niet volgens "de regels van het spel": partijen worden niet tijdig of niet juist geïnformeerd of betrokken;
3. er wordt niet met respect naar de mening van de ander geluisterd. Deze wordt niet serieus genomen of in zijn/haar waarde gelaten;
4. intermenselijke verhoudingen spelen parten: mensen hebben elkaar verkeerd begrepen, zitten niet op dezelfde golflengte, hebben elkaar bewust of onbewust beschadigd;
5. er is sprake van disfunctioneren van een of meerdere partijen.

Diverse oorzaken kunnen dus ten grondslag liggen aan conflicten binnen het openbaar bestuur. Als er al sprake is van tegenstrijdige politieke belangen is het de vraag of deze ook zonder conflicten gerealiseerd kunnen worden. De praktijk leert dat dit kan. Daar waar overeenstemming bestaat over rollen en verantwoordelijkheden, zullen partijen zich ook conformeren aan het realiseren van politieke belangen op basis van een correct verlopen democratisch proces. Met andere woorden: niet de politieke belangen zullen in veel gevallen oorzaak zijn van conflicten, maar de wijze waarop getracht wordt deze belangen, de gestelde doelen, te realiseren.

Disfunctioneren op zich zou ik niet als conflict willen bestempelen. Ook heeft het vaak geen politieke oorsprong. De praktijk leert dat het wel vaak tot conflicten leidt en dat deze ook vaak een politieke lading krijgen. Er kan sprake zijn van verschillende en/of onverenigbare verwachtingspatronen. In dat geval kan mediation helpen om de verwachtingen over en weer helder te krijgen en te onderzoeken of er nog een basis is voor continuering van de samenwerking. Mediation is echter geen instrument om het functioneren van een of meerdere personen op het gewenste niveau te krijgen.

Dit brengt mij tot de conclusie dat daar waar spanningen en conflicten binnen het openbaar bestuur ontstaan het niet juist is om deze vanwege de politieke context te bestempelen tot politiek conflict en daarmee als niet mediabel te beschouwen.

Mogelijkheden van mediation bij conflicten in het openbaar bestuur

Om te bepalen of een conflict binnen het openbaar bestuur mediabel is, zal net als bij andere conflicten nagegaan moeten worden in hoeverre het conflict en de conflictpartijen voldoen aan de minimale voorwaarden voor een mediationtraject zoals hierboven benoemd.

De politieke dimensie

De impact van een politieke dimensie bij een conflict in het openbaar bestuur kan zijn dat partijen niet de intentie hebben om gezamenlijk tot een oplossing te komen, er geen verenigbare, laat staan gemeenschappelijke belangen zijn of het ontbreekt aan onderhandelingsbereidheid of -ruimte. Een of beide partijen kan er zelfs belang bij hebben het conflict te laten voortbestaan of te laten escaleren. In dat geval ontbreken een of meerdere van de basisvoorwaarden voor mediation.

Desondanks...

Even zo goed is het mogelijk dat er wel een gezamenlijke intentie is om tot een oplossing te komen: partijen streven (op onderdelen) dezelfde doelen na en ook is er sprake van onderhandelingsbereidheid en –ruimte. Gedacht kan worden aan het instandhouden van de coalitie of een krachtige invulling van de volksvertegenwoordigende, kaderstellende

of controlerende rol van de raad. In die gevallen is het zelfs met tegenstrijdige (deel)belangen toch goed mogelijk conflicten langs de weg van mediation tot een oplossing te brengen. Daarbij bestaat natuurlijk ook de variant dat partijen in ieder geval weer op constructieve wijze met elkaar in gesprek komen, een deel van de problematiek opgelost hebben en accepteren dat ze op onderdelen verschillend denken of verschillende belangen nastreven.

De vertrouwensbreuk

Even terug naar het onderzoek van *Binnenlands Bestuur*. De vraag is of een vertrouwensbreuk per definitie het gevolg is van een politiek conflict. Het wekt de indruk dat alles wat binnen het politieke speelveld gebeurt per definitie een politieke lading heeft. Zoals ik reeds eerder betoogde, kan niet worden voorbijgegaan aan de intermenselijke processen binnen het politieke speelveld. Het wegsturen van een wethouder of college kan verschillende oorzaken hebben.
Indien er sprake is van een conflict tussen de raad en een van de wethouders of het college dan kan mediation helpen om de belangen helder te krijgen. Onderzocht kan worden langs welke wegen deze belangen gerealiseerd kunnen worden en of er commitment te vinden is om één of meerdere van deze wegen te bewandelen.

De rol van de kiezer of andere belanghebbenden

Interessant is de vraag naar de rol van kiezers of andere belanghebbenden in geval van een conflict of het bereiken van een oplossing voor een conflict. In mijn optiek is dit niet meer of minder dan de vraag naar het mandaat van de partijen in het mediation traject: een raadslid heeft van zijn/haar kiezers het mandaat gekregen om zijn/haar rollen zo goed mogelijk in te vullen. Op basis van dit mandaat kunnen raadsleden, fracties en de raad een oplossing nastreven of blokkeren. De fracties leggen hierover verantwoording af aan hun kiezers. Die kunnen eenmaal in de vier jaar daar hun consequenties aan verbinden.

En toch?

Waarom lijkt het dan toch zo moeilijk om binnen het openbaar bestuur al dan niet via mediation tot oplossingen te komen voor conflicten die zich voordoen?
Een aantal zaken kunnen daarbij een rol spelen:

1 partijen zijn er van overtuigd dat ze zelf in staat zijn hun conflicten op te lossen; men ziet het als een teken van zwakte om daar een derde bij te halen;
2 het speelveld is complex;
3 partijen zijn nog onvoldoende ingevoerd in hun eigen rol en verantwoordelijkheid;
4 vasthouden aan eigen standpunten is gemakkelijker dan zoeken naar gemeenschappelijke en/of verenigbare belangen;
5 partijen willen niet het risico lopen de eigen profilering te ondermijnen;
6 er zijn veel spelers in het veld en niemand wil zich in de kaart laten kijken;
7 met een korte termijn belang scoor je vaak hogere ogen dan met een lange termijn belang;
8 een doelstelling op een hoger abstractieniveau valt moeilijker uit te leggen aan de achterban;
9 en "last but not least" ook binnen het openbaar bestuur is mediation nog geen bekend fenomeen.

Bij alle conflicten, ook die binnen het openbaar bestuur, dient onderzocht te worden of het conflict, dan wel de conflictpartijen, zich lenen voor mediation. Zoals we eerder constateerden kunnen politieke issues een complicerende factor zijn, maar zijn dat niet per definitie.

De burgemeester als mediator

Lukt het partijen niet om zelf tot een oplossing te komen, dan kan een burgemeester (of een extern ingehuurde mediator) mogelijk een rol spelen.
Diverse burgemeesters hebben de opleiding tot mediator gevolgd. Zij worden geacht binnen het politieke speelveld op lokaal niveau "boven de partijen te staan". Met andere woorden; zij bekleden een onpartijdige positie. Die positie stelt hen bij uitstek in staat op een natuurlijke wijze als mediator op te treden. Zij moeten hiertoe dan wel het initiatief nemen en hiervoor de ruimte krijgen.
Dat neemt niet weg dat een burgemeester niet in alle gevallen een positie heeft om een bemiddelende rol te spelen. Zo zal hij/zij niet zo gauw betrokken worden bij conflicten binnen fracties, misschien zelfs niet tussen fracties. Een andere situatie die zich voor kan doen is die waarbij de burgemeester wél partij is, ofwel als persoon, ofwel als lid van het college. De aanbeveling van Alex Brenninkmeijer om in het coalitieakkoord een clausule op te nemen om in conflictsituaties een mediator in te schakelen verdient navolging om in dit soort situaties een oplossing te bieden. Hiermee kan voorkomen worden dat een conflict onnodig lang in stand gehouden wordt of escaleert.

Conflicten binnen fractieverband

Rest mij nog om iets te zeggen over conflicten binnen fracties. Ook daar doen zich met zekere regelmaat conflicten voor. Twee mogelijke oorzaken wil ik benoemen: een fractie bestaat uit mensen van verschillende "pluimage". Wat ze bindt is de politieke overtuiging. Een grote mate van diversiteit tussen mensen kan heel waardevol zijn, maar ook gemakkelijk tot conflicten leiden.
Een tweede complicerende factor en daarmee mogelijke oorzaak, ligt naar mijn mening in de nadrukkelijke rollen die de raad toebedeeld heeft gekregen: de volksvertegenwoordigende, kaderstellende en controlerende rol. In de praktijk zie je vaak dat deze rollen passen bij verschillende typen mensen. Wanneer er meer belang gehecht

wordt aan de ene rol ten opzichte van de andere, of de rolverdeling binnen de fractie is in aantal onevenredig, dan kan dat een voedingsbodem zijn voor conflicten. Het lijkt soms of mensen een andere taal spreken en elkaar niet meer verstaan. Dan lijkt het gemakkelijker om afscheid van elkaar te nemen, dan om elkaar te leren begrijpen.
Ook in bovengenoemde situaties kan mediation een prima instrument zijn: de mediator zal partijen uitnodigen goed naar elkaar te luisteren en elkaar te begrijpen, duidelijk te krijgen waarom men doet, zoals men doet, helder te krijgen wat men wil bereiken en op welke wijze alle participanten hieraan een bijdrage kunnen leveren. Langs deze weg kan de samenwerking en eensgezindheid teruggevonden worden.

De positie van ChristenUnie-politici

De ChristenUnie staat bekend om haar verbindende kwaliteiten. Dat doet recht aan de kernboodschap van de Tien Geboden die God ons in Zijn Woord geeft: God lief hebben boven alles en de naaste als onszelf. Daarbij past het de vrede met alle mensen te bewaren. Dat betekent niet dat we niet van mening zouden mogen verschillen. Wel dienen we voor zover dat in ons vermogen ligt conflicten te voorkomen. Zeker wanneer deze zich in eigen gelederen voordoen is het onze Bijbelse opdracht naar oplossingen te zoeken. Lukt dat niet op eigen kracht, dan zouden we niet moeten schromen daar een derde bij te halen. We kunnen het goede voorbeeld geven door zonodig zelf een mediator in te schakelen. Een clausule in het fractiereglement kan daarvoor de basis zijn.
Ontstaan er conflicten binnen raad of college, dan mag van ChristenUnie-raadsleden of wethouders verwacht worden dat zij zich in zullen zetten om een oplossing te bereiken. Lukt dit niet dan kunnen ze de suggestie doen hiervoor een onpartijdige derde in de persoon van een mediator in te schakelen.

Conclusie

Vanuit de context van onze samenleving hebben we gekeken naar conflicten in het openbaar bestuur en hun specifieke politieke context. We hebben stil gestaan bij de specifieke geaardheid van dit soort conflicten en de mogelijke consequenties daarvan voor mediation. Liggen er echt politieke belangen ten grondslag aan conflicten, dan lijkt mediation welhaast onmogelijk. Maar niet alles is politiek wat politiek genoemd wordt.
Politiek is mensenwerk, en waar mensen werken ontstaan conflicten. Veel van de conflicten binnen de politieke context zijn daarmee even zo goed oplosbaar via mediation. De consequenties van conflicten binnen het openbaar bestuur zijn groot. Er zou politici dan ook veel aan gelegen moeten zijn deze conflicten tijdig op te lossen.
Kortom, mediation in het openbaar bestuur hoeft daarmee geen illusie te zijn, maar kan een zegen zijn voor alle partijen.

1 Belangstellenden die willen weten hoe mediation werkt, verwijs ik graag naar de website www.dequeestemediation.nl.
2 Citaat uit het verslag van deze burgemeesterssessie zoals gepubliceerd op de site van het Nederlands Mediation Instituut: www.nmi-mediation.nl.

De Nationale Conventie - enige impressies

Door Prof.dr. Roel Kuiper, bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam en lector Samenlevingsvraagstukken aan de Gereformeerde Hogeschool.

Van 1 januari tot 30 september 2006 heb ik deel uit gemaakt van de Nationale Conventie. De veertien leden vertegenwoordigden zo ongeveer alle politieke geledingen. De Conventie was ingesteld door minister Pechtold, ofschoon het oorspronkelijke idee voor de zomer van 2005 door GroenLinks in een Kamerdebat was geopperd. Op de achtergrond stond ongetwijfeld de veelbesproken kloof tussen burgers en openbaar bestuur, het maatschappelijk onbehagen dat met het optreden van Pim Fortuyn manifest werd, het debacle van de Europese Grondwet en de vraag of Nederlands democratische instellingen nog wel up-to-date zijn. Immers, als burgers de vertrouwensvraag stellen en zich op afstand voelen staan, deugt de inrichting van het politieke bestel dan nog wel? "Verras ons", waren de installatiewoorden van minister Pechtold. In dit artikel een terugblik.

Bestuurlijke vernieuwing

Nu is dat verrassen niet zo eenvoudig voor een pluriform gezelschap. Het verrassen wordt ook moeilijk als je de geschiedenis tegen hebt. Bestuurlijke vernieuwing in Nederland gaat buitengewoon traag. Iemand gebruikte het beeld van de dichter Marsman: brede rivieren die traag door oneindig laagland gaan. Toch is steeds de nadruk gelegd op de mogelijkheid eigenzinnige voorstellen te doen en was er ruimte voor ieders inbreng.
Het moeilijkst was de omzetting van de vertrouwensvraag naar een werkbaar programma. Natuurlijk: dat er iets aan de hand is, is onmiskenbaar. In 2005 vulden 150.000 Nederlanders het 21minuten-onderzoek in, waaruit bleek dat veel mensen zich zorgen maken over de samenleving en weinig vertrouwen hebben in de politiek. Zo'n 40% verwachtte dat ook hun kinderen 'ongelukkig' zouden zijn met de Nederlandse samenleving. Maar hoe duidt je zoiets? Heeft dit te maken met de politiek? Is het een tijdelijke reactie op de puinhopen van Paars? Moeten om deze redenen de staatsinstellingen gewijzigd worden?
De geest in de Conventie was nuchter. Over de volle breedte was er weinig behoefte aan hemelbestormende vernieuwingsprogramma's. In dat opzicht liet de Conventie zich duidelijk niet gebruiken voor stokpaardjes van een enkele politieke partij. Wanneer er gesleuteld moet worden aan het staatsbestel, moet de zin daarvan voor iedereen vaststaan. Nederland heeft immers een oude democratische traditie die tegen heel wat stormen bestand is gebleken. De uitkomsten van de Conventie kunnen worden beschouwd als een voorafschaduwing van de roep om binding en betrokkenheid die nu na de verkiezingen van 22 november jl. klinkt. Thema's als identiteit, burgerschap en bestuurlijke zorgvuldigheid zijn door alle voorstellen van de Conventie heen te lezen. Over het algemeen was de Conventie dus helemaal niet pessimistisch over Nederland, maar meende wel dat er stevieger accenten mogen worden gelegd en onderhoud moet worden gepleegd van onze democratische cultuur.

Vier deelgebieden

De Conventie heeft zich in februari in vier werkgroepen opgesplitst. In het uiteindelijke rapport zijn de vier deel-

gebieden herkenbaar: (1) burgerschap en samenleving; (2) versterking van de representatieve democratie; (3) de positie van de Grondwet in de samenleving; (4) Nederland in Europa. Zelf nam ik deel aan de werkgroepen over de Grondwet en Europa en heb ik meegeschreven aan de twee deelrapporten. Interessant was dat al voor de zomer van 2006 de Commissie-Schutte van de ChristenUnie met een eigen rapport kwam. Dat ging vooral in op het functioneren van de representatieve democratie. Dit rapport circuleerde op een gegeven moment onder de leden waarbij opgemerkt werd dat de ChristenUnie een van de weinige partijen was die zoveel werk maakte van het onderwerp.
De deelrapporten waren voor de zomer klaar en zijn besproken in diverse kringen: met leden van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, met leden van de Eerste en de Tweede Kamer, met vertegenwoordigers van de wetenschappelijke bureaus van politieke partijen, met individuele adviseurs en deskundigen. Na de val van het kabinet Balkenende II werd A. Nicolai (VVD) minister van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties. Ook hij toonde belangstelling voor het werk van de Conventie. Het was de bedoeling het eindrapport ruim voor de Tweede Kamerverkiezingen (toen nog voorzien voor mei 2007) gereed te hebben, zodat de uitkomsten een rol konden spelen bij de kabinetsformatie. Met de vervroegde verkiezingen in zicht is er hard gewerkt en kon het eindrapport half oktober gepresenteerd worden. De campagnes stonden op punt van beginnen.

Belangrijke voorstellen

Wat zijn nu naar mijn mening de belangrijkste voorstellen? Met betrekking tot het eerste thema (actief burgerschap) is het winst dat gezocht is naar vergroting van inbreng en eigen verantwoordelijkheid van burgers in de samenleving zonder dat gedacht wordt aan radicale vormen van directe democratie. Geef burgers meer zelfregie over buurt of wijk, neem hun inspraak serieus, geef hen een rol in adviesorganen, leer jongeren maatschappelijke verantwoordelijkheid door een maatschappelijke stage.
Met betrekking tot het tweede thema (versterking representatieve democratie) is uitgebreid gesproken over de relatie tussen de Eerste en Tweede Kamer en de regering. Geconstateerd werd dat de Tweede Kamer teveel wil meeregeren en haar eigen taak van controleur en volksvertegenwoordiging daarbij achterstelt. Dat heeft te maken met de manier waarop regeerakkoorden worden gesloten en ministers worden aangezocht. Aan de Kamer wordt de aanbeveling gedaan themacommissies in te stellen (en dus de departementale commissie-structuur voor een deel los te laten) om zo beter een eigen agenda te volgen. De Eerste Kamer moet een terugzendrecht krijgen. De Eerste Kamer kan daarmee politieke patstellingen voorkomen en de Tweede Kamer dwingen tot grotere zorgvuldigheid. Wanneer de beide Kamers van de Staten-Generaal duidelijker hun eigen rol vervullen, kan dit ook leiden tot groter vertrouwen van de burger in deze democratische organen.
Met betrekking tot het Grondwetsthema is er de inzet om de Grondwet dichter bij de burger te brengen en een duidelijker richtinggevende functie te geven in de samenleving. Dat betekent dat de Grondwet niet alleen een basisreglement moet zijn, maar ook inspirerende en bindende elementen moet bevatten. De ChristenUnie heeft altijd gepleit voor de Nederlandse taal in de Grondwet. Dat is al iets. Maar er kan nog veel meer worden gedaan: een preambule, een hoofdstuk algemene bepalingen, duidelijker opzet en eenvoudiger taalgebruik.
Met betrekking tot Europa is gepleit voor een andere benadering. De onvrede met Europa heeft te maken met de sluipende overdracht van bevoegdheden en het verlies van betekenis van de nationale democratische instellingen. Het 'nee' tegen de Europese Grondwet kan worden geïnterpreteerd als een 'ja' voor een duidelijk herkenbare Nederlandse politieke gemeenschap in Europa. Deze politieke gemeenschap heeft eigen kenmerken en is een van de oudste democratische culturen van Europa. Willen we een versterking van vertrouwen in de eigen democratische instituties dan moeten deze serieus worden genomen en gebruikt bij discussies over Europese bevoegdheden. Dat gebeurt nu veel te weinig. Verder zou Nederland op zoek moeten naar een lossere samenwerkingsstructuur in Europa. Op basis van een uitspraak van het Duitse Bundesverfassungsgericht is Europa veeleer een 'statenverbond' dan een federatief geheel. Hier kan dus richting aan worden ontleend voor het vervolg van de Europa-discussie in Nederland en in de Raad van Europa.

Tot slot

De winst van de Nationale Conventie is dat het de discussie over bestuurlijke vernieuwing politiek heeft verbreed. Het heeft de discussie weggehaald uit de verzuurde sfeer die rond het drammerige vernieuwingsprogramma van D66 was ontstaan. De Conventie heeft ook niet gedaan wat D66 deed: controversiële voorstellen doen die toevallige meerderheden nodig hebben om doorgedrukt te kunnen worden. Zeker, er waren binnen de Conventie voorstanders van controversiële voorstellen. Zo is er lang gesproken over de direct gekozen minister-president. Volgens sommigen was dit de oplossing van heel veel politieke problemen. De gekozen minister-president zou echter ons politieke bestel op de kop hebben gezet. Democratie wordt macht, het collegiaal bestuursbeginsel terzijde geschoven, de positie van de Koningin onduidelijk en de relatie tot de Kamer gespannen. Dat past niet bij Nederland. Ik ben er van overtuigd dat veel van de

Inhoudsopgave

De provincie 2 en 3

Thema*WegWijzer* en Thema*Inleiding* door Geert Jan Spijker

"De ChristenUnie is onze bondgenoot" 4

Thema*Interview* met Gerard Beukema

Remkes en provincies: risicoloos en prudent 6

Thema*Studie* door Herman Sietsma

De provincie in historisch perspectief 10

Thema*Studie* door Gert Schutte

De toekomst van het middenbestuur 14

Thema*Studie* door Joop Evertse

De provincie: schakel voor het oplossen van maatschappelijke problemen 18

Thema*Studie* door Johan Oldenburger

Een provincie die het verschil maakt 22

Thema*Studie* door Bort Koelewijn

Is er nog plaats voor het middenbestuur? Een reactie op de commissie-Kok 26

Thema*Studie* door Tymon de Weger

Mediation in het openbaar bestuur: zegen of illusie? 28

Lokale *Studie* door Jantien Fröling-Kok

De Nationale Conventie – enige impressies 34

Extra *Studie* door Roel Kuiper

Inhoudsopgave 36

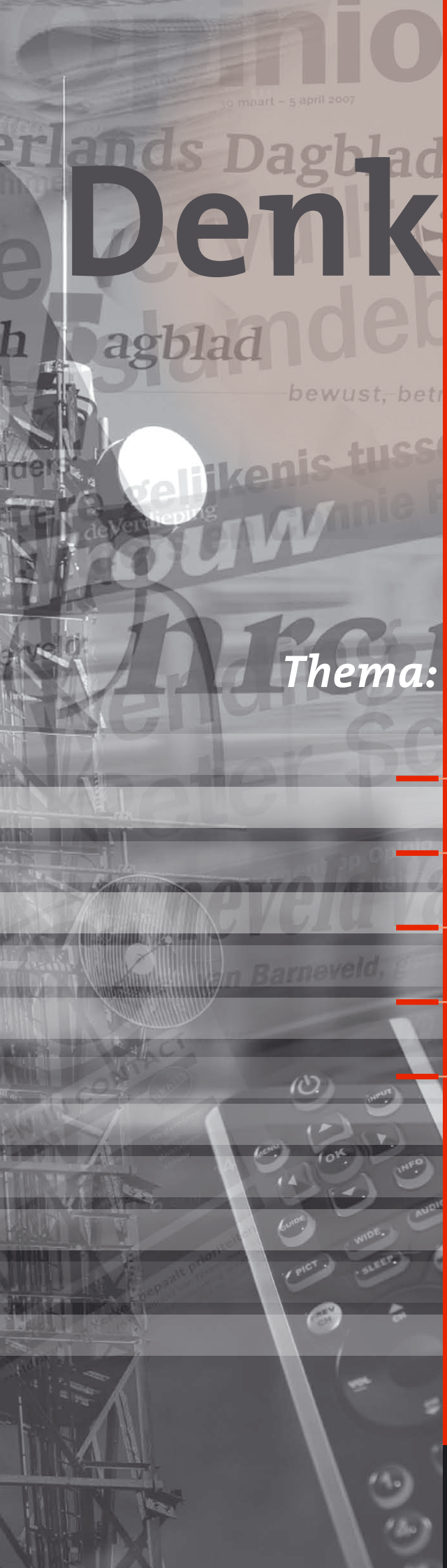

DenkWijzer

Thema: Media, macht en moraal

De afhankelijkheid van politiek en media

Mediakwaliteit en overheidsingrijpen

Lokale politici en de media

Directeur EO over het coalitieakkoord

En verder:

Govert Buijs over de Polder-Leviatan

Analyse verkiezingscijfers

2

JAARGANG 7 | NUMMER 2 | APRIL 2007

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 7, nummer 2, april 2007

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten
- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december

Deadline kopij volgende nummer:
1 mei 2007

Redactie:
Jan Post (hoofdredacteur),
Henk Visser (namens bestuurdersvereniging),
Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:
Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

http://wi.christenunie.nl
http://bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2007
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

Politiek en media: wederzijdse afhankelijkheid
Er is de laatste tijd veel te doen over de verhouding tussen politiek en media. Er zijn de laatste jaren over dit thema zelfs drie overheidsrapporten verschenen. Kennelijk is hier sprake van een probleem. Maar het is niet eenvoudig het te omschrijven en nog minder om aan te geven, wat de politiek hieraan zou moeten of kunnen doen. ChristenUnie-Senator Jurn de Vries doet een poging.

8

De Publieke Omroep in het coalitieakkoord
De verhouding tussen de politiek en de media is altijd een spannende geweest. Er zijn in het verre verleden kabinetten gevallen over de Publieke Omroep en recent staatssecretarissen vastgelopen op dit politiek beladen dossier. Ook het nieuwe kabinet heeft een paragraaf opgenomen over de Publieke Omroep. EO-directeur Henk Hagoort probeert deze paragraaf te duiden in de context van recente omroeppolitieke ontwikkelingen.

12

Over de 'papieren tijger' van de journalistiek
In het regeerakkoord staat dat sociale samenhang niet tot stand komt zonder een goed functionerend publiek domein en een gedeeld waardenbesef. Ook journalisten dragen daar verantwoordelijkheid voor. Van hen mag "een hoge mate van integriteit gevraagd worden." *DenkWijzer* sprak over deze thematiek met Hans Mentink, die onderzoek deed naar het functioneren van de Raad voor de Journalistiek.

14

Journalistiek blijft onmisbaar
Tot voor kort waren media en journalistiek onafscheidelijk aan elkaar verbonden. Daarin lijkt een kentering gekomen. Maken de ontwikkelingen de journalistiek overbodig? Het lijkt er soms op. Piet van de Breevaart, docent aan de Christelijke Hogeschool Ede, betoogt dat journalistiek onmisbaar is voor de samenleving. Ook christelijke journalistiek blijft allernoodzakelijkst.

18

Mediakwaliteit: van fatsoen naar maatschappelijk belang
Nieuwe media komen, oude media gaan, maar de TV blijft voorlopig als hoofdrolspeler staan. Ondanks het aantal kanalen en omroepen munt het aanbod op de buis echter niet uit in afwisseling. WI-medewerker Rob Nijhoff doet een grondige studie naar mediakwaliteit, met focus op TV. Waar bestaat mediakwaliteit uit en moet de overheid deze willen bevorderen?

Media, macht en moraal

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

Sinds ik in Hilversum woon, kan ik niet meer heen om de media. De monumentale mediapanden staren je overal aan en met grote regelmaat word je als brave burger op straat aangehouden door mannen gewapend met camera's en notitieboekjes. Ook degenen die niet houden van de media moeten er mee leren leven. En politici zeker.

Media en macht

Politiek draait om macht en waarheid, maar hetzelfde kan gezegd worden van de media. Een belangrijke, oorspronkelijke taak van media is het bewaken van de overheidsmacht. Media controleren politiek en bestuur en proberen die enigszins transparant te maken voor de burger. Ze bemiddelen – mediëren – tussen politiek en burger. Door goed geïnformeerd te zijn proberen ze de waarheid door te spelen naar buiten het Binnenhof.
Dit maakt de media zelf ook erg machtig. Immers, de wijze van bemiddelen kan op meerdere manieren worden ingevuld. Sommige media kiezen ervoor om politieke gebeurtenissen op een populistische wijze weer te geven, andere zoeken de nuance. Altijd ligt voor de burger het gevaar op de loer dat de media de waarheid verdraaien en hem zo op het verkeerde been zetten. Niet zelden zijn de media immers de enige bron van informatie voor de burger, zodat foutieve beeldvorming desastreuze gevolgen kan hebben.

'Fatwa-cabaretier'

Het is een centrale verantwoordelijkheid van de media goed geïnformeerd te zijn en de informatie op zorgvuldige wijze door te geven. Dat het correct uitoefenen van deze verantwoordelijkheid niet vanzelfsprekend is, bleek onlangs weer in de berichtgeving rondom de 'doodsbedreigingen' van Ewout Jansen. Deze cabaretier was volgens *De Telegraaf* persoonlijk bedreigd door moslims en werd in een volgend bericht zelfs de 'Fatwa-cabaretier' genoemd. Andere media volgden met dit 'nieuwtje' en veel columnisten en bloggers reageerden boos: weer die moslims met hun korte lontjes. Onderzoek achteraf liet echter zien dat Jansen helemaal niet is bedreigd. (Overigens heb ik dit op mijn beurt weer overgenomen uit *NRC Handelsblad* van 17&18 maart 2007; nu maar hopen dat het daarin wel goed is weergegeven.)

Media-ethisch verantwoord?

Dit voorbeeld staat niet op zich. Veel media zijn vooral bezig met het neerzetten van extremen. De werkelijkheid, die zeker in Nederland vaak maar saai is, moet worden geportretteerd alsof spanning en sensatie overheersen. Anders is niemand geïnteresseerd natuurlijk. Ook serieuze media doen mee aan deze manipulatie. In de jacht op kijkcijfers geven ze de nuance prijs. De ChristenUnie kan hierover meepraten - denk bijvoorbeeld aan een recente reportage van *Zembla*. De werkelijkheid wordt sterk vereenvoudigd neergezet en met name de extremen komen in beeld. De nuance wordt verdrongen door suggestieve beelden die worden uitvergroot en de volgende dag worden bevestigd in andere media, waarop weer anderen reageren. Zo ontstaat een eigen, welhaast virtuele realiteit die nauwelijks meer verwijst naar de echte werkelijkheid. De feiten verliezen we uit het oog, zeker als we ons blindstaren op dat eenogige apparaat in onze huiskamer (waar Nederlanders gemiddeld 3 uur per dag naar kijken).

En de politiek?

Politici laten zich media-aandacht vaak welgevallen. Sterker, ze zoeken die op, want ze hebben er belang bij dat hun boodschap voor het voetlicht komt. Dat is op zich niet erg, maar wederzijdse afhankelijkheid moet niet uitmonden in wederzijdse aanhankelijkheid. Koester de zelfstandigheid. Laten politiek en media proberen te ontsnappen aan de dynamiek 'incidentenonderzoek – spoeddebat – voorpaginanieuws'. Hoe lastig dat ook is in een land met tien nationale tv-zenders (binnenkort misschien negen).

Voorwaar geen eenvoudige zaken om een mening over te vormen. Misschien kan dit medium hierbij verder helpen...

Politiek en media: een relatie van wederzijdse afhankelijkheid

Door drs. J.P. de Vries, lid van de Eerste Kamer en oud-hoofdredacteur van het Nederlands Dagblad

Er is de laatste tijd veel te doen over de verhouding tussen politiek en media. Er zijn de laatste jaren over dit thema zelfs drie rapporten verschenen, van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling[1], van de Raad voor het Openbaar Bestuur[2] en van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid[3], terwijl de laatstgenoemde raad ook al een hoofdstuk aan dit thema wijdde in zijn eerdere rapport Waarden, normen en de last van het gedrag[4]. ***Kennelijk is hier sprake van een probleem. Maar het is niet eenvoudig het te omschrijven en nog minder om aan te geven, wat de politiek hieraan zou moeten of kunnen doen.***

Een gespannen verhouding

Er is sprake van een gespannen verhouding: politici hebben veel kritiek op wat de media over hen en hun werk berichten, en de media vertonen vaak een wantrouwende, cynische houding tegenover de politiek. Tegelijk is er sprake van wederzijdse afhankelijkheid: de politiek is een belangrijk werkterrein voor de berichtgeving door de media en de politici hebben de media nodig om hun werk bekend te maken bij de burgers, die ook kiezers zijn. De politicus wil graag positief in de krant of op de televisie komen, de journalist wil een niets verhullend en opzienbarend verhaal, liefst zo dat andere media er niet onderuit kunnen hem te citeren.

Met de politieke banden is meestal ook de ideologische kleur van de media teloorgegaan.

Daarnaast is er sprake van een zekere concurrentieverhouding. Politiek - en dan bedoel ik vooral het parlement - en de media hebben verwante taken. Het parlement controleert de regering; de media zien dat ook als hun taak. Het parlement fungeert als arena voor de politieke discussie; hetzelfde gebeurt tussen de media en steeds vaker ook binnen eenzelfde medium. De laatste verkiezingscampagne voor de Tweede Kamer (2006) heeft zich nauwelijks in politieke bijeenkomsten, maar voornamelijk op de televisie afgespeeld. Maar er is ook sprake van tegengestelde belangen: de media willen hun lezers ook verstrooiing en vermaak bieden, de politiek wil juist ernstig worden genomen.

Ontwikkelingen

De recente aandacht van drie adviesorganen van de rijksoverheid wijst er ook op, dat de spanning is toegenomen. Dat is uiteraard niet een plotselinge ontwikkeling geweest, maar vrucht van een geleidelijk proces, dat achteraf beschouwd al in de jaren zestig is ingezet. Ik wil daarmee allerminst de daaraan voorafgegane periode idealiseren. Het was de tijd dat dagbladen nauw verbonden waren aan politieke partijen, met niet zelden een hoofdredacteur die tegelijk fractievoorzitter van de Tweede Kamer was of verantwoording schuldig was aan een partijbestuur. De scheiding van de verantwoordelijkheden die zich sindsdien heeft voltrokken, is winst, want de politiek heeft baat bij een onafhankelijke pers.
Maar er zitten ook schaduwzijden aan. Met de politieke banden is meestal ook de ideologische kleur van de media teloorgegaan. Het sterkst is dat te zien bij de dagbladuitgeverijen en de commerciële omroepen. Deze bedrijven moeten winst maken, vooral door adverteerders aan te trekken, en daarvoor zijn hoge oplagen of hoge kijkcijfers noodzakelijk. Dat heeft geleid tot verlies

van ideëel onderscheid bij de dagbladen, en tot populairisering. Politieke personen zijn vooral interessant vanwege hun onderlinge rivaliteit en conflicten. De eerste vraag van een journalist aan een minister in zo'n situatie luidt meestal: "Treedt u af?".

Overheersing 'TV-informatie'

"Een politiek journalist is gefocust op de macht", schrijft Jan Hoedeman in het boek dat hij schreef bij zijn afscheid als parlementair redacteur van *de Volkskrant*[5], "hoe komen beslissingen tot stand, wie krijgt zijn zin en welke veer moet iemand daarvoor laten?" De inhoud van de genomen beslissing is hier een opvallende afwezige. Informatie over wat de politiek besluit, waarover de discussies in de Tweede Kamer gaan - over de Eerste Kamer zwijg ik maar helemaal -, is schaars geworden. Ik besef dat de televisie een ongeschikt medium is voor het type informatie dat ik nu bedoel; daarvoor moeten we het vooral van de dagbladen hebben. Maar ook die leggen tegenwoordig hun prioriteiten anders. Dat is een gevolg van de eisen van de markt en ook van de toonaangevende rol van de televisie. Als de televisie een zaak op de agenda zet, menen de andere media niet te kunnen achterblijven. En dus krijgt het type informatie waarvoor de televisie bij uitstek geschikt is, een ongewenst overwicht.
Nu is er voor de werkelijk geïnteresseerde tegenwoordig een goede compensatiemogelijkheid: officiële documenten van de overheid zijn allemaal op internet te vinden. Maar slechts een kleine elite doet zich daar moeite voor. De media zijn als informatiemakelaars onmisbaar, maar die functie vervullen ze voor de geïnteresseerde burger maar heel matig. Hoe kunnen de media en hoe kan de politiek hierin verbetering brengen?

> *Inhoud van de genomen beslissing is hier een opvallende afwezige. Informatie over wat de politiek besluit, is schaars geworden.*

In de wereld van de media werken technische en economische wetten waar noch de journalisten noch de politiek veel verweer tegen hebben. Economische wetten kun je uitschakelen of verzachten door overheidssubsidie. Maar dat is hier de verkeerde weg, omdat dat instrument meteen de noodzakelijke onafhankelijkheid van de media aantast. We zien trouwens bij de publieke omroep, dat overheidsbekostiging nog geen waarborg is dat luisteraars en kijkers inhoudelijk beter bediend worden.

Naar meer eigen overheidsmedia?

De Raad voor het Openbaar Bestuur bepleit een uitbreiding van eigen overheidsmedia, via internet, met een overheidskrant en door het inkopen van zendtijd om

onderwerpen in belangstelling te brengen die de media laten liggen. Nu gebeurt er op dit gebied al het een en ander. We kennen zelfs de *Nederlandse Staatscourant,* maar als de overheid dat medium zou gaan uitbouwen tot een dagblad dat in concurrentie zou treden met de bestaande commercieel geëxploiteerde dagbladen, zou de staat zijn boekje ernstig te buiten gaan.[6]

Eigen verantwoordelijkheid media

De media zullen zelf hun verantwoordelijkheid moeten nemen om hun rol in het democratisch proces beter te vervullen. Dat mag met een kritische invalshoek, maar dan liever opbouwend dan afbrekend, dat wil zeggen met oog voor de eigen taak en verantwoordelijkheid van de overheid. Hierbij is van groot belang dat er naast de commercieel gedreven media ook ruimte blijft voor media op ideële grondslag, die een onafhankelijke opstelling combineren met een levensbeschouwelijke overtuiging die hun nieuwsselectie en hun opinie bepaalt. Zij waarborgen de zo broodnodige pluriformiteit in het medialandschap.[7]
Professionele aandacht voor de kwaliteit is van groot belang. Dat het daaraan schort, erkent Jan Hoedeman in zijn al genoemde boek: "In de achttien jaar dat ik lid was van de PPV[8] is het zelden gekomen tot een inhoudelijk debat over het vak van de parlementaire journalistiek. Men nam elkaar nooit de maat - laat staan dat er buitenstaanders in de gelegenheid werden gesteld tot een kritisch debat met de parlementaire journalisten." "Toegegeven" - schrijft Hoedeman - ": ik heb daar zelf ook nooit een stap voor gezet, maar met dit boek maak ik mijn verzuim hopelijk goed."[9]

Als de televisie een zaak op de agenda zet, menen de andere media niet te kunnen achterblijven. En dus krijgt het type informatie waarvoor de televisie bij uitstek geschikt is, een ongewenst overwicht.

Van belang is ook dat de journalistiek meer bereid is tot openbare verantwoording. De media vormen onmiskenbaar een macht in een moderne samenleving. Maar terwijl het democratisch adagium luidt dat er tegenover macht altijd een georganiseerde controle op de macht behoort te bestaan, vormen de media feitelijk een ongecontroleerde macht. Ze reageren zelfs geïrriteerd, als een politicus een kritische opmerking in hun richting maakt. Er is de laatste jaren op dit gebied wel iets gedaan, maar dan gaat het vooral om het erkennen van fouten: correcties in de krant, een hoofdredacteur die op kritiek reageert, een onafhankelijke interne ombudsman die redacteuren op de vingers kan tikken, de Raad voor de Journalistiek. Maar het gaat hier om meer dan fouten. Het gaat om stijl, om eenzijdigheden, om leemten, om beleid.

De eenzijdigheid die ik bedoel, is ooit scherp onder woorden gebracht door de pas overleden schrijver Gerard Reve in zijn gedicht *Roeping*:

„Zuster Immaculata die al vier en dertig jaar
verlamde oude mensen wast, in bed verschoont,
en eten voert,
zal nooit haar naam vermeld zien.
Maar elke ongewassen aap die met een bord: dat hij
vóór dit, of tegen dat is, het verkeer verspert,
ziet 's avonds reeds zijn smoel op de tee vee.
Toch goed dat er een God is."

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling heeft interessante aanbevelingen gedaan, hoe de publieke verantwoording door de media verbeterd zou kunnen worden: door visitaties, panels, openbare hoorzittingen, kwaliteitshandvesten en een jaarlijks verantwoordingsdebat op een vaste datum. Het is begrijpelijk dat de regering hierop terughoudend reageert[10], omdat dit zich niet zozeer leent voor wettelijke voorschriften. Maar het is te hopen dat de media het oppakken. Naast de verantwoording aan de aandeelhouders moet er plaats zijn voor verantwoording tegenover lezers en luisteraars. Zoals we in de wereld van zorg en welzijn naast de klachtencommissies de cliënten- en patiëntenraden kennen, zo zouden hoofdredacteuren in discussie moeten willen gaan met vertegenwoordigingen van lezers en kijkers.[11]

Wat kan de politicus?

Maar ook de politici kunnen het hunne bijdragen aan een beter functioneren van de media. Ik doel daarbij niet op wetgeving, want dat is niet het geschikte instrument voor de problematiek waar het hier om gaat. Weliswaar geldt ook voor journalisten dat hun vrijheid van meningsuiting haar begrenzing vindt in "ieders verantwoordelijkheid volgens de wet"[12], maar in de verhouding tussen politiek en media staat toch voorop, dat de wetgever de vrijheid van de media behoort te eerbiedigen en ze niet aan zichzelf ondergeschikt mag maken. Daarmee zouden we belanden in een ander type samenleving, waar niemand van ons naar verlangt.
Ik concentreer me nu verder op de politicus als volksvertegenwoordiger. Hij wil in die functie iets goeds doen voor zijn land, vanuit een bepaalde politieke overtuiging en program, en hij hoopt dat zijn werk niet onopgemerkt blijft, want hij wil ook graag weer herkozen worden, of anders dat zijn partij in zeteltal groeit. Daarvoor is hij aangewezen op de media, en daar is op zichzelf niets mis mee.
Maar het kan wel mis gaan. De media staan (terecht) op hun onafhankelijkheid tegenover de politiek. Maar evenzo zouden de politici bedacht moeten zijn op hun onafhankelijkheid tegenover de media. Dat betekent ook eens nee durven te zeggen. Ze moeten er oog voor hebben

dat de wetten van de media anders zijn dan die van de politiek en dat het niet altijd in het belang van de politiek is zich aan te passen aan de wetten van de media. Het heeft me altijd verbaasd dat de media verwachten dat de politici een stuk dat de regering zojuist heeft uitgebracht, meteen van commentaar kunnen voorzien. Nooit hoor ik een politicus zeggen, dat hij dat stuk eerst moet lezen, laat staan dat hij het wil bespreken in zijn fractie, voordat hij namens haar een mening geeft. Heel begrijpelijk overigens, want de collega's van de andere fracties zijn ook bereid heet van de naald te reageren, en wie wil dan een slome indruk maken? Zo wordt een fermere opstelling van politici tegenover de claims van de media gefrustreerd door een *prisoner's dilemma*: "omdat iedereen eraan meedoet kan niemand zich eraan onttrekken."[13]

Maar evenzo zouden de politici bedacht moeten zijn op hun onafhankelijkheid tegenover de media. Dat betekent ook eens nee durven te zeggen.

Kwalijker nog is het, wanneer een politicus met schending van de morele omgangsvormen van de politiek de media gebruikt ten eigen bate, door informatie toe te spelen waarvan het in zijn belang is dat die in publieke bespreking komt, om een voldongen feit te stellen of juist een blokkade op te werpen in plaats van de politieke discussie aan te gaan. Eerlijk duurt het langst, zou voor voorlichters het devies moeten zijn. Wie denkt gebaat te zijn bij spelbederf, is kortzichtig. Een politicus die authentiek en integer is, zal respect afdwingen bij de media. Dat verdient de voorkeur boven de eindeloze uitbreiding van het aantal communicatiemedewerkers, met alle risico dat de politiek het nieuws gaat manipuleren.
Het parlement en de individuele parlementariërs zouden er verder een eer in moeten stellen zelf maatschappelijke misstanden te ontdekken en te signaleren, in plaats van voortdurend achter onthullingen in de media aan te lopen. Je kunt je soms niet aan de indruk onttrekken dat de journalistiek over meer voelhorens in de samenleving beschikt dan de politiek. Dan stelt de politiek misschien verkeerde prioriteiten. Een complicatie is natuurlijk wel dat de politiek altijd in de openbaarheid werkt, zodat de media er vanaf het begin met de neus bovenop kunnen staan als de Kamer een onderzoek doet, terwijl journalisten in stilte een zaak kunnen uitgraven om vervolgens met een grootse onthulling te komen.
Aan serieuze onthullingen door de media kan de politiek natuurlijk niet voorbijgaan. Ere wie ere toekomt. Maar als het ene medium een zaak opblaast en vervolgens andere media erachteraan hollen, dan dient de politiek haar nuchterheid te bewaren en een zaak niet serieuzer te nemen dat ze verdient, ook al probeert een enkele politicus zichzelf daardoor te profileren.

Tot slot

Afsluitend merk ik op dat het bij het spreken over media en politiek onvermijdelijk is te generaliseren. De politici mogen niet over één kam worden geschoren en hetzelfde geldt voor de media. Televisie werkt naar haar aard anders dan de geschreven pers en ook de dagbladen zijn niet gelijk. De Nederlandse nieuwsmonitor van april 2006 concludeerde, dat in *NRC Handelsblad* meer dan de helft van de berichtgeving inhoudsgericht was, terwijl *de Volkskrant* het hoogst scoorde als het gaat om conflictgeoriënteerde berichtgeving.[14] Bovendien is een zekere spanning tussen politiek en media eigen aan ieders verantwoordelijkheid. Wanneer media en politiek twee handen op één buik zouden zijn, zou het ook niet goed zijn. Het gaat om de kunst verstandig om te gaan met de wederzijdse afhankelijkheid in onafhankelijkheid.

1 RMO, Advies 26: *Medialogica - over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek,* maart 2003
2 ROB, *Politiek en Media - pleidooi voor een lat-relatie,* 2003
3 WRR, *Focus op functies - uitdagingen voor een toekomstbestendig mediabeleid,* januari 2006
4 WRR, *Waarden, normen en de last van het gedrag,* 2003, hoofdstuk 7.7 waarden en normen in de media
5 Jan Hoedeman, *De strijd om de waarheid op het Binnenhof,* Amsterdam 2005, 17
6 Dit idee wordt dan ook afgewezen in de kabinetsreactie op de genoemde adviezen van RMO en ROB, kamerstuk 29692 nr. 1, par. 4.3
7 J.P. Pronk, 'Pluriformiteit van de pers of van de krant?' in *Nederlands Dagblad* van 15 oktober 2001
8 Parlementaire PersVereniging
9 Jan Hoedeman, *De strijd om de waarheid op het Binnenhof,* Amsterdam 2005, 244 v.
10 Kamerstuk 29692, paragraaf 3.2
11 Ook de WRR pleit in zijn rapport *Focus op functies* voor meer aandacht voor verantwoording door de journalistieke beroepsgroep, p. 138-140.
12 Artikel 7 van de Grondwet.
13 RMO advies 26, pag. 33.
14 Bron: *NRC Handelsblad* 19 april 2006.

De Publieke Omroep in het coalitieakkoord

Door Henk Hagoort, directeur Evangelische Omroep

De verhouding tussen de politiek en de media is altijd een spannende geweest. Er zijn in het verre verleden kabinetten gevallen over de publieke omroep (1965) en recent staatssecretarissen vastgelopen op dit politiek beladen dossier (bijvoorbeeld Medy van der Laan). Ook het nieuwe kabinet heeft een paragraaf opgenomen over de Publieke Omroep. In deze bijdrage wil ik deze paragraaf plaatsen en duiden in de context van de omroeppolitieke ontwikkelingen van de laatste jaren.

Het veranderde medialandschap

Het medialandschap is sinds de jaren '90 op twee punten fundamenteel veranderd. Deze veranderingen verklaren het huidige debat rond de Publieke Omroep.

1. De opkomst van commerciële televisie

De eerste verandering is de opkomst van commerciële televisie. Tot 1990 kende de Publieke Omroep nauwelijks concurrentie. Er waren tot 1989 twee Nederlandstalige publieke zenders en pas na 1990 was er sprake van serieuze commerciële concurrentie. Marktaandelen van 80 a 90% waren voor de Publieke Omroep normaal. In de jaren '90 is het Nederlandse televisielandschap uitgegroeid tot één van de meest competitieve van Europa. Er zijn ongeveer 10 Nederlandstalige zenders die avond na avond om de aandacht van de kijker vechten. Het Publieke Bestel was traditioneel gebaseerd op omroepverenigingen die samen de dienst uitmaakten in Hilversum en stuk voor stuk probeerden om los van elkaar zo mooi en onderscheiden mogelijke programma's te maken. De Publieke Omroep werd gezien als een onderdeel van het maatschappelijk middenveld, dat vooral de ruimte moest laten aan de autonomie van de afzonderlijke verenigingen. Centrale (overheids)bemoeienis was in die visie uit den boze. Zie het als een voetbalelftal. Tot de jaren '90 kon elke getalenteerde omroepvereniging zijn eigen kunsten met de bal laten zien. Sinds de jaren '90 moeten de omroepen als team ook een gezamenlijke wedstrijd spelen tegen de concurrentie. Dat vraagt dat het individuele talent zich ondergeschikt maakt aan het teamspel en aan de taktiek van het elftal. En het vereist een 'technische staf' die beslist over de opstelling en de taktiek. Die laatste rol is toebedeeld aan de Raad van Bestuur van de Publieke Omroep. Deze Raad van Bestuur treedt op als de technische staf: ze hoeven niet zelf te voetballen en maken ook geen doelpunten. Ze regelen wel de opstelling en de taktiek met als doelstelling te zorgen dat het geheel in de strijd met de commerciëlen meer is dan de optelsom der delen. De omroepverenigingen blijven in deze beeldspraak de 'veldspelers' die met creatieve programma's komen, maar moeten wel iets van hun macht en onafhankelijkheid inleveren ten bate van het geheel. Dat laatste is de afgelopen jaren niet vanzelf gegaan. Sterker nog: dat heeft een lange stammenstrijd opgeleverd tussen omroepen enerzijds en de centrale macht anderzijds.

2. De relatie met de overheid

De tweede verandering is de relatie met de overheid. Tot eind jaren '90 kreeg de Publieke Omroep zijn financiële middelen rechtstreeks van de kijkers en luisteraars via kijk- en luistergeld. Vanaf 2000 is dat 'gefiscaliseerd' en worden de omroepen betaald uit de Rijksbegroting. Dat heeft de Publieke Omroep kwetsbaar gemaakt voor overheidsbemoeienis. Maar het heeft ook gegeven dat de opdracht van de Publieke Omroep meer en meer is geformuleerd als een 'publieke functie' of 'maatschappelijke opdracht'. Verenigingen voeren niet primair de missie uit die de leden van omroepverenigingen hen geven, ze voeren allereerst een opdracht uit die ze van de overheid ontvangen en waarvoor ze belastinggeld ontvangen. Deze omkering heeft grote gevolgen voor de positionering van de Publieke Omroep in het publieke debat. Was vroeger de optelsom van het aanbod van de omroepverenigingen ook automatisch het gewenste aanbod van de Publieke Omroep, tegenwoordig wordt aan de 'bovenkant' eerst de maatschappelijke opdracht en publieke functie benoemd, en wordt vervolgens gekeken welke bijdrage omroepverenigingen daar vanuit hun missie aan kunnen leveren. Dat heeft er de afgelopen jaren toe geleid dat er 'witte vlekken' en 'dubbelingen' werden geconstateerd. Sommige groepen werden onvoldoende bereikt (jonge-

ren, allochtonen), andere groepen teveel. Sommige genres worden teveel aangeboden (informatieve programma's) en andere te weinig (drama).

Gevolgen

Beide ontwikkelingen hebben de Publieke Omroep onder spanning gezet. Het aloude systeem van omroepverenigingen kraakte en was volgens sommigen verouderd. Onder die druk dreigen politici of andere betrokkenen soms te kiezen voor de eenvoudige keuze. Maar een simpele oplossing voor een complexe materie als de Publieke Omroep heeft altijd een hoge prijs.

Te simpele oplossingen

Wie bijvoorbeeld zou kiezen voor de eenvoudige oplossing van een staatsomroep, geeft daarmee de macht aan de makers. Dat leidt tot een logge, bureaucratische Publieke Omroep. Want hoe goed het imago van de BBC ook is, dat kwaliteitsverschil komt niet voort uit de organisatievorm van de BBC, maar uit de budgetten per programma die vele malen groter zijn dan in Nederland. De Engelse burger betaalt vele malen meer voor zijn publieke omroep dan de Nederlandse en krijgt waar voor zijn geld. De organisatie van de BBC staat daarentegen alom bekend vanwege zijn logge bureaucratische gehalte. Het Nederlandse bestel is uniek omdat het de mediamacht niet bij de makers legt, ook niet bij de staat of de markt, maar bij de burgers. Burgers kunnen via omroepverenigingen rechtstreeks invloed uitoefenen op het programma-aanbod van de Publieke Omroep. Tegelijkertijd zorgen zelfstandige omroepverenigingen met die miljoenen leden ervoor dat het programma-aanbod pluriform is en ook de 'uitersten' omvat. Voor het functioneren van de democratie zijn juist die uitersten belangrijk. In een BBC-achtige staatsomroep, waar in werkelijkheid de makers de baas zijn, gaat uiteindelijk het grijze midden, het politiek correcte en het compromis de boventoon voeren. De film *Submission* van Theo van Gogh, die in Nederland door de VPRO werd uitgezonden, zou binnen de BBC gesneuveld zijn. En welk bestel in Europa verenigt uitersten als BNN en de EO?

> *In een BBC-achtige staatsomroep gaan uiteindelijk het grijze midden en het politiek correcte overheersen.*

Wie kiest voor de simpele oplossing om de omroepverenigingen af te schaffen of te laten fuseren, brengt deze pluriformiteit in gevaar. Als illustratie kan de ontwikkeling rond actualiteitenprogramma's dienen. In de jaren '90 zijn de verschillende rubrieken van de omroepverenigingen (*Brandpunt, Tijdsein, Achter het nieuws* etc.) opgegaan in samenwerkingsverbanden (*NOVA, EenVandaag, Netwerk*). Redacties gingen binnen deze rubrieken

vergaand samenwerken, met precies het effect dat ik hierboven beschreef. De makers werden in toenemende mate zelf de baas, de actualiteitenrubrieken gingen in hun streven naar zogenaamde objectiviteit steeds meer op elkaar lijken en de pluriformiteit nam af. Als EO hebben we jarenlang vrij eenzaam verzet geboden tegen deze trend, en pas de laatste jaren wordt dat breder opgepakt als inderdaad een verlies aan kleur en verscheidenheid. Het is eerder een uitdaging om deze trend te keren, dan om in Hilversum door te gaan op de weg van meer inhoudelijke samenwerking en dus minder verscheidenheid.

De onvruchtbare tegenstelling tussen 'centraal' en 'decentraal' verlamt Hilversum al 15 jaar.

Aan de andere kant is de simpele oplossing dat de macht helemaal terug moet naar de omroepverenigingen ook geen begaanbare weg. Daarvoor zijn de hierboven geschetste ontwikkelingen in het medialandschap te fundamenteel. Omroepverenigingen die in het verzet blijven volharden tegen een centrale en sturende rol van de Raad van Bestuur plaatsen zich buiten de discussie. Juist de digitale toekomst met een steeds hardere strijd om de aandacht van de kijker vraagt om een gezamenlijk optrekken. Op het strijdtoneel dienen zich nieuwe partijen aan: kabelaars, telecombedrijven, mediagiganten als Endemol, etc. Als individuele spelers zijn de omroepen kansloos in dit mediageweld.

Het is de verdienste van het nieuwe regeerakkoord dat beide rollen binnen het bestel ruiterlijk worden erkend: de Raad van Bestuur gaat over het beleid en de plaatsing van programma's, en de omroepverenigingen zijn als zelfstandige organisaties verantwoordelijk voor de inhoud. Nadrukkelijk wordt in het regeerakkoord ook aangegeven dat omroepverenigingen autonome organisaties dienen te zijn en te blijven. Dit om de gedachte dat de oplossing ligt in schaalvergroting en fusies bij voorbaat uit te bannen. Maar hoe moet het dan wel verder?

Hoe wel verder?

Alvorens in oplossingen te denken moeten er binnen en buiten Hilversum een drietal zaken worden erkend. Op die punten moet de strijdbijl begraven worden om de weg vrij te maken naar een gezamenlijk gedragen toekomst.
In de *eerste* plaats moeten we erkennen dat de publieke functie van de Publieke Omroep niet enkel en alleen door omroepverenigingen kan worden uitgevoerd. Voor het vorm geven van de maatschappelijke opdracht zijn ook taakorganisaties nodig als de NOS, de NPS, teleac/Not etc. Deze taakorganisaties vervullen nu ongeveer 40% van de zendtijd. Zij zullen moeten erkennen dat ze elkaar aanvullen en elkaar niet beconcurreren.

In de *tweede* plaats zal de eigen verantwoordelijkheid van de Raad van Bestuur van de Publieke Omroep voor beleid en programmering moeten worden erkend door de omroepverenigingen. Zij moeten hun eigenbelang inbrengen als onderdeel van het gezamenlijke belang. De onvruchtbare tegenstelling tussen 'centraal' en 'decentraal' die Hilversum al 15 jaar verlamt, moet worden beëindigd. Ook hier geldt dat beide rollen en verantwoordelijkheden elkaar aanvullen en niet tegenspreken.
In de *derde* plaats mag van de Raad van Bestuur en hun staf een ruiterlijke erkenning worden gevraagd van de eigenstandige verantwoordelijkheid van de omroepverenigingen en hun missies. De omroepverenigingen en de pluriformiteit die zij brengen zijn geen last uit het verleden, maar een waarde voor de toekomst. Dat moet het denken en het beleid van de Raad van Bestuur stempelen. Ik noem deze drie punten met nadruk omdat elk nieuw 'model' voor de Publieke Omroep dat in Hilversum of Den Haag geformuleerd gaat worden, uiteindelijk alleen gaat werken wanneer op het aspect van vertrouwen en houding partijen elkaar gaan vinden.

Noodzaak tot samenwerking

Zoals gezegd: het regeerakkoord erkent de eigen verantwoordelijkheid van de Raad van Bestuur enerzijds en van de omroepverenigingen anderzijds. Tegelijkertijd kunnen beide rollen en verantwoordelijkheden niet zonder elkaar. Het denken vanuit de vraag (kijkgedrag) en vanuit het aanbod (missies van omroepen) horen elkaar te bevruchten. De spanning tussen inhoud en kijkcijfers vraagt om een voortdurende weging, waarin niet één partij allesbepalend kan en mag zijn. De spanning in het programmeringsproces tussen inhoud en bereik en tussen de taken van de Raad van Bestuur en de omroepen, moet in een samenhangende organisatie worden opgelost. En juist op dat punt vertoont Hilversum op dit moment manco's, die gecorrigeerd moeten worden. En volgens mij verwijst ook de cryptische zinsnede uit het regeerakkoord over 'niet vrijblijvende vormen van samenwerking tussen omroepen' naar deze problematiek en een mogelijke oplossing daarvoor. Dat vereist enige uitleg.

Het programmeringsproces, dat wil zeggen het komen tot een goed afgewogen programma-aanbod, was tot voor kort een proces dat op de televisiezenders zelf tot stand kwam. De zogenaamde 'thuisnetbespelers' bepaalden per zender in overleg met de Raad van Bestuur hoe enerzijds de doelstellingen in kijkcijfers konden worden behaald en anderzijds de identiteiten en missies van de bespelers voldoende tot hun recht kwamen. Een lastig en spannend proces van vele deelbelangen dat naast overleg ook vertrouwen tussen de betrokkenen vereist. Met een beperkt aantal spelers per net, had dat proces een kans van slagen. Overigens lukte dit prima op het oude Nederland 1, enigszins op Nederland 2 en nauwelijks tot niet op Nederland 3.

Het gevolg was dat de optelsom van de drie zenders teveel eenzelfde publiek van wat oudere en geïnteresseerde kijkers aansprak. De Publieke Omroep dreigde de aansluiting met het brede en vooral jongere publiek te verliezen. Dat was met name de reden voor de Raad van Bestuur om een einde te maken aan deze 'thuisnetbespeling' en de drie zenders in samenhang en 'uit één hand' te gaan programmeren.

De Publieke Omroep is te kostbaar om in simpele oplossingen over na te denken.

Achteraf een goede keus. De Publieke Omroep bereikt op dit moment meer kijkers en ook jongere kijkers. In het regeerakkoord wordt erkend dat deze ingreep van de Raad van Bestuur een juiste was doordat de principes achter het zogenaamde programmeermodel in de tekst worden erkend: namelijk dat voor het programmeren van de platforms centrale regie nodig is en dat voor dit programmeren per platform niet de organisatiewijze van het bestel, maar het kijk- en luistergedrag van de burgers leidend is. Het regeerakkoord is daarmee omroepbreed begrepen als een omarming van het huidige programmeermodel, waarmee de weg terug naar het 'thuisnetmodel' is afgesneden. Tegelijkertijd wordt algemeen erkend dat de omroepverenigingen in dat proces van programmeren nauwelijks invloed meer hebben op de totstandkoming van de zendschema's en het programmaaanbod. De balans is doorgeslagen richting de Raad van Bestuur, die dat zelf ook erkent. Omroepen dreigen te verworden tot produktiehuizen die wel programma's aanleveren, maar onvoldoende betrokken zijn bij de fundamentele afwegingen over de wijze waarop evenwichtig wordt geprogrammeerd. Waarbij geldt dat omroepen die invloed nooit kunnen hebben wanneer de Raad van Bestuur en de netcoördinatoren voortdurend met tweeentwintig omroeporganisaties tot overeenstemming te moeten komen.

Clustering

De spanning tussen inhoud en bereik van de programma's en die tussen de centrale verantwoordelijkheid en de inhoudelijke autonomie van omroeporganisaties dient kortom te worden opgelost in een coördinatiestructuur die transparante sturing en besluitvorming mogelijk maakt. Om het programmeringproces soepel te laten verlopen moeten de centrale en decentrale verantwoordelijken 'zwaluwstaarten' in een eenvoudige en werkbare coördinatiestructuur. Dat kan volgens velen alleen wanneer de omroeporganisaties zich met het oog op het participeren in het programmeringproces aan elkaar verbinden. Het woord dat in dat verband momenteel in Hilversum opgeld doet is 'clustering'. In het regeerakkoord wordt gesproken over 'niet vrijblijvende vormen van samenwerking'. Dat zou kunnen door omroepen uit te dagen zich voor een periode van een concessie (5 jaar) aan elkaar te verbinden en samen plannen te maken over hun programma-aanbod voor de verschillende platforms. Op basis van een 'clusterplan', waarin vanuit de missies van de deelnemende omroepen staat omschreven wat de programmatische speerpunten per omroep zijn, participeert het cluster via één vertegenwoordiger aan een centraal overleg. Dat maakt het mogelijk een centraal college voor de programmacoördinatie te vormen van waaruit een lid van de Raad van Bestuur (voorzitter), drie platformdirecteuren in dienst van de Raad van Bestuur (televisie, radio en nieuwe media) en maximaal vijf clustervertegenwoordigers vanuit de omroeporganisaties de verschillende platforms programmeren. Aan deze centrale tafel vindt vroeg in het proces het inhoudelijke debat plaats over de wijze waarop vanuit alle verschillende deelbelangen op een, zoals het regeerakkoord zegt, evenwichtige en evenredige wijze wordt geprogrammeerd. Door de platforms zo op een overstijgende manier aan elkaar te verbinden, worden tegelijk meerdere doelstellingen bereikt: een constructief overleg waarin vraag en aanbod bij elkaar worden gebracht, een grotere betrokkenheid van omroepen, een eenvoudige en werkbare structuur en een afstemming tussen platforms die flexibiliteit geeft richting een crossmediale toekomst.

Conclusie

Clustering is geen tovermiddel. Het is ook geen revolutie. Het is het noodzakelijke smeermiddel in een complex geheel van tandwielen, die nodig wat olie kunnen gebruiken. Als daarmee Hilversum met behoud van enerzijds de pluriformiteit vanuit de delen en anderzijds de noodzaak van centrale sturing soepeler gaat lopen, is dat het proberen waard. De Publieke Omroep is te kostbaar om, uit gemakzucht, in simpele oplossingen over na te denken. Immers, in een samenleving waarin de gemiddelde burger meer dan 3 uur per dag (!) televisie kijkt, kan het niet anders of meningsvorming komt vooral op basis van kijkgedrag tot stand. Of zoals het regeerakkoord stelt: "Het belang van een vrije, pluriforme, toegankelijke en kwalitatief hoogwaardige publieke omroep kan niet genoeg worden benadrukt."

Tot slot

De verdienste van het huidige regeerakkoord is dat het de complexiteit van Hilversum, die ook uit dit artikel mag blijken, erkent. Tegelijkertijd hoop ik dat deze regering ook voor de uitwerking van deze basistekst het gesprek blijft zoeken met de betrokkenen in Hilversum. Aan de omroepverenigingen is dan de opdracht om de aloude strijdpunten en tegenstellingen te begraven en als serieuze en constructieve gesprekspartner van de politiek op te treden.

Over de 'papieren tijger' van de journalistiek

Door Rob Nijhoff en Geert Jan Spijker, medewerkers van het WI

In het regeerakkoord staat dat sociale samenhang niet tot stand komt "zonder een goed functionerend publiek domein en een gedeeld waardenbesef. Daar draagt iedereen verantwoordelijkheid voor." Ook journalisten. Van hen mag "een hoge mate van integriteit gevraagd worden." We spraken over deze thematiek met Hans Mentink (geb. 1934). Hij deed onderzoek naar het functioneren van de Raad voor de Journalistiek (RvdJ). Functioneert die Raad eigenlijk wel? Mentink is ronduit negatief. "De Raad is een papieren tijger." Een gesprek over vrijheid van meningsuiting en journalistieke verantwoordelijkheid.

U bent – voorzichtig gezegd – sceptisch over de RvdJ. Hoe komt dat?

Die Raad is een merkwaardig verschijnsel. In de Raad zitten prominenten. De 'Dresselhuysen' onder de journalisten en de 'Ed van Thijnen' van de niet-journalisten.
De samenstelling is dus niet kinderachtig. Maar niemand trekt zich wat aan van die Raad. *RTL nieuws, HP de Tijd* en *Elsevier* boycotten de Raad gewoon. Andere media komen niet eens opdagen als er een zaak tegen hen is. Klagers komen helemaal uit Appelscha naar Amsterdam en ondergaan dan een spookproces. Dat is belachelijk natuurlijk. Het tekent hoe journalisten tegen de Raad aankijken. Bij een gewone rechter durft men dit niet, maar de Raad laat het over z'n kant gaan. Uitspraken publiceren doen ze ook niet, of in een hoekje waar niemand het ziet. Heel vreemd. Journalisten hebben kritiek op alles en iedereen, maar zelf kritiek verdragen – dat kunnen ze niet of nauwelijks.
Ik verdedigde destijds Bram Peper in de zaak rondom zijn declaratiegedrag. In Nieuwspoort vroegen journalisten: 'Wat ga je doen?' Allereerst ging ik KPMG aanpakken. Met succes, zoals later bleek. Men vroeg of ik ook de pers ging aanpakken. 'Ik ga naar de Raad voor de Journalistiek', zei ik in mijn argeloosheid. De zaal kwam niet meer bij van de lach. Zij wisten wat ik toen nog niet wist.

U kwam als advocaat op voor individuen. Maar moet de pers ook maatschappelijke belangen dienen?

Als advocaat trok ik me primair het lot van gekwetste burgers aan. Journalisten moeten soms ingeperkt worden. Tegelijk vind ik de vrijheid van meningsuiting, waaronder de persvrijheid, een erg belangrijk grondrecht. In zoveel landen wordt er met dat recht gesold, denk aan Turkije en Oostenrijk. In dat laatste land was het strafbaar om Haider *Trotl* ('idioot') te noemen. Dat is toch te gek voor woorden. We moeten beseffen dat de pers een hele belangrijke waakhondfunctie heeft, een signaalfunctie in de democratie.
Mijn kritiek op de Raad gaat dan ook twee kanten op: hoe ze met de bescherming van burgers omgaan, maar ook hoe ze met de bescherming van journalisten omgaan. Beide groepen worden vaak niet goed genoeg beschermd. Bijvoorbeeld de kritiek op minister Verdonk naar aanleiding van de cellenbrand op Schiphol. Sommige politici wilden daar een eind aan maken. Gelukkig weigert de rechter daarin mee te gaan. Als je in de politiek gaat, weet je dat je een dikke huid moet hebben.

Wat is de Raad van de Journalistiek?

De Raad voor de Journalistiek is een onafhankelijke instantie, waar men terecht kan met klachten over journalistieke activiteiten. Ze is een orgaan van zelfregulering voor de media en heeft ook de mogelijkheid te bemiddelen tussen de klager en het medium of de betrokken journalist. Wie vindt dat zijn belangen zijn geschaad en in bemiddeling weinig heil ziet kan een klacht sturen aan het secretariaat van de Raad voor de Journalistiek. Aan een procedure bij de Raad zijn geen kosten verbonden. De Raad geeft een oordeel over de vraag of met een bepaalde journalistieke gedraging grenzen van – kort gezegd – journalistieke ethiek zijn overschreden. Ze kan geen sancties, zoals schadevergoeding of rectificatie, opleggen. (bron: www.rvdj.nl)

Waar liggen de grenzen van het vrije journalistieke woord dan?

Je mag niet aanzetten tot haat of tot geweld. Je mag kritiek hebben op het beleid van politici, maar je moet niet op de persoon gaan spelen. Aanzetten tot geweld of haat is gewoon strafbaar. Dat staat in het in Wetboek van Strafrecht. Het betrekken van de RvdJ hierbij heeft weinig zin. Dat is een papieren tijger. Officieren van Justitie kunnen wel actiever zijn als het gaat om het vervolgen van aanzetten tot geweld en haat.

Ook kennen we in Nederland de algemene norm 'of iets maatschappelijk aanvaardbaar is, gelet op de journalistieke verantwoordelijkheid'. Maar daar kun je alle kanten mee op. De RvdJ gaat hier erg formalistisch mee om. Toen een journalist foto's op een particuliere begraafplaats maakte van de begrafenis van een vermoord meisje, vond de RvdJ dat geen inbreuk op de privacy. Het hoefde de man volgens de Raad niet bekend te zijn dat het verboden was om die foto's te maken. Hij lette er helemaal niet op of dit misschien onfatsoenlijk was of niet.

Hoe zou dit probleem aangepakt kunnen worden?

Wat mij betreft komt er een gedragscode voor journalisten. Wij zijn het enige land in de EU zonder zo'n gedragscode! Heel merkwaardig. In ieder land van de beschaafde wereld hebben journalisten een gedragscode, behalve in Nederland. De Vereniging van Journalisten zegt dan: we hebben de Code van Bordeaux. Maar dat zijn een aantal nietszeggende regels. In andere landen zijn geactualiseerde codes. Toen Diana werd doodgereden, ging de *Press Complaints Commission* nog eens precies uitleggen hoe ver je mag gaan als journalist in het volgen van iemand. Ze actualiseerden de code. Als klagende burger heb je dan een handvat.

Belangrijk is wel dat journalisten die beperking zichzelf opleggen. Ook moet de beroepsgroep zelf die regels handhaven. Overheidsbemoeienis lijkt me niet effectief en vanuit liberaal oogpunt onwenselijk. Kwaliteitsimpulsen – ook morele – moeten van de beroepsgroep zelf uitgaan. Het heeft dan meer draagvlak. Bovendien vind ik het heel belangrijk dat we artikel 7 van de Grondwet, dat de uitingsvrijheid beschermt, blijven omarmen. Daarin staat dat je preventief niks mag doen als het om de vrije meningsuiting gaat: geen normen vooraf opleggen. Pas als iemand over de schreef gaat mag je hem op de vingers tikken.

Wat doet de Raad van de Journalistiek?

Artikel 3, lid 1 (Statuten): De (...) Raad heeft tot taak om in de bij hem aanhangig gemaakte zaken betreffende journalistieke gedragingen te beoordelen of de grenzen zijn overschreden van hetgeen, gelet op de eisen van journalistieke verantwoordelijkheid, maatschappelijk aanvaardbaar is. (...)

Heeft u hoop dat die zelfregulering (gedragscode) ervan komt?

Nee (lacht). Ik heb helemaal geen goede hoop op verbetering van de situatie. Ik heb ontzettend weinig fiducie in de bereidheid van de journalistieke wereld om zelf verandering te brengen in de situatie. Als overheid moet je zeggen: wij willen dat die beroepsgroep een code opstelt voor zichzelf en dat die beroepsgroep een behoorlijke procesgang mogelijk maakt voor een gekrenkte burger. De enige mogelijkheid lijkt me dat de overheid gaat dreigen met wetgeving. Dat kan gevolgen hebben. De politiek in Nederland heeft zich helaas te lang op sleeptouw laten nemen. Daardoor verandert er maar niets.

De RvdJ zou meer als een Ombudsman moeten worden. Geschillen tussen burger en media moet ze door bemiddeling gaan oplossen. Dat doet men in Vlaanderen ook: de Persombudsman aldaar heeft primair tot taak burgers te beschermen, ook door te bemiddelen. Meer dan de helft van de zaken in België wordt via die Ombudsman geregeld. Daar kunnen wij van leren.

Is het geen breder probleem? De mondige mens van tegenwoordig laat zich moeilijk begrenzen...

Dat klopt. Het hangt ermee samen met we sinds de jaren '60 hier en daar behoorlijk zijn losgeslagen. Sinds Pim Fortuyn moet je alles maar kunnen zeggen wat je vindt en denkt. Zo komen de meest gore en rare, ook discriminerende, dingen dan naar voren. Ik vind dat verschrikkelijk. Dit heeft onze samenleving weinig goeds gebracht. Sommigen vinden Theo van Gogh een martelaar van het vrije woord. Maar ze vergeten dat hij mensen heeft beledigd tot op het bot. De vrijheid van meningsuiting is niet de vrijheid te beledigen.

Wellicht kan het nieuwe kabinet ervoor zorgen dat burgers beter beschermd worden tegen journalistieke misdragingen. Ik hoop dat de nieuwe minister zal nadenken over een systeem waar de burger terecht kan zonder dat hij alleen kan kiezen tussen een papieren tijger en een dure advocaat.

"Is het kabinet in staat tot een scherp beleid als het gaat om de zorg om leven?"

Denk mee over zorg en onderwijs op 20 april. Kijk op www.christenunie.nl/100dagen

Journalistiek blijft onmisbaar

Door Piet van de Breevaart, docent Journalistiek en Politicologie aan de Opleidingen Journalistiek en Communicatie van de Christelijke Hogeschool Ede.

Er is in de media in de afgelopen jaren ontzettend veel veranderd en de ontwikkelingen staan voorlopig nog niet stil. Tot voor kort waren media en journalistiek onafscheidelijk aan elkaar verbonden. Daarin lijkt een kentering gekomen. Maken de ontwikkelingen de journalistiek overbodig? Het lijkt er soms op. Maar wat er ook verandert in medialand, de journalistiek zal blijven bestaan. Journalistiek is onmisbaar voor de samenleving, voor de media en dus ook voor de moderne media. In de christelijke mediawereld wordt de noodzaak van samenwerking steeds duidelijker. Voor dat segment van de samenleving is christelijke journalistiek allernoodzakelijkst.

Actuele ontwikkelingen in medialand

De ontwikkelingen in medialand gaan pijlsnel. In de sfeer van de dagbladpers is er een verschuiving gaande van abonnementskranten naar gratis kranten. Het tabloid-formaat moet de krant aantrekkelijk maken, maar de abonnementsdagbladen zullen het hiermee op termijn niet redden, omdat het de lezers geld kost. Op het gebied van de tijdschriften verdwijnt van lieverlee het opinie-tijdschrift en is het gespecialiseerde en op een specifieke doelgroep gerichte tijdschrift in opmars.
De Publieke Omroep (radio en televisie) verkeert in de nadagen van haar – nog steeds verzuild - bestaan. Ledental en overheidssubsidie zijn en worden steeds minder bepalend voor het totale programma-aanbod. Tenslotte nemen de digitale vormen van communicatie, zoals themakanalen, webportalen en weblogs een steeds belangrijker plaats in de media in en worden ze ook soms

voor de samenleving

zelfs tot de media gerekend, hoewel het veeleer communicatiemiddelen zijn.
Het is vrijwel ondoenlijk om in detail een overzicht te geven van wat er zoal sinds pakweg het jaar 2000 in het medialandschap is veranderd. Het is volstrekt ondenkbaar een voorspelling te doen over de ontwikkelingen in de komende zeven tot tien jaren. Ik beperk me in dit artikel dan ook tot het leveren van een grove schets.

1. Abonnementskranten

De abonnementskranten verkeren in hun nadagen. Steeds minder lezers zijn bereid zich te verplichten via een abonnement een dagblad te lezen. Zelfs kranten als het *Reformatorisch Dagblad* (RD), het *Nederlands Dagblad* (ND) en het *Friesch Dagblad* (FrD) met een relatief trouw lezerspubliek hebben te kampen met een daling in het abonnementenbestand. Het is niet te verwachten dat die trend nog in positieve zin zal worden omgebogen. De – vooral – jongeren uit hun doelgroepen halen evenals veel andere jongeren hun nieuws van internet, of krijgen over door hen geselecteerde nieuwsitems een sms op hun mobieltje. Dat dit op termijn afbreuk doet aan hun inzicht in de samenleving, is hen op dit moment geen zorg.
Trouwens, het mobieltje wordt steeds meer een zakcomputer, waarmee de gebruiker toevallig ook kan telefoneren en sms'en. Het is zelfs mogelijk met de mobiele telefoon te mailen, te internetten, radioprogramma's te beluisteren, televisieprogramma's te bekijken, foto's te maken en wat al niet meer.

2. Gratis kranten

De gratis kranten zijn in opmars. *Spits* en *Metro* zijn al niet meer weg te denken uit medialand. De Pers is er recent bijgekomen en inmiddels denkt de PCM-groep 'nieuwe stijl' opnieuw na over het uitbrengen van een gratis dagblad. Deze gratis kranten geven alleen het nieuws door. Het weekblad *Opinio* (één euro per stuk) wil hierop een aanvulling bieden door artikelen te presenteren die getuigen van hoog niveau en goed en grondig onderzoek. Het blad wil een soort tussenpositie innemen tussen het opinietijdschrift en de krant.
Een apart fenomeen is *Het Goede Leven* , een wekelijkse uitgave van het *Friesch Dagblad*. Daarvoor kan een zelfstandig abonnement worden afgesloten. In dit blad krijgt de lezer een overzicht van de gebeurtenissen in de afgelopen week, voorzien van duiding door gastschrijvers of redactieleden. Soms worden toekomstige of nog te verwachten ontwikkelingen vanuit een christelijk perspectief onder de loep genomen.
Tenslotte zijn er de nieuwsbladen en de huis-aan-huisbladen, die zich steeds nadrukkelijker manifesteren en naast advertenties ook in toenemende mate aandacht aan het nieuws 'om de hoek', uit gemeente en regio melden. Het Wegener-concern is in de regio Barneveld begonnen met een proef om de huis-aan-huiskrant *Barneveld Vandaag* vier dagen per week uit te brengen. Als die proef een succes wordt, zal het voor de abonnementskranten in die regio nog moeilijker worden.

De christelijke media hebben de slag om het internet heel duidelijk verloren.

Ook in christelijk opzicht is er een voor de lezers kosteloos initiatief. De *Evangelische Omroep* (EO) brengt om de twee weken een gratis blad uit: *Christenen in Contact* (CC). De organisatie is bezig hiervoor een goed verspreidingsnet op te bouwen. Dit blad kan zich ontwikkelen tot een christelijk alternatief voor *Spits, Metro* of *De Pers*, maar dan moet de frequentie van verschijning opgeschroefd en de redactionele formule worden aangepast.
Volgens het bestaande redactiestatuut brengt deze krant alleen maar positief nieuws van en over kerken en christenen. Ten diepste is dat een vertekening van de werkelijkheid. De werkelijkheid is dat ook christenen en kerken leven in een wereld na het paradijs en dus na de zondeval, met alle gevolgen van dien. Bovendien is het de vraag of de lezers het blad wel serieus nemen als er alleen maar positief nieuws wordt gebracht. De lezers zien om zich heen of ervaren in elk geval dat de werkelijkheid geheel anders is, ook onder christenen en ook in en tussen de verschillende kerken en groepen.

3. Crossmedia

Een laatste ontwikkeling is die van de crossmedia. Net als alle andere ontwikkelingen in de eenentwintigste eeuw gaat ook deze vrij snel. Bij crossmedia is, er volgens uitleg van deskundigen, sprake van een kruisbestuiving van verschillende media. Onder 'media' wordt in dit verband ongeveer alles verstaan wat er aan nieuws, achtergrond, infotainment (een combinatie van informatie en

verstrooiing) en entertainment wordt gebracht. De crossmediasector is volgens een gerenommeerde ontwikkelaar op dit gebied, *iMMovator Cross Media Network*, een sector 'die producten en diensten levert op het gebied van beeld, geluid en data (informatie - PB) met gebruikmaking van theater, radio, televisie, internet, mobiel, print en events (bijeenkomsten, manifestaties en dergelijke - PvdB) in een crosssectoraal verband'.
Voorbeelden van het werken met crossmedia zijn kranten die extra artikelen of filmpjes op hun website plaatsen, of televisieprogramma's waarvoor men de krant of het internet nodig heeft om volledig te kunnen meedoen. Er is sprake van crossmedia als aan de consument op een heel gemakkelijke manier televisie, radio, tijdschrift, internet, games, theater en live evenementen – eventueel zelfs met de mobiele telefoon - via digitale platforms worden aangeboden.
De opkomst van crossmedia en de ontwikkelingen op het gebied van de dagbladsector zijn een geweldige uitdaging voor de christelijke media EO, RD, ND en FrD in combinatie met de internetproviders *Solcon* en *Klicksafe*. In het algemeen lopen de christelijke media niet voorop in de moderne ontwikkelingen. Er zijn op dit moment gesprekken over samenwerking tussen het RD en de digitale radiozender *Reformatorische Omroep* (RO) - veel meer is hierover nog niet bekend. Bij alle reserve ten opzichte van de ontwikkelingen is het tegelijk ook zaak niet achter te blijven, want dan verdwijnen de consumenten naar andere aanbieders van nieuws en infotainment, voor zover ze al niet zijn verdwenen.

Het kan niet anders of er bestaat zoiets als christelijke journalistiek.

Dat laatste is pijnlijk gebleken bij de stormachtige opkomst van het internet aan het eind van de vorige eeuw. Terwijl de christelijke media met elkaar de concurrentieslag aangingen over een zo betrouwbaar mogelijk filter op internet of de aanbieding van een schoon internet, ging de christelijke consument gewoon door met het afsluiten van contracten met internetproviders die in het geheel geen filter hanteerden of niets wilden weten van een 'schoon' Internet. De christelijke media hebben die slag door die onderlinge concurrentie en door gebrek aan bereidheid om over de eigen grenzen heen te springen heel duidelijk verloren.
Het zal dan ook nu een hele toer zijn voor deze media om alsnog tot overeenstemming te komen op het gebied van de principiële randvoorwaarden, waaronder crossmediale producten kunnen worden aangeboden. Maar via het produceren van doelgroepproducten binnen het geheel van een protestants-christelijke crossmediale organisatie moet samenbundeling van krachten toch mogelijk zijn? Christelijke organisaties laden een gigantische verantwoordelijkheid op zich, als zij die noodzakelijke samenwerking bewust afhouden omdat de partners elkaars principes wegen en vervolgens te licht bevinden.

Journalistiek overbodig?

Terug naar de probleemstelling, die ik in het begin van dit artikel heb geformuleerd. Maken de ontwikkelingen in het medialandschap de journalistiek overbodig? Kan de journalistiek als verbindende, intermediaire schakel tussen samenleving en media verdwijnen? Het antwoord hierop moet volmondig 'neen' zijn. Juist in deze tijd is journalistiek onmisbaar. Daarbij gaat het mij niet om de techniek, die aan de journalistieke producten ten grondslag ligt, maar om de inhoud.
In het kort geformuleerd is journalistiek uiteindelijk niet meer of minder dan:

(1) het met de oren en de ogen van de consument selecteren van het aanbod van informatie (ook wel nieuws genoemd) op grond van een brede algemene kennis;
(2) het gieten van deze selectie in een journalistieke vorm of journalistiek product (al of niet crossmediaal verpakt);
(3) vervolgens ook het voorzien van de selectie van duiding in de breedste betekenis van het woord, dus het voorzien van opinie, commentaar en achtergrond.

De journalistiek zal als kern deze basisprincipes van het ambacht moeten blijven hanteren, maar dan wel in toepassing op moderne presentatievormen. Dat heeft tot gevolg dat er andere, wellicht hogere eisen aan de journalistiek zullen worden gesteld op het gebied van onderzoek en van duiding. Dat vergt enige aanpassing in de curricula van de vier HBO-opleidingen Journalistiek in Ede, Tilburg, Utrecht en Zwolle. Elk van deze vier opleidingen heeft vrij recent een boek uitgebracht in verband met het één of andere jubileum. Uit alle bundels blijkt de worsteling over de plaatsbepaling van de journalistiek tussen samenleving en media.
Naast deze vier opleidingen zijn er intussen ook andere opleidingen ontstaan, zoals universitaire masteropleidingen. Maar alle opleidingen hebben het probleem dat ze eigenlijk niet goed weten hoe het medialandschap van de toekomst er zal uitzien, terwijl zij toch juist vakmensen voor dat landschap opleiden. De vraag moet dan ook gesteld worden of de opleidingen wel alle trends op mediagebied direct in hun curriculum behoren te verwerken. Misschien is het beter zich te richten op de kern: het ambacht van de journalistiek.

Academici

Bij de media, waaronder *de Volkskrant* van het PCM-concern en de dagbladensector van het Wegener-concern bestaat de tendens om de afgestudeerden van HBO–opleidingen Journalistiek te negeren en alleen maar

universitair geschoolden in dienst te nemen. Universitair geschoolden (academici) zouden beter in staat zijn journalistiek werk te verrichten omdat zij meer gespitst zijn op het verrichten van onderzoek. Deze academici hebben weliswaar een universitaire bachelor achter de rug in een bepaald vakgebied (bijvoorbeeld economie), maar daarmee zijn deze afgestudeerden nog geen journalisten. Nogmaals, afgezien van veel andere argumenten lijkt het me dat deze media (PCM en Wegener) een vergissing maken. Inderdaad leren academici zich intenser in een bepaald – soms heel klein - vakgebied te verdiepen. Inderdaad leren academici wat onderzoek is. Maar Journalistiek is meer dan specialisatie. Journalistiek is vooral een beroep of ambacht, waarin naast taalvaardigheid en taalcreativiteit, een brede algemene ontwikkeling en het vermogen tot toegepast onderzoek, ook selectie en duiding onmisbare onderdelen zijn. In de journalistiek zijn naast brede algemene kennis ook ambachtelijke vaardigheden en een betrokken attitude aller-noodzakelijkst om het ambacht goed te kunnen uitoefenen. Welnu, daarvoor zijn de HBO–opleidingen bij uitstek geschikt, mits zij de kwaliteit van hun curriculum op een hoog niveau houden.

Bestaat christelijke journalistiek?

Inmiddels is het hopelijk duidelijk geworden waarom dit artikel de kop draagt: 'Journalistiek blijft onmisbaar voor de samenleving'. Daarbij gaat het dus vooral over onderzoek, selectie en duiding en dat alles ten behoeve – en niet in opdracht – van de doelgroep, de consument. Tot nu toe lijkt het er in dit verhaal op alsof journalistiek een neutrale bezigheid is die kleur krijgt door de persoon, die zich daarmee bezig houdt. Journalistiek is dan een ambacht, een vak, zoals timmeren, metselen of boekhouden. Daarmee kunnen christenen en atheïsten zich bezig houden en die geven er dan enige kleur aan.
De gedachte van het neutrale vak is door Abraham Kuyper in de politiek geïntroduceerd en lijkt aantrekkelijk. Kuyper borduurde voort op de principes van zijn politiek-geestelijke voorman mr. G. Groen van Prinsterer. Groen karakteriseerde zichzelf niet als 'staatsman', maar hij ervoer zich als een 'evangeliebelijder', die ook nog aan politiek deed. Kuyper trok die lijn nog scherper door en kwam tot de conclusie dat er geen christelijke politiek bestaat. Volgens hem zijn er wel christenen, die politiek bedrijven. Kortom, niet het ambacht van politiek is christelijk, maar de christen geeft kleur en smaak aan de politiek door de manier waarop hij deze bedrijft.
Die visie gaf Kuyper de mogelijkheid om coalities aan te gaan met partijen die vanuit een andere ideologie handelden en met hen compromissen te sluiten die in hun aard en uitwerking niet of niet geheel pasten bij de normen en waarden die de christenpoliticus in zijn privédomein huldigde.

Dilemma: feiten en waarden

In dezelfde lijn wordt wel gezegd dat er geen christelijke journalistiek is, maar dat er wel christenen zijn die journalistiek bedrijven. Het hiermee geschetste dilemma houdt het team van de Opleiding Journalistiek in Ede al bezig vanaf de start van deze opleiding in 1979 (die toen *Evangelische School voor Journalistiek* heette en in Amersfoort was gevestigd).
Inderdaad, journalistiek is een ambacht, maar ze is meer. Juist omdat de journalist op basis van zijn brede algemene ontwikkeling op creatieve en vakkundige manier bezig is met onderzoek, selectie en duiding, is de inhoud van zijn werk meer dan alleen een ambacht. De journalist is per definitie normatief bezig. Dat betekent dat er waarden en normen zijn die direct verbonden zijn met het vak van journalist (professionele normen). Het zijn geen waarden en normen die voor hem als persoon gelden, ook niet als persoon in een bepaald ambacht. Het kan dus niet anders of er is zoiets als christelijke journalistiek.
Ik benader deze vraagstelling nu heel voorzichtig, juist vanwege de vele discussies en bezinningen die er op dit vlak zijn geweest en nog gaande zijn. Ik wil niet meer dan een aanzet geven tot een verdergaande bezinning. Die bezinning zou kunnen starten met de Decaloog (de Tien Geboden) als basis. De daarin vastgelegde waarden en normen zijn voor het gereformeerd protestantisme verder uitgewerkt in de Zondagen 34 tot en met 44 van de *Heidelbergsche Catechismus*. De inhoud daarvan moet en kan ook worden toegespitst op het ambacht van de journalistiek, dus op de manier waarop genormeerde journalistiek moet worden bedreven. Dat is nodig, juist in deze tijd van een veranderend medialandschap.

Tot slot

Als een mediabedrijf genormeerde journalistiek als stelregel en uitgangspunt hanteert, zoals hierboven als wenselijk is aangeduid, heeft dat tot gevolg dat de consument niet meer eerst behoeft na te gaan welke journalist aan het werk is geweest om daarvan te laten afhangen welke waarde hij moet toekennen aan het onderzoek, de selectie en de duiding in het journalistieke werk. De consument moet erop kunnen vertrouwen dat informatie en infotainment, dat onderzoek, selectie en duiding in de journalistieke producten van een mediaconcern, gebaseerd zijn op de normen en waarden die deze aanbieder hanteert. Dat vertrouwen is zeker geboden.
Al met al zal blijken dat bij alle veranderingen in het medialandschap de journalistiek voor de samenleving onmisbaar blijft.

Mediakwaliteit: van fatsoen naar maatschappelijk belang

Door Rob Nijhoff, medewerker WI ChristenUnie

Nieuwe media komen, oude media gaan, maar de TV blijft voorlopig als hoofdrolspeler staan. Ondanks het aantal kanalen en omroepen munt het aanbod op de buis echter niet uit in afwisseling. Mediakwaliteit staat daarom in dit artikel centraal, met focus op TV. Waar bestaat mediakwaliteit uit? Moet de overheid deze willen bevorderen? Tegen het einde volgen een aantal concrete aanbevelingen voor 'Balkenende IV'.

1 Mediakwaliteit: meer dan fatsoen of betamelijkheid

De kwaliteit van de massamedia in Nederland is veel meer dan alleen een kwestie van fatsoen. In allerlei beroepsgroepen die centrale publieke belangen dienen is toezicht of een tuchtcollege normaal (bij vertrouwensberoepen als artsen, advocaten en accountants, maar ook bij topsporters). Het journaille claimt graag de waakhond te zijn van de democratie - maar zich verantwoorden bij de Raad voor de Journalistiek vindt ze een lachertje.[1] Landen om ons heen kennen journalistieke gedragscodes, in Nederland ontbreekt deze op landelijk niveau.
Waarover zouden journalisten, of breder: mediaprofessionals, zich moeten verantwoorden richting de samenleving? Op internet is immers alles te vinden. Maakt dat niet elke begrenzing werkelijk een overbodig lachertje? Journalisten en programmamakers in Nederland, net zo goed als providers of internetgebruikers, vallen onder de Nederlandse grondwet. Elke rechtsstaat kent juridische grenzen. Elke rechtstaat kent ook mazen in de wet. Die kan men soms dichten door nieuwe wetgeving, maar soms ook niet. De grenshekken van de vrijheid zijn juridisch immers nooit waterdicht.
Wat doet een beroepsgroep met *heel* het speelveld - dus niet alleen de grenzen - van haar vrijheid? Elke beroepgroep heeft immers opvattingen over de kwaliteit van de beroepsuitoefening. Goede, gemiddelde en slechte beroepuitoefening. Ook de mediasector kent dergelijke standaarden; al dan niet vastgelegd gelden beroepsmores, zoals terughoudende berichtgeving rond zelfdoding. Het is transparant wanneer een aantal *do's* en *don'ts* in een *mediacode* terug te vinden zijn. Zinnig - mits bij klachten ook een afzienbare procedure volgt die zowel de professionele beroepsuitoefening in een specifiek geval recht

Samenvattend

1. Hoe laat mag hoeveel bloot? Zolang debat rond media in die sfeer blijft hangen, blijft Holland klein en smal. Hoewel? Welke libertair stelt graag zijn of haar kleinkinderen beschikbaar voor of aan kinderporno?
2. Bredere twijfels raken vooral de TV als avondvullende tijddoder voor verveeld Nederland. Afstomping door quiz en showbizz, glitter en glamour - breekt deze opium van het volk niet af wat belastingbetaler en overheid via de begroting van OC&W denken op te bouwen? Het gaat niet alleen om de reeks 'TV en ...': TV en alcohol, en obesitas (zwaarlijvigheid), anorexia, groepsverkrachtingen, en imitatieseks of imitatiegeweld op het basisschoolplein. Het gaat positief om alle publieke functies die de media wel kunnen vervullen[2]: het maatschappelijk belang van de media.
3. Heeft de overheid hier een taak? Politiek geladen raakt de sfeer wanneer ongetemperde kritiek op de islam resulteert in een liquidatie (Theo van Gogh, november 2004), of internationaal in een boycot van Deense producten (cartoonrel, begin 2006). Maar de overheid kijkt naar meer publieke belangen dan veiligheid.

doet als de klacht serieus neemt. Zo mogen in Duitsland de media drugsgebruik niet goedpraten. Het is de vraag of *Spuiten en slikken* daar had gekund.
Gaat het in dat soort regels om fatsoen? Uiteraard is wellevendheid, goede smaak en kiesheid rond precaire zaken als zelfdoding en de omgang met nabestaanden een goede zaak. Wanneer en hoe film je bijvoorbeeld een begrafenis? Ook de wet maakt een beroep mogelijk op wat 'in het maatschappelijk verkeer betaamt'. Maar dat omvat veel meer dan fatsoen. Het gaat om wat ergens gebruikelijk is; wat redelijkerwijs verwacht mag worden in een bepaalde situatie. Is bepaald gedrag van een huurder nog *normaal*? Wat *hoort* in een jaarrekening? Mediakwaliteit gaat nog verder. Verder dan de betamelijkheid waar een rechter mee rekent. Het gaat om wat de mediasector zelf afweegt. Welke idealen streven programmamakers na in hun werk? Waarin verschilt 'goede televisie' van 'goede radio'? In medialand getuigt bijvoorbeeld 'meer van hetzelfde' niet van veel creativiteit. Als mediakwaliteit dan zo breed is, wat omvat deze dan zoal?

Uit de Mediawet: HOOFDSTUK III. DE PUBLIEKE OMROEP
Titel 1. De taak van de publieke omroep
Artikel 13c

1. De publieke omroep heeft tot taak:
a. het op landelijk, regionaal en lokaal niveau verzorgen van een pluriform en kwalitatief hoogstaand aanbod van programma's voor algemene omroep op het gebied van informatie, cultuur, educatie en verstrooiing en deze in ieder geval door middel van omroepzenders te verspreiden naar alle huishoudens in het verzorgingsgebied waarvoor de programma's zijn bestemd en voor de ontvangst waarvan geen andere kosten verschuldigd zijn dan de kosten van aankoop of gebruik van technische voorzieningen die de ontvangst mogelijk maken;
b. het verrichten van alle activiteiten met betrekking tot programmaverzorging en uitzending die daartoe nodig zijn;
c. het verzorgen en uitzenden van programma's, bestemd voor landen en gebieden buiten Nederland en voor Nederlanders die buiten de landsgrenzen verblijven.
2. De programma's van de publieke omroep geven op evenwichtige wijze een beeld van de samenleving en van de onder de bevolking levende interesses en inzichten op maatschappelijk, cultureel en levensbeschouwelijk gebied, en:
a. zijn toegankelijk voor de gehele bevolking in het verzorgingsgebied waarvoor de programma's zijn bestemd;
b. dragen bij aan de ontwikkeling en verspreiding van de pluriformiteit en culturele diversiteit in Nederland;
c. zijn onafhankelijk van commerciële invloeden en, behoudens het bepaalde bij of krachtens de wet, van overheidsinvloeden; en
d. zijn gericht op zowel een breed en algemeen publiek als op bevolkings- en leeftijdsgroepen van verschillende omvang en samenstelling.
3. De publieke omroep kan mede invulling geven aan zijn taak, bedoeld in het eerste lid, door tevens te voorzien in andere dan de in het eerste lid, onderdeel a, bedoelde wijzen van aanbod en verspreiding van programmamateriaal.

2 Mediakwaliteit: professionele waarden en publieke belangen

2.1 Professionaliteit

Professionele waarden duiden aan wat binnen een beroepssector belangrijk is om de samenleving op zijn manier van dienst te zijn. Nu wordt de publieke omroep geacht "een pluriform en kwalitatief hoogstaand aanbod van programma's" te verzorgen "op het gebied van informatie, cultuur, educatie en verstrooiing" (Mediawet, zie kader 2). Ook geeft de publieke omroep als het goed is "op evenwichtige wijze een beeld van de samenleving en van de onder de bevolking levende interesses en inzichten op maatschappelijk, cultureel en levensbeschouwelijk gebied" (idem). Welke 'vakwaarden' spreken uit deze noties? Volgens de WRR (zie noot 1) verwacht de samenleving van de media nieuws, informatie, opinies, kunst & cultuur, vermaak en commerciële of ideële reclame. Terecht stelt de WRR vervolgens niet kortweg 'mediakwaliteit bestaat uit het leveren van wat de samenleving verwacht'. Want ook volgens de WRR is mediakwaliteit meer. Naast het eerbiedigen van juridische grenzen ('juridische kwaliteit') zijn professionele waarden en publieke belangen in geding. Als zo'n waarde valt primair te noemen de *vrije en gelijkwaardige toegang tot de media*, zowel voor producent als consument.
Pluriformiteit is daarmee tegelijk gegeven: pluriformiteit in zowel de samenleving als omroepland (in aanbieders - omroepen -, in aanbod - genres aan programma's -, en ook in visies die binnen één programma mediatijd krijgen). Wie deze pluriformiteit wil opofferen aan homogenisering doet zowel de eigen professionaliteit van de mediasector geweld aan als de samenleving.
Ook *onafhankelijkheid* is een 'klassieke' waarde in medialand. Veelal denkt men dan aan onafhankelijkheid ten opzichte

van de overheid. Minstens zo belangrijk is echter de onafhankelijkheid van economische eigenaren, adverteerders (reclame) of sponsors. 'Redactiestatuten' bevatten bijvoorbeeld bepalingen om redacties en medewerkers onafhankelijk te laten werken van hun broodheren. Toch roepen geldstromen spanningsvelden op. Bedrijven als Unilever zijn sponsors van programma's en krijgen zo toch vaak inhoudelijk een vinger in de pap.
Vanzelfsprekend beïnvloedt *technische vakbekwaamheid* de totale kwaliteit van een mediaproduct. Elke keus van camerapositie heeft immers gewenste of ongewenste effecten. Onder ditzelfde vakmatig-professionele gedrag valt ook de omgang met personen die ter sprake of in beeld komen. Daarbij spelen, om niet meer te noemen, professionele waarden als *privacy-bescherming* en, daaraan gerelateerd, bescherming van bronnen.

2.2 Publieke belangen

Mediakwaliteit heeft niet alleen een interne kant - de professionele waarden binnen de mediasector -, extern telt de mate waarin de media het publieke belang dienen. Immers, belangrijk blijft dat de media de functies vervullen die de samenleving - terecht - verwacht: nieuws, informatie, opinie, kunst & cultuur, vermaak en reclame. Als men de wat eigensoortige commerciële reclame buiten beschouwing laat, kan men de publieke belangen waarop deze functies gericht zijn samenvatten als *vorming en ontspanning*. Natuurlijk kan men erover discussiëren *hoe* vormend (of misvormend) bepaalde programma's zijn, blijft staan dat een deel van het media-aanbod vorming bedoelt en een ander deel *ontspanning*. Aan beide heeft een samenleving behoefte.

In Duitsland mogen de media drugsgebruik niet goedpraten.

Daarnaast kan men achter de professionele waarden uit 2.1 nog andere publieke belangen ontdekken. Zo zijn *vrijheid, gelijkwaardigheid* en *verscheidenheid* juist in een pluriforme samenleving publieke 'goederen' om te koesteren. Ook *privacy-bescherming* correspondeert met een publiek belang, breed gedeeld in de samenleving.
Media zijn vormen van communicatie. Daarom is de mediasector vooral voor één publiek belang een vitale drager: *sociale samenhang*. De landelijke media leveren een forse bijdrage aan de sociale samenhang in Nederland, alleen al door het *8 uur journaal*. Niet alleen de publieke omroep, ook de commerciële omroepen hebben daarin hun aandeel. Internet groeit als tijdbesteding, maar de rol van vooral TV is bepaald niet uitgespeeld.
Wanneer door media-uitlatingen *veiligheid en openbare orde* in gevaar komen, kan men dat opvatten als aantasting van sociale samenhang. Media-uitingen kunnen polariseren, maakten Van Gogh en de Deense cartoons duidelijk. Maar dat kunnen ze dankzij hun aard als communicatievormen met breed bereik. Het bevorderen van sociale samenhang is een geëigende taak voor de media.
Het unieke Nederlandse omroepland heeft een pluriform karakter. Een diversiteit aan groepen in de samenleving kan men mediatijd gunnen en ook met elkaar in contact brengen. Daarnaast bieden de media een scala aan programma's die gedeelde interesses voeden of anderszins gespreksstof opleveren. Zelfs commerciële reclames kan men opvatten als pogingen economische relaties te leggen tussen aanbieders en consumenten.
Media, kortom, faciliteren vooral sociale samenhang in een moderne, complexe en geschakeerde samenleving. Daarnaast bieden media vorming en ontspanning, en waken zij over vrijheid en gelijkheid, privacy, veiligheid en openbare orde.

3. Mediakwaliteit bevorderen - een overheidstaak?

3.1 Geen zelfregulering zonder draagvlak

Kort en goed: mediakwaliteit groeit waar de professionele waarden en publieke belangen beter tot hun recht komen. De vraag is nu: kan de politiek daar iets aan doen? Om een relatie tussen politiek en de mediasector te zien, hoeft men niet onmiddellijk te denken aan excessen zoals rond Van Gogh en de Deense cartoons. Terwille van het publieke belang (de diverse functies van de media en vooral de sociale samenhang) investeert Nederland sowieso in de publieke omroep. Zo'n relatie tussen politiek en mediasector, waarbij de overheid zelfs een controlerende of bijsturende rol kent, betekent niet automatisch een instrumentalisering van de media voor politieke doeleinden. Er zit wel iets tussen het afzien van enige mediapolitiek en deze instrumentaliseren of annexeren. In het coalitieakkoord van Balkenende IV ligt veel nadruk op het creëren van draagvlak. Per thema doet de politiek er goed aan zo breed mogelijk consensus[3] te zoeken en te bevorderen. Vrijwel altijd zal tenminste een kleine minderheid 'tegen' blijven, maar bij een volgend thema loopt de scheidslijn tussen voor- en tegenstanders wellicht weer anders. Door al deze wisselende overeenstemming en herkenning blijft een samenleving gezond. In een gepolariseerde samenleving vallen tweedelingen op teveel fronten samen, zodat de bevolking in blokken tegenover elkaar komt te staan.
Wanneer de overheid *zelfregulering* van de media aktief wil bevorderen, zal zonder draagvlak of meerderheid niets gebeuren. Woorden als 'bevoogding' of 'betutteling' suggereren een autoritaire overheid en doen geen recht aan het democratisch proces in Nederland. Als een meerderheid van de bevolking positief is over de Kijkwijzer, zal een minderheid zich betutteld voelen. Terecht? Komt de overheid daarmee achter de voordeur? Nee, Kijkwijzer is een initiatief van de mediasector zelf. Maar zelfs als het wel de overheid was die deze classificatie afdwong, dan nog

is dat geen 'huisvredebreuk'. Privacy-bescherming is niet absoluut. Een voordeur maakt gezinsleden niet vogelvrij. De overheid behoort immers ook bij bijvoorbeeld kindermishandeling achter de voordeur in te grijpen. Kindermishandeling ligt op het vlak van het strafrecht. De overheid - met steun van een Kamermeerderheid - of de mediasector zelf kan ook bijsturend optreden bij *contents* die *mogelijk* aanzet tot ongewenst of overmatig gebruik van alcohol, drugs, seks, geweld, (religieus) beledigende of anderszins polariserende taal. Zolang kinderporno, het aanzetten tot geweld of haat niet juridisch hard gemaakt kunnen worden, blijft dit bijsturend optreden niet-juridisch van aard: met morele oproepen wordt een beroep gedaan op prudentie, wellevendheid en zelfregulering. Is dat ongewenst of overbodig? Of toch betuttelend?

3.2 Een mediacode

Het terugdringen van polarisatie en misbruik van mensen in de samenleving kan niemand afdoen als fatsoensrakkerij of overbodig. Uiteraard zal er discussie zijn over categorieën 'ongewenste inhoud'. Dat soort discussie is er ook bij de leeftijdcodering van de Kijkwijzer. Toch kan in grote lijnen overeenstemming ontstaan. Op grond daarvan kan een 'NICAM-plus', desnoods het Commissariaat voor de Media, een mediacode opstellen en actueel houden. Dat geeft houvast, zowel aan de mediaproducent als aan de mediaconsument (de burger), waneer die aanleiding meent te zien tot klachten.
Codes met weinig draagvlak werken moeizaam. Maar eindeloos uitstellen is zinloos. Hier geldt: beter iets dan niets. Desnoods betekent dit dat de overheid zelf wetgeving moet voorbereiden, te beginnen met de minst omstreden categorieën. Al was het maar als 'dreiging' om de mediasector tot actie te bewegen. Zo is de Reclame Code er ook gekomen.
Stimuleert, bijvoorbeeld, gedrag van soapsterren alcoholmisbruik onder tieners, met hersenbeschadiging of erger letsel onder de gevolgen? Zoiets moet niet in de doofpot verdwijnen. Draagvlak is één. Daadkracht is twee. De eerste stap is het bundelen van politieke wil. De tweede stap het zo richten van deze wil dat concrete veranderingen tot stand komen.
Intussen moet de overheid niet meer willen zijn dan stok achter de deur. De eigen professionaliteit van de sector is en blijft immers primair. Bij voorkeur ook bij het opstellen van een mediacode. De sector heeft allereerst een eigen verantwoordelijkheid - met het oog op het publieke belang, de kwaliteit van de samenleving.

4. Aanbevelingen voor Balkenende IV

Welke concrete veranderingen zou de ChristenUnie nu moeten nastreven?

a. Het Commissariaat voor de Media zal in gesprek met omroepbestuurders of verwante organisaties, zoals het NICAM, tot een m*ediabrede toezichthouder* en (daarnaast een) *klachtencommissie of ombudsman* moeten komen, in staat tot werkelijke sancties, werkend op basis van een hanteerbare mediacode. Voor een klachtencommissie of ombudsman geldt bemiddeling als eerste insteek.
b. Een *mediacode* kan de Mediawet gedeeltelijk ontlasten en is flexibeler aanpasbaar dan een wet. Bovendien geeft een mediacode de consument houvast op welke punten hij of zijn klachten kan indienen. Europese afstemming in wetgeving en code moet vestiging door media in het buitenland als ontsnappingsroute ontmoedigen.
c. Een *jaarlijks mediaberaad* van mediaorganisaties met betrokken maatschappelijke instellingen (oudervereningingen, politieke partijen, etc.) levert mediabeslissers zicht op de wensen en klachten die rond de publieke media leven in de samenleving. Met een 'mediatop' kan men dit periodieke mediaberaad opstarten.
d. Naast een klachtencommissie kan de overheid de positie van de mediaconsument versterken door voor scholen materiaal ter beschikking te stellen voor *mediaopvoeding*. Doel is dat scholen bij leerlingen vaardig en zinnig gebruik van de media geïntegreerd bevorderen.

5. Tot slot: bureaucratie of maatschappelijke relevantie?

Niemand wil toenemende of overbodige bureaucratie. De vraag is echter per aanbeveling: is deze overbodig *of* zinnig en uitvoerbaar? Inbreng van mediaprofessionals zelf is daarbij onmisbaar. Financiële facilitering door de overheid ook, zeker bij de publieke omroep. Wie kiezen voor de media als opium - 'wij bieden wat men wil' -, zal zich door geen overheid of zelfregulering laten tegenhouden. Aan anderen de creatieve taak om te laten zien dat media ook maatschappelijk relevante programma's kunnen bieden. Kijkcijfers moet men niet negeren, maar leidend zijn ze alleen als beslissers ze zo hanteren. Leidend voor alle publieke, landelijke media is het maatschappelijk belang. Hoe dat in te vullen, zal debat opleveren. Maar de belastingbetaler heeft recht op media die zijn of haar horizon niet dichtsmeren maar verbreden.

Binnenkort verschijnt bij het Wetenschappelijk instituut een Kort Commentaar over 'maatschappelijk verantwoord mediabeleid'.

1 Zo beschrijft Hans Mentink het in zijn proefschrift *Veel raad, weinig baat* (2006). Zie ook het interview met hem elders in dit nummer (p. 12-13).
2 De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid bracht in 2006 een mediarapport uit onder de titel *Focus op functies*. Te vinden op www.wrr.nl.
3 Maximale consensus is unanimiteit. Dat bereikt een overheid zelden.

Een tegendraadse rol in het theater van de lokale politiek

Door Nico Th. Schipper, wethouder te Nunspeet en voorheen voorlichter van de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie

In de driehoeksverhouding tussen de politiek, de media en de burger wordt de rol van de media steeds belangrijker. Niet alleen landelijk, maar ook lokaal. De media bouwen het decor waarin politici hun rol spelen. De ruimte en de grenzen daarvan bepalen steeds meer de inhoud en de vorm van het publieke debat. Niemand kan zich daaraan onttrekken. Dat kan voor lokale bestuurders en politici heel bedreigend zijn, want het omgaan met de media vraagt om specifieke deskundigheid en specifieke vaardigheden. Velen beschouwen de media als een potentiële vijand: "Ze hebben er in geknipt". "Zo heb ik het niet bedoeld". "Ik heb het wel gezegd, maar toen was het interview al afgelopen".

Inleiding

De dorpsomroeper was in de negentiende en twintigste eeuw van groot belang voor de lokale samenleving. Hij was hét middel om kennis en informatie over te dragen aan de burger. Inmiddels is de dorpsomroeper uit het straatbeeld verdwenen. Hij zou het werk ook niet meer aan kunnen, want er is voor de burger veel meer kennis en informatie nodig om mee te kunnen doen in de samenleving. De media hebben de taak van de dorpsomroeper overgenomen en zijn inmiddels onmisbaar geworden voor het functioneren van de lokale democratie.
In het eerste deel van deze studie wil ik het lokale medialandschap – het decor waarin lokale bestuurders politici opereren – schetsen. En in het tweede deel wil ik praktische suggesties doen inzake het gebruik van de media.

De invloed van de media

De invloed van de media op het publieke domein neemt toe. Niet alleen landelijk, maar ook lokaal. Dat kunnen lokale bestuurders en politici niet negeren. Het publieke domein is de ruimte binnen de driehoek van de politiek, de media en de burger. Het is de ruimte die ze met elkaar delen, de ruimte waar ze elkaar ontmoeten en met elkaar in gesprek zijn. Het lijkt erop dat de media deze ruimte domineren. De media krijgen steeds meer invloed op het publieke debat, omdat individuele burgers en maatschappelijke organisaties de media steeds vaker inzetten. De media kunnen hun belangen immers bij een breed publiek onder de aandacht brengen. Dat hebben niet alleen internationale organisaties als *Greenpeace*, die gebruik maken van CNN, ontdekt. Maar dat beseft ook de plaatselijke buurtvereniging, die aanklopt bij de lokale media en soms zelfs bij 'Hart van Nederland' of 'Editie NL'.

Shoppen

De verschuivingen in de verhouding tussen de politiek, de media en de burger staan in verband met andere verschuivingen in de samenleving: de zuilen verdwenen. Dat kunnen lokale bestuurders en politici ook niet negeren. Het ontstaan van het CDA en de politieke samenwerking tussen de gezworen vijanden PvdA en VVD in de paarse coalitie illustreerde dat. Een markt van politiek en media kwam ervoor in de plaats. Burgers kiezen niet meer vanzelfsprekend voor de politieke partij en de omroep van hun kleur, maar shoppen en zappen. Burgers – lees: kiezers – zijn veranderlijk. Nederland moet alleen Italië voor zich dulden als het gaat om electorale instabiliteit.
De burger heeft steeds meer behoefte aan informatie om een keuze te maken uit het grote aanbod. De media spelen daarop in met 'snel' en 'pakkend' nieuws. Ze vatten het in *frames*, die hen in staat stellen de ingewikkelde werkelijkheid te verpakken in hapklare nieuwsbrokken. De belangrijkste *frames* zijn het *'conflict in leadership'*, de *'horse race'* en de *'strategic game'*. *Frames* belichten met name de conflicten in de politiek, de race naar de macht en de strijd om de macht. De verkiezingscampagne van 2006 illustreerde dat met de veronderstelde persoonlijke vete tussen Balkenende en Bos en hun onderlinge strijd om met hun partij de grootste te worden. Het politieke nieuws wordt steeds meer gepresenteerd als amusement en theater. Dat stelt eisen aan de presentatie van bestuurders en politici.

Het aanbod en bereik van de lokale media

De politiek en de media zijn tot elkaar veroordeeld. In hun verhouding tot de burger kunnen ze elkaar niet missen. Bestuurders en politici hebben de media nodig om hun beleid en hun programma aan de burger te 'verkopen'. Niet alleen landelijk, maar ook lokaal. Om hun eigen doelen te bereiken moeten de politiek en de media daarom investeren in een goede onderlinge verstandhouding.

Strategie

De kranten, de radio en de televisie moeten terrein prijsgeven aan nieuwe media, zoals internet, maar overleven. Binnen het totale aanbod van media bieden ze blijkbaar 'diensten' die internet niet kan bieden. Intussen nemen de keuzemogelijkheden van de burger wel enorm toe. Daar moeten bestuurders en politici mee rekenen in hun communicatiestrategie. Naar welke informatie gaat de belangstelling van de burger uit en welke media gebruikt hij om zich daarover te laten informeren? Hoe laat de burger zich informeren over de lokale politiek? Welke media gebruikt hij daarvoor?

Politiek nieuws wordt steeds meer gepresenteerd als amusement. Dat stelt eisen aan de presentatie van bestuurders.

In 2004 publiceerde het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) het onderzoek *'Achter de schermen – Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten'*. Dit onderzoek geeft inzicht in de diversiteit in mediagebruik. Het SCP onderzocht ook welke media de burger van 12 jaar en ouder gebruikt om zich te laten informeren over de lokale politiek. Daaruit bleek dat 34% van de burgers niet geïnteresseerd is in de lokale politiek en dat de anderen zich laten informeren via het regionale dagblad (37%), de huis-aan-huiskrant (26%), de kabelkrant (11%), de televisie (10%), de radio (4%) en internet (1%). Het gebruik van internet als informatiebron zal sinds 2004 zijn toegenomen.

Regionale dagbladen & huis-aan-huiskranten

De burger laat zich vooral door het regionale dagblad en de huis-aan-huiskrant informeren over de lokale politiek. Het aanbod van regionale dagbladen is afgenomen. Er verschijnen nu minder dan 20 zelfstandige regionale dagbladen. In 1990 waren dat er nog 35. De oplage loopt ook terug, maar is nog altijd groter dan die van de landelijke

dagbladen. Het aanbod van huis-aan-huiskranten is stabiel. Er verschijnen meer dan 500 verschillende titels. Het bereik van de kranten krimpt, omdat er steeds minder gelezen wordt – ondanks het gestegen opleidingsniveau. Ongeveer evenveel vrouwen als mannen lezen de krant, maar de laatstgenoemden besteden er meer tijd aan. Jongeren zien de krant veel minder zitten dan ouderen. In de leeftijdsgroep 12-19 jaar laat 21% zich informeren via de krant en in de categorie 50-64 jaar 80%. Het opleidingsniveau speelt ook een rol. Van de burgers met een lagere beroepsopleiding pakt 58% de krant en met een hogere of wetenschappelijke beroepsopleiding 75%.

De politicus móet rekenen met de ontvangstmogelijkheden van de burger en zijn boodschap daarop afstemmen.

Radio & televisie

De radio en televisie – in combinatie met de kabelkrant – spelen op het lokale niveau een minder prominente rol dan de kranten. Het aanbod is met de introductie van de commerciële zenders en 13 regionale en 287 lokale radiozenders en 13 regionale en 102 lokale televisiezenders groot. Regionale en lokale radiozenders blijken in een behoefte te voorzien. Het is niet uitgesloten dat het bereik verder toeneemt. In Duitsland en de Verenigde Staten is de radio bij uitstek een regionaal en lokaal medium.
Het bereik van radio en televisie is onder vrouwen en mannen, jongeren en ouderen, lager en hoger opgeleiden ongeveer even groot: 10-15%. Vrouwen besteden het meeste tijd aan het luisteren naar radioprogramma's. De regionale en lokale radiozenders moeten het vooral hebben van de oudere luisteraars.

Internet

Internet is niet meer weg te denken. Het aanbod is enorm. Het aantal geregistreerde domeinnamen in Nederland steeg van 100.000 in 1999 tot meer dan 2.000.000 in 2007. Wie presenteert zich niet op internet? Zonder website tel je niet meer mee.
Het bereik is groot. In Nederland hebben 10 miljoen mensen thuis toegang tot internet. Toch is de aanschaf van een personal computer niet goedkoop en veronderstelt het gebruik de nodige kennis. Dat verklaart dat de hogere inkomensgroepen en de hoger opgeleiden voorop lopen in het gebruik van internet. Maar de achterblijvers komen terug. Daarom neemt het bereik van internet verder toe. De verschillen blijven echter bestaan. Vrouwen (65%) besteden minder tijd aan de computer en internet dan mannen (72%). In de leeftijdsgroep 18-64 jaar schommelt het gebruik tussen de 70 en 85%, terwijl het boven de 65 jaar terugloopt naar 24%.

Christenen in de media

De burger maakt volop gebruik van het aanbod van de media en moet een enorme hoeveelheid informatie verwerken. Hij ziet en hoort lang niet alles. Dat kan gewoonweg niet. Hij kijkt en luistert selectief. Hij kiest. Het is belangrijk voor een christen in bestuur en politiek om dat proces van kiezen te doorzien, want hij moet nogal wat ruis op de lijn overwinnen. De burger zit niet op hem te wachten. Hij wordt geassocieerd met 'preken' en met een 'opgeheven vingertje'. Dat imago is niet de schuld van de burger, maar heeft onder andere te maken met gebrek aan aandacht van de bestuurder of politicus voor de verpakking van zijn boodschap. Hij móet rekenen met de ontvangstmogelijkheden van de burger en zijn boodschap daarop afstemmen.

Stijl

Hij moet daarin heel ver willen gaan. Het onderscheid tussen christenen en niet-christenen in bestuur en politiek blijkt natuurlijk uit de inhoud. Maar daarmee is niet alles gezegd. Christenen maken het verschil ook in de vorm en in de stijl van politiek bedrijven. De nieuwe media stellen christenen in staat om die onderscheidende stijl zichtbaar te maken voor een breed publiek. Niet bewust, maar door 'gewoon' jezelf te zijn. André Rouvoet: "De opdracht van christenen is om niet mee te gaan met de waan van de dag, maar als het erop aankomt juist tegendraads durven zijn". Daarmee dwing je respect af. Misschien is Rouvoet daarvan zelf het meest aansprekende voorbeeld. In 2004 werd hij gekozen tot *Politicus van het Jaar*. Het bericht van het ANP: "De journalisten roemen Rouvoet als een "baken van rust en evenwichtigheid", een "alleskunner, die wars is van Haagse spelletjes" en "nuchter en niet hijgerig, een rustpunt in deze duistere dagen". "Rouvoet was niet bij de bekendmaking van zijn verkiezing aanwezig, omdat hij op zondag afstand neemt van zijn werk, naar de kerk gaat en tijd reserveert voor z'n gezin".

Een inhoudelijk netwerk is niet genoeg. De contacten met de media zijn onmisbaar.

Onberispelijk leven

Het klinkt misschien vreemd, maar toch is het waar: de oude Bijbel geeft veel praktische handreikingen voor het gebruik van de nieuwe media. De wijsheid van Salomo: "Een veelprater begaat al snel een misstap, wie zijn tong in toom houdt is verstandig" (*Spreuken 10: 19*). En: "Een zwijgende dwaas wordt beschouwd als verstandig, men

denkt dat hij wijs is als hij zijn mond houdt". Is de kunst van de communicatie dan het vermogen om te zwijgen? Salomo gaat een stap verder: "De uitspraken van een rechtvaardige zijn als zuiver zilver, de gedachten van een goddeloze zijn niets waard. De woorden van een rechtvaardige zijn voedsel voor velen, dwazen sterven door gebrek aan verstand" (*Spreuken 10: 20 en 21*). En: "Een rechtvaardige spreekt wijze woorden, de tong van leugenaars wordt uitgerukt". "Wie rechtvaardig is, kiest het juiste woord, een goddeloze neemt slechts leugens in de mond" (*Spreuken 10: 31 en 32*). Het komt aan op de persoonlijkheid van de bestuurder en politicus. Wie is hij? Het komt aan op authenticiteit. Laat hij zichzelf kennen? Durft hij zijn diepste beweegredenen te laten zien?
In 2003 kreeg Rouvoet de Thorbeckeprijs. Het commentaar: "Hij combineert de bereidheid om dwars tegen de politieke modes in, beschaving in woord en gebaar te laten prevaleren met een grote parlementaire effectiviteit en scherpte. De jury toont vooral respect voor de kracht van diepe overtuiging, die zichtbaar wordt in het optreden van de fractievoorzitter van de ChristenUnie". Jakobus – in het spoor van Salomo – zegt: "Wie van u kan wijs en verstandig genoemd worden? Laat hij het daadwerkelijk bewijzen door een onberispelijk leven en door wijze zachtmoedigheid" (*Jakobus 3: 13*).

Hoe kom je in de media?

Het kom je over in de media? Dat is dus een belangrijke vraag voor een christen in de politiek. Er komt echter nog een vraag vóór: "Hoe kom je in de media?" Het is makkelijk om contact te leggen met de lokale media, maar het is veel moeilijker om die contacten te gebruiken om je doelen te realiseren. Het gebeurt maar al te vaak dat bestuurders en politici hun boodschap aan de media doorgeven, maar er geen flauw benul van hebben wèlke media ze moeten benaderen en in welke context hun boodschap bij de burger binnenkomt.

Ambacht

Hoe kom je in de media? Met nieuws. Maar wat is nieuws? Eerder hebben we geconstateerd dat de media vooral belangstelling hebben voor het conflict en voor de macht. Maar er is meer te zeggen. Evenals de regionale dagbladen en de huis-aan-huiskranten passen radio en televisie de 'sandwichformule' toe. Dat betekent dat zware onderwerpen worden afgewisseld met lichte. De media zoeken de afwisseling, maar het nieuws moet altijd relevant zijn voor een belangrijk deel van de lokale samenleving. Er zijn dus volop kansen, maar die moeten wel benut worden. Daarvoor is nodig dat bestuurders en politici investeren in contacten met vertegenwoordigers van de media. Een inhoudelijk netwerk is niet genoeg. De contacten met de media zijn onmisbaar voor het realiseren van bestuurlijke en politieke doelen. Dat begint met een handdruk voorafgaand aan de raadsvergadering en een babbel bij de borrel na afloop. Dat is geen truc, maar voor een bestuurder of politicus onderdeel van het ambacht.

Helaas zijn veel bestuurders en politici nonchalant en slordig in hun contacten met de media.

Het omgaan met de media vraagt om specifieke deskundigheid en specifieke vaardigheden. Dat blijkt als het misgaat. De publicatie van interviews of nieuwsberichten roept nogal eens boze reacties bij bestuurders op politici op. De schuld ligt echter meestal niet bij de media. Helaas zijn veel bestuurders en politici nonchalant en slordig in hun contacten. Ze bereiden zich niet goed voor en ze maken geen duidelijke afspraken. Het is daarom van groot belang om in besturen en fracties mensen te benoemen, die vanwege hun werk of hun studie affiniteit hebben met het communicatievak. Niet voor de vorm, maar met de intentie om goed naar hen te luisteren. Belast hen met de ontwikkeling van een media- of publiciteitsplan (1), de proactieve benadering van de media (2) en de coaching en begeleiding van bestuurders en politici in hun contacten met de media (3).

Taak voor Kaderschool

Het is helaas onmogelijk om op deze plaats nader in te gaan op de praktische uitvoering. Dat is jammer, want er is nog heel veel te zeggen. De meeste praktische informatie leent zich er echter niet voor om in de vorm van een artikel overgedragen te worden. Bestuurders en politici die zich willen verdiepen in theorie en praktijk van het omgaan met de media kan ik *Het mediaboek – Hoe kom je in de media?* (door Jochum van de Graaf en Stephan Steinmetz) aanbevelen. Overigens ben ik van mening dat de nieuwe kaderschool van de ChristenUnie een praktische cursus en training op dit terrein moet aanbieden. Met name op lokaal niveau liggen er zóveel kansen voor *free publicity*. Die mogen we niet laten liggen. Het is de roeping van christenen om het verschil te maken en hun lamp niet onder de korenmaat te zetten.

"Doet het kabinet voldoende aan het klimaatprobleem?"

Denk mee over duurzaamheid op 11 mei. Kijk op www.christenunie.nl/100dagen

Spannend nieuws over Hendrik Haan

Door Jan Post, hoofdredacteur

Ik verbaas me wel eens over die mensen die echt alles gezien, gehoord of gelezen hebben. Waar hálen ze de tijd vandaan denk ik dan. Ik heb er een tijdje last van gehad dat ik me schuldig voelde als ik niet alles bij kón houden. De polarisatie in politiek en media die we de afgelopen jaren hebben meegemaakt heeft me daar gelukkig van afgeholpen. Bij het innemen van nieuws probeer ik me sterk te beperken tot die dingen waar het echt over gaat. Door links en rechts op het internet wat te klikken ben ik in korte tijd meer dan voldoende op de hoogte. De rest is ballast en houdt me alleen maar van nuttiger zaken af.

Een journalist van een lokale krant uit mijn gemeente complimenteerde ik eens met de voortdurende objectiviteit van haar krant. "Maar", zei ze, "eigenlijk zijn wij gewoon een saaie krant. We schrijven op wat iedereen zegt en proberen zoveel mogelijk elke partij aan bod te laten komen. Daardoor is zo'n artikel al heel snel saai en niet zo spannend. Pietersen van die en die partij was van mening dat ... en Klaasen van de volgende partij reageerde...".
Deze krant mag dan saai zijn, het is voor mij de enige bron van betrouwbare informatie uit mijn eigen gemeente. Geen spannende koppen die de aandacht trekken. Geen halve informatie om het artikel smeuïger te maken dan de werkelijkheid. Geen artikel van een halve pagina als verslag van wat in werkelijkheid nog geen minuut duurde. En al helemaal geen quotes om uitspraken die de betreffende spreker weliswaar niet letterlijk zo gezegd heeft, maar vast wel zo heeft bedoeld.
Nogal wat kranten maken hun eigen waarheid. Creëren hun eigen nieuws door gebeurtenissen zodanig te formuleren dat er wel (een ketting van) reacties móet(-en) komen - wat natuurlijk weer nieuwe vulling geeft voor het blad. En wat voor kranten geldt, geldt ook voor andere media. Annie M.G. Schmidt verwoordde het eigenlijk perfect:

"Dag mevrouw Vervoort,
Hebt u 't al gehoord
Hendrik Haan uit Koog Aan De Zaan
Heeft de kraan open laten staan
Uren, uren stond 'ie open
Heel de keuken is onder gelopen
Denkt u toch eens even
't Zeil was net gewreven

[Schriftelijke vragen]

Dag mevrouw Van Dore
Moet u toch 'ns hore
Hendrik Haan uit Koog Aan De Zaan
Heeft de kraan open laten staan
Zeven dagen stond 'ie open
Heel het huis is onder gelopen
Denkt u toch eens even
Alle meubels dreven

[Als dit waar is dan heeft de minister een probleem]

Dag mevrouw Van Wal
Weet u 't nieuwtje al
Hendrik Haan uit Koog Aan De Zaan
Heeft de kraan open laten staan
Zeven weken stond 'ie open
Heel de straat is onder gelopen
Denkt u toch eens even
Alle auto's dreven

[Onbestaanbaar, de Minister moet wel met een heel goed verhaal komen]

Dag mevrouw Van Kamp
Weet u 't van de ramp
Hendrik Haan uit Koog Aan De Zaan
Heeft de kraan open laten staan
Zeven maanden stond 'ie open
Heel de stad is onder gelopen
Denkt u toch eens even
Niemand meer in leven (Allemaal verzopen)

[Het kabinet doet er verstandig aan haar verantwoordelijkheid te nemen]

Kijk, wie komt daar aan?
Hendrik Haan uit Koog Aan De Zaan
Hendrik, hoe is 't gegaan?
Had je de kraan open laten staan?
"O", zei Hendrik, " 't Was maar even
't Hele verhaal is overdreven
De keukenmat een tikkie nat,
Onverwijld opgedweild
Zo gebeurt, zo gedaan"
Zei Hendrik Haan

Alle dames gingen vlug
Teleurgesteld naar huis terug."

[Als de Minster alsnog zijn excuses maakt dan loopt het met een sisser af, het voorval wordt in de 'eens maar nooit weer categorie geplaatst'.]

Naar aanleiding van Ad de Bruijne, *Levend in Leviatan. Een onderzoek naar de theorie over 'christendom' in de politieke theologie van Oliver O'Donovan.* Kampen: Kok 2006, 294pp., ISBN 10 90 435 1329 6

Levend in de Polder-Leviatan

Door dr. Govert Buijs, docent sociale en politieke filosofie aan de Faculteit der Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit te Amsterdam en tevens coördinator van de internationale masteropleiding Christian Studies of Science and Society[1]

1. Op zoek naar Nederland

De ChristenUnie maakt deel uit van de regering en dat zal vast wel een van de meest opmerkelijke Nederlandse nieuwsfeiten van 2007 blijven. Over de betekenis van dit nieuwsfeit zal echter nog wel een forse tijd gespeculeerd en geïnterpreteerd worden. Heel helder is die namelijk niet. Is dit het begin van een herkerstening van Nederland, zoals soms gesuggereerd?

Of toont zich in de centrale rol die christelijke partijvorming momenteel weer speelt een diepe nationale continuïteit die door alle golven van secularisatie niet echt getroffen is (en daarop verder dan ook geen positieve of negatieve invloed zal uitoefenen)? We zijn in culturele zin christelijker dan we denken, maar houden de kerk toch echt voor gezien.

Of zal zich juist nu een definitieve scheiding der geesten gaan voltrekken, omdat de geest in Nederland al te zeer uit de fles is – zodat er binnen enkele jaren een nieuwe uitkristallisatie van de politiek zal plaatsvinden, bijvoorbeeld rond een links blok met de SP als motor en een rechts blok met de formatie rond Wilders als motor? Een definitieve uiteenscheuring van het politieke midden nadat het voor de laatste maal de kans gekregen heeft om te laten zien wat het (niet) kan – daarmee de altijd zich wat op de harmonie van het midden gerichte christelijke partijen uiteenscheurend?

Of zal zich rond een heel andere as een nieuw nationalisme vormen dat een monoculturele (seculiere) meerderheidsidentiteit wil vestigen, in de private sfeer libertair, maar een krachtig orde-denken in de publieke sfeer, verbonden met een forse anti-buitenland en anti-islam-retoriek? Hierbij kan dan de rechtsstaat al snel onder druk komen te staan bijvoorbeeld omdat naar willekeur Nederlandse nationaliteiten ontnomen worden aan 'niet langer gewenste' burgers. Wellicht hebben we in de affaire-Hirsi-Ali en het recente debat over dubbele paspoorten hier de eerste voortekenen van gezien?

De politieke constellatie in Nederland was gedurende de laatste eeuw gebaseerd op de onderlinge omgang van religieuze minderheden.

Voorspellen is moeilijk – zeker als het de toekomst betreft (aldus ooit Mark Twain of volgens anderen Niels Bohr). Wat we wel weten is dat we in Nederland in feite op een vulkaan leven. Voor het eerst is er in Nederland, een land waarin van oudsher alleen maar minderheden opereerden – zelfs de bewust meelevende Hervormden waren een minderheid - nu een duidelijke meerderheid: de onkerkelijken. De politieke constellatie in Nederland was gedurende de laatste honderd jaren gebaseerd op de onderlinge omgang van religieuze minderheden. Nederland als natie werd daarbinnen vooral gezien als een gedeeld strijdperk. Een strijdperk verbindt en verdeelt tegelijk: men moet het eens zijn over de strijdregels, de rules of engagement, men is het eens over de aard van de strijd (namelijk een religieuze strijd) en er is sprake van wederzijds respect, maar tegelijk is de ander binnen het strijdperk uiteraard ook tegenstander. Ieder had er echter belang bij het strijdperk, Nederland, in stand te houden. In de laatste decennia zijn al die minderheidsreligies in Nederland in een – ook in internationaal vergelijkend perspectief – onwaarschijnlijk snel tempo in elkaar gezakt. Nederland is koploper van de secularisatie geworden. Tegelijk is in de politiek nog immer sprake van wat de socioloog Van Doorn ooit noemde 'de onvermijdelijke presentie van de confessionelen'. Deze merkwaardige situatie was uiteraard de directe aanleiding voor het Paarse experiment: even geen confessionelen in de regering. De afloop van het experiment was zo mogelijk nog dramatischer dan het verval van de religieuze minderheden. Sindsdien zijn de confessionelen terug.

In de moderne staat leeft de kerk als Jona in de buik van de vis.

De achtergrond daarvan is waarschijnlijk mede dat het in Nederland nog niet goed gelukt is om een nieuwe gezamenlijkheid te ontdekken of te construeren, die werkelijk de oude constellatie, die gebaseerd was op de vreedzame coëxistentie van religieuze minderheden, kan vervangen. In de Verenigde Staten heeft men een scheiding van kerk en staat kunnen combineren met een krachtig, de religieuze diversiteit overstijgend, patriottisme, een soort algemene burgerreligie. In veel andere landen heeft men een nationale achtergrondreligie, waar men individueel niet zo veel aan doet (vaak nog weer veel minder dan in het zogenaamd geseculariseerde Nederland) maar waar men ook geen zware anti-gevoelens jegens koestert en waarop men bij tijden van individuele of nationale rampspoed weer gemakkelijk een beroep kan doen (dit lijkt zelfs het geval in Frankrijk). In Nederland zijn beide mogelijkheden uitgesloten. Het lijkt of we daarom – in vergelijking met heel wat andere landen – aan het kortste eind trekken. Binnen afzienbare tijd zitten we én zonder individuele religie én zonder publieke religie. De kerken lijken nauwelijks in staat een publieke rol te vervullen.

In een dergelijk angstwekkend spiritueel vacuüm worden we in snel tempo getrakteerd op pogingen om Nederland opnieuw uit te vinden. Wilders verkoopt onder de merknamen 'Nederlander' en 'Nederland' een mens- en maatschappijtype dat in niets lijkt op wat Nederland in de afgelopen eeuwen geweest is, land van compromis en samenwerking. Dit doet grote vragen rijzen over de vraag of Wilders eigenlijk wel loyaal is aan dit land. Of is hij in diepste zin loyaal aan een nieuw te construeren esthetische eenheid, ontsproten aan zijn brein, waarin geen plaats is voor minderheden?

Dit vragencomplex – de interactie tussen de ineenstortende Nederlandse religieuze erfenis en de zoektocht naar een mogelijke Nederlandse 'identiteit' – vormt mijns inziens ook de achtergrond van de nieuwe aandacht voor religie in het publieke domein.

2. Politieke theologie

Deze en dergelijke vragen staan momenteel volop in het centrum van de discussie. En heel langzamerhand komen deze vragen ook op de agenda bij theologen, ook bij theologen uit de kleinere protestantse kerken van orthodoxe snit. In de laatste decennia, de tijd van de razendsnelle secularisatie, hield men zich hier theologisch vooral bezig met kerkgeschiedenis, in mindere mate met de bijbelstheologische vakken en nog wel een beetje met wat vaak micro-ethiek genoemd wordt. De laatste tien jaren is hier veel aandacht voor pastorale vakken en gemeenteopbouw bijgekomen. Het genre 'cultuurtheologie' of 'theologie van cultuur, politiek en samenleving' is hier doorgaans veel minder aan de orde geweest.
De recente dissertatie van Ad de Bruijne, docent ethiek aan de Theologische Universiteit te Kampen (vrijgemaakt-gereformeerde kerken) is hierop een uitzondering (en samen met het recente boek van Stefan Paas *Vrede stichten* misschien het begin van een trendbreuk). In

Levend in Leviatan, waarop hij afgelopen najaar te Leiden promoveerde, vraagt De Bruijne volop aandacht voor de verhouding van kerk en samenleving, kerk en politieke orde. Hij doet dat door een uitvoerige analyse van het werk van de Engelse theoloog Oliver O'Donovan. De ondertitel van zijn dissertatie luidt dan ook "Een onderzoek naar de theorie over 'Christendom' in de politieke theologie van Oliver O'Donovan". 'Leviatan' is de naam voor een zeemonster in het bijbelboek *Job*, dat door de vroegmoderne politiek filosoof Thomas Hobbes gebruikt werd als aanduiding voor de staat. In die moderne staat leeft de kerk als Jona in de buik van de vis. Wat doet de kerk in die buik? Is zij voedsel voor de staat, of een zwaar op de maag liggend brok, die ze zo snel mogelijk weer wil uitspuwen? Deze verhouding van kerk en staat, christelijk geloof en politiek is het onderwerp van de politieke theologie.

Nu is de term 'politieke theologie' vaak een wat beladen term. De eerste associaties van de term gaan vooral terug naar de jaren zestig, waarin theologen een verbinding zochten tussen marxisme en de christelijke theologie. De bevrijdingstheologie in Zuid-Amerika gold als 'politieke theologie'. In Duitsland publiceerde Dorothé Sölle een boek(je) met precies deze titel, *Politische Theologie*. Maar de term heeft een veel oudere achtergrond, die met Marxisme niets te maken heeft en die teruggaat op Augustinus (en daarachter zelfs op de Griekse filosoof Plato). Als we ons tot de christelijke theologie beperken, kan men onder de term 'politieke theologie' een genre theologie verstaan waarin expliciet de vraag gesteld wordt naar de verhouding van kerk en staat en breder nog, de verhouding van het christelijke ethos tot het ethos in een bepaalde politieke orde. In deze zin moet het werk van O'Donovan en dus ook de dissertatie van De Bruijne als politieke theologie verstaan worden.

Waarom schuren kerk en staat, en religieuze tradities en politieke ordes steeds zo tegen elkaar aan? In zekere zin is de centrale vraag hier inderdaad de vraag naar loyaliteit. Religies kunnen doorgaans bij mensen loyaliteit oproepen waar een staat alleen maar van kan dromen. Omgekeerd, als een staat een zekere loyaliteit bij onderdanen kan oproepen, kan de diepere, religieuze loyaliteit van mensen daarvoor gemakkelijk een bedreiging vormen. De staat zou dus het liefste de kerk inschakelen voor de eigen loyaliteit. De kerk van haar kant wil graag ruimte voor zichzelf, haar eigen instituut. Maar behalve dat wil de kerk graag dat zaken die zij moreel van groot belang acht, in een bepaalde mate ook gestalte krijgen in de samenleving. Een beginsel als 'de waardigheid van het leven' is heel moeilijk alleen maar binnen de muren van de kerk vorm te geven zonder dat iemand ooit met de bril van dat beginsel op ook eens een blik naar buiten werpt. Om een voorbeeld te geven: als men binnen de kerk mensen in principe als gelijke broeders en zusters ziet, is het op termijn heel moeilijk om buiten de kerk steun te blijven verlenen aan iets als slavernij als maatschappelijke institutie.

3. De bijdrage van O'Donovan

Wat zijn nu enkele centrale gedachten die O'Donovan, blijkens de dissertatie van De Bruijne, naar voren brengt? Het centrale begrip in zijn denken is 'christendom' (een woord dat men in dezelfde vorm zowel in het Engels als in het Nederlands kent). Het staat zowel voor een historische periode als voor een bepaald idee van de verhouding kerk en staat. Om met dat laatste te beginnen: 'christendom' slaat op een situatie waarin het christelijk geloof op de een of andere wijze normerende richting geeft aan een samenleving. De historische periode waarin O'Donovan dit gerealiseerd ziet is die beginnend met Constantijn, die het christendom officieel toestaat en ook wetgeving begint om te vormen op basis van christelijke uitgangspunten en eindigend met de Amerikaanse Revolutie (1776), en het 'First Amendment' bij de Amerikaanse constitutie (1791) waarbij de formele scheiding tussen kerk en staat ('disestablishment') geregeld wordt. Hierbinnen zijn dan wel diverse fasen te onderscheiden, en ook uitlopers na 1791. De grondidee is echter belangrijker dan de historische periode: het christelijk geloof heeft en streeft naar politiek-maatschappelijke relevantie. De vele gedachten en nuanceringen, ook de ontsporingen, die in het kader van 'christendom' zijn ontwikkeld, vormen een blijvende inspiratie- en oriëntatiebron ook voor hedendaagse discussies over kerk en staat, aldus O'Donovan – een 'voorbeeldlezing', aldus De Bruijne.

> *Wie in onze context over de betekenis van de christelijke traditie wil spreken zal van buiten naar binnen moeten spreken.*

Om O'Donovan te begrijpen is het verhelderend om te noteren dat hij zich niet thuis voelt bij andere theologen die vandaag de dag vooral de nadruk leggen op de kerk als radicale tegenbeweging in de samenleving, op de kerk als een eigensoortige *community of character* waarbinnen mensen leren om 'vreemdeling' te zijn met een geheel eigen, van de grote meerderheid afwijkend ethos. Momenteel zijn daarmee vooral de namen van Stanley Hauerwas en Howard Yoder verbonden. Bij hen speelt een duidelijke Anabaptistische inspiratie mee, die uitkomt in een scherpe afwijzing van politieke macht. De christelijke kerk mag zich daar derhalve niet mee besmeuren (De Bruijne kiest er bewust, maar wel helaas, voor deze tegenpositie niet uitvoerig te behandelen; het had zijn boek spannender gemaakt dit wel te doen). Voor O'Donovan is deze positie niet bevredigend. Zowel met de belijdenis van de wereld als schepping Gods als met de belijdenis van Christus als koning en de verwachting

van het Koninkrijk Gods is gegeven dat politiek ook theologisch relevant is. God doet aan politiek, dan kunnen kerk en theologie niet achterblijven. Er vindt nu eenmaal een confrontatie plaats tussen het koninkrijk van God en de aardse koninkrijken. Die confrontatie verdient analyse. Want de aardse koninkrijken blijven door die confrontatie niet zichzelf. Er komt van alles op gang, deels parallel aan het koninkrijk Gods, deels juist in verzet ertegen. Dat betekent dat de kerk in haar relatie tot politiek en samenleving niet kan volstaan met een simpele afwijzing, evenmin met een kritiekloze omarming, maar dat ze moet schiften en ziften. Dat beoogt O'Donovan.
Typerend in dit verband is zijn waardering van 'de moderniteit'. Vaak worden allerlei moderniseringsprocessen in christelijke kring nogal massief afgewezen. O'Donovan beoogt een meer genuanceerde benadering waarin ook de christelijke bronnen van de modernisering worden erkend. Tegelijk is hij heel kritisch op latere ontwikkelingen in de moderne samenleving, zoals de overheersing van de techniek en het technische denken.

4. De Bruijne

De Bruijne probeert te beoordelen hoe O'Donovan's bijdragen relevant kunnen zijn in de Nederlandse context. Zijn boek hinkt hier op twee gedachten. Enerzijds wil hij voluit de Nederlandse discussies aan de orde stellen, anderzijds maakt zijn concentratie op O'Donovan dat toch moeilijk. Daarmee is ook de echte relevantie van O'Donovan voor de Nederlandse debatten nog niet geheel scherp aangetoond. Is O'Donovan echt een stem die het hierboven geschetste Nederlandse debat verder helpt? Ik heb op dit punt twijfels, die ik in de slotopmerking iets verder uitwerk.
Wat O'Donovan in de reconstructie van De Bruijne in elk geval wel doet is een nieuwe ronde in de debatten over de verhouding van kerk en samenleving, kerk en politiek, christelijk geloof en politiek inluiden. Hoe nieuw zijn positie specifiek in Nederland is, kan ik niet geheel overzien. Ik vermoed dat O'Donovan mede een nieuwe verwoording geeft van een positie die in Nederland zelf al enigszins geklonken heeft met name in het denken van Van Ruler (De Bruijne bespreekt deze laatste niet, terwijl ik vermoed dat van de Nederlandse theologen juist Van Ruler de grootste affiniteit met O'Donovan vertoont).
De specifieke Nederlandse context moge in De Bruijne's proefschrift dan wat onderbelicht blijven, boeiend is de wijze waarop hij een typologie ontwikkelt van mogelijke posities in een de eeuwen omspannend debat over de verhouding van kerk en samenleving, om O'Donovan op die wijze te plaatsen en diens relevantie aan te tonen.
Dit is beslist verhelderend. Hij onderscheidt de volgende posities:
a. *civil religion:* een samenleving heeft een samenbindende maar wel heel vage, algemene gedeelde religie nodig.
b. christendomkritiek: kritisch op elke verbinding tussen kerk en macht (vgl. de al genoemde Hauerwas en Yoder), de kerk is een kritische tegenbeweging.
c. liberalisme: de politieke orde dient religieus geheel neutraal te zijn.
d. theocratie: het christendom dient de officiële religie te zijn en de christelijke waarheid dient de samenleving geheel te doortrekken.
e. principieel pluralisme: diverse religies dienen in de publieke ruimte hun eigen gezichtspunten te kunnen etaleren maar dat zal altijd alleen kunnen via het debat waarin steun verworven wordt voor de eigen inzichten bij andersdenkenden

In een boeiende vergelijking laat De Bruijne zien dat O'Donovan van al deze posities elementen overneemt maar tegelijk ook overal zijn kritische noten kraakt. Daarom claimt De Bruijne dat O'Donovans positie echt een stap vooruit is in het debat. Geheel overtuigend is deze claim mijns inziens nog niet: neemt een stap vooruit in een debat altijd de vorm aan van integreren en overstijgen? Of komt er daarmee een fletse overall te voorschijn? De Bruijne is van plan in een vervolgstudie hierop nader in te gaan. Daarin zal ook zijn eigen positiekeuze scherper ontwikkeld worden.

5. Tot slot

De bijdrage van O'Donovan en daarmee ook van De Bruijne is een voluit theologische bijdrage, niet alleen van maar ook voor theologen. Daarmee is nog geen bijdrage geleverd aan de politieke discussie over de plaats van religie in de samenleving zelf, en zeker niet in Nederland. Immers, de kerk kan van alles willen, dit moet haar wel gegund worden door de staat en door de publieke opinie. In een context van vergaande de-christianisering, zoals die in Nederland is opgetreden (waar ik kortheidshalve zowel religieuze pluralisering, secularisatie en de-institutionalisering in samenvat), is het de vraag in hoeverre O'Donovan echt behulpzaam kan zijn zowel in het theologische debat (hoe moet de kerk zich als cognitieve minderheid opstellen in een plurale samenleving) als in het politicologische debat (hoeveel religie en welke kan een staat verdragen of heeft ze juist nodig).
De Bruijne maakt in elk geval duidelijk dat O'Donovan wel degelijk interessant is. Maar het kost hem erg veel moeite precies aan te geven waarin het specifieke van diens bijdrage voor de Nederlandse context gelegen is. O'Donovans werk en De Bruijne's verwerking daarvan vormen daarmee vooral nog onderdeel van het intern-kerkelijke en intern-theologische huiswerk.
Daarmee is nog niet de echte theologische bijdrage aan het publieke debat in zicht, een bijdrage die uit de aard der zaak niet theologisch getoonzet zal kunnen zijn. Wie in een plurale context over de betekenis van de christelijke traditie wil spreken zal qua taal niet van binnen naar buiten moeten spreken (hopend dat anderen het hiermee

Voor de ChristenUnie lijkt me dat de mate waarin men 'naar de christelijke traditie toe' kan denken voor een belangrijk deel bepalend wordt voor de vruchtbaarheid van het politieke optreden.

meekomende vocabulaire vanzelf wel zullen gaan begrijpen), maar van buiten naar binnen (in een voor ieder toegankelijke taal laten zien dat er in de christelijke traditie buitengewoon belangwekkende inzichten en praktijken zijn ontwikkeld). Dat is geen 'moreel esperanto' (Cliteur), die religieuze argumentaties uitsluit, maar wel een taal die probeert met gebruikmaking van breed gewonnen en gedeelde sociologische, antropologische en wijsgerige inzichten te laten zien wat de betekenis van de christelijke traditie kan zijn in concrete discussies. Kortom: naar het christendom toe denken, niet er vanuit vertrekken. Daarmee levert men, christelijk-theologisch gezien, wel iets in: het externe gezag dat voor de gelovige verbonden is met het Bijbelse spreken. Dit wisselt men dan in voor een soort 'communicatief gezag' dat zich waar moet maken in de discussie. Daarbij komt dan direct het risico in zicht dat men slechts dat voor waar en heilzaam houdt, wat zich in de discussie verdedigen laat. Tegelijk is het weer veel spannender om in daad en woord de praktische leefbaarheid van het christelijk geloof te laten zien dan om zich te beroepen op een transcendente instantie die voor anderen geen formeel gezag heeft en daarom weinig aan zelfinzicht toevoegt.

De ontspannenheid die voor die spannende exercitie nodig is, vindt men in het bestaan van de kerk. De kerk is de primaire leefruimte van het christelijk ethos (dat is het gelijk van Hauerwas en Yoder), maar het is zeer wel denkbaar dat datgene wat in de kerk ontdekt en ontwikkeld is, ook voor de bredere samenleving van belang blijkt. Er is dan geen enkel bezwaar tegen dit dan ook aan de samenleving en aan de politiek aan te bieden als heilzame inzichten. Het kan dan voorkomen dat samenleving en politiek die inzichten dankbaar of kriegelig overnemen, het kan ook zijn dat men ze links laat liggen. Beide scenario's weerhouden de kerk er niet van in eigen gelederen het eigen christelijk ethos gestalte te geven: in principe wordt men in de kerk zelf niet warm of koud van de opiniepeilingen die soms steun laten zien voor een bepaald element van het christelijk ethos, maar dan weer laten zien dat een bepaald ander punt door niemand buiten de kerk gedeeld wordt. En parallel daaraan zal men soms 'in gunst staat bij het hele volk', maar soms ook zal blijken dat men zich met bepaalde punten uit het eigen ethos 'maar beter niet in het theater kan wagen', zoals Paulus te verstaan kreeg toen hij geldklopperij rond de religieuze kitsch in Efeze aan de kaak stelde (*Handelingen* 19:31). O'Donovan lijkt toch te veel een kerkelijk-institutionele hegemonie na te streven die berust op extern gezag, en zich te weinig toe te leggen op het verwerven door de kerk van intern gezag, juist in de publieke discussies.

Voor de ChristenUnie – en breder, voor de christelijke politiek in seculier en postseculier Nederland – lijkt me dat de mate waarin men 'naar de christelijke traditie toe' kan denken in plaats van 'vanuit de christelijke traditie' voor een belangrijk deel bepalend zal worden voor de vruchtbaarheid van het politieke optreden, ook als regeringspartner. Met welke problemen ziet Nederland zich geconfronteerd? Welke onderstromen manifesteren zich in de publieke opinie? Hoe kan hierop vanuit de christelijke traditie creatief gereageerd worden? Dat is een gezamenlijke zoektocht, waar 'alle mensen van goede wil' zich voor gesteld zien. Daarin mag men hopen, bidden en werken voor creatieve invalshoeken die vanuit de christelijke traditie aangereikt worden. Men kan echter niet in de huidige plurale context een soort goddelijk extra gezag claimen. Het zou spannend zijn om te zien of O'Donovan juist op dit punt ook verder kan helpen.

1 In deze opleiding kunnen mensen uit allerlei delen van de wereld (dus ook uit Nederland) een jaar bezig zijn met de bestudering van vragen rond wetenschap, technologie, ethiek, politiek en samenleving vanuit christelijk perspectief. Vaak ook gebeurt dit in de vorm van een parttime 'sabbatical' door mensen die in diverse sectoren werkzaam zijn, bijvoorbeeld de politiek!

Het Wetenschappelijk Instituut gaat 100 dagen lang in gesprek met de samenleving.

Denkt u ook mee? Kijk op www.christenunie.nl/100dagen

Opvoeding in democratie

Door Tirza van Laar-Jochemsen, als docent Pedagogiek verbonden aan de Academie voor Sociale Studies aan de Christelijke Hogeschool Ede.

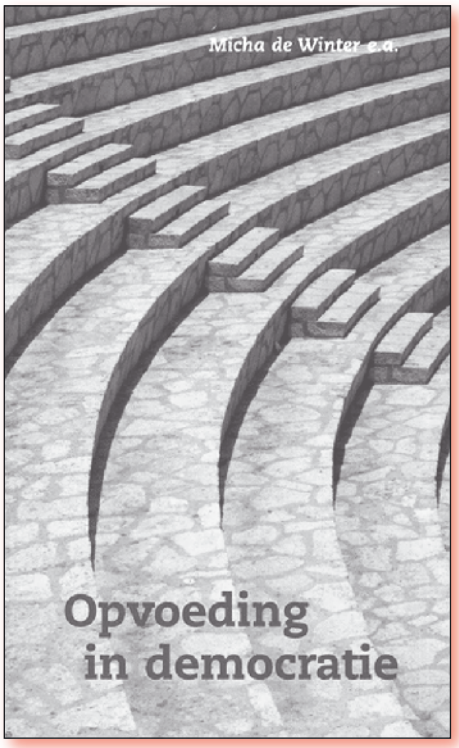

Opvoeding in democratie

Micha de Winter, Thomas Schillemans & Rienk Janssens (red.)

ISBN: 90 6665 741 3

Aantal pagina's: 95

Wat is de rol van opvoeding en onderwijs in de vormgeving van democratisch burgerschap? Kunnen ouders en leerkrachten hun kinderen burgerschap bijbrengen? Zijn ze daartoe in staat, willen ze dat en onder welke omstandigheden? Deze intrigerende vragen komen aan de orde in de prettig leesbare bundel onder redactie van de Utrechtse faculteitshoogleraar Maatschappelijke opvoedingsvraagstukken Micha de Winter. Een interessante vraag daarbij is: wat is de taak van de overheid in deze kwestie? Ik daag u uit mee te gaan op reis door dit boek en open te staan voor een verrassend antwoord op de bovenstaande vragen.

Democratische persoonlijkheid

"Een democratie-gen is nog niet ontdekt. Er zal dus opgevoed moeten worden", aldus De Winter in zijn bijdrage. Hij bestrijdt echter het idee dat democratie overgedragen zou kunnen worden door middel van een les maatschappijleer of geschiedenis. Het gaat er vooral om dat bij kinderen de 'wil' gecultiveerd wordt om democratisch te zijn. Dat betekent dat opvoeding en onderwijs gericht behoren te zijn op het vormen van *democratische persoonlijkheden*.

Prachtige woorden, maar hoe kan dit bereikt worden? Volgens De Winter alleen door het scheppen van situaties waarin democratisch gedrag voor kinderen een aantrekkelijk perspectief vormt, of, winst oplevert. Want slechts wanneer kinderen zien dat zij via het nemen van initiatieven en verantwoordelijkheid zelf invloed kunnen uitoefenen op hun leefomgeving, zullen zij democratisch burgerschap 'willen'.

Voor onderwijs en opvoeding betekent dit dat zij de contexten zijn waarbinnen de leerling de randvoorwaarden van democratie aangereikt krijgt: kennis, vaardigheden, begrip, etc. Maar de vorming van de *wil* tot democratie en tot een democratische persoonlijkheid kan slechts bereikt worden als de algehele context waarbinnen de jongere zich beweegt gekenmerkt wordt door democratie. Pas dan kan hij zich demonstreren en oefenen als democratisch burger. Dat kan beginnen bij een school: in hoeverre is de schoolgemeenschap zelf een democratische context waarin de leerling gehoord en geactiveerd wordt? Volgens De Winter zijn er grote investeringen in de sociale, fysieke en economische infrastructuur van ons land nodig, willen wij kinderen opvoeden tot democratische persoonlijkheden.

Wiens verantwoordelijkheid?

Zoals het een pedagoog betaamt, kijkt hij/zij nooit slechts naar het op te voeden kind als individu, maar betrekt in opvoeding en onderwijs de hele context van het kind erbij. Hier wordt precies een van de problemen aangestipt die Gert Biesta (hoogleraar *Educational Theory* aan de University of Exeter) heeft met het hedendaagse 'burgerschapsonderwijs': het is te veel gericht op het *individu*. Alsof een democratisch burger simpelweg de uitkomst is van het verwerven van een bepaalde set aan kennis, vaardigheden en disposities. Hij sluit hiermee aan bij De Winter. Bovendien benadrukt hij dat geen enkele pedagogische strategie garandeert dat datgene wat *onderwezen* wordt, ook *geleerd* wordt. Pedagogisch gezien ontstaat de relatie tussen onderwijzen en leren pas wanneer een

leerling actief betekenis geeft aan datgene wat wordt onderwezen.
Welke consequenties heeft dit voor de samenleving? Heel eenvoudig: de prioriteit moet liggen bij de verbetering van de burgerschapssituatie van de jongeren. Dit houdt in dat de materiële condities en het democratische gehalte van de leefwereld van de jongeren moeten verbeteren, zodat zij betekenis kunnen geven aan democratische begrippen (zoals respect en tolerantie) in hun eigen omgeving. Biesta weerlegt hiermee het idee dat vorming tot burgerschap primair de verantwoordelijkheid van onderwijzers en opvoeders is. Uit onderzoek blijkt zelfs dat 'school' het laagste scoort als context om democratie te leren. Democratie wordt overal en voortdurend geleerd. Het is de primaire verantwoordelijkheid van de samenleving als geheel en van de overheid om de burgerschapssituatie van de jongeren te begunstigen.

Jeugdbeleid

Een kritische noot ten aanzien van de verantwoordelijkheid van opvoeding en onderwijs in de vorming van de democratische burger is ook te horen in de bijdrage van Wilma Vollebergh, hoogleraar Algemene Sociale Wetenschappen te Utrecht. Zij benadert het echter vanuit een compleet ander, namelijk ontwikkelingspsychologisch perspectief. Volgens haar is er weinig zelfbewustzijn en een zekere naïviteit over de mate waarin wij allen geneigd zijn ons door negatieve, intolerante emoties te laten leiden ('andersdenkenden zijn oké, zolang zij maar veel op ons lijken'). De neiging om te denken in termen van 'wij' en 'zij' is zeer krachtig en sturend voor het menselijk gedrag. Het ontkennen van deze neiging is een wijdverbreid fenomeen.
Vollebergh komt tot de conclusie dat intolerantie geworteld is in individueel-psychologische, sociaal-psychologische en sociale wetmatigheden, en dat de beïnvloeding hiervan in tolerante richting een collectieve verantwoordelijkheid is. De uitdaging is daarom niet zozeer het aanleren van een democratische houding, als wel het *afleren* van antidemocratische emoties. En dat is de verantwoordelijkheid van de samenleving als geheel.

Heel concreet omtrent deze collectieve verantwoordelijkheid wordt Sadik Harchaoui (voorzitter Raad van Bestuur van FORUM) als hij zegt dat het grootste probleem tegenwoordig is dat volwassenen zo'n slecht voorbeeld geven. "De jeugd is het slachtoffer van het niet meer weten, het niet meer kunnen, het niet meer begrijpen van de ouderen". Om deze kloof te dichten hebben we de kinderen en jongeren zelf nodig. Harchaoui bepleit de *peermethode*, welke het toekennen inhoudt van een actieve en sturende rol van jongeren bij de vormgeving en uitvoering van jeugdbeleid.
Harchaoui legt hier een boeiend en mijns inziens noodzakelijk plan neer. Ik ben ervan overtuigd dat jongeren, beter dan volwassenen, in staat zijn aan te geven waar zij behoefte aan hebben om als 'goed burger' te leven. Een actieve rol voor jongeren in het jeugdbeleid gaat echter niet op voor de *verantwoordelijkheid* van het beleid; die is uiteraard in goede handen bij de nieuwe minister voor Jeugd en Gezin...

Conclusie

Terugkomend op de vragen die in het begin genoemd zijn, kan het antwoord mijns inziens als volgt worden samengevat: een effectieve aanpak van democratisch burgerschap vraagt niet om meer opvoeding of meer onderwijs, maar allereerst om meer democratie.
De verschillende auteurs zien wel degelijk een rol weggelegd voor opvoeding en onderwijs in de vorming van een democratisch burger. Deze rol is echter beperkt tot een aantal noodzakelijke voorwaarden, die tezamen echter geen voldoende voorwaarde vormen. Enkele noodzakelijke voorwaarden zijn het aanreiken van kennis, vaardigheden en disposities aangaande democratie, het stimuleren en ondersteunen van reflectie op de fragiele condities waaronder democratie mogelijk is en het afleren van antidemocratische emoties. Zoals gezegd zijn deze voorwaarden niet voldoende en zullen zij niet in staat zijn democratie te garanderen.
De enige *voldoende* voorwaarde voor het voortbestaan van een democratische samenleving is een hoog democratiegehalte in de samenleving en dus de feitelijke context van kinderen en jongeren zelf. In een dergelijke context worden kinderen en jongeren in staat gesteld betekenis te geven aan wat in opvoeding en onderwijs onderwezen wordt, invloed uit te oefenen, sturing te geven in zaken die hen aangaan en de wil te ontwikkelen democratisch te zijn, om uiteindelijk gevormd te worden tot een democratische persoonlijkheid. Het creëren van een dergelijke samenleving is onze collectieve verantwoordelijkheid, met een bijzondere rol voor de overheid in het realiseren van een verbetering van de materiële condities van jongeren en het investeren in de sociale, fysieke en economische infrastructuur die hiervoor nodig is.

Slot

Het boek heeft mij in het bijzonder aangesproken vanwege het op zijn kop zetten van de relatie tussen democratie en opvoeding/onderwijs. De auteurs doorbreken namelijk de gebruikelijke gedachtegang dat burgerschapsvorming een taak is van ouders en leerkrachten. We moeten niet denken dat democratie wordt geleerd in het gezin en de school en dat wanneer de 'juiste' opvoeding en het 'juiste' onderwijs de 'goede burger' hebben geproduceerd, de jongere klaar is om de democratie binnen te stappen. Dit boek doet een beroep op een ieder die het leest. Ik wens onze minister voor Jeugd en Gezin veel wijsheid toe in het daadkrachtig concretiseren van het appèl dat uitgaat van dit boek.

Hattrick!

Analyse van drie gewonnen verkiezingen

Door Erik van Dijk, beleidsmedewerker BestuurdersVereniging ChristenUnie

Als een voetballer in één wedstrijd driemaal scoort, dan heet dat een hattrick. Deze term kwam bij me op tijdens het terugblikken op het afgelopen jaar. Gemeenteraadsverkiezingen op 7 maart 2006, Tweede Kamerverkiezingen op 22 november 2006 en Provinciale Statenverkiezingen op 7 maart 2007. In precies één jaar drie keer winst voor de ChristenUnie. Een hattrick. Of als we de Eerste Kamer meerekenen: kwartet!

Herstel en groei

De ChristenUnie heeft bij de Provinciale Verkiezingen van 2007 (PS07) niet alleen fors gewonnen ten opzichte van 2003, maar is ook flink gegroeid in vergelijking met 1999.[1] Dat is bijna dezelfde conclusie als na de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 (TK06). Toen konden we niet alleen op basis van het aantal zetels, maar ook op basis van de percentages en stemmenaantallen zeggen: we hebben niet alleen gewonnen ten opzichte van de dieptepunten in 2002 en 2003, maar we zijn ook gegroeid in vergelijking met 1998. Overigens is de ChristenUnie bij de PS07 ook weer gegroeid ten opzichte van de TK06. Met de percentages van de PS07 hadden we in de Tweede Kamer ruim 8 zetels gehaald.

In de tabel 'Tussen 1998 en 2007' heb ik geprobeerd wat dieper in te gaan op wat er in de afgelopen jaren is gebeurd, onderscheiden naar provincie.

Tabel 1: Verloop in percentages behaalde stemmen tussen 1998 en 2007

	EP verloop 1999-2004[2]	GR verloop 1998-2006[3]	TK verloop 1998-2006	PS verloop 1999-2007
Groningen	-36%	12%	8%	15%
Friesland	-41%	14%	40%	40%[4]
Drenthe	-50%	19%	19%	30%
Overijssel	-40%	48%	12%	14%
Flevoland	-26%	22%	6%	36%
Gelderland	-43%	5%	18%	36%
Utrecht	-35%	-26%	12%	27%
Noord-Holland	-48%	24%	48%	35%[5]
Zuid-Holland	-42%	-14%	16%	35%
Zeeland	-32%	-10%	-7%	29%
Noord-Brabant	-51%	34%	73%	51%[6]
Limburg	-48%	nvt	183%	nvt

Allereerst moeten we constateren dat het herstel van de ChristenUnie zich pas heeft ingezet ná de verkiezingen voor het Europees Parlement.[7] Kennelijk zaten we in 2004 nog niet op winstkoers.
Wanneer is de kentering gekomen? Bij het referendum over de Europese Grondwet in juni 2005 bleken de ChristenUnie en André Rouvoet het beste de mening van het Nederlandse volk te hebben verwoord. Dat was overigens ook de eerste keer dat de ChristenUnie op een andere, scherpere en bredere manier campagne voerde...
Of kwam de kentering iets eerder? Op 20 december 2004 werd André Rouvoet door de leden van de parlementaire persvereniging uitgeroepen tot Politicus van het jaar 2004. Beide momenten zijn niet onbelangrijk geweest. Waarschijnlijk is echter dat er andere, dieperliggende oorzaken zijn. Dan praten we over een mix van groeiend vertrouwen in de ChristenUnie (ook bij de achterbannen van RPF en GPV), toenemende bekendheid van en waardering voor André Rouvoet, grotere zichtbaarheid van de partij (onder andere door de permanente campagne), een groeiend maatschappelijk bewustzijn bij de evangelische christenen, een falend CDA op christelijk-sociale thema's en nog een paar ingrediënten.

Uit de tabel blijkt dat de ene provincie de andere niet is. In een meerderheid van de provincies is een duidelijk herstel te zien vanaf de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 (GR06). In Friesland en Gelderland was dat herstel eerst nog maar heel voorzichtig, maar zette het later sterk door. In Overijssel kwam de terugkeer van de ChristenUnie juist met een grote klap bij de lokale verkiezingen en lijkt dat herstel vervolgens bij de Tweede Kamer en Provinciale Staten weer wat ingezakt. Is daar niet veel meer gebeurd dan het terugwinnen van de oude achterban?
Zeeland is de enige provincie waar we pas bij de Statenverkiezingen in de plus zaten. Is daar het Balkenende-effect eindelijk uitgewerkt?

In Noord-Holland en Noord-Brabant was er bij alle verkiezingen een grote come back, maar valt toch op dat de meeste winst bij de Tweede Kamerverkiezingen is gehaald. Dat zijn precies die verkiezingen waar we niet samenwerkten met de SGP. Zouden de Provinciale Statenverkiezingen beter hebben uitgepakt als we in die provincies ook zonder de SGP naar de kiezers waren gegaan? De uitslagen van de Provinciale Statenverkiezingen, in ieder geval die van Noord-Holland, wijzen wel die kant op. In Noord-Holland hadden we het grootste verlies in stemmen (16,5% minder stemmen).[8] Samen met Friesland had Noord-Holland tussen november 2006 en maart 2007 ook de minste groei in het behaalde percentage van alle stemmen.

In Noord-Brabant en Limburg hadden we bij de Tweede Kamerverkiezingen bewust ingezet op het bereiken van de katholieke kiezers. En dat lukte. Dat gaf de doorslag om in Limburg ook een gooi te doen naar een Statenzetel. Als het totale aantal zetels in de Staten niet was verminderd, hadden we ook echt een zetel bemachtigd in Limburg. Helaas kwamen we nu iets te kort. Gelukkig gaat men in Limburg enthousiast aan de slag richting de gemeenteraadsverkiezingen van 2010!

Tabel 2: Winst of verlies in de absolute aantallen stemmen tussen 1998 en 2006

Inwonersaantallen		
van	tot	TK98-TK06
	10.000	22,9%
10.000	25.000	23,1%
25.000	40.000	38,7%
40.000	60.000	31,7%
60.000	100.000	45,9%
100.000		58,4%

Bovenstaande tabel toont een helder beeld: hoe groter de plaats, hoe meer winst. Het verloop tussen de gemeenteraadsverkiezingen van 1998 (GR98) en 2006 (GR06) toont echter een wat ander beeld. Hoewel de grote steden (100.000+) het bij de gemeenteraadsverkiezingen erg goed gedaan hebben, lijken zowel het verloop in de percentages als in de absolute aantallen stemmen tussen GR98 en GR06 vooral te wijzen op een grote groei in gemeenten tussen de 25.000 en 40.000 inwoners en gek genoeg juist niet in de categorie 60.000 tot 100.000.[9]

Bolwerken

In 1998 waren er 38 gemeenten waar we zowel bij de GR als bij de TK méér dan 10% van de stemmen haalden (topper TK én GR: Bunschoten met 40%).In 2006 waren dat 44 gemeenten (topper is weer Bunschoten, bij GR weer 40%, maar bij TK 'nog maar' 28,9%). Meest opvallende nieuwkomers in deze bolwerktop: Smallingerland en Achtkarspelen, maar ook Zwolle, Ede, Dantumadeel, Harderwijk, Loppersum en Zeewolde zijn toegetreden, omdat zij bij TK98 nog iets onder de 10% zaten. Opvallende afvallers zijn er niet.
Verder is er qua namen niet veel veranderd in de bolwerktop. Tenminste, als we de dieptepunten van 2002, 2003 en 2004 even vergeten. De kiezers daar zijn weer terug. Groei is er echter niet of nauwelijks. Ruim 3000 stemmen. Het verloop in percentages laat zien dat we buiten de bolwerken beter gescoord hebben dan erbinnen. In de genoemde bolwerken was er zelfs een verlies in percentages tussen TK98 en TK06 van 5,6% (waarbij het verlies in de voormalige RPF-bolwerken iets groter is dan in de voormalige GPV-bolwerken).
De grootste groei zat in de 244 gemeenten waar we niet meededen met de gemeenteraadsverkiezingen: een winst van ruim 77%. In de niet-bolwerk-gemeenten waar we bij de gemeenteraadsverkiezingen altijd al met een eigen lijst uitkwamen (zonder SGP dus) was er ook een grote winst: ruim 31%.

Conclusies en aanbevelingen

Ik zou de ChristenUnie willen aanraden om verder te onderzoeken uit welke groepen de groei van de partij nu precies is gekomen, bij voorkeur nog met een onderscheid tussen lokaal en landelijk. Dat de combinatie van blijven investeren in de vertrouwde achterban én het richten op nieuwe doelgroepen zoals evangelischen en katholieken zijn vruchten heeft afgeworpen moge echter duidelijk zijn.
Ook zou nog eens onderzocht moeten worden hoe de kiezer de samenwerking met de SGP (bijvoorbeeld bij de Provinciale Staten in Noord-Brabant, Noord-Holland en in de praktijk ook in Zuid-Holland) nu beleeft. Is de achteruitgang in Noord-Holland te wijten aan die samenwerking en/of spelen er andere factoren een rol?
Tot slot heeft de ChristenUnie na al die winst nu natuurlijk wel iets waar te maken. Voorwaar een grote verantwoordelijkheid en uitdaging!

1 Zie ook de cijfers in *HandSchrift* van maart 2007. In de behaalde percentages is er een groei van 14 tot 51%. In absolute aantallen stemmen een groei van 49 tot 72%.
2 De percentages in deze kolom zijn ChristenUnie plus SGP, omdat we voor de Europese Verkiezingen één lijst vormden.
3 De percentages in deze kolom zijn alleen van de gemeenten waar we meededen met de verkiezingen. Deze cijfers zijn de optelsom van zowel zelfstandige als gezamenlijke fracties met de SGP.
4 Fryslân: in 1999 deden RPF en SGP met een gezamenlijke lijst mee en ging het GPV apart. In 2003 deden ChristenUnie en SGP met een gezamenlijke lijst aan de verkiezingen mee. In 2007 ging de ChristenUnie zelfstandig de verkiezingen in.
5 In Noord-Holland werd in 1999, 2003 en 2007 samengewerkt met de SGP.
6 In Noord-Brabant werd in 1999, 2003 en 2007 samengewerkt met de SGP.
7 Ook in absolute aantal stemmen was er over de hele linie verlies tussen 1999 en 2004 (-1 tot -10%).
8 Ook in Friesland, Zuid-Holland, Limburg en Overijssel waren de verliezen aanzienlijk (van -12,7 tot -10,5%).
9 Overigens zijn bij de cijfers voor de gemeenteraadsverkiezingen RPF, GPV, ChristenUnie én SGP op één hoop gegooid.

Inhoudsopgave

Media, macht en moraal 2 en 3

Thema*Wegwijzer* en Thema*Inleiding* door Geert Jan Spijker

Politiek en media: een relatie van wederzijdse afhankelijkheid 4

Thema*Studie* door Jurn de Vries

De Publieke Omroep in het coalitieakkoord 8

Thema*Studie* door Henk Hagoort

Over de 'papieren tijger' van de journalistiek 12

Thema*Interview* met Hans Mentink

Journalistiek blijft onmisbaar voor de samenleving 14

Thema*Studie* door Piet van de Breevaart

Mediakwaliteit: van fatsoen naar maatschappelijk belang 18

Thema*Studie* door Rob Nijhoff

Een tegendraadse rol in het theater van de lokale politiek 22

Lokale Thema*Studie* door Nico Schipper

Spannend nieuws over Hendrik Haan 26

Column *AdRem* door Jan Post

Levend in de Polder-Leviatan 27

Extra *Studie* door Govert Buijs

Democratie en opvoeding 32

Boeken*Wijzer* door Tirza van Laar-Jochemsen

Hattrick! – Analyse van drie gewonnen verkiezingen 34

Extra *Studie* door Erik van Dijk

Inhoudsopgave 36

DenkWijzer

Thema: Samen leven, samen werken

10 beschouwingen over 6 pijlers

Naar nieuw maakbaarheidsdenken?

Meindert Leerling over regeringsdeelname

Tuinstad Europa

En verder:

Nederland controlestaat?

Column Gelderse Gedeputeerde

3

JAARGANG 7 | NUMMER 3 | JUNI 2007

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 7, nummer 3, juni 2007

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten
- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

Opzeggen
Mocht u de toesturing van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

Deadline kopij volgende nummer:
1 september 2007

Redactie:
Jan Post (hoofdredacteur),
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging),
Swannet Westland (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:
Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

http://wi.christenunie.nl
http://bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2007
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Samen leven, samen werken

Regeringsdeelname: waagstuk of roeping?
Klinkende resultaten voor de ChristenUnie afgelopen periode. Euforie alom. Daar hadden de voormannen van het GPV en de RPF niet van durven dromen. Maar wat betekent dit alles nu concreet, vraagt Meindert Leerling zich af.

Pijler 1: Een actieve internationale en Europese rol
'Een actieve en constructieve rol van Nederland in Europa en de wereld', zo luidt de eerste pijler onder het regeerakkoord. Jan van der Stoep bespreekt deze pijler aan de hand van het Europese immigratiebeleid. Hij laat zien dat transnationale samenwerking, versterking van nationale identiteit en bevordering van internationale rechtvaardigheid niet los van elkaar gedacht kunnen worden. Verder bespreekt Willem Nuis, CU-burgemeester van Tholen en Officier Koninklijke Landmacht b.d. de portefeuille van minister Eimert van Middelkoop.

Pijler 2: Een innovatieve, concurrerende en ondernemende economie
Dit is een van de kleinere pijlers, maar wel een van de belangrijkste, aldus Benne van Popta. De huidige tijd van globalisering vraagt volgens de MKB-directeur om ondernemerschap en om meer innovatie en externe gerichtheid.
Onderwijs is ook onderdeel van deze pijler. John van Boven constateert een opvallend grote mate van overeenstemming tussen het akkoord en het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie.

Pijler 3: Duurzame leefomgeving
Een duurzaam beleid eist visie en vasthoudendheid, aldus Jan Harmsen. De ChristenUnie heeft nu een grote mogelijkheid dit gedrag te initiëren en te stimuleren in de regering, de Tweede Kamer en bij de industrie en de bevolking.

Pijler 4: Sociale samenhang
De afgelopen kabinetten kenmerkten zich door een nadruk op het individu. Dit coalitieakkoord is duidelijk een product van de christelijk-sociale traditie. Dat blijkt wel uit het accent op verbanden en gemeenschapszin, aldus Rien Rouw. Kersverse burgemeester Klaas Tigelaar zoomt in op het gezinsverband.

Pijler 5: Veiligheid, stabiliteit en respect
Veiligheid heeft een heel behoorlijke plek gekregen in het akkoord. Maar liefst achttien min of meer concrete voornemens zijn daarin opgenomen, constateert Bort Koelewijn tevreden. Het akkoord getuigt van besef dat veiligheid geen thema is dat alleen van bovenaf kan worden benaderd, maar lokaal ingebed moet zijn.

Pijler 6: Overheid en dienstbare publieke sector
Politici hebben altijd het beste met de burger voor en overtroeven elkaar in de beloftes die aan de burger gedaan worden. Ook het nieuwe kabinet staat aan deze verleiding bloot. Jan Hoogland zet zijn aarzelingen uiteen in een betoog over de goede bedoelingen van Balkenende IV. Pijler 6 gaat ook over de medisch-ethische kwesties. Matthijs van den Berg schrijft een kritisch stuk over hoe dit gevoelige, maar essentiële thema een plek heeft gevonden in het akkoord.

Samen leven, samen werken

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

Op 7 februari 2007 lag het coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie er dan. Op basis van dit akkoord werd honderd dagen gesproken met de samen-leving. Want 'samen' staat centraal. Het wordt weer knus en gezellig in Nederland.

Samen leven, samen werken

Samen werken, samen leven, zo luidt de titel van het coalitieakkoord.[1] Ik heb het liever over *Samen leven, samen werken*. Immers, wie niet leeft zal ook niet zal werken. Maar misschien heeft het CDA de PvdA de titel geschonken voor het nodige evenwicht. Alhoewel, ook het CDA kan pal achter deze titel staan. De laatste jaren ontwikkelt deze partij zich tot een heuse partij van de arbeidsparticipatie. 'Werk werk werk', voor en door zoveel mogelijk mensen, lijkt tot hoogste waarde en norm verheven. Of klinkt hier de laatste echo van de liberale bazuin, de VVD, die alle heil van werk en economie verwacht?

Zes pijlers

Intussen gaat het samenwerken van de drie partijen de eerste honderd dagen niet van een leien dakje. De voorbeelden zijn bekend, dus die zal ik hier niet herhalen. Ze komen in dit nummer hier en daar wel ter sprake. Deze DenkWijzer wil echter vooral een constructief-kritische verdieping bieden in het denken over het akkoord. Dat doen we door verschillende auteurs de zes pijlers toe te laten lichten en te laten waarderen. Ze proberen per pijler te evalueren of de ChristenUnie blij mag zijn met het resultaat en kraken een hoop kritische noten. Over het geheel genomen zijn er echter veel positieve, soms zelfs lovende, reacties op het akkoord. Vrijwel zonder uitzondering is men zeer te spreken over de visie achter het akkoord. Tegelijk voegt men er vaak aan toe dat 'een goede visie nog geen (goed) beleid is' - om met Benne van Popta te spreken. Zo spreekt ook Jan Hoogland in zijn beschouwing over de overheidsvisie van dit kabinet bewust over zijn 'aarzelingen', niet over 'bezwaren'. Na de eerste honderd dagen kan pas meer worden gezegd over hoe het akkoord uitwerkt. Duidelijk blijkt wel dat er voor de TK-fractie voldoende mogelijkheden zijn om eigen accenten te leggen in de uitleg en toepassing van het akkoord. In deze DenkWijzer passeren heel wat tips voor CU-politici de revue.

DenkWijzer enquête

Tot zover de tips van DenkWijzer voor CU-bestuurders. Nu over tips van CU-bestuurders voor DenkWijzer. Een recente enquête gehouden onder CU-bestuurders laat zien dat u gemiddeld genomen goed te spreken bent over de inhoud van de stukken. Er is soms wel kritiek op de lengte en zwaarte van de artikelen, maar tegelijk geeft u aan die diepgang ook weer niet te willen missen. Het gaat er vooral om dat de stukken worden opgediend in meer hapklare brokken en dat er concrete handvatten voor de politieke praktijk worden geboden. Ook vraagt u aandacht voor het delen van ervaringen in de omgang met politieke problemen. Ik kan u zeggen: we gaan eraan werken, in dit nummer al.[2]

Congres *Macht en overtuiging*

Tot slot: op 14 april organiseerde het Wetenschappelijk Instituut het voorjaarscongres *Macht en overtuiging*. De opkomst was uitstekend, zeker gezien het mooie weer. Over de inhoud was iedereen zo tevreden, dat we hebben besloten om de lezingen te bundelen en uit te geven. De publicatie ontvangt u aan het eind van de zomer. Het is nu eenmaal geen vakantielectuur.

1 Officieel is van een regeerakkoord nog geen sprake. In dit nummer worden echter de termen 'regeerakkoord' en 'coalitieakkoord' voor het gemak door elkaar gebruikt.
2 Zie de website van het WI voor meer informatie over de uitslagen van de enquête.

Regeringsdeelname: waagstuk of roeping?

Door Meindert Leerling, oud-voorzitter RPF-fractie in de Tweede Kamer

Klinkende resultaten bij de Raadsverkiezingen in het voorjaar van 2006, een verdubbeling van het aantal Kamerzetels in november vorig jaar, prachtige winst bij de Statenverkiezingen in 2007 en als klap op de vuurpijl ook nog regeringsdeelname voor de ChristenUnie. Euforie alom. Daar hadden de voormannen van het GPV en de RPF in de tweede helft van de vorige eeuw toch niet van durven dromen! Maar wat betekent het nu concreet in de praktijk?

Successen relativeren

Ben je een kniesoor als je de successen van de ChristenUnie in het afgelopen jaar wat relativeert? Natuurlijk werden er meer raadszetels behaald en daardoor nieuwe wethoudersposten veroverd. En een jaar later kwamen er door de uitstekende Statenverkiezingen voor het eerst Gedeputeerden van de ChristenUnie. Wat te zeggen van die verdubbeling van het aantal zetels in zowel de Tweede als binnenkort de Eerste Kamer. Te mooi om waar te zijn. De CU heeft de wind in de zeilen en oogst in steeds breder kring sympathie. Maar...
Die verdubbeling van het aantal zetels in de Kamerzetels is minder spectaculair dan op het eerste gezicht lijkt. Toen GPV en RPF in 2000 fuseerden, hadden ze met elkaar vijf Kamerzetels. Dat is slechts één minder dan nu. En dan te weten dat we in André Rouvoet een perfect politiek leider hebben en mede door hem ongekend veel publiciteit hebben gekregen. Niettemin: maar één zetel winst ten opzichte van 2000. Als er werkelijk een doorbraak zou zijn geweest en de belijdende christenen in ons land hun roeping recht hadden verstaan, zou de teller niet op zes, maar op twaalf hebben gestaan.

En dus staat de CU op de voor ons meest aangelegen punten alleen

Reden voor optimisme?

André Rouvoet merkte al in het slotdebat na de verkiezingsuitslag op, dat een combinatie met de CU zeer voor de hand lag. Dat vond ik een versnelling te hoog. Begrijpelijk misschien in de euforie om het mooie resultaat, maar je kan je kaarten beter op je rug houden. Want wat heb je in feite als partij met zes zetels in te brengen tegen de groten in de Nederlandse politiek met ruim dertig en het CDA zelfs ruim veertuig zetels? Bij het vormen van een meerderheidskabinet hebben CDA en PvdA je getalsmatig nodig, maar ze zitten niet echt op je te wachten. Zelfs het CDA niet, al denken velen dat. Met de steun van de CU kan het CDA op zijn minst toch de nodige reparaties uitvoeren op allerlei punten van immateriële aard. Dat was in combinaties met dan de VVD, dan de PvdA en af en toe met D66 gewoon niet haalbaar. Maar het CDA laat het afweten en lijkt zeker op bijvoorbeeld de medisch-ethische onderwerpen niet de weg terug te willen inslaan. Het CDA vindt het wel goed zo en heeft blijkbaar geen verlies van kiezers te vrezen als ze zich op deze punten niet nadrukkelijk manifesteren. De christendemocraten vormen in tegenstelling wat velen denken geen christelijke partij. In het beleid is binnen het CDA geen bindend beroep te doen op de Bijbel. En dus staat de CU op de voor ons meest aangelegen punten alleen. Het hangt dan van de overredingskracht van André Rouvoet af of de gepaste druk vanuit de fractie om mogelijk toch wat te bereiken, maar de voortekenen zijn bepaald niet gunstig.

Roeping of waagstuk?

Een voorvraag is of regeringsdeelname als een roeping of als een waagstuk moet worden gezien. Christenen in de politiek zijn nooit voor hun verantwoordelijkheid weggelopen. Sinds we een parlementaire democratie kennen, zijn er tal van christelijke leidslieden geweest, die ook op het hoogste bestuursniveau hun kansen hebben proberen te grijpen. Om daarmee dienstbaar te zijn aan het Koninkrijk van God. Niet een Koninkrijk dat komt, maar dat er al is. Jezus is toch Koning der koningen en aan Hem ia alle macht gegeven in hemel en op aarde? Roeping dus. Pro Rege!
Maar op welke principiële hoogte leg je de lat om als christen in de politiek verantwoord tegenover de Koning

te kunnen functioneren? Het mag duidelijk zijn dat de CU in deze kabinetsperiode iets moet kunnen bereiken dat exclusief CU is. Zoals de ultra-orthodoxe partij in Israël heeft afgedwongen dat de sabbat in het openbare leven in ere wordt gehouden, zal ook iets moeten worden bereikt dat alleen dankzij de inbreng van de CU mogelijk is.

Bescherming van het leven centraal

Dan kom je haast als vanzelf bij de bescherming van het leven. Natuurlijk zijn thema's als duurzaamheid (heel belangrijk, maar niet exclusief CU) en gezin heel belangrijk. Maar waar denkt het kabinet bij een gezin aan? Ook aan ongehuwd samenwonenden of homo-stellen? Als het kabinet onder aanvoering van Rouvoet koers zou zetten naar het herstel van het gezin in klassieke vorm, zou dat geweldig zijn. Dat kun je sturen door financiële maatregelen, maar dat is in dit kabinet, denk ik, volstrekt een utopie. Toch zou het die kant op moeten als je politiek naar Bijbelse normen wilt bedrijven.
Dan blijft denk ik toch de bittere noodzaak over om duidelijk iets te bereiken voor de beschermwaardigheid van het leven. Liefst met een bepaling in de grondwet. Het menselijk leven is toch de kroon op de Schepping? Dat leven wordt aangerand. Met toestemming van de overheid. Dat kan en mag niet! Maar hoe hard moet dat worden gespeeld? Daar denken we niet alleen nu over na. Dat deed de RPF – een van de voorlopers van de ChristenUnie – in elk geval al in de jaren tachtig van de vorige eeuw toen er wel eens heel voorzichtig werd gesproken over een betrokken raken bij de kabinetsvorming. Wat wil je in elk geval bereiken: veel kleine puntjes en een goede naam als minister? Dat is mooi, maar belangrijker is de proclamatie dat Jezus Koning der koningen is en dat alleen zijn marsorders waardevol zijn. Wijlen Hendrik Algra schreef in 1964 bij de toelichting op het AR-programma: dat het Woord van God gezag heeft over heel de samenleving ook al willen volk en regering niets van God weten. Dat zegt het CDA als niet-belijdende partij een van haar illustere voormannen helaas niet meer na! De CU-inbreng moet in het land herkenbaar zijn en zeker ook in de ministerraad. Gij geheel anders, geldt ook hier.

Weinig bemoedigende voortekenen

Maar hoe liggen dan de kansen in onze sterk geseculariseerde en op hol geslagen samenleving waarin alles lijkt te mogen: geen god, geen meester!
De voortekenen zijn weinig bemoedigend. Ik kan ze niet uitputtend opnoemen. De affaire rond de trouwambtenaar is bizar en absurd. De CU lijkt niet in haar opzet te slagen. Van de alternatieven voor abortus moeten we bijvoorbeeld maar afwachten of het kabinet zich daar echt sterk voor maakt. Tijdrekken is in de politiek een belangrijk wapen om iets tegen te houden. Een echt CU-punt heb ik helaas nog niet in het kabinetsbeleid kunnen bespeuren.

De CU moet in deze kabinetsperiode iets kunnen bereiken dat exclusief CU is

Roeping en waagstuk

Nu is het nog te vroeg om conclusies te trekken, maar voorlopig houd ik het er toch op, dat regeringdeelname weliswaar een roeping mag zijn, maar in het huidige tijdsgewricht voor een belijdende christelijke politieke partij toch ook een waagstuk is. Een waagstuk als niet duidelijk en onbetwist kan worden bereikt dat er met de CU in het kabinet op wezenlijke punten verbeteringen ten goede worden gerealiseerd. Je wordt zo snel meegesleept in de dagelijkse sleur van het regeren op zich. Blijf echter opereren vanuit de gedachte van het vreemdelingschap op deze aarde. We lopen niet weg, maar dan moet er wel wat veranderen! Dat vraag inzet en dat vraagt gebed.
Laten wij – en met name geldt dat de bewindslieden en de fracties - in de voetsporen van Nehemia aan de slag gaan bij het herbouwen van de muren van onze samenleving en hem nazeggen: de Gods des hemels, Hij zal het ons doen gelukken! Ondanks alle verzet, bespotting en tegenwerking. Geve God wijsheid en doorzettingsvermogen aan hen die aan het front staan.

SAMENVATTING

- De recente successen van de CU moeten niet tot optimisme leiden. In het kabinet staat de CU op wezenlijke punten alleen.
- De CU moet iets bereiken op een thema dat specifiek CU is: de beschermwaardigheid van het leven. Het lijkt echter lastig hier echt iets te veranderen.
- Kortom, regeren is niet alleen een roeping, maar ook een waagstuk voor de CU.

Tuinstad Europa

Gastvrijheid en nationale soevereiniteit in het Europese immigratiebeleid

Door dr. ir. Jan van der Stoep, post-doc onderzoeker aan de Faculteit der Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit Amsterdam en directeur van het Instituut voor CultuurEthiek te Amersfoort

'Een actieve en constructieve rol van Nederland in Europa en de wereld', zo luidt de eerste pijler onder het regeerakkoord. Tegelijkertijd wordt een pas op de plaats gemaakt daar waar het de uitbreiding van de EU betreft en wordt sterke nadruk gelegd op de eigen soevereiniteit van de verschillende lidstaten. Dat lijkt een tegenstelling, maar is het niet. Aan de hand van het Europese immigratiebeleid wil ik laten zien dat transnationale samenwerking, versterking van nationale identiteit en bevordering van internationale rechtvaardigheid niet los van elkaar gedacht kunnen worden. Mensen hebben grenzen en afbakeningen nodig om gastvrij te kunnen zijn. Maar het omgekeerde geldt ook: zonder gastvrijheid geen legitimatie van de eigen zelfstandigheid en soevereiniteit.

Een lastig dilemma

Het zijn beelden die op het netvlies blijven hangen: mensen uit Noord-Afrika die met gevaar voor eigen leven in gammele bootjes de overtocht wagen om in Europa een beter bestaan op te bouwen. Wie dergelijke beelden op zich laat inwerken kan moeilijk meer zeggen dat Noord-Afrikaanse migranten slechts willen profiteren van onze welvaart. Eén van hun belangrijkste drijfveren is immers het grote verschil in rijkdom en toekomstmogelijkheden tussen mensen in Noord en Zuid. Wie zijn wij om te oordelen dat dat niet mag? Wordt onze welvaart niet ook mede in stand gehouden door de kloof die deze mensen willen overbruggen? En dan hebben we het op dit moment alleen nog maar gehad over mensen die om economische redenen aan de poorten van Europa aankloppen, niet om mensen die politiek asiel aanvragen.
Keerzijde van de medaille is echter dat de beelden van de Noord-Afrikaanse immigranten veel mensen in Europa ook angstig en onzeker maken. Want pikken deze nieuwe immigranten niet onze banen in en worden we niet nog meer vreemdelingen in onze eigen woonomgeving?
Een dergelijke vrees kun je wellicht met schamperheid afdoen wanneer je op het pluche in Den Haag, Brussel of Straatsburg zit, maar is wel heel existentieel voor mensen die in korte tijd door immigratie hun hele buurt hebben zien veranderen en voor wie de mondialisering van de markt slechts met meer arbeidsonzekerheid gepaard is gegaan. In bijna heel Europa zien we dan ook sinds de jaren tachtig een nieuw type radicaal rechtse partijen opkomen die sterk inzetten op het behoud van de eigen nationale identiteit tegenover desintegrerende krachten van buitenaf.[1]

Het EU-immigratiebeleid

Hoe heeft tot nu toe de Europese Unie gereageerd op dit lastige dilemma? Wanneer we kijken naar het beleid van de Europese Unie inzake immigratie, dan valt op dat de laatste jaren steeds sterker wordt ingezet op samenwerking tussen de verschillende lidstaten. Een van de verdiensten van het Verdrag van Maastricht (1992) is geweest dat het immigratie- en asielbeleid niet langer een kwestie is die door afspraken tussen landen onderling moest worden geregeld, maar dat het samen met het beleid inzake binnenlandse veiligheid en justitie tot één van de pijlers van de Unie werd gemaakt, de pijler van Justitie en Binnenlandse Zaken. Wezenlijk voor deze pijler van het EU-beleid en ook voor de pijler van Politiële en Justitiële Samenwerking in Strafzaken is dat deze pijlers transnationaal bestuurd worden en niet supranationaal. Dat wil zeggen dat besluitvorming plaatsvindt niet binnen aparte supranationale instituten zoals het Europees Parlement, de Europese Commissie en het Europese Hof, maar door overleg tussen de verschillende landen. Dit in tegenstelling tot de zogenaamde eerste pijler van het EU-beleid, de pijler van de Europese Gemeenschappen.

Meer Europa betekent niet automatisch minder nationale soevereiniteit.

Een volgende stap vond plaats in 1999 toen in het Verdrag van Amsterdam het immigratie- en asielbeleid werd overgeheveld naar de eerste pijler, de pijler van de Europese Gemeenschappen. Tegelijkertijd werd echter in belangrijke mate vastgehouden aan het beginsel dat besluitvorming in deze kwesties tussen de verschillende lidstaten moest plaatsvinden. Ook verraadt het huidige beleid nog sterk de nestgeur van de vroegere Justitie en Binnenlandse Zaken pijler, omdat immigratie haast per definitie in verband wordt gebracht met kwesties

van publieke orde en veiligheid.[2] Eén van de doelen die is opgenomen in de in 2002 geconsolideerde versie van het Verdrag betreffende de Europese Unie is "de handhaving en ontwikkeling van de Unie als een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid waarin het vrije verkeer van personen gewaarborgd is in combinatie met passende maatregelen met betrekking tot controles aan de buitengrenzen, asiel, immigratie, en voorkoming en bestrijding van criminaliteit".[3] Strenge bewaking aan de buitengrenzen van Europa en een gemeenschappelijk immigratie- en asielbeleid worden noodzakelijk geacht omdat het door het wegvallen van de grenzen tussen de verschillende lidstaten niet alleen voor wetgetrouwe burgers mogelijk wordt om vrij binnen de Europese Unie te reizen, maar ook voor illegale immigranten, mensensmokkelaars, criminelen en terroristen.

Instemming

Interessant aan het EU-immigratiebeleid is dat het laat zien dat nauwere samenwerking en coördinatie op Europees niveau kan leiden tot versterking en versteviging van de eigenheid en positie van de afzonderlijke lidstaten. Meer Europa betekent niet automatisch minder nationale soevereiniteit. Integendeel, door als lidstaten een gezamenlijk immigratiebeleid te voeren, is men juist in staat om de eigen invloedsfeer uit te breiden. Een ander interessant gegeven is dat betere coördinatie en samenwerking niet per definitie negatief hoeven te zijn voor potentiële immigranten. Voorkomen wordt juist dat er een *race to the bottom* ontstaat waarin de afzonderlijke lidstaten tegen elkaar opbieden met het meest restrictieve immigratiebeleid. Bovendien wordt door een gezamenlijk front te vormen als lidstaten een meer eenduidige en heldere politiek gevoerd zodat de migranten beter weten waar ze aan toe zijn.

> *We mogen niet zomaar aan de gevoelens van angst en onzekerheid van de eigen burgers voorbij gaan.*

Kritiek: Fort Europa?

Het EU-immigratiebeleid kan echter lang niet bij iedereen op instemming rekenen. Vaak wordt het verwijt gemaakt dat men op deze manier bezig is om van Europa een fort te maken. Terwijl, zo luidt het bezwaar, de verschillen tussen de burgers van de lidstaten kleiner wordt omdat ze vrij zijn om te reizen en te werken binnen de grenzen van de EU, wordt het onderscheid tussen burgers van de EU en mensen die geen burger zijn van de EU juist groter.[4] De critici van het EU-beleid hebben er vooral

problemen mee dat immigranten als een bedreiging worden beschouwd, zowel voor het eigen systeem van sociale zekerheid als voor de onderlinge samenhang en culturele identiteit. Voor wat betreft de sociale zekerheid laat Europa, zo stelt men, zich teveel leiden door de nood en belangen van de eigen burgers, terwijl men de grote verschillen in inkomen tussen Noord en Zuid uit het oog verliest.[5] En voor wat betreft de culturele homogeniteit wordt zóveel nadruk gelegd op waarden die Europa samenbinden - zoals vrijheid, democratie en mensenrechten - dat hierdoor de andersheid van de ander miskent wordt en teveel een absolute loyaliteit van immigranten wordt gevraagd.

Begrensde vrijheid

In sommige opzichten kan ik me in de bezwaren van de critici van het EU-immigratiebeleid vinden, vooral daar waar de migratie teveel tot een veiligheidsprobleem wordt gereduceerd. Onder invloed van het toenemend nationalisme in Europa wordt de angst en onzekerheid van de eigen burgers teveel tot uitgangspunt genomen en zet men vooral in op het bieden van nog meer zekerheid en veiligheid. De vraag is ook of de angst voor een nieuwe toestroom van immigranten helemaal terecht is. Zo blijkt bijvoorbeeld uit de statistieken dat het percentage migranten op de totale wereldbevolking honderd jaar geleden vrijwel hetzelfde was als tegenwoordig (2-3 %). Bovendien is de migratie van Zuid naar Noord slechts een kleine fractie van het totale aantal migraties dat plaatsvindt. De meeste migratie vindt plaats tussen de verschillende zuidelijke landen onderling.

De CU mag niet in een gemakkelijk anti-Europees populisme vervallen.

Toch meen ik dat men niet zomaar aan de gevoelens van angst en onzekerheid van de eigen burgers voorbij mag gaan. Het is op z'n minst een signaal dat burgers ook in sociaal en cultureel opzicht houvast nodig hebben om een open en gastvrije samenleving te ontwikkelen. Aldus bezien is het niet zo vreemd dat de Europese Unie sterke nadruk legt juist op de voorwaarden waaronder mensen zich vrij kunnen bewegen en een open houding naar anderen toe kunnen ontwikkelen. Een wereld met open grenzen is interessant wanneer men zelf voldoende maatschappelijke zekerheid en cultureel houvast heeft, maar het wordt anders wanneer men hierdoor een speelbal wordt van mondiale krachten en de grip op de eigen situatie verliest.

Om aan de dialectiek tussen vrijheid en controle te ontsnappen, is het van belang ons te realiseren dat vrijheid nooit absoluut is, maar altijd bestaat in gebondenheid. Mensen kunnen pas vrij zijn wanneer ze ook middelen hebben om een bestaan op te bouwen en wanneer ze in sociale en culturele gemeenschappen opgroeien die hen een eigen identiteit en oriëntatie in het leven verschaffen. Dat betekent ook dat grenzen en afbakeningen noodzakelijk zijn en dat onderscheid moet worden gemaakt tussen 'wij' en 'zij', hoe arbitrair dat soms ook lijkt. Om de bevolking zeggenschap over hun bestaan te geven, ontkomt men er niet aan om territoria af te bakenen, zodat men zich solidair weet met anderen en samen beslissingen kan nemen, ook om bijvoorbeeld de muren rondom Europa niet te hoog op te trekken.

Inzet ChristenUnie

Een belangrijke inzet van de ChristenUnie zal dan ook moeten zijn om het bestuur inzake immigratie- en asielbeleid dichtbij de burger te houden. Ze mag niet in een gemakkelijk anti-Europees populisme vervallen, maar moet burgers wel de mogelijkheid verschaffen om zelf met de beslissingen die genomen worden in te kunnen stemmen. Gastvrij zijn betekent niet alle deuren voor wie dan ook open zetten waardoor je het beheer over de situatie verliest, maar bewust mensen toelaten in je huis zodat je ze ook royaal kan ontvangen. De implicatie hiervan is, in ieder geval voor dit moment, dat een nauwere samenwerking op het gebied van immigratie tussen de verschillende lidstaten zoveel mogelijk bevorderd moet worden, maar dat tegelijkertijd de beslissingsbevoegdheid transnationaal en niet supranationaal moet worden geregeld.

Migratie en ontwikkeling niet loskoppelen

Echter, hoe belangrijk het ook is om een onderscheid te maken tussen 'binnen' en 'buiten', een dergelijk onderscheid mag nooit tot een scheiding tussen deze beide compartimenten leiden. Het is de vraag of dat in een geglobaliseerde samenleving als de onze ook nog mogelijk is. We kunnen onze eigen nationale soevereiniteit alleen legitimeren als we een missie in de wereld hebben, niet alleen om bijvoorbeeld vrijheid van geweten en vrijheid van godsdienst te bevorderen, maar ook om te werken aan internationaal rechtvaardige verhoudingen tussen Noord en Zuid.
In dat opzicht mogen we het ons niet te gemakkelijk maken door uit te gaan van een strikt onderscheid tussen politieke en economische vluchtelingen. Natuurlijk, het is waar dat een dergelijk onderscheid in veel opzichten zinvol en gerechtvaardigd is, maar het is ook waar dat niet alle migranten vanuit het Zuiden simpelweg profiteurs zijn die van onze welvaart komen genieten. Vaak worden deze migranten ook door hun families ondersteund en betaald om een kapitaal op te bouwen en zo een beter bestaan voor hun familie thuis op te bouwen en daarmee ook de positie van mensen in hun directe leefomgeving te bevorderen.[7] Als ze slagen zijn ze in hun wijk of dorp

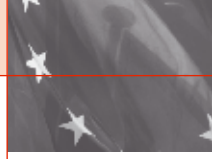

de gevierde jongens, slagen ze niet – en dat gebeurt maar al te vaak – dan durven ze hun familie en buurtgenoten nauwelijks meer onder ogen te komen.

Door deskundigen wordt er steeds vaker op gewezen dat migratie en ontwikkeling niet te veel van elkaar mogen worden losgekoppeld, als zou het immigratiebeleid vooral een binnenlandse aangelegenheid zijn en ontwikkeling een onderdeel van het internationale beleid. Bovendien wordt steeds vaker door politici geprobeerd om contracten te sluiten met landen van herkomst om tegen ruil voor een scherpere grensbewaking meer ontwikkelingshulp te bieden. Deze veranderingen laten zien dat migratie niet alleen een probleem is, maar ook kansen biedt. Kansen, niet alleen om de vergrijzing in veel Europese landen tegen te gaan, maar ook om op deze wijze indirect de ontwikkeling in landen van het Zuiden te bevorderen. Daarbij moeten we overigen niet te gemakkelijk denken, als zou bijvoorbeeld extra ontwikkelingshulp kunnen helpen om migratie tegen te gaan. De geschiedenis leert juist het omgekeerde, namelijk dat meer ontwikkelingshulp en een stijging van de welvaart leidt tot meer migratie omdat mensen mobieler worden en zich meer van de mogelijkheden elders bewust worden.

Braindrain?

Omgekeerd is ook het niet zo dat migratie per definitie zal leiden tot een *braindrain*. Zo blijken migranten vaak aanzienlijke bedragen naar hun thuisland over te maken en zijn er diverse migranten die met het verworven kapitaal terugkeren naar huis, om daar een goed bestaan op te bouwen, bijvoorbeeld in de handel. Het zou interessant zijn om juist deze vormen van circulaire migratie te stimuleren en zo ondernemerschap te kweken en via de migranten zelf in de landen van herkomst te investeren. Eenvoudig is het ontwikkelen van een dergelijke politiek niet. Want hoe voorkomen we bijvoorbeeld dat er een nieuwe vorm van gastarbeiderschap ontstaat? Dat ontslaat ons echter niet van de verplichting om op dit gebied naar mogelijkheden te zoeken om migratie en ontwikkeling met elkaar te verbinden. De ChristenUnie is al lange tijd geleden deze weg ingeslagen, toen het wilde zoeken naar mogelijkheden om vluchtelingen in de eigen regio op te vangen en hen de mogelijkheden te bieden om in eigen land een goed bestaan op te bouwen. Het is nu de kunst om in dit spoor verder te denken!

> *Het beeld van Europa dat mij voor ogen staat is niet dat van een fort, maar dat van een tuinstad.*

Perspectief

Laat ik tot slot het perspectief schetsen dat mij voor ogen staat als ik denk aan het immigratie beleid van de EU. Het is niet het perspectief van een Fort Europa, dat zoveel mogelijk de eigen burger beschermt en om dat te doen hoge muren opwerpt en met geavanceerde surveillancesystemen het gevaar buiten houdt. Maar het is ook niet het perspectief van een samenleving waarin alle grenzen wegvallen. Uiteindelijk leidt een dergelijk beleid er slechts toe dat volksbuurten en achterstandswijken steeds meer tot jungles worden waarin mensen zo goed en zo kwaad als het gaat moeten zien te overleven en elkaar het licht in de ogen niet gunnen. Het beeld van Europa dat mij voor ogen staat is veeleer het beeld van een tuinstad, waarin paden worden aangelegd, heggen en schuttingen worden opgericht om wat zwak is te beschermen en waarin voortdurend beheer nodig is om de tuin niet tot een woestenij te laten verworden. En dan hoop ik dat net als bij het Nieuwe Jeruzalem van binnenuit een stroom op gang komt de die de hele aarde bevloeit en die tot zegen is voor alle volken op aarde. Dat is een perspectief dat in deze bedeling verre van haalbaar is (het Nieuwe Jeruzalem komt van boven), maar dat desalniettemin de verwachting is van waaruit we mogen werken, uitziende naar de komst van de Messiaanse Koning.

SAMENVATTING

- De transnationale samenwerking tussen EU-landen op het terrein van migratie zorgt voor versterking van de eigenheid van de afzonderlijke lidstaten en heeft ook positieve gevolgen voor (potentiële) immigranten.
- Gastvrij zijn betekent niet alle deuren zomaar wijd open zetten, maar bewust mensen toelaten zodat je ze ook royaal kan ontvangen.
- Migratie en ontwikkeling moeten niet los van elkaar worden gezien.
- De EU moet niet als fort worden beschouwd, maar als tuinstad.

1 Piero Ignazi, 2003. *Extreme right wing parties in western Europe*. Oxford University Press, Oxford.
2 Theodora Kostakopoulou, 2000. 'The 'protective union' : Change and continuity in migration law and policy in post-Amsterdam Europe', *Journal of Common Market Studies*, 38 (3), p. 497-518.
3 http://europa.eu.int/eur-lex/lex/nl/treaties/dat/12002M/htm/C_2002325NL.000501.html.
4 Seyla Benhabib, 2004. *The rights of others. Aliens, residents and citizens. Cambridge University Press,* Cambridge, p. 153.
5 Ulrich Beck, 2002. *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue weltpolitische Ökonomie.* Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, p. 64-65.
6 Hein de Haas, 2005. 'International migration, remittances and development: myths and facts.' *Third World Quarterly*, 26 (8), p. 1269-1284.
7 Annelies Zoomers, 2006. *Op zoek naar eldorado. Over internationale migratie, sociale mobiliteit en ontwikkeling.* Inaugurele rede Radboud Universiteit Nijmegen.

Een coalitieakkoord kan zijn eigen

Door Willem Nuis, Burgemeester van Tholen en Officier Koninklijke Landmacht b.d.

Met een ChristenUnie-minister op de post Defensie is de vraag opportuun of dit wel een geschikt ministerie voor de partij is en of de ChristenUnie zich in voldoende mate kan vinden in de tekst van het regeerakkoord in relatie tot het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie. Deze vragen zijn mij voorgelegd en bespreek ik in dit artikel.

Veel vaagheid, weinig prioriteit

Nu laten die twee documenten zich moeilijk met elkaar vergelijken. In het verkiezingsprogramma is weliswaar een paragraaf 'veiligheidsbeleid' opgenomen, maar die blinkt zeker niet uit in heldere en gedecideerde uitspraken. Weinig inspirerend wordt gesproken over het morele peil van onze mannen en vrouwen, gedragscodes en ook nog iets over de nazorg en de noodzaak van geestelijke verzorging binnen de krijgsmacht. Nu ben ik het uiteraard niet oneens met deze onderwerpen, maar ik vraag mij af of er niet wat meer inhoudelijke aspecten hadden moeten worden vermeld, immers de genoemde onderwerpen zullen wel in meerdere partijprogramma's staan. In het regeerakkoord neemt de paragraaf 'Defensie' al helemaal een marginale plaats in. Met respect voor dieren, maar er staat meer over dierenwelzijn in het regeerakkoord dan over Defensie.

"Het defensiebudget moet worden verhoogd", zo zegt de ChristenUnie in het programma, maar waarvoor eigenlijk? Ik lees daarover niets. Als compensatie omdat dit het afgelopen decennium alleen maar is verlaagd, of omdat wij een duidelijk beeld hebben over de invulling van de budgetverhoging? Niets wordt in het verkiezingsprogramma gezegd over het gewenste kwaliteitsniveau van de krijgsmacht, of over de noodzaak over te gaan tot investeringen in bewapening (bijvoorbeeld de aanschaf van de Joint Strike Fighter [JSF] als vervanger van de F16). Waarom is er geen uitspraak over het op peil houden van de mate waarin ons personeel is getraind en opgeleid? De personeelsparagraaf komt er in elk geval maar zeer marginaal van af. Juist daarin zal de komende tijd moeten worden geïnvesteerd. De kwaliteit binnen de krijgsmacht verdwijnt gaandeweg, zeker nu de economie aantrekt. De uitstroom van personeel is thans groter dan de instroom. Hoog gekwalificeerd personeel zoekt zijn heil buiten de krijgsmacht, omdat daar meer perspectief wordt geboden en omdat men met die vrijwel aaneengeschakelde reeks van uitzendingen een te zware wissel trekt op het personeel en hun gezinnen. Vooral dat laatste moet de ChristenUnie toch aanspreken, zeker daar waar de problematiek van gezinsontwrichting vanwege opgelopen syndromen door een uitzending eerder regel dan uitzondering blijkt te zijn.
Waarom niet een pleidooi voor een kortere uitzendduur, die weliswaar hogere kosten met zicht meebrengt, maar die wel een bijdrage kan leveren aan een snellere gezinshereniging? Waarom geen afspraken over een maximum aan uit te zenden troepen? Daar waar de rek er naar mijn gevoel uit is, hult de politiek zich in stilzwijgen en wekt daarmee de indruk dat zij wel geval voor geval zal bekijken wat te doen. Geen sterk beleid in mijn ogen, dat uiteindelijk ten koste zal gaan van de mensen binnen Defensie en daarmee ten koste van de kwaliteit en op den duur óók van de kwantiteit. Let wel, militairen zijn doorgaans zeer loyaal en zullen daarom niet zo snel aan de bel trekken. Ook die ene zin uit het regeerakkoord dat

teleurstellingen creëren

"de nazorg voor uitgezonden militairen zal worden verbeterd", straalt niet echt daadkracht uit.
Terecht doet de voorzitter van de Algemene Federatie van Militair Personeel (AFMP/FNV) een dringend beroep op de minister ten aanzien van een betere zorg voor het defensiepersoneel.
Ergo, de vraag "wat zegt het regeerakkoord over het thema Defensie en wat wil de ChristenUnie met dit thema" is snel beantwoord. Als ik beide documenten lees, heeft het nauwelijks of geen prioriteit, wat geen uitdagende gedachte voor een minister moet zijn.

Wie past er op de winkel?

Als die prioriteit er niet aan wordt gegeven, dan komt het politiek gezien al gauw neer op "het passen op de winkel". Juist dat was wat het CDA en zeker de PvdA niet wilden. Bewust hebben zij in mijn ogen de "na u" beleefdheid in acht genomen. Geen eer aan te behalen, zo hebben zij gedacht. Het CDA zag veel meer in Buitenlandse Zaken. De PvdA wilde in geen geval dit controversiële ministerie. Een PvdA'er (Koenders) op Defensie in combinatie met het harde standpunt voor de verkiezingen om te komen tot een Irak onderzoek, zou geweldig conflicteren. Nee, dan zag de PvdA meer in Ontwikkelingssamenwerking. Een tactisch sterke zet van deze partij, want daarmee zitten zij toch in de belangrijke 'buitenland driehoek'. Nu al blijkt dat het drietal ministers BZ/Def/OSW veelvuldig gezamenlijk optrekt. Wat mij opvalt, is dat Verhagen en Koenders daarbij een pregnant leidende positie innemen.

De eerste weken van Balkenende IV

In mijn ogen heeft De ChristenUnie iets toebedeeld gekregen wat de andere onderhandelaars onder geen beding wilden hebben. Aan de ene kant een niet benijdenswaardige positie, aan de ander kant wellicht iets om te gebruiken. Zeker waar het de Tweede Kamerfractie aangaat. Wij zien de PvdA vanaf het prilste begin van de coalitie de randen van het regeerakkoord opzoeken en waar zij dit nodig acht erover heen gaan. De ChristenUnie wordt daarbij zeker niet ontzien. De voorbeelden acht ik inmiddels bekend. Het waren zaken die speelden nadat het kabinet maar net onderweg was en waaruit blijkt dat de 'kroonjuwelen' van de ChristenUnie nu al door de PvdA als hinderlijk worden gezien en eigenlijk maar terzijde moeten worden geschoven. En dan praat ik nog maar niet over de winkelopenstelling op zondag, die naar mijn gevoel zeker niet zal worden ingeperkt, maar straks in de praktijk zal blijken te zijn verruimd. Hoe het met 'kroonjuwelen' kan vergaan weten wij inmiddels.

CU-bijdrage een losse flodder?

Is de bijdrage van de ChristenUnie in het regeerakkoord een losse flodder, of een lege huls – om in Defensie termen te blijven – of niet? Welnu, aan de hand van het recent uittesten van de rekbaarheid van de ChristenUnie lijkt het mij duidelijk dat de Tweede Kamerfractie in elk geval zeer alert moet zijn.
Overigens is de houding van de PvdA verklaarbaar, immers de fractievoorzitter heeft aangekondigd de grenzen van het akkoord te willen opzoeken en waar nodig er overheen te gaan. Niet onlogisch als je als PvdA de hete adem van 25 SP-zetels in je nek voelt. Dan moet je wel bezig zijn met de volgende verkiezingen, dat kan niet anders.

De randen van het akkoord

Het opzoeken van die randen moet de ChristenUnie toch ook kunnen, dunkt mij. Toegegeven, de ChristenUnie vormt in kwantitatieve zin een minderheid, maar wel één die onontbeerlijk is voor de meerderheid en daardoor voor de stabiliteit in de coalitie. Dat kan op gepaste wijze worden uitgebuit. Hoe? *Niet* door nu te accentueren dat een Irak-debat bij nader inzien zo slecht nog niet hoeft te zijn. Dat zou de PvdA wel erg in de kaart spelen.[1] *Wel* door te stellen dat het wat de ChristenUnie betreft volstrekt duidelijk is, dat er een maximale duur aan ons verblijf in Afghanistan bestaat. Wij hebben voor twee jaar getekend en moeten vanwege het eerder genoemde personeelsprobleem – maar ook om roofbouw op het materieel te voorkomen – de lijn van de vorige minister van Defensie (Henk Kamp) blijven volgen. Geen verlenging dus en ik verwacht dat andere coalitiepartijen daarop wel zullen aansturen. Daarenboven is dit het moment – want zo staat het in het verkiezingsprogramma – verdere bezuinigingen op Defensie af te wijzen. Te lang en te fors is op dit ministerie bezuinigd. De ruif, waaruit de dames en heren politici jaren achtereen rijkelijk hebben geplukt, is vrijwel leeg. Er was immers in hun optiek geen vijand meer. Hier gold als bij geen ander politiek issue, dat politiek soms veel meer incident is dan consistent.

Investeer in personeel

Er wordt meer fout gedaan, dan dat er fout gaat. Dat moet niet nog eens gebeuren. Het regeerakkoord geeft duidelijk aan dat nieuwe bezuinigingen op Defensie niet

aan de orde zijn, maar de vraag is hoe lang dat wordt volgehouden. De Minister van Defensie is al bezig investeringen (helikopters) te heroverwegen.
Als ChristenUnie-fractie moet je dan wel weten *waarom* je niet wil bezuinigen. Ik gaf al aan dat dit niet uit het partijprogramma is op te maken. Mijn beeld daarover is duidelijk. Investeer in datgene wat het afgelopen decennium is blijven liggen en dat is het personeel. Maak Defensie weer een aantrekkelijke werkgever die oog heeft voor behoud van kwaliteit en oog heeft voor het welbevinden van het personeel. Personeel dat – gelet op hun specifieke taak – nu eenmaal niet kan worden vergeleken met ambtenaren bij andere ministeries. Investeren in personeel kan door te kijken naar de duur en de frequentie van uitzending bij vredesmissies en bij opbouwoperaties.

Joint Strike Fighter

Investeer daarnaast in hoogwaardige wapensystemen, die bij operaties nodig zijn. Als voorbeeld noem ik de aanschaf van het Joint Strike Fighter (JSF) gevechtstoestel als opvolger van de F16. Nederland heeft hierin al een fors bedrag geïnvesteerd in ontwikkelingskosten. Nederland behoort tot de reële kanshebbers in Europa een prominente plaats voor onderhoud aan deze toestellen in de wacht te slepen, beter bekend als *Maintenance Valley* in de omgeving van de vliegbasis Woensdrecht. Een geweldige impuls voor de werkgelegenheid en kenniseconomie in Zuidwest Nederland zou zich kunnen voordoen en dit gebied kan een economische impuls van formaat goed gebruiken. Als wij maar niet blijven twijfelen aan nut en noodzaak van deze ontwikkeling en de aanschaf ter discussie stellen, zoals de PvdA tot nu toe met enige regelmaat deed. De ChristenUnie moet hier laten zien waarvoor zij op dat gebied staat.

Helder profiel en sterk karakter

Kortom, zoek als Tweede Kamerfractie de grenzen van het regeerakkoord op het gebied van Defensie (en wat mij betreft ook op andere beleidsterreinen) maar op. Het verkiezingsprogramma biedt daarvoor weinig houvast, maar er is meer dan dat. Enkele voorbeelden heb ik genoemd. Anderen doen dat ook en D66 deed dat in een vergelijkbare situatie in voorgaande kabinetten Balkenende eveneens. Natuurlijk moeten wij wennen aan regeringsdeelname, maar alsjeblieft niet een te lang gewenningsproces.
"De politiek (een coalitieakkoord) kan zijn eigen teleurstellingen creëren". Dit is een statement dat is uit te breiden tot "elke politiek partij kan zijn eigen teleurstellingen creëren". Gaan dingen mis, verwijt dat dan niet de ander, maar kijk in hoeverre je daar zelf debet aan bent. De eerste honderd dagen dienen voor de regering om zich te oriënteren. Dat geldt *niet* voor de fractie in de Tweede Kamer. Die dient nu al volop zijn strategie ten uitvoer te brengen en eerlijk gezegd is dat nog te weinig zichtbaar. Die zes zetels van de ChristenUnie hebben strategisch veel meer waarde dan wellicht wordt gedacht, zonder daarbij je hand te overspelen. Toon echter wel karakter.

Slot: David en Goliath

Als je wat in je mars hebt, kun je de top bereiken, maar er is karakter voor nodig die positie te behouden. De euforie van opeenvolgende verkiezingswinsten - hoe plezierig die ook zijn - moet plaatsmaken voor hard en gedreven werken met een helder profiel. Vanwege dat heldere profiel en het getoonde karakter is de kiezer in een voor de ChristenUnie ongekend groot aantal bij de partij neergestreken. Of het 'blijvers' zijn zal voor een groot deel afhangen van het overeind houden van het heldere profiel van de partij. Dat profiel wordt veel meer bepaald door fracties in de Tweede Kamer dan door bewindslieden. De PvdA is binnen de coalitie daar volop mee bezig. Het CDA laat (nog) niet het achterste van zijn tong zien. De ChristenUnie zou zich moeten opstellen als David, die de reus Goliath zag staan. De Israëlieten zeiden toen zij Goliath zagen staan "Oei, die is groot die kunnen wij nooit verslaan!". David echter dacht eens goed na en zei "Zo, die is groot, die kan ik nooit missen!".
De vraag of de ChristenUnie blij moet zijn met de paragraaf Defensie in het regeerakkoord en met het Ministerie van Defensie kan pas worden beantwoord als de fractie in de Tweede Kamer iets weet te maken van dit beleidsterrein, méér althans dan in het verkiezingsprogramma staat vermeld. Ik kan mij een ministerie voorstellen waarop de partij zich beter zou weten te profileren. Dat laat onverlet dat ik alle vertrouwen heb in Eimert van Middelkoop als minister op dit departement!

SAMENVATTING

- Defensie lijkt nauwelijks of geen prioriteit te hebben voor dit kabinet.
- Maak Defensie weer een aantrekkelijke werkgever die oog heeft voor behoud van kwaliteit en voor het welbevinden van het personeel.
- De CU moet zich opstellen als David tegenover Goliath.

1 Wel stel ik mij overigens de vraag waarom de partij hier eigenlijk mee heeft ingestemd, daar waar zij toch voorstander is van transparantie en integriteit.

‘Het kan allemaal wel wat ondernemender’

Door Benne van Popta, Directeur Financiën en Interne Zaken van MKB-Nederland en werkgeversvoorzitter van de Vereniging van Bedrijfstakpensioenfondsen

Pijler 2 over de ondernemende economie is een van de kleinere pijlers, maar wel een van de belangrijkste. De huidige tijd van globalisering en vergrijzing vraagt om meer in plaats van minder innovatie, om ondernemerschap en risico-geneigdheid. Het regeerakkoord ademt te veel de sfeer van nationale knusheid, terwijl we ons juist moeten oriënteren op buiten.

Het verschil tussen Balkenende II en Balkenende IV is groter dan het verschil tussen Lubbers II en Lubbers III. Lubbers III startte wel heel anders dan Lubbers II, maar werd al snel tot koersverandering gedwongen door verslechterende economische ontwikkelingen. Uiteindelijk bezuinigde Lubbers III meer dan Lubbers II, overigens vooral dankzij Wim Kok. Balkenende II had een stijl van *overrulen*, niet polderen, primaat van de politiek, doorpakken als het probleem zich aandient, niet vooruitschuiven. Alle pijn aan het begin en daarna het zoet. Balkenende IV begint met te luisteren naar de samenleving - waarbij het onaffe regeerakkoord overigens een groot probleem is. Pas honderd dagen na het bordes wordt er begonnen met regeren. De tussentijdse besluiten doen zwakjes aan: budgettaire problemen niet meteen oplossen; geen gedwongen ontslagen bij reorganisatie rijksdienst, hetgeen betekent gokken op natuurlijk verloop (i.e. geen keuzes maken). De slinger lijkt wel erg ver door te slaan.

Visie is nog geen beleid

Het regeerakkoord bestaat uit een af en een onaf gedeelte. Af is de algemeen politiek-maatschappelijke situatieschets. Het kabinet heeft daar terecht veel krediet voor gekregen, de schets ontmoette veel instemming. Velen vonden het een verademing na de vorige

kabinetsperiode. Maar het krediet raakt snel op door allerlei gebeurtenissen: de dubbele nationaliteiten-kwestie, de crisis in de PvdA, incidenten rondom de bikini-poster en de trouwambtenaren, de zwakke financiële besluiten, het zoeken naar een rol in de ABN-AMRO kwestie (wat niet zo eenvoudig is overigens). En het onaffe gedeelte - de losse opsomming van intenties tot maatregelen bij elk van de zes pijlers - geeft beleidsmatig onvoldoende houvast. Het is waar: zonder visie geen beleid. Maar ook: alleen maar visie is ook geen beleid.

Moeizame start

De drie partijen waarop het kabinet rust hebben hun draai nog niet gevonden, zacht gezegd. De PvdA heeft zich in de oppositie onvoldoende voorbereid op opnieuw regeren. Voeg daarbij de verkiezingsnederlagen plus de onderlinge verschillen. En het probleem is geduid en niet snel opgelost.
De CU moet aan alle kanten nog wennen. Elke dag een besluit nemen is heel iets anders dan dagelijks oppositie-voeren. Een brede agenda voeren is dringend nodig, waarbij men vooral niet moet blijven hangen aan de klassieke ethische thema's. Een aansprekend gezinsbeleid kan het tij snel doen keren. Maar met dat ik dit schrijf aarzel ik: de CU moet ook in personele zin verbreden en niet alles van André Rouvoet afhankelijk maken. Dat vraagt bovenmatig veel van hem en is niet goed voor de partij.
Het CDA zit waar het zat: in het centrum van de macht. Meer om dingen tegen te houden - denk aan de AOW-uitkering en -leeftijd, hypotheekrenteaftrek, een onderzoek naar redenen voor de deelname aan de Irak-oorlog - dan om te bevorderen. Het CDA heeft overigens wel de sleutel in handen om van dit kabinet een succes te maken.
Een regenteske houding, waarbij vooral de eigen macht centraal staat en posities worden beschermd, werkt averechts en op termijn als een boemerang. Evenals het slaafs volgen van de wet van de koestal.
Kortom: de coalitie heeft nog het een en ander te doen om samenwerking en beleid tot een succes te maken. Op een goed verblijf in Lauswolt kun je geen vier jaren teren, zelfs geen honderd dagen.

Pijler 2: innovatieve, concurrerende en ondernemende economie

Pijler 2 van het regeerakkoord (RA) gaat over de economie. Het is met de pijlers Buitenlands beleid en Duurzame omgeving een van de wat smallere pijlers van het RA (naar aantal pagina's gemeten). Sociale samenhang (IV) en Overheid en dienstbare publieke sector (VI) zijn de dikste pijlers; zij vormen het boegbeeld van het nieuwe kabinet. Hier is het verband met de politiek-maatschappelijke situatieschets ook het sterkst.
Een vitale en innovatieve economie, aldus het RA, is nodig als basis voor een duurzame ontwikkeling van onze welvaart. Het concurrerend vermogen van de Nederlandse economie moet worden versterkt (vergrijzing, globalisering). Dan gaat het om een goed opgeleide en toegeruste beroepsbevolking, hoogwaardige kennis en kunde, ondernemingszin, gunstig investeringsklimaat en verantwoorde ontwikkeling van de loonkosten. Vervolgens worden vierenveertig punten opgesomd, variërend van intenties tot min of meer concrete maatregelen, verdeeld over vijf terreinen: ondernemerschap, kennis en innovatie, mobiliteit en infrastructuur, regionale economische ontwikkeling en onderwijs.

Regeldrukte

Dit alles oogt niet spectaculair en urgent, maar ook weer niet verkeerd. Voorzover ik kan overzien is er vaak sprake van continuïteit van beleid. Op sommige punten is de

(bestuurlijk-politieke) praktijk overigens veel weerbarstiger dan uit een enkel zinnetje blijkt. Om een voorbeeld te noemen. De regeldruk zal opnieuw met 25% dalen in de komende kabinetsperiode, stelt het RA. Dat is in de huidige periode evenwel niet gebeurd. Soms is slechts sprake geweest van een - letterlijk - papieren maatregel. Daarnaast moet de aanpak breder: niet alleen focussen op de nalevingskosten van regelgeving, maar ook op de economische impact van regelgeving. Ook moet de insteek van regelgeving kantelen. Nu is het uitgangspunt: zonder regelgeving gaat alles verkeerd en lopen burgers, consumenten en werknemers onverantwoorde risico's. Dit uitgangspunt leidt tot voortgaande stapeling van regelgeving. Na elk incident komt er weer een laag bovenop. Die brei van regels beperkt de risico's evenwel niet en dood veel creativiteit en initiatief om problemen in de samenleving op te lossen.

Verkiezingsprogramma mager

Het verkiezingsprogramma van de CU is op dit onderwerp ook nogal mager. De beginparagrafen van hoofdstuk 3 ("werken") komen het dichtst in de buurt. "Particulier initiatief wordt gekoesterd. Bedrijven zijn essentieel voor een gezonde economie. Een gunstig vestigings- en investeringsklimaat is van wezenlijk belang, juist in een tijd van globalisering." Economisch beleid moet gericht zijn op duurzame ontwikkeling, op maatschappelijk verantwoord ondernemen. Het is *by far* niet de kernboodschap van het programma.

Het mag ondernemender

Het mag wat mij betreft allemaal wel wat ondernemender. Zowel het beleid in het algemeen, als het economische beleid in het bijzonder. Want het verleggen van de doelstellingen van het oude economische beleid (groei, werkgelegenheid en koopkracht) naar de doelstellingen van het nieuwe economische beleid *(people, planet, profit)* - waar ik het van harte mee eens ben - vraagt in een tijd van vergrijzing en globalisering om meer in plaats van minder innovatie, ondernemerschap, risico-geneigdheid, initiatief, en dergelijke. Het leidt tot meer in plaats van minder onzekerheid, maar ook tot spannender resultaten. Maar het RA ademt te veel de sfeer van nationale knusheid, van geborgenheid, van zorg.

Open economie, niet navelstaren

Bij mijn weten heeft van de politieke partijen alleen het CDA een publicatie uitgegeven over ondernemerschap.[1] Dit rapport beargumenteert waarom ondernemers en een ondernemende houding in de komende periode broodnodig zijn, zowel om de oude als de nieuwe economische doelstellingen te realiseren. En het stelt dat Nederland dit kan, omdat het van vroegs af aan (politieke en maatschappelijke) condities heeft gesteld waarin ondernemerschap kan bloeien. Vanaf het begin van de Republiek tot aan het einde van de twintigste eeuw.
In een klein land met een open economie waarin we gewend zijn alles met elkaar te doen in plaats van zonder elkaar of tegen elkaar. In een klein land met een open economie waarin we ons altijd op buiten oriënteerden in plaats van navelstaarden. Met een positief gevoel: al sinds eeuwen spelen we boven aan in de champions league van innovatieve, rijke landen; waarom zou dat nu opeens niet meer kunnen!? Maar goed, je moet er wel wat (veel) voor doen.[2]
De staatssecretaris van Economische Zaken, Frank Heemskerk, heeft namens het kabinet een adviesaanvrage naar de SER gestuurd (op 26 april jl.). Hij vraagt om advies terzake van een houding tegenover globalisering. Korte inhoud: (1) globalisering is van deze tijd en niet terug te draaien, (2) wij in Nederland hebben daar altijd voordeel van gehad, (3) maar geen voordeel bestaat zonder nadeel, (4) hoe kunnen wij de voordelen beter realiseren en de nadelen beter het hoofd bieden. Gaarne over een jaar antwoord. Een specifiek thema, maar met een brede uitwaaiering en/of plaatsbepaling.

Oproep aan CU

De CU zou gelijk op kunnen werken. De partij zou een commissie kunnen instellen met veel - maar niet alleen - praktijkmensen die zich over (een deel van) dezelfde vragen buigt[3]. Opdat de CU begin volgend jaar beslagen ten ijs kan komen als deze issues om een plaatsbepaling vragen van het kabinet, niet alleen wat betreft visie, maar ook wat betreft concrete beleidspakketten. Naast integratie en dienstbare overheid blijft dit een van de hoofdthema's van beleid.

SAMENVATTING

- De visie van het kabinet is goed, maar een goede visie is nog geen goed beleid.
- De doelstellingen *people, planet, profit* zijn uitstekend, maar het akkoord ademt als geheel te veel de sfeer uit van nationale knusheid.
- Onze tijd van vergrijzing en globalisering vraagt om meer in plaats van minder innovatie.

1 CDA-Wetenschappelijk Instituut, *Vertrouwen in ondernemers,* september 2006. Op verzoek van het CDA-WI ben ik de schrijver van dit rapport geweest.
2 A.w., de box op pagina 40/41.
3 Noot van de redactie: momenteel stuurt het WI een groep aan die werkt aan een publicatie over onder andere deze vragen.

Kansen voor onderwijs

Door John van Boven, Fractievoorzitter ChristenUnie Zwolle

"In de media staat de ChristenUnie er goed op. Ze wordt een paar keer zelfs 'de stille winnaar' van de onderhandelingen genoemd." "De standpunten van de ChristenUnie lagen dan tussen die van het CDA en de PvdA in en ze werden daardoor voor de hand liggende compromissen." Beide citaten zijn te vinden op pagina 129 van het boek van Sytze Faber, De wet van de koestal. *Het is geen verkeerd begin van een artikeltje over de paragraaf over onderwijs. Laat nu al gezegd zijn, dat de grote mate van overeenstemming tussen het regeerakkoord en het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie op het punt van onderwijs opvallend is.*

Belang

Die overeenstemming spreekt te meer als we letten op het grote belang van onderwijs in onze samenleving. We maken ons nu zelfs collectief druk over de kwaliteit van het onderwijs.
"Goed onderwijs is in het belang van leerlingen en van de samenleving. Ontplooiing van talenten is waardevol voor de mensen zelf en voor de samenleving. Daarom mag niemand de school verlaten zonder een afgeronde opleiding." Wat vindt u hiervan? Kunt u hier achter staan? Het zijn teksten uit het regeerakkoord.
De ChristenUnie formuleert het als volgt: "Onderwijs is het middel om te worden gevormd als mens en om de van God gegeven talenten te ontwikkelen. Het is een bijdrage aan het welzijn van individuen en aan de opbouw van een evenwichtige samenleving." De ChristenUnie wil graag dat zoveel mogelijk kinderen op hen toegesneden onderwijs volgen.
Laten we het zo zeggen: met de tekst van het regeerakkoord kan de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie goed uit de voeten om haar eigen programma uitgevoerd te krijgen.

Thema's

Om een beetje overzicht te krijgen bij het vergelijken van het CU-programma en het regeerakkoord is de inhoud gegroepeerd naar een aantal thema's: algemeen, organisatie, zorg en hoger onderwijs.

Algemeen

De ChristenUnie benadrukt de mogelijkheid om ouders een vorm van onderwijs te laten kiezen die past bij hun levensvisie. Tegelijkertijd betekent dit, dat van ouders betrokkenheid mag worden gevraagd en verwacht. De vrijheid van onderwijs is een belangrijke verworvenheid. Dat wordt benadrukt door de toegenomen ruimte voor het voeren van een eigen beleid en het maken van eigen keuzes.
Het regeerakkoord laat weten, dat het geven van ruimte aan het onderwijs voor betere kwaliteit, vrijheid van keuze betekent voor ouders en voor studenten. Onderwijsinstellingen krijgen meer mogelijkheden om invulling te geven aan het onderwijs door vertrouwen te geven aan professionals in het onderwijs, minder regels en minder toezicht.

Organisatie

Zaken waarvoor de ChristenUnie onder dit thema aandacht vraagt, zijn de verantwoordelijkheid van de overheid voor de bekostiging, het kwaliteitsbeleid (betrekken van ouders, leerlingen en docenten bij de school), betalen van de boeken door de school, kleinere schooleenheden, meer geld voor speciaal onderwijs, aanpakken van de werkdruk, loopbaanperspectief, meer financiële middelen voor achterstallig onderhoud, bestrijden van schooluitval en een betere aansluiting tussen scholen voor VMBO en MBO.
Het regeerakkoord vraagt aandacht voor kleinschalig organiseren van onderwijs, gratis schoolboeken, voorkomen van voortijdig schoolverlaten, bevorderen van doorstroom van VMBO, MBO en HBO en voor het vormen van brede scholen.

Zorg

De ChristenUnie laat bij dit thema weten, dat het belangrijk is, dat elk kind de kans moet krijgen om uitgedaagd, gestimuleerd en gemotiveerd te blijven. Cruciaal is de samenwerking tussen het onderwijs en de jeugdzorg en belangrijk dat de prestaties van kinderen in achterstandswijken verbetert.

Het regeerakkoord zet hier in op het voortvarend ten uitvoer brengen van het onderwijsachterstandenbeleid om de segregatie in het onderwijs te bestrijden. De integratie van zorgleerlingen in het regulier onderwijs moet worden bevorderd en het speciaal onderwijs blijft een noodzakelijke aanvulling.

Hoger onderwijs
Over dit thema heeft de ChristenUnie het volgende te zeggen. Van invoering van het leerrechtensysteem moet worden afgezien, omdat het geen verbetering van de kwaliteit van het onderwijs vormt. Universiteiten moeten worden tegemoetgekomen voor de bekostiging van onderwijs aan studenten uit ontwikkelingslanden. Er moet geld zijn voor gedegen onderzoek. Ook wordt aandacht gevraagd voor waarden en normen voor wetenschap en samenleving.
Het regeerakkoord geeft aan dat er een nieuw geïntegreerd wetsvoorstel moet komen voor bekostiging en besturing van hoger onderwijs en onderzoek. Het voornemen is extra te investeren in het hoger onderwijs.

Wat valt op?

Het belangrijkste is, dat het regeerakkoord wat uitgangspunten voor het onderwijs betreft, een stimulans genoemd kan worden voor het uitvoeren van het programma van de ChristenUnie.
Het regeerakkoord geeft veel punten van herkenning. Regeringsverantwoordelijkheid mede voor het onderwijs betaalt zich uit in deze voornemens van de regering.
Er zijn ook verschillen waar te nemen. Al zijn die verschillen niet wezenlijk of belemmerend voor de ChristenUnie. Daar waar de ChristenUnie wijst op de grote verantwoordelijkheid van ouders voor het onderwijs – er wordt betrokkenheid gevraagd en verwacht – laat het regeerakkoord weten dat we vertrouwen moeten geven aan de professionals in het onderwijs, minder regels en minder toezicht. Vanuit het perspectief van de overheid kan hiermee worden ingestemd. Het kan wel een minder duidelijk signaal zijn voor de betrokkenheid van de ouders. De brede school wordt genoemd in het regeerakkoord. Dat is op zich niet verkeerd. Het vraagt wel een zekere alertheid als het gaat om de plek van de ouders in dat concept.
Het is niet vanzelfsprekend dat ouders dezelfde ruimte krijgen voor het waarmaken van hun eigen verantwoordelijkheid.

Kansen

In het onderwijs is een omslag aan de gang. Dan doelen we op verantwoording. Die omslag houdt in dat de verticale verantwoording plaats maakt voor horizontale verantwoording (voor de liefhebbers: het WRR-rapport *Bewijzen van goede dienstverlening*). De school verantwoordde zich voorheen vooral richting de inspectie. Nu verantwoordt de school zich in toenemende mate naar haar natuurlijke partners. Dat zijn in de eerste plaats de ouders. Maar dat zijn ook de maatschappelijke partners: de omgeving, de plaatselijke overheid, de toeleverende scholen, het vervolgonderwijs. Scholen nemen zo hoe langer hoe meer hun eigen verantwoordelijkheid om te laten zien op welke manier ze bezig zijn met het leveren van kwaliteit. De school legt verantwoording af omdat ze dat nodig vindt, niet omdat het moet van anderen.
Het programma van de ChristenUnie legt terecht een grote verantwoordelijkheid bij de ouders. Niet alleen voor de kwaliteit van het onderwijs, maar ook voor het borgen van de vrijheid van onderwijs. Voor het bestaansrecht van bijzondere scholen. Voor het gebruiken van de ruimte voor het voeren van een eigen beleid en het maken van eigen keuzes.

Tot slot

Het zo goed mogelijk gebruikmaken van die ruimte moet worden bevorderd. Het regeerakkoord geeft vertrouwen aan de professionals in het onderwijs door minder regels en minder toezicht. De ruimte die daardoor ontstaat kan (moet?) dan worden benut door de ouders en anderen die in en om de school staan. Dat gaat niet vanzelf. Dat moet worden gestimuleerd. Dat kan door de ouders stelselmatig te benaderen en van informatie te voorzien.
Dat kan ook door de school de mogelijkheid te geven op een verantwoorde manier haar beleidsruimte te laten invullen. Daarvoor is wel informatie nodig; er moeten kengetallen worden ontwikkeld en verzameld. Scholen moeten onderling kunnen vergelijken. Niet om ranglijstjes aan te leggen. Wel om te leren van *best practices*. De overheid moet bevorderen dat die informatie verzameld wordt en beschikbaar is, met aandacht voor de actualiteit van de informatie. Daar is nog een wereld te winnen.

SAMENVATTING

- Met de onderwijstekst van het regeerakkoord kan de ChristenUnie goed uit de voeten.
- Het is goed dat de school zich in toenemende mate verantwoordt naar haar natuurlijke partners: de ouders, maar ook de maatschappelijke partners.
- Scholen moeten onderling kunnen vergelijken om te leren van *best practices*.

Duurzaam energiebeleid door nuchterheid en kwaliteit

Door prof. ir Jan Harmsen, hoogleraar Duurzame Chemische Technologie Rijks Universiteit Groningen

Duurzaamheid is een centraal thema voor de ChristenUnie. Het onderwerp heeft momenteel - gelukkig - het tij mee. Maar komt er van die duurzaamheid echt iets terecht in het coalitieakkoord? Vasthoudendheid en visie zijn hard nodig om verschil te kunnen maken.

Van het ChristenUnie-verkiezingsprogramma *Duurzaam voor elkaar* zijn de streefcijfers voor broeikasgasemissie-reducties in het regeerakkoord terecht gekomen. In 2010 zou de emissie 94% van 1990 (Kyotoprotocol-eis) moeten zijn en in 2020 moet dit 70% zijn. De Minister van Milieu, mevrouw Jacqueline Cramer heeft al binnen de eerste 100 dagen allerlei plannen gelanceerd om deze streefcijfers te halen.

Cramer en Kyoto

Nu zijn plannen en voornemens prachtig, maar als we naar de politieke geschiedenis van broeikasgasreducties vanaf 1990 kijken dan heb ik grote zorgen. Alle Nederlandse regeringen vanaf 1990 hebben gezegd dat ze het Kyotoprotocol onderschrijven en daarmee gezegd dat ze beleid zullen maken en uitvoeren dat er voor zorgt dat in 2010 de broeikasgasemissies ten opzichte van 1990 met 6% zijn afgenomen. Echter, in al die jaren is het belangrijkste broeikasgas (koolstofdioxide) met 10% gestegen. Dit werd door de overheid gecamoufleerd door te praten over totale broeikasgasemissies, waaronder ook methaan, lachgas en fluorhoudende gassen vallen. Het totaal van alle broeikasgassen is in de periode 1990-2005 eerst toegenomen en vervolgens gaan dalen. In 2005 werd het niveau van 1990 weer bereikt. Ofwel: reductie van die overige gassen compenseerden de 10% toename van koolstofdioxide.
Die overige gassen spelen nu nog maar een kleine rol en nemen de laatste twee jaar nauwelijks verder af.
Kortom, in de periode 1990-2005 is er geen enkele reductie bereikt en is de uitstoot van het belangrijkste broeikasgas koolstofdioxide blijven stijgen. Als we verder bedenken dat a) grote Vinex-wijken zijn gebouwd zonder duurzaam bouwen als eis te stellen en dat b) de economische groei in die periode in Nederland lager was dan hij op dit moment is en dat daarmee gepaard gaande CO_2-emissies bij ongewijzigd beleid sterker zullen toenemen, dan zal het duidelijk zijn dat van de nieuwe regering een geweldige inspanning gevergd wordt om het streefcijfer van 6% broeikasgasreductie in 2010 te halen.

Beoordeling maatregelen Kabinet

Deze reductie kan niet gehaald worden door te rekenen op nieuw te ontwikkelen technieken, zoals koolstofdioxide opslag, want introductie van nieuwe technologieën vergt veel tijd, bovendien altijd veel meer tijd dan gedacht, omdat uitvinders geboren optimisten zijn. Ik kan het weten, want ik werk te midden van hen en ben bovendien een van hen.
De reductie voor 2010 moet dus gehaald worden door snel te implementeren bewezen maatregelen en technieken. Het is zaak bij alle maatregelen van de regering te vragen: is dit een bewezen maatregel of techniek en is het in te zetten zonder dat er elders negatieve milieueffecten ontstaan die het totale effect negatief maken? Je moet natuurlijk altijd de hele levenscyclus in ogenschouw nemen. Laten we de voorstellen van minister Cramer met deze vragen even langslopen.

1. *Biomassa voor elektriciteitsproductie*

Dit gebeurt op momenteel al op grote schaal in Nederland. Een verdere vergroting is niet zo gemakkelijk, omdat afvalbiomassa uit Nederland al ingezet wordt en biomassa uit het buitenland vaak niet op een duurzame wijze verkregen wordt. Een voorbeeld is palmolie verkregen door eerst regenwoud te kappen om daarna palmplantages aan te leggen. Het kappen levert extra broeikasgasuitstoot op en het netto effect op wereldschaal is negatief.
Minister Cramer onderkent dit probleem en wil afspraken maken met bedrijven die biomassa willen inzetten om te zorgen dat de productie ook duurzaam gebeurt. Maar hoe dan ook, op korte termijn een extra broeikasgasreductie bereiken door extra biomassa in te zetten is niet waarschijnlijk.

2. Biobrandstoffen voor transport

De huidige eerste generatie biobrandstoffen zijn ethanol uit koren en maïs en biodiesel uit palmolie en raapzaadolie. De benodigde kunstmest vergt veel fossiele brandstof. Het totale effect van deze eerste generatie biobrandstoffen op de broeikasgasuitstoot is dan ook heel gering.

3. Meer openbaar vervoer

Minister Cramer wil het openbaar vervoer met 5% per jaar laten groeien door achterstallig onderhoud weg te werken en de treinfrequentie te verhogen. Als haar dit lukt en als tevens het autovervoer vermindert met 5% en het energieverbruik van de NS niet significant stijgt door de maatregel, dan en alleen dan zal de koolstofdioxide uitstoot dalen met ongeveer 1% ten opzichte van 2007. Ik stel voor dat ieder jaar het energieverbruik door autoverkeer en door de NS gemeten wordt om te zien of te maatregel voldoende effect sorteert.

Verder wil staatssecretaris De Jager meer vergroening van het belastingstelsel door belasting te heffen op vliegen en door het belastingverschil tussen zuinige en minder zuinige auto's te vergroten. Ik adviseer de Tweede Kamer om te vragen de voorgestelde maatregelen per jaar te meten op hun effecten en zonodig de maatregelen aan te passen als de effecten te klein zijn.

4. Industrie

De Jager wil ook verdere vergroening van het belastingstelsel door belasting te heffen op verpakkingen. Opnieuw: dit kan snel worden ingevoerd, maar de industrie zal enige tijd nodig hebben om zich aan te passen. Voor 2010 is hier weinig van te verwachten.

Behuizing

Over duurzaam bouwen is niets in het coalitieakkoord te vinden. Dit is een zeer trieste situatie. 46% van alle energie gaat naar behuizing. En vooral hier zijn enorme besparingen mogelijk, die bovendien de bewoner veel geld oplevert. De Tweede Kamer zou kunnen voorstellen om bij de stedelijke vernieuwing te eisen dat dit volgens de eisen van duurzaam bouwen gaat. Tenslotte steunt de landelijke overheid deze vernieuwbouw en kan ze dus eisen stellen. Ook voorlichting aan gemeenten over duurzaam bouwen kan helpen om voor de nieuwbouw duurzaam bouwen te eisen. Wellicht kan de ChristenUniefractie met een initiatiefvoorstel komen om duurzaam bouwen toch af te dwingen.

Goede voorbeeld regering

De regering wil bedrijven stimuleren duurzame producten te ontwikkelen. Ze wil zelf het goede voorbeeld te geven door duurzame producten te kopen. Er komt ook een innovatieprogramma om samen met het bedrijfsleven te kijken naar de marktintroductie van nieuwe duurzame technologie.

Dit laatste is een interessant nieuw gezichtspunt. In het verleden werd vooral onderzoek gestimuleerd, maar de veel belangrijker stap van concept naar implementatie in de industrie werd niet of nauwelijks ondersteund. Omdat in Nederland de verhouding implementatie/onderzoek erg scheef is kan hier heel wat van verwacht worden.

Voor de langere termijn moeten nu initiatieven genomen worden om de technologische innovatie te starten en te continueren. Dit vergt een lange termijn beleid, waarvan het bovendien voor universiteiten, instituten en bedrijven zeker moet zijn dat dit beleid gehandhaafd wordt. Dit moeten dan wel wetten van Meden en Perzen worden en niet maatregelen van bestuur die van de ene op ander dag ingetrokken kunnen worden.

Epiloog

Bij een echt duurzame ontwikkeling heeft de volgende generatie dezelfde kansen als de huidige generatie. Bij de succesvolle uitvoering van de voorgenomen maatregelen zullen de broeikasgassen in de atmosfeer echter nog steeds verder toenemen, met in ieder geval de bekende effecten van grotere extremen in het weer, die op hun beurt weer negatieve effecten hebben op flora en fauna en ook op de economie.

Van een duurzame ontwikkeling is dus nog lang geen sprake. Daarvan is pas sprake als de huidige koolstofdioxide-emissie op de korte termijn met 50% en op de lange termijn met 75% afneemt. Het is zaak om deze echte streefcijfers in het oog te houden en niet, zoals de vorige regering bij een groter succes van een andere maatregel, de regel in te trekken.

Een duurzaam beleid eist visie en vasthoudendheid. De ChristenUnie heeft een kans dit gedrag te initiëren en te stimuleren in de regering, in de Tweede Kamer, bij de industrie en bij de bevolking.

SAMENVATTING

- Er zijn goede voornemens, maar de politieke geschiedenis van broeikasgasreducties vanaf 1990 geeft reden tot grote zorg.
- De reductie voor 2010 moet gehaald worden door snel te implementeren bewezen maatregelen en technieken.
- Een duurzaam beleid eist visie en vasthoudendheid.

De pijler van de weemoed

Door Rien Rouw, beleidsadviseur bij de rijksoverheid

De afgelopen kabinetten kenmerkten zich door een neoliberale nadruk op het individu. Dit coalitieakkoord is duidelijk een product van de christelijk-sociale traditie waar de ChristenUnie in staat. Dat blijkt wel uit het accent op verbanden en gemeenschapszin. Wel zijn er extra uitdagingen te noemen met betrekking tot deze pijler van sociale samenhang.

De pijler van de weemoed

"Waar traditionele verbanden aan betekenis verliezen, zijn mensen op zoek naar nieuwe vormen van gemeenschapszin, geborgenheid en zekerheid. (...) In een wereld vol beweging geven gemeenschapszin en solidariteit mensen weerbaarheid en vertrouwen. Juist op kleine schaal liggen tal van kansen. De kracht van wijken, buurten en dorpen moet beter worden benut. Op dat schaalniveau voelen mensen zich vertrouwd en komen ze tot goede initiatieven."
Zo luidt het mission statement voor de vierde pijler van het coalitie-akkoord, de pijler van sociale samenhang. Andere belangrijke elementen in deze pijler zijn "een stevige basis van gedeelde waarden en normen", "meedoen naar vermogen" en "een goed functionerend publiek domein". Je zou het 'de pijler van de weemoed' kunnen noemen, waarin wordt uitgedrukt de ervaring van het verlies van de "saamhorigheid en lotsverbondenheid van de wederopbouw", van de solidariteit en het rijke verenigingsleven en van het "gedeeld waardenbesef in een relatief homogene samenleving". Het is ook de meest uitgebreide pijler van het coalitieakkoord, als om aan te geven dat sociale samenhang in Nederland een verwaarloosd goed is de laatste jaren.

Participatie

Toch begint de uiteenzetting over sociale samenhang vrij traditioneel, namelijk met een paragraaf over participatie in de samenleving. Mensen die ver af staan van de arbeidsmarkt moeten worden gestimuleerd om (weer) te gaan werken. Het kabinet schuwt daarbij het middel van de gesubsidieerde banen niet. Die zullen in verschillende varianten worden aangeboden. Ook chronisch zieken en mensen met verstandelijke beperkingen moeten meer mogelijkheden krijgen om te werken. Onder meer door een veelbesproken bonus-malusregeling in de AOW in te bouwen, wil het kabinet stimuleren dat mensen doorwerken tot hun 65e. Belemmeringen in het arbeidsrecht en in de belastingen om daarna nog door te werken, worden weggenomen.

Sociale samenhang houdt volgens de coalitiepartners verder in dat 'inkomens zich evenwichtig ontwikkelen'. De sterkste schouders zullen de zwaarste lasten dragen. Het beloningsbeleid voor topbestuurders moet bijvoorbeeld gematigd worden, in de private sfeer door zelfregulering en in de publieke sfeer door topbeloningen te normeren.

Handvest van burgerschap

Na participatie volgt integratie. Hier komen de gedeelde waarden om de hoek kijken. Want nieuwkomers moeten een "stevig inburgeringsprogramma" krijgen, afgesloten met een "verplichte toets". Zodat we elkaar kunnen "verstaan, begrijpen en verdragen". Verder komt er een *Handvest van verantwoordelijk burgerschap* om de plichten van het burgerschap nog eens vast te leggen.
Als we eerder aandacht hadden besteed aan gezinnen was zo'n Handvest misschien niet nodig geweest. Want in gezinnen worden essentiële waarden voorgeleefd en overgedragen, zo stellen de coalitiepartners. Vandaar dat maatregelen worden aangekondigd om ouders meer ruimte te geven voor het gezinsleven. In Centra voor Jeugd en Gezin wordt opvoedingsondersteuning geboden. Tegelijk moeten kinderen sneller onder toezicht worden gesteld als gezinnen niet die veilige havens blijken te zijn die ze zouden moeten zijn.
Behalve gezinnen zijn wijken cruciale sociale gemeenschappen volgens het kabinet. Daarom zal het kabinet wijken gaan aanpakken waarin een veelheid van problemen samenkomen. "Prachtwijken" zullen het worden, waar wordt gewerkt en waar het prettig wonen is. Bewoners krijgen ook de beschikking over buurt- en wijkbudgetten om zelf initiatieven te ondernemen.

Voor elkaar

De passages over sociale samenhang in het coalitieakkoord ademen sterk de sociaal-conservatieve sfeer van het verkiezingsprogramma van de CU. Vanaf de eerste pagina's staan onderlinge verbondenheid en bescherming van kwetsbare mensen centraal in dat programma. "Schadelijke tendensen" als materialisme,

individualisering, 'vrijheid blijheid', een gebrek aan zorg voor respectievelijk milieu, jeugd, migranten en armlastige ouderen moeten worden tegengegaan. Daarom legt de CU veel nadruk op het leven in gemeenschappen als cement van de samenleving. Juist in de kleinere sociale verbanden nemen mensen verantwoordelijkheid voor elkaar. Dat begint bij het gezin; een stabiel gezinsleven heeft hoge prioriteit. Wat dat betreft heeft de CU 'gescoord' in het coalitieakkoord met de makkelijke toegang tot opvoedingsondersteuning, een kindgebonden budget, een minister van Jeugd en Gezin en de afschaffing van de sollicitatieplicht voor alleenstaande bijstandsgerechtigde ouders van jonge kinderen.
Ook met de aandacht voor de (arbeids)participatie van chronisch zieken, gehandicapten en ouderen wordt de CU beloond. Verschillende voorstellen van de CU komen terug in het coalitieakkoord zoals de uitbreiding van de werkingssfeer van de Wet Gelijke Behandeling Gehandicapten en Chronisch Zieken, investeringen in het begeleiden naar werk van deze twee groepen, en stimulerende maatregelen om ouderen langer aan het werk te houden.
Een ander belangrijk onderwerp voor de CU is dat van de gedeelde publieke waarden. Het *Handvest verantwoordelijk burgerschap* bijvoorbeeld is zo weggelopen uit het verkiezingsprogramma. Het staat voor de noodzaak om de grondwaarden van onze samenleving te onderhouden, een onderhoud waaraan alle burgers bijdragen. Zoals nieuwkomers ook de Nederlandse taal en de Nederlandse geschiedenis moeten kennen. Net als in het CU-verkiezingsprogramma zet het coalitieakkoord daartegenover dat aan immigranten en hun kinderen dan ook werkelijk kansen moeten worden geboden om mee te doen. Discriminatie onder meer op de arbeidsmarkt moet dan ook worden aangepakt.

Kansen voor de ChristenUnie

Is er dan niets meer te wensen op het punt van de sociale samenhang? Zijn er kansen voor de ChristenUnie om zich scherper te profileren? Ik zie er drie.

1. Een antirevolutionaire grondtrek

De eerste lijkt mij de meest fundamentele, en die noem ik de 'antirevolutionaire grondtrek' die duidelijk in het CU-programma zit, maar veel minder expliciet in het coalitieakkoord voorkomt. Naast alle woorden die worden gewijd aan integratie van immigranten in de Nederlandse cultuur, legt de CU veel nadruk op het recht op een eigen culturele en godsdienstige identiteit van immigranten en dan met name van moslims. Zo stelt de partij dat religieuze kleding moet worden geaccepteerd, tenzij de veiligheid in het geding is. In zijn algemeenheid zegt het verkiezingsprogramma dat de CU "zonder terughoudendheid de rechten en vrijheden van deze relatief nieuwe minderheid (erkent)". Waar nodig zal de partij bruggenbouwer zijn.
Zien we hier de aloude traditie van de bescherming van minderheden en de soevereiniteit in eigen kring niet naar voren komen? Zo ruimhartig geformuleerd als in het verkiezingsprogramma staat het in het coalitieakkoord niet. Deze rechten en vrijheden benadrukken is tegen de keer van het maatschappelijk klimaat op dit moment, maar het biedt wel de gelegenheid om een eigen profiel in de coalitie te behouden.

2. Zorg voor de kwetsbaren

De tweede kans voor zo'n profiel zit in de zorg voor kwetsbare mensen, en dan vooral voor wat wordt genoemd de 'non-deserving poor', zoals (veel) prostituees en verslaafden. Nu mag de CU niet klagen over de punten die ze daarover heeft binnengehaald in het coalitieakkoord, zoals de straffe aanpak van softdrugs en de nadruk op reïntegratie bij verslaafden. De CU kan zich echter in twee richtingen in de komende periode kritisch opstellen. Aan de ene kant in een pleidooi voor een strenge aanpak van onder meer coffeeshops en bordelen, of zoals het verkiezingsprogramma zegt, voor "een einde aan het gedogen". Gegeven de gegroeide praktijken zal dat nog een zware opgave worden. De CU kan daarop blijven hameren. Vooral omdat er een ander motief achter zit dan dat van veiligheid of gezondheid alleen, namelijk het motief van de barmhartigheid.
Het verkiezingsprogramma straalt uit dat de CU verslaafden en prostituees niet aan hun lot overlaat. Het coalitieakkoord is daarover veel zakelijker en dat biedt wederom ruimte voor een eigen gezicht van de partij.

3. Arbeid om niet

De derde kans doet zich voor op het punt van "werken ten dienste van de samenleving". Werken in de collectieve sector moet worden aangemoedigd volgens de CU. En er moet meer overheidswaardering komen voor onbetaalde arbeid, mantelzorg en vrijwilligerswerk. Tezamen de kurk waarop sociale verbanden drijven, de motoren van sociale samenhang.
Het coalitieakkoord is op deze punten summier, want daarin gaat het toch vooral om betaalde arbeid. Een mooie gelegenheid voor de CU om te benadrukken dat 'arbeid om niet' onze immateriële en materiële waardering ten volle geniet. Daar immers klopt het hart van de onderlinge betrokkenheid en gemeenschapszin.

Visie nodig op jeugd en gezin

Door Klaas Tigelaar, Burgemeester van Oud-Beijerland, oud-wethouder jeugd Alphen aan den Rijn

De ChristenUnie levert met André Rouvoet de minister voor Jeugd en Gezin. Het beleid op dit terrein is dus in vertrouwde handen. Toch zijn er wel kanttekeningen te plaatsen bij de uitwerking van dit thema in het regeerakkoord.

Regeerakkoord

Eén van de zes pijlers die het kabinetsbeleid dragen is sociale samenhang. *"Sociale samenhang omdat ieder mens telt en we iedereen nodig hebben."* Het onderdeel Jeugd en Gezin wordt onder deze pijler concreet uitgewerkt. Uitgangspunt is het gezin waar geborgenheid is en waarden en normen worden voorgeleefd. Een gezinsvriendelijk beleid dat ouders ondersteunt.

In het regeerakkoord staan concrete uitwerkingspunten:

1. inkomensafhankelijk kindgebonden budget in plaats van kindertoeslag
2. ondersteuning voor alleenverdienerhuishoudens met zorg voor chronisch zieke of gehandicapte kinderen
3. verlenging ouderschapsverlof van 13 naar 26 weken
4. geen sollicitatieplicht voor alleenstaande bijstandsgerechtigde ouders met kinderen tot 5 jaar
5. uitkeringsregeling voor zwangerschapsverlof voor zelfstandigen
6. verbetering aansluiting basisschool door harmonisatie van regelgeving kinderopvang, peuterspeelzalen en voor- en vroegschoolse educatie
7. totstandkoming Centra voor Jeugd en Gezin
8. kinderen uit probleemgezinnen sneller onder toezicht stellen
9. er zal aandacht worden gegeven aan de gevolgen van echtscheiding voor kinderen
10. 3 maanden maatschappelijke stage voor jongeren in het voortgezet onderwijs
11. invoering elektronisch kinddossier
12. leer/werkplicht voor jongeren tot 27 jaar

Verkiezingsprogramma ChristenUnie

In het verkiezingsprogramma wordt gesteld dat in het jeugdbeleid opvoeding, zorg, onderwijs en veiligheid centraal moeten staan. Door een goed aanbod zijn er mogelijkheden voor kinderen om hun talenten te ontwikkelen en zijn er optimale kansen om een zelfstandige plek in de maatschappij te verwerven en een plek op de arbeidsmarkt. Het tegengaan van spijbelen en voortijdig schoolverlating verdient hoge prioriteit.

Het doel van de jeugdzorg is om samen met de ouders te werken aan een opvoeding die de kinderen bescherming, vertrouwen en een toekomstperspectief geeft.

De kernpunten uit het verkiezingsprogramma van een goed jeugdbeleid zijn:

1. een minister van Jeugd en Gezin
2. aandacht voor geloof en levensbeschouwing
3. uitbreiding van het aantal behandelplekken
4. aandacht voor opvoedingsondersteuning
5. stimuleren van pleegzorg
6. de menselijke maat; een achttienjarige mag niet tussen wal en schip raken als er nog geen plaats is in de volwassenenzorg

Punten van tevredenheid

Leg je de punten uit het verkiezingsprogramma naast het regeerakkoord, dan kom je in z'n algemeenheid tot de conclusie dat herkenbare punten van de ChristenUnie in het regeerakkoord zijn opgenomen. Het hoofdthema gezin dat uit het kabinetsbeleid spreekt, sluit aan bij de visie van de ChristenUnie. Het gezin is het uitgangspunt en ouders worden zoveel mogelijk ondersteund om de opvoeding in het gezin te kunnen waarmaken. Voldoende tijd (zwangerschapsverlof, geen sollicitatieplicht bijstandsgerechtigde ouders) en ondersteuning in moeilijke gezinssituaties zijn daar van belang. Ook de invoering van een kindgebonden budget is al langer een politieke wens van de ChristenUnie. Uiteindelijk is de nieuwe ministerspost voor Jeugd en Gezin een punt dat nadrukkelijk in de verkiezingscampagne is gepresenteerd. In die campagne was het jeugdbeleid een belangrijk thema voor de ChristenUnie en dat heeft ook in het regeerakkoord een belangrijke plek gekregen. Dat is op zich verheugend, maar er zijn ook kanttekeningen te maken en aandachtspunten mee te geven.

Kanttekeningen

In de paragraaf over jeugd en gezin zijn de verkiezingspunten over aandacht voor geloof en levensbeschouwing niet opgenomen. Hierbij gaat het over het faciliteren van

levensbeschouwelijke jeugdzorginstellingen. Ook de stimulering van de pleegzorg, waarin de kosten voor onder andere medische kosten en aanvullende verzekeringen worden vergoed, is niet opgenomen.
De nieuwe ministerspost heeft de opdracht om met een nieuw programma voor Jeugd en Gezin te komen. Kijkend naar de punten in het regeerakkoord gaat het bij jeugd en gezin veel over de jeugdzorg en hulpverlening. De brede integraliteit van voorschoolse voorzieningen, onderwijs, de aansluiting van onderwijs op arbeidsmarkt, veiligheid en voorzieningen (vrije tijdsbesteding, sportstimulering, gezond gedrag) vragen nadrukkelijk de aandacht om het jeugdbeleid breed te benaderen.
Voor deze punten moet je in het regeerakkoord verder zoeken bij de andere pijlers. Daar staan de volgende projecten die van belang zijn om nadrukkelijk te betrekken bij het jeugdbeleid.

1. aanval op de schooluitval
2. van probleemwijk naar prachtwijk (waar aandacht voor de jeugd een belangrijk thema zal moeten zijn)
3. kansen voor kinderen (invoering van Centra voor Jeugd en Gezin)
4. veiligheid begint bij voorkomen (voorkomen van jeugdcriminaliteit)

Met name de beleidsterreinen onderwijs, veiligheid en volksgezondheid en zorg zullen betrokken moeten zijn en onderling afgestemd moeten worden om het nieuwe jeugdbeleid tot een succes te laten zijn. Daarnaast zijn economische en sociale zaken in beeld voor de aanpak van het voortijdig schoolverlaten en de jeugdwerkloosheid.

Aandachtspunten voor de ChristenUnie

De aanpak van het jeugdbeleid vraagt om een integrale aanpak en de domeinen zoals in het sturingsadvies van *Operatie Jong* genoemd, kunnen daarbij goed helpen. Bij de verdere uitwerking dient de levensloop van het kind als uitgangspunt te worden genomen en moet de uitvoering dichtbij de burger plaatsvinden en laagdrempelig zijn. Maak daarom sterke regie op lokaal niveau mogelijk, zonder een stelselwijziging in te voeren.
Dat kan door:

- regionale samenwerking en regie van gemeenten en provincie in te voeren (bijvoorbeeld wettelijke regio's met een centrumgemeente) waarbij er bundeling van taken komt
- bundeling van middelen voor de preventieve en curatieve taken
- een eenduidige aanpak van de hele keten (erg belangrijk!). Hierbij gaat het om de zorgketen (preventieve zorg tot aan de zorgaanbieders in de jeugdzorg in één samenwerking), de informatieketen (vroegtijdige signalering, coördinatie en bewaking van de hulp) en de bestuursketen van provincie, gemeenten en instellingen. Het Centrum voor Jeugd en Gezin moet de concretisering zijn van de ketensamenwerking.

Daarnaast vraagt het jeugdbeleid om visionaire, inhoudelijke regie. Dit is meer dan alleen het stroomlijnen van processen! De focus die er nu is op invoering van het elektronisch kinddossier, de verwijsindex en de Centra voor Jeugd en Gezin heeft het gevaar in zich dat de aanpak nogal instrumenteel is.

Niet alleen jeugdbeleid maar ook doordachte gezinspolitiek

Ik wil eindigen met uit een artikel van de Leidse rechtsfilosoof Andreas Kinneging (*NRC Handelsblad* 21 april 2007) te citeren met de titel "Denk eerst aan je kinderen voordat je jezelf wilt ontplooien". Daarin stelt hij het volgende.

"Wie écht iets wil doen aan het kinderleed, kan niet alleen maar volstaan met onder toezicht stellen, uit de ouderlijke macht ontzetten, maar moet zich afvragen wat de oorzaken zijn van slecht functionerende gezinnen en wat daaraan te doen is. Niet slechts reactief zijn, maar proactief en de oorzaken waar mogelijk bestrijden en wegnemen. Dit betekent dat de overheid zich dient te bezinnen over de vraag hoe goede gezinnen door haar kunnen worden bevorderd. Een doordachte gezinspolitiek is nodig."

Dan moet je dus weten wat goede gezinnen zijn.
Kinneging doet een voorstel van een definitie:
"Een goed gezin is een gezin dat een veilige en liefdevolle thuishaven biedt aan het kind. Het is een gezin waarin de ouders de tijd hebben en nemen voor het kind om het onder hun leiding en begeleiding op te voeden tot een verantwoordelijk en sociaal mens, die de zorg kan en wil dragen voor zichzelf en zijn naasten en een steentje kan en wil bijdragen aan het nut van het algemeen."
Kinneging stelt daarbij de volgende voorwaarden:

- het is verreweg het beste als kinderen opgroeien bij hun biologische ouders
- een gezin moet een gezin blijven, dat wil zeggen dat de ouders bij elkaar blijven, in ieder geval tot de kinderen volwassen zijn
- het is voor iedereen het beste als het huwelijk van de ouders overwegend harmonisch is
- ouders moeten niet allebei fulltime werken, opvoeding heeft tijd en energie nodig.

Deze benadering biedt goede uitgangspunten voor een doordachte gezinspolitiek en voor een constructief jeugdbeleid. Niet alleen het kind centraal, maar bovenal investeren in gezinnen. Dit vraagt een scherp kritische opstelling van de fractie op onderwerpen als opvoedingsondersteuning, echtscheiding en arbeidsparticipatie.

Veiligheid, een kwestie van samen leven

Door drs. mr. Bort Koelewijn, burgemeester van Rijssen-Holten

"Een veilige samenleving is niet alleen een kwestie van duidelijke regels en goede handhaving. Een respectvolle omgang van mensen met elkaar en fatsoen in het maatschappelijk verkeer zijn onmisbaar voor een veilig klimaat". Veiligheid, stabiliteit en respect hebben een heel behoorlijke plek gekregen in het regeerakkoord. Maar liefst 18 min of meer concrete voornemens zijn daarin opgenomen. Het akkoord getuigt van besef dat veiligheid geen thema is dat alleen van bovenaf kan worden benaderd maar zijn basis vindt in de samenleving zelf, in buurten, scholen, wijken en landelijke kernen. Veiligheid moet lokaal ingebed zijn.

Lokaal ingebed

Veiligheid begint bij preventie, stelt het regeerakkoord. De overheid dient burgers, jeugd, scholen, bedrijven, publieke diensten en instellingen aan te spreken op hun bijdrage daaraan. Het regeerakkoord wil wijkinitiatieven ter bestrijding van onveiligheid en vermindering van overlast ondersteunen. Samen met scholen zal worden gewerkt aan een klimaat van veiligheid. Het integraal veiligheidsbeleid van gemeenten moet verder worden uitgebouwd.
Een sterke wijkaanpak wordt nagestreefd met als inzet 'elke buurt zijn buurtagent'. Bezien zal worden hoe burgers in hun buurt verder kunnen worden betrokken bij het verbeteren van veiligheid, bijvoorbeeld via 'veiligheidsbuurtbudgetten' of door meer inspraak te organiseren bij het bepalen van de prioriteiten. De aanpak van groeiende jeugdcriminaliteit kan rekenen op bijzondere inzet, zoals een lik-op-stuk aanpak, uitbreiding van sancties en gerichte aanpak van risicogroepen, preventie door opvoedingsondersteuning, coaching, het voorkomen van schooluitval en het kordaat reageren op spijbelen. De aanpak van criminaliteit en overlastgevend gedrag krijgt prioriteit.
Ter bescherming van de openbare orde en veiligheid kan gelaatsbedekkende kleding verboden worden. Verder zet het regeerakkoord in op handhaving van de rechtsorde en van gestelde regels. Geen verkokering of versnippering, maar een integraal gemeentelijk veiligheidsbeleid en systematische handhaving door het bestuur wordt bevorderd. Preventie en het voorkomen van witwassen van 'criminele middelen' vormen onderdeel van het integraal veiligheidsbeleid van gemeenten. Gemeenten zullen dus meer moeten doen met de wet 'Bibob', die het mogelijk maakt onderzoek te doen naar de herkomst van gelden die bij bepaalde ondernemingen worden ingezet. Gemeentelijke toezichthouders krijgen de bevoegdheid boetes wegens overlast in de openbare ruimte uit te delen. De politiesterkte in het landelijk gebied wordt waar nodig versterkt. In de prestatieafspraken komt meer aandacht voor preventie en zal meer accent worden gelegd op de kwaliteit dan op de kwantiteit. Er komt geen verplichting voor landelijke brandweerkorpsen om zich te regionaliseren.

Landelijk verzekerd

Veiligheid moet volgens het akkoord landelijk verzekerd zijn. De behandeling van het wetsvoorstel tot invoering van een landelijke politieorganisatie wordt opgeschort. De samenwerking en het gemeenschappelijk functioneren van politiekorpsen moet worden verbeterd. De ministers van BZK en van Justitie zullen bevoegdheden krijgen om aanwijzingen te geven, die door de politieorganisaties verplicht moeten worden opgevolgd. Er moet een geïntegreerd politie-informatiesysteem en ICT-netwerk komen. Ook wordt ingezet op specialisatie tussen korpsen en gemeenschappelijk beleid voor materiaal, personeel en beheer. Als de samenwerking niet snel van de grond komt of de resultaten tegenvallen, dan wordt alsnog over de invoering van landelijke politie gesproken. Nederland werkt mee aan de versterking van de executieve samenwerking van politie en justitie en op het gebied van migratie in Europa. De realisatie van de veiligheidsregio's wordt voortgezet. Bij de inrichting daarvan wil het regeerakkoord wel zorgdragen voor voldoende lokale democratische legitimatie. De meldkamer is een publieke verantwoordelijkheid.

Nieuwe instrumenten

Er komt een nieuw veiligheidsprogramma met als doelstelling 25 % minder criminaliteit in 2010 ten opzichte van 2003. Politie en het Openbaar Ministerie krijgen nieuwe technologie om het opheldering spercentage te verbeteren. De Minister van Justitie krijgt doorzettingsmacht bij terrorismebestrijding. Voorzien wordt in de mogelijkheid om het doorgeven van radicaliserende boodschappen door internetproviders te verbieden. Daarmee wil de regering ook voorlichting over de middelen van terreur bestrijden.
Strafrechtelijke maatregelen zullen worden gestroomlijnd om langs die weg gericht gedrag te beïnvloeden. Via wetgeving zal gemakkelijker beslag kunnen worden gelegd op winsten uit criminele activiteiten en die mogelijkheden gaan ook gelden voor kleine vergrijpen.
De aanpak van huiselijk geweld en van eergerelateerde misdrijven zal krachtig worden voortgezet en de opvang van slachtoffers en van hun kinderen zal worden verbeterd.
Nieuwe instrumenten zijn nodig om de uitwassen van de prostitutiebranche als broeinest van zwartwerken, vrouwenhandel, witwassen en andere vormen van illegaliteit en criminaliteit te bestrijden. Het regeerakkoord spreekt onder andere over het creëren van persoonlijke aansprakelijkheid met inbegrip van de aanpak van klanten van minderjarige en van illegale prostituees. Aan gemeenten zal een ruimere vrijheid worden gegeven om in hun beleid ter zake van de ruimtelijke ordening rekening te houden met bestaande bordelen, ook regionaal gezien, inclusief de 'nuloptie'.

Veiligheid volgens de ChristenUnie

Leven in vertrouwen begint bij het bieden van veiligheid, aldus het verkiezingsprogramma van de CU. Bestrijding van asociaal gedrag en overlast, van terrorisme en harde criminaliteit heeft daarom topprioriteit. Een gebrek aan veiligheid ervaren mensen het meeste dicht bij huis. Een goede aanpak begint daarom in de wijken en de buurten door verbetering van de leefbaarheid en aanpak van asociaal gedrag. Naast de overheid hebben ook religieuze instellingen hier een duidelijke taak. Een adequaat veiligheidsbeleid herstelt onderlinge verbondenheid. Mensen krijgen opnieuw vertrouwen in elkaar en in de politiek.

Het veiligheidsbeleid moet voor haar effectiviteit geworteld zijn in de lokale samenleving. De aanwezigheid van politie in de wijken en de betrokkenheid van lokale vrijwilligers bij de brandweer zijn belangrijk. Bij rampenbestrijding is samenwerking tussen de verschillende diensten over de gemeentegrenzen heen noodzakelijk. De vorming van veiligheidsregio's betekent een versterking van de bestuurlijke- en operationele regie in alle fasen van de veiligheidsketen.
Deze samenwerking kan niet vrijblijvend zijn, maar moet wel recht doen aan de (eigen) verantwoordelijkheid die een gemeentebestuur draagt voor haar grondgebied en gemeentelijke organisatie.

Waardering

Vergelijking van het verkiezingsprogramma met het regeerakkoord laat zien dat op wezenlijke punten overeenstemming bestaat. Bestrijding van asociaal gedrag is in het regeerakkoord vertaald naar respect. De notie dat veiligheid dicht bij huis begint, in de wijken en in de buurten, is in het regeerakkoord helder terug te vinden. Over de rol van religieuze instellingen voor bevordering van leefbaarheid en respect wordt in dit onderdeel van het regeerakkoord niet uitdrukkelijk gesproken. Stimuleren van onderlinge verbondenheid komt in het regeerakkoord terug als het gaat om het aanspreken op ieders verantwoordelijkheid van burgers, jeugd, scholen, bedrijven, publieke diensten en instellingen. Alleen samen maken we het veiliger!
Dat veiligheidsbeleid in de buurten en wijken begint is een belangrijk punt in het regeerakkoord. Het akkoord is heel expliciet als het gaat om politie in de wijk: elke buurt zijn eigen buurtagent! In de praktijk zal het nog een hele opgaaf zijn om het buurtagenten werkelijk mogelijk te maken om als zodanig door de buurtbewoners ervaren te worden.
Dat vraagt beschikbaarheid en tijd en dus niet een te grote buurt. De ChristenUnie mag blij zijn met dit onderdeel van het regeerakkoord, waarin meer punten zijn verzilverd dan in het verkiezingsprogramma zijn opgenomen.

Bescherming tegen overheid

De dilemma's zitten naar mijn mening in de vraag waar de grenzen liggen van het optreden van de overheid. Als het functioneren van het OM wordt verbeterd door knelpunten weg te nemen en als er wordt gesteld dat er geen nieuwe belemmeringen, procedures of beperkingen komen, dan mis ik net te veel dat dergelijke procedures en belemmeringen een functie hebben om burgers tegen de overheid te beschermen.
Tot hoever leveren wij onze vrijheid in? Met een beroep op veiligheid is tegenwoordig veel mogelijk. Cameratoezicht, preventief fouilleren, straks gedwongen uithuis plaatsingen en dat al bij dreiging van huiselijk geweld en registratie van allerlei gegevens in het elektronisch kinddossier. Nagedacht wordt over mogelijkheden tot preventief ingrijpen bij dreigende radicalisering. Aan predikanten uit het buitenland worden beperkingen opgelegd om zich in Nederland te vestigen - omdat er ook imams zijn die vreemde uitspraken doen.

Slot

Veiligheid is een vaag begrip. Wordt het niet tijd om dat scherper te omlijnen en vast te stellen wat in een open samenleving gewone maatschappelijke risico's zijn en wat niet? En wanneer vrijheidsbeperkingen echt noodzakelijk zijn? De ChristenUnie kan aan dit debat bijdragen door niet met elke oprisping tot weer nieuwe maatregelen met een beroep op veiligheid mee te gaan.

Naar nieuw maakbaarheidsdenken?

De goede bedoelingen van Balkenende IV

Door dr. Jan Hoogland, hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Universiteit Twente

Als er één ding kenmerkend is aan politici, dan is het wel de overvloedige mate waarin zij door goede bedoelingen gedreven lijken te worden. Politici hebben altijd het beste met de burger voor en overtroeven elkaar in de beloftes die aan de burger gedaan worden. Maar als er één ding frustrerend is aan politiek dan is het wel de afstand die door de meeste burgers beleefd wordt tussen de goede bedoelingen enerzijds en de politieke realiteit anderzijds. Een voorbeeld daarvan is de 'bestuurlijke drukte' en de belofte van tal van politici om daar 'nu echt' iets aan te zullen gaan doen. Voor mij als burger valt er echter dikwijls niet veel meer te ontwaren dan de aanwezigheid van goede bedoelingen om daar iets aan te doen. De realiteit blijft er vaak ver bij achter. Dit geldt ook ten aanzien van het nieuwe kabinet. In dit artikel analyseer ik mijn aarzelingen bij de goede bedoelingen van Balkenende IV.

De CU als betrouwbare partner

In het nieuwe kabinet heeft tot mijn grote genoegen ook de ChristenUnie zitting genomen. De ChristenUnie staat ondubbelzinnig bekend als een partij die eerlijk is en woord houdt. Ik zeg het maar ronduit: ik ben daar wel trots op. Het geeft aan dat de burgers van de ChristenUnie meer dan van andere partijen verwachten dat er een brug geslagen wordt tussen goede bedoelingen en politieke uitvoering. Een ChristenUnie-politicus wordt meer dan gemiddeld gezien als een politicus die goede bedoelingen niet voorwendt om zich mooier voor te doen dan hij is, maar als iemand met de oprechte intentie zich er ook aan te houden.

Maar terwijl ik dit schrijf, besef ik dat dit vertrouwen dat de burger volgens opiniepeilingen in ChristenUnie-politici stelt, een uitgesproken kwetsbaar vertrouwen is. Immers, de overtuiging dat bij de ChristenUnie de goede bedoelingen serieuzer genomen worden dan normaal is in de politiek, is maar beperkt houdbaar. Als het niet wordt waargemaakt – dat wil zeggen: als goede bedoelingen onvoldoende worden gerealiseerd – dan zullen mensen hun vertrouwen al snel verliezen. En wie garandeert ons dat de mensen van de ChristenUnie die verwachting inderdaad kunnen waarmaken? Is daarvoor hun macht binnen het huidige kabinet niet veel te klein? En zal de ChristenUnie – ondanks de goede bedoelingen – niet gemakkelijk een speelbal worden van de grotere partijen in dit kabinet?

Een aarzeling bij Balkenende IV

En daarmee ben ik dan ook meteen aangeland bij één van mijn aarzelingen bij dit kabinet. Versta mij goed: ik spreek niet van 'bezwaren', maar van 'aarzelingen'. Het gaat bij mij meer om een punt van twijfel dan om een overtuiging. Aanvankelijk deelde ik volledig in de euforie over dit nieuwe kabinet, dat zich in idealisme zo gunstig leek te onderscheiden van het vorige, vooral realistische 'zakenkabinet'. En zo ging ik met het kabinet vol enthousiasme de '100 dagen' in, waarin het kabinet de dialoog met de samenleving zoekt om de beleidsagenda voor de komende jaren nader in te vullen. Met een focus op de toekomst en met een frisse en creatieve aanpak vond ik de start van het kabinet overtuigend.

Wanneer is echter de aarzeling gekomen? Toen ik wat kritischer naar dit idealisme ging kijken. Toen ik mij begon af te vragen of idealisme wel krachtig genoeg is om van leidende invloed te zijn op de politieke realiteit. Want moet je van politiek niet vooral zeggen dat het in hoge mate een tactisch-strategisch spel is, waarin mensen op een betrekkelijk opportunistische wijze achterbannen proberen te binden en successen proberen te behalen. Liever nog overdrijft de politicus immers zijn gunstige invloed dan afgeschreven te worden wegens gebrek aan succes. Politici zijn voortdurend geneigd hun invloed te overdrijven. Als je een politicus hoort, krijg je vaak de indruk dat hij alles onder controle zou hebben als de oppositie of de coalitiepartners niet zo zouden tegenwerken.

Te goede bedoelingen?

Deze en dergelijke overwegingen riepen bij mij de vraag op in hoeverre het nieuwe kabinet met zijn idealistische elan er nu ook werkelijk in slaagt met een politiek effectief en vernieuwend programma te komen. En doordenkend over die vraag overviel mij toch de gedachte dat er wel sprake is van veel idealisme – noem het: goede bedoelingen –, maar dat er tegelijk sprake is van nieuw elan in oude zakken. Dat blijkt vooral wanneer het gaat om de verwachtingen die het regeerakkoord wekt met betrekking tot de *dienst van de overheid*.
Het nieuwe kabinet verving een voorgaand kabinet dat scherp en herkenbaar had ingezet op de actieve inzet en verantwoordelijkheid van de burger. Het zette zich duidelijk af tegen een tijdperk waarin erg veel van de overheid verwacht werd. De burger werd meer en meer tot een calculerende burger, die berekenend omging met de overheidsvoorzieningen zonder zich er zelf nu heel verantwoordelijk voor te voelen. Dit leidde tot een burger die zich ten opzichte van de publieke sector passief opstelde en deze vooral aan de overheid wilde overlaten.

Vernieuwend en hardvochtig

In een aantal ingrijpende trajecten heeft het vorige kabinet diep in deze constellatie ingegrepen. Daarbij heeft dat kabinet zich bepaald niet populair gemaakt en veel weerstand opgeroepen. Maar tot op zekere hoogte ging het daarbij wel om de weerstand van een verwende burger die zijn voorrechten dreigde te verliezen. Met een grote standvastigheid zette het kabinet haar beleid van revitalisering van het burgerschap voort en men kan achteraf ook werkelijk spreken van een vernieuwend kabinetsbeleid.
Tegelijk was er sprake van toenemende kritiek op het beleid van het vorige kabinet en vooral op de hardvochtigheid ervan. Uitgeprocedeerde asielzoekers werden zonder pardon uitgezet. Wie één keer over zijn identiteit gelogen had, kon het verder wel vergeten. Met betrekking tot de WAO werd ingezet op participatie van mensen met een arbeidshandicap in het arbeidsproces zonder dat er overtuigende resultaten werden bereikt. Op particulier initiatief werden er in veel plaatsen voedselbanken opgericht voor mensen die in armoede leven. De zorg kreeg steeds meer de trekken van de commerciële sector. In allerlei opzichten werd duidelijk dat het vorige kabinet betrekkelijk weinig deed aan het bevorderen van sociale gerechtigheid.

Eén en ander werd scherp geformuleerd door Doekle Terpstra bij een grote protestmanifestatie van de vakbonden tegen het kabinetsbeleid. In zijn *Titus Brandsma lezing 2006* verwoordt hij zijn toenmalige opvatting als volgt:

"Het politieke en maatschappelijk signaal van de Museumpleindemonstratie op 2 oktober 2004 was dat burgers het gevoel hebben dat de sociale samenhang op de tocht staat. Het gaat met mij misschien wel goed, maar zijn wij er nog voor elkaar? En worden wij daarin gesteund? Is er nog een overheid die als een schild wil

staan voor het kwetsbare? Is er nog die lange arm van geborgenheid en herkenning om ons heen – zoals Ahmed Aboutaleb het zo mooi heeft uitgedrukt. Er lijkt vervreemding te zijn opgetreden, onverschilligheid. Het is de vraag of dit te maken heeft met het feit dat het begrip 'verantwoordelijkheid' in zijn oorspronkelijke betekenis is geërodeerd. Of het niet te veel in de context van zelfredzaamheid is komen te staan. Ik ben geneigd hierop 'ja' te antwoorden".

Te hoge verwachtingen van de overheid?

Het nieuwe kabinet lijkt met antwoorden te komen op deze vragen. En daarbij heeft het de les van het vorige kabinet niet vergeten. Ook het huidige kabinet hamert op het aambeeld van de verantwoordelijkheid van de burger. Niet voor niets is er voor gekozen om gedurende de eerste 100 dagen de dialoog met de samenleving te zoeken. De oplossingen kunnen nooit van de overheid alleen komen. Het gaat er om onze gezamenlijke verantwoordelijkheid te nemen.

So far so good. Maar nu de spanning tussen de goede bedoelingen en de politieke realiteit. Goede bedoelingen zijn beslist niet het alleenrecht van christen-sociale politici. Alle politici staan zich er graag op voor ze te hebben, zelfs al zijn ze alleen maar de dekmantel voor andere belangen. En met goede bedoelingen alléén verander je de wereld niet. Wordt er in het regeerakkoord van het huidige kabinet uiteindelijk toch niet weer veel meer verwacht van de overheid? En leidt dat niet weer tot een 'politiek van de goede bedoelingen' (de term is van de Twentse filosoof Hans Achterhuis) en een naïef idealisme dat weinig oog heeft voor de politieke realiteit en haar opportunisme?

Meer dan goede bedoelingen

Hier ligt dus mijn aarzeling ten aanzien van het huidige kabinet. Goede bedoelingen alléén maken een land niet gezond. Prachtig om Centra voor Jeugd en Gezin in te richten, maar mag de burger er ook van verwachten dat daarmee effectief de 'bestuurlijke drukte' rond de zorg en de beschikbaarheid daarvan vermindert en er sprake zal zijn van een effectieve, minder bureaucratische hulpverlening? Heel goed om veertig probleemwijken aan te wijzen en er prachtwijken van te maken. Maar ronkt dit taalgebruik niet te veel? Is hier sprake van een terugkeer naar de idee van de maakbare (wijk-)samenleving? Ook ik besef dat er zonder idealen en goede bedoelingen geen sprake kan zijn van een politiek die ons werkelijk verder brengt. Maar er zijn goede gronden politici die hun eigen goede bedoelingen al te serieus nemen te wantrouwen.

Politiek is weerbarstig

Het zijn in de afgelopen periode vooral Pim Fortuyn en zijn volgelingen geweest, die de onvrede van de burgers over de politiek wist te mobiliseren en er een electoraal belangrijke beweging mee wist te initiëren. Veel van hun bezwaren tegen de politiek zijn herkenbaar. Mijn grootste bezwaar tegen Fortuyn is altijd geweest dat hij een veel te simpele oplossing voorspiegelde. De weerbarstigheid, het opportunisme, het compromisgerichte, het stroperige: het is allemaal inherent aan politiek. Het behoort tot haar kern. Zonder al die zaken is politiek niet verkrijgbaar. Ook Fortuyn zou er vroeg of laat mee te maken krijgen als hij de kans gekregen zou hebben iets van zijn idealen waar te maken. Ook hij zou zonder twijfel binnen enkele maanden zijn handen vuil moeten maken en daarbij waarschijnlijk veel sympathie verliezen.

Slot

In zekere zin vormen goede bedoelingen en een al te naïef idealisme het negatief van de Fortuynistische oplossing. Beide gezichtspunten hebben iets van de ontkenning van de politieke realiteit en de daaraan inherente weerbarstigheid. Allebei overschatten zij de maakbaarheid van de politiek en de nagestreefde doelen.

Ik hoop dat het huidige kabinet voldoende oog zal hebben voor de politieke realiteit om zijn elan niet voortijdig te laten ondergaan. Goede en effectieve politieke vernieuwing zal vooral met die realiteit moeten kunnen omgaan. Ik wens het huidige kabinet veel wijsheid toe in het laveren tussen deze Scylla en Charibdis. Of, om het Bijbels te zeggen: argeloosheid en voorzichtigheid zijn beide deugden (naar *Mattheus* 10:16).

SAMENVATTING

- Het is de vraag of het idealisme van Balkenende IV krachtig genoeg is om van leidende invloed te zijn op de politieke realiteit.
- Het lijkt erop dat er in het regeerakkoord uiteindelijk toch weer meer wordt verwacht van de overheid, hetgeen leidt tot een 'politiek van de goede bedoelingen'.
- Het wordt een hele toer voor dit kabinet om te laveren tussen de harde politiek realiteit en de daaraan inherente weerbarstigheid.

1 Doekle Terpstra, *Waar het visioen verdwijnt, verwildert het volk*, Valkhof Pers/Titus Brandsma Instituut, Nijmegen 2006, p.13v..

Medisch-ethische thema's in het regeerakkoord

Door dr. Matthijs van den Berg, onlangs gepromoveerd aan de Vrije Universiteit op het proefschrift 'Decision making on prenatal screening', nu werkzaam als onderzoeker bij het RIVM

De medisch-ethische paragraaf is een heftig bediscussieerd onderdeel van het akkoord. Maar is er wel zoveel veranderd?

Er zijn veel punten in deze paragraaf van waar de ChristenUnie zich goed in kan herkennen, maar er zijn ook kritische kanttekeningen te maken. Niet zozeer bij datgene wat er wél in staat, maar vooral over wat er niet in staat.

In dit artikel wordt de medisch-ethische paragraaf van het coalitieakkoord tussen CDA, PvdA en ChristenUnie aan een kritische beschouwing onderworpen. Het artikel begint met een overzicht van de standpunten die de ChristenUnie in haar verkiezingsprogramma over deze medisch-ethische thema's heeft ingenomen. Vervolgens wordt de medisch-ethische paragraaf van het coalitieakkoord onder de loep genomen en de sterke en zwakke punten besproken. Tenslotte komen de kansen en bedreigingen aan bod. Dit artikel zal zich beperkten tot de drie medisch-ethische thema's die in het akkoord aan de orde komen zijn: abortus provocatus, euthanasie, en onderzoek met embryo's en embryonale stamcellen.

Verkiezingsprogramma

In het hoofdstuk 'Zorgen' van het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie staat de paragraaf 'Bescherming van het leven'. De medisch-ethische thema's die hier aan de orde komen, worden ingekaderd door de openingszinnen van dit stuk: "Leven, van het prilste begin tot het broze einde, is door God gegeven. De grenzen van het leven liggen in Zijn handen." De ChristenUnie stelt de beschermwaardigheid van het leven centraal en ziet dit als taak van de overheid, zeker als het gaat om hen die nog geen stem hebben of geen stem meer hebben.
De ChristenUnie wil herstel van wettelijke bescherming van het leven. Abortus is slechts gerechtvaardigd als het leven van de moeder wordt bedreigd. Voorkomen moet worden dat mensen abortus als enige uitweg uit een noodsituatie zien. Er moet meer aandacht komen voor preventie van ongewenste zwangerschappen; de voorlichting moet vooral ook inspelen op seksuele moraal onder jongeren. De ChristenUnie vindt dat de overtijdbehandeling onder de abortuswet moet komen te vallen.
Op het gebied van euthanasie wil de ChristenUnie dat de zorgvuldigheidsregels strikt moeten worden nageleefd. Ook moet er meer aandacht voor palliatieve zorg komen, waardoor de vraag naar euthanasie zal gaan afnemen. Tenslotte vindt de ChristenUnie dat onderzoek op embryo's slechts geoorloofd is als dit in het directe belang is van het embryo zelf. Het creëren van embryo's voor onderzoeksdoeleinden is dus niet toegestaan. Onderzoek met niet-embryonale stamcellen moet worden gestimuleerd.

Wat gelijk opvalt bij een vergelijking met de medisch-ethische paragrafen van de verkiezingsprogramma's van PvdA en CDA is dat het PvdA-programma heel beperkt is over medisch-ethische thema's, en bijvoorbeeld niets zegt over abortus en euthanasie, terwijl de programma's van CDA en ChristenUnie hier veel uitgebreider over zijn en bovendien opvallend veel overeenkomsten vertonen. (Zie ook het kader op pagina 30.)

Coalitieakkoord

Het akkoord begint met de woorden "Wij willen samen werken aan groei, duurzaamheid, respect en solidariteit. Aan een samenleving waarin oog is voor elkaar en waarin recht wordt gedaan aan ieders mogelijkheden en talenten. Een samenleving ook, waarin de overheid duidelijke grenzen stelt aan wat wel en wat niet kan, waarin vooral de eigen kracht van de samenleving wordt benut en waarin creativiteit en eigen initiatief worden ondersteund." De laatste van de zes pijlers die het kabinetsbeleid dragen, is de pijler 'Overheid en dienstbare publieke sector'.
Binnen deze pijler valt het beleid rond volksgezondheid en zorg. De paragraaf 'Medische ethiek' bevat de afspraken over abortus, euthanasie en embryo's.

Wat betreft abortus is er afgesproken dat de overtijdbehandeling onder de Wet Afbreking Zwangerschap (WAZ) komt te vallen. Een overtijdbehandeling is een vroege abortus (t/m 16 dagen overtijd) door curettage

of abortuspil. Deze vroege abortussen vielen niet onder de wet; hiervoor kon men zonder verwijzing en zonder bedenktijd terecht in de klinieken. Met de huidige mogelijkheden om zwangerschap met zekerheid vast te stellen, is het onderscheid tussen overtijdbehandeling en abortus achterhaald. Hier komt onder dit nieuwe kabinet dus een einde aan. Verder komt er meer aandacht voor alternatieven voor abortus, waaronder adoptie. Ook komt er onderzoek naar "de aard van de noodsituatie en de (psychische) gevolgen van abortus". Ten slotte ligt de nadruk op seksuele voorlichting thuis en op school (met name onder jongeren van allochtone afkomst).

Wat betreft euthanasie komen er geen wetswijzigingen en geen experimenten zoals bijvoorbeeld de pil van Drion. De pil van Drion staat voor de mogelijkheid tot een zelfgekozen einde zonder tussenkomst van een arts en zonder dat er sprake hoeft te zijn van ondraaglijk en uitzichtloos lijden. De huidige euthanasiewet laat geen ruimte voor deze vorm van zelfdoding. Dit blijft zo onder dit kabinet. Er zal meer worden geïnvesteerd in palliatieve zorg.

Wat betreft onderzoek met menselijke embryo's blijft het verboden om embryo's te creëren speciaal voor onderzoek en wordt onderzoek met niet-embryonale stamcellen sterk gestimuleerd.

Beschouwing

Er zijn veel punten in de medisch-ethische paragraaf van het regeerakkoord waar de ChristenUnie zich goed in kan herkennen en waarvoor ze blij en dankbaar mag zijn: aandacht voor alternatieven voor abortus en aandacht voor voorlichting en preventie van ongewenste zwangerschappen; geen verruiming van de euthanasiewet en investering in palliatieve zorg; geen opheffing van het verbod om embryo's speciaal voor onderzoek te creëren en stimulering van onderzoek met volwassen stamcellen. Veel goeds dus, wat rechtstreeks uit het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie lijkt te komen.

Maar, er zijn ook kritische kanttekeningen te maken. Niet zozeer bij datgene wat er wel in staat, maar vooral over wat er niet in staat. Het coalitieakkoord zegt bijvoorbeeld niet dat elk geval van abortus of euthanasie er een teveel is en dat maatregelen genomen moeten worden om de aantallen terug te dringen. Er staat niet dat de abortusgrens terug moet naar –bijvoorbeeld– 12 weken. Er staat niet dat het niet de taak van een arts is om opzettelijk levens te beëindigen. Er staat niet dat het verboden wordt om stamcellen uit restembryo's te halen en deze embryo's zo te vernietigen.

Zijn dit gemiste kansen of moet de ChristenUnie blij zijn met wat er wel in staat? Was er op deze thema's niet meer uit te slepen geweest? Wat te denken geeft, is dat het grootste deel van de medisch-ethische punten in het akkoord tussen CDA, PvdA, en ChristenUnie ook al in het coalitieakkoord tussen CDA, VVD, en D66 uit 2003 stond. In de paragraaf 'Enkele aspecten van immateriële aard' van dat akkoord stond ook dat er bijzondere aandacht voor de alternatieven van abortus (ook hier werd adoptie expliciet genoemd), en voor voorlichting om ongewenste zwangerschap te voorkomen, moest komen; dat er meer aandacht nodig is voor palliatieve zorg; en dat het verbod op tot stand brengen van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek en andere doeleinden van zwangerschap wordt gehandhaafd. Kan hieruit de conclusie getrokken worden dat wat de ChristenUnie op de medisch-ethische thema's in de wacht heeft gesleept, ten opzichte van het akkoord waar D66 aan meedeed, eigenlijk heel mager is?

Verkiezingsprogramma's CDA en PvdA

*Het **CDA** behandelt in het hoofdstuk 'Gezondheid en welzijn' ook een aantal medisch-ethische thema's. De paragraaf 'Menswaardige medische technologie' begint met de constatering dat het streven naar kwaliteit van leven of het verminderen van menselijk lijden soms raakt aan ethische dilemma's. Vervolgens wordt de CDA-visie op een aantal van deze thema's gegeven. Abortus moet volgens het CDA beperkt blijven tot echte noodsituaties. Het CDA wil vasthouden aan de wettelijke bedenktijd, en pleit voor onafhankelijke voorlichting over alternatieven voor en gevolgen van abortus, en voor extra aandacht voor het voorkómen van ongewenste zwangerschappen. Het verbod op het creëren van embryo's ten behoeve van experimenten, kloneren, en stamceltherapie moet worden gehandhaafd. Het CDA vindt dat onderzoek met embryo's alleen is toegestaan in rechtstreeks belang van het beginnend menselijk leven binnen het kader van de zwangerschap. Tenslotte pleit het CDA voor het bevorderen van alternatieven voor onderzoek waarbij embryo's worden gebruikt en van onderzoek ter voorkoming van restembryo's. Het CDA is voor een strikte handhaving van de wettelijke normen bij euthanasie. Palliatieve zorg moet breed beschikbaar zijn.*

*Het **PvdA**-programma heeft in het hoofdstuk 'Werken aan de kracht van mensen' een paragraaf met de titel 'Medisch en ethisch verantwoord'. Deze bevat twee punten. Onder het motto gebruiken voor onderzoek is beter dan weggooien, stelt de PvdA dat het afleiden van stamcellen uit restmateriaal (!) van IVF-behandelingen een veelbelovende methode is, waarvoor ruime mogelijkheden moeten zijn. (Het andere punt gaat over orgaantransplantatie en wordt hier nu buiten beschouwing gelaten.)*

Reacties

Vanaf het moment dat het akkoord uitlekte, heeft de medisch-ethische paragraaf hevige en wisselende reacties los gemaakt. Verschillende kranten schreven dat de ChristenUnie abortus en euthanasie ongemoeid zou laten. Terwijl anderen, waaronder de oppositiepartijen, juist riepen dat verworven rechten worden teruggedraaid door dit kabinet. Deze uiteenlopende reacties geven de ambivalentie aan die in de paragraaf zit: er staan voor de ChristenUnie herkenbare voornemens in, maar worden abortus en euthanasie feitelijk inderdaad niet ongemoeid gelaten en gaat de ChristenUnie zo niet verantwoordelijkheid dragen voor wetgeving die voor de partij en haar achterban indruist tegen wat gezien wordt als één van de meest fundamentele waarden: beschermwaardigheid van het leven?

Wat verder opvalt is dat juist de onderwerpen waarvan je zou kunnen zeggen dat de ChristenUnie die heeft 'binnengehaald' enorm veel maatschappelijke discussie en onrust hebben veroorzaakt. De kranten hebben jarenlang niet zo bol gestaan met artikelen over abortus en euthanasie. De meeste van deze artikelen en opiniestukken betogen het tegenovergestelde van wat de ChristenUnie nastreeft en van wat in het akkoord staat: adoptie is ongeschikt als alternatief voor abortus, euthanasie zonder uitzichtloos lijden moet kunnen, en het belang van embryonaal onderzoek is enorm en dit moet niet tegengewerkt worden. Het lijkt erop dat de paragraaf de discussie en meningsvorming versneld heeft en mensen hierdoor juist stelling zijn gaan nemen tégen het voorgenomen beleid.
Bijvoorbeeld, als reactie op de nadruk op alternatieven voor abortus en het expliciet noemen van adoptie in het regeerakkoord, werd een onderzoek gedaan waaruit bleek dat driekwart van de huisartsen een zwangere vrouw die een abortus wil, niet wil wijzen op de mogelijkheid het kind af te staan. Zelfs als het kabinet dat wettelijk zou verplichten, zou een meerderheid dat nog niet doen. Opmerkelijk, want het is voor artsen nu ook al verplicht om te wijzen op alternatieven. Artikel 5.2 van de WAZ zegt onder andere "dat de vrouw die het voornemen heeft tot afbreking van zwangerschap en zich met een daartoe strekkend verzoek tot de arts heeft gewend, wordt bijgestaan, in het bijzonder door het verstrekken van verantwoorde voorlichting over andere oplossingen van haar noodsituatie dan het afbreken van de zwangerschap." Is hier sprake van het boemerangeffect zoals we dat ook zien bij de kwestie van de weigerambtenaren?

Invulling

Zoals gezegd, de medisch-ethische paragraaf bevat veel goede voornemens. Maar als we inzoomen op de formuleringen, dan zien we veel constructies als "meer aandacht voor", "onderzoek naar", "sterk gestimuleerd". Formuleringen die veel ruimte laten voor nadere invulling. Dit biedt de ChristenUnie kansen om hier echt inhoud aan te geven, maar tegelijkertijd zijn het bedreigingen omdat het bij deze mooie woorden kan blijven. Meer aandacht voor alternatieven van abortus, meer geld naar palliatieve zorg, stimulering van niet-embryonaal stamcelonderzoek: zonder echte maatregelen is het de vraag of hierdoor één ongeboren kind minder geaborteerd zal worden, één patiënt minder opzettelijk het leven beëindigd zal worden, en één embryo minder vernietigd zal worden voor onderzoek.
Wat gebeurt er bijvoorbeeld na het onderzoek naar de aard van de noodsituatie? Zal er wat veranderen door zo'n onderzoek? "Ik ben er nog niet klaar voor", "Ik heb geen kinderwens meer" zijn voor de ChristenUnie geen noodsituaties, maar het ligt niet in de verwachting dat zo'n onderzoek iets zal veranderen. Gaat er inderdaad meer aandacht voor alternatieven van abortus komen? De huisartsen zullen er niet aan meewerken. Met alleen aandacht en onderzoek zal er niet veel veranderen in beleid of praktijk.

De kansen binnen het regeerakkoord liggen dus in de nadere invulling van de beleidsvoornemens. De ChristenUnie zal daar nog een zware dobber aan krijgen, want de staatssecretaris die erover gaat, Jet Bussemaker van de PvdA, interpreteert dit deel van het regeerakkoord als volgt: "[Oppositie en maatschappelijke organisaties] gingen er vanuit dat het kabinet het recht op abortus sterk zou inperken, het vrijwillige levenseinde onder druk zou zetten en door het verbieden van het kweken van embryo's voor onderzoek de wetenschap zou benadelen. Deze politieke en maatschappelijke onrust is onterecht. Wie het coalitieakkoord op deze punten goed leest, ziet dat er helemaal geen sprake is van het terugdraaien van de klok. Aan de mogelijkheid op abortus en euthanasie wordt niet getornd."
Samen met het CDA moet de ChristenUnie zich er hard voor maken dat de voornemens op medisch-ethisch terrein concreet worden ingevuld en voortvarend worden opgepakt. Daar ligt voor de ChristenUnie een opgave en een verantwoordelijkheid.

SAMENVATTING

- Er zijn veel punten in de medisch-ethische paragraaf waar de CU zich goed in kan herkennen en waarvoor ze dankbaar mag zijn.
- De kritische kanttekeningen betreffen niet zozeer wat er *wel* in staat, maar vooral wat er *niet* in staat.
- De kansen liggen in de nadere invulling van de beleidsvoornemens. De CU krijgt daar nog een zware dobber aan.

Meer menselijke maat

De sterke lokale focus van het coalitieakkoord

Door Erik van Dijk, beleidsmedewerker partijbureau / BestuurdersVereniging

Het wachten is natuurlijk op de uitwerkingen en concretiseringen van het coalitieakkoord[1] door dit kabinet. Dat gebeurt na de honderd wittebroodsdagen, waarin veel gepraat is met 'bondgenoten' in het land, waaronder ook provincies en gemeenten. De daaropvolgende lakmoesproef is de eerste Miljoenennota met de daarbij horende troonrede en algemene beschouwingen. Toch staan met het coalitieakkoord van PvdA, CDA en ChristenUnie de belangrijkste contouren al overeind en kunnen we al een inschatting maken wat er provinciaal en lokaal op de ChristenUnie-politici en -bestuurders af gaat komen in de komende jaren. Hieronder een poging daartoe.

Laten we beginnen met de constatering dat dit akkoord een totaal andere sfeer uitademt dan we van de vorige kabinetten gewend waren. Hoewel de praktijk waarschijnlijk nog wel weerbarstig zal zijn, zijn de intenties - gericht op bestuurlijke rust, decentralisatie en samenwerking - een verademing.
Bij het bestuderen van het coalitieakkoord valt op dat er bij zeker vijf van de zes pijlers en negen van de tien daaronder vallende projecten grote lokale verantwoordelijkheden liggen. Voor de uitvoering van dit akkoord zijn provincies en gemeenten dan ook harder nodig dan ooit. We zouden zelfs kunnen stellen dat als dit kabinet niet een goed bondgenootschap met de medeoverheden weet te ontwikkelen, dat er dan weinig van dit akkoord terecht komt.
Het vorige kabinet was niet zo zuinig op de relatie met bijvoorbeeld vakbonden, brandweerkorpsen en gemeenten. De eerste daden van dit kabinet wijzen erop dat er daadwerkelijk een nieuwe wind waait. Enkele voorbeelden:

- De pardonregeling voor asielzoekers is keurig uitgewerkt samen met de gemeenten.[2]
- De onderhandelingen over de CAO voor ambtenaren zijn uit de Remkes-impasse getrokken en ruimhartig afgerond.

Wat ook opvalt is de sterke nadruk die in dit akkoord ligt op burgers, zowel individueel als gezamenlijk. Er is veel aandacht voor wijken en buurten. In het verlengde daarvan komt het woord 'decentralisatie' ook veel voor in dit akkoord. Dat zijn goede ontwikkelingen. Uiteraard moeten die mooie woorden nog wel in concrete daden worden omgezet ...

Algemeen overzicht

Voordat we verdergaan op die focus op mensen, staan we stil bij enkele overige zaken die sterk lokaal gericht én belangrijk voor de ChristenUnie zijn.

- De passage over 'zorgvuldige omgang met gewetensbezwaarde ambtenaren van de burgerlijke stand' is inmiddels volop in het nieuws geweest. Ik ben benieuwd of het kabinet ooit tot effectuering zal durven overgaan van de laatste en enige nieuwe zin: "Mochten er in de gemeentelijke praktijk problemen ontstaan, dan zullen initiatieven worden genomen om de rechtszekerheid van gewetensbezwaarde ambtenaren veilig te stellen."
- Het coalitieakkoord kondigt aan "oneigenlijk gebruik van de toerismebepaling in de Winkeltijdenwet" (p.15) tegen te gaan.
- Het van oorsprong ChristenUnie-voorstel voor kilometerheffing zal in deze kabinetsperiode worden ingevoerd.
- In het stads- en streekvervoer komen experimenten met gratis OV voor specifieke doelgroepen. Onze staatssecretaris Tineke Huizinga is daar al voortvarend mee aan de slag gegaan.[3]
- Dit kabinet trekt ten strijde tegen segregatie in het onderwijs, maar gaat daarbij niet over tot een acceptatieplicht (waarbij het bijzonder onderwijs verplicht zou worden - bepaalde percentages - allochtone leerlingen aan te nemen).
- De mogelijkheden voor gemeenten voor het voeren van een gericht armoedebeleid, schuldhulpverlening en inkomensondersteuning worden verruimd.

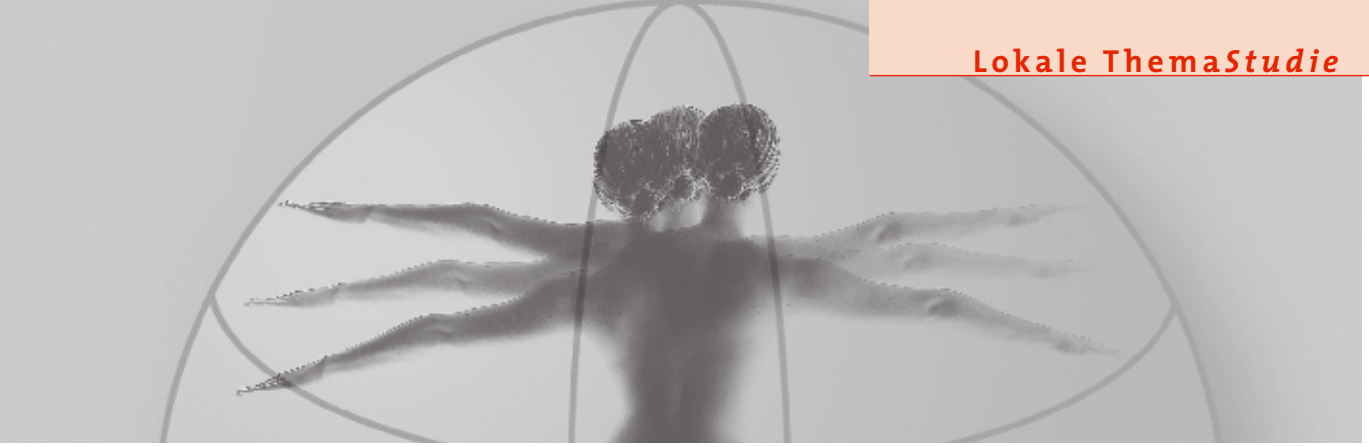

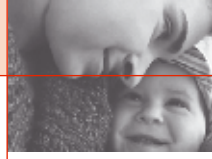

- "De sollicitatieplicht voor alleenstaande bijstandsgerechtigde ouders met kinderen tot 5 jaar wordt geschrapt". Die vrijstelling is echter voor maximaal 6 jaar en deze ouders krijgen voor die periode wel een scholingsplicht.
- Coffeeshops bij scholen worden gesloten en coffeeshops die zich niet houden aan de AHOJ-G-criteria[4] worden zonder pardon gesloten. Ten aanzien van jongeren wil het kabinet een krachtig preventiebeleid voeren. Dit is overigens één van de punten, waarbij nog niet helder is hoe de verantwoordelijkheidsverdeling gaat worden tussen Rijk en gemeenten.
- "Aan gemeenten zal een ruimere vrijheid worden gegeven om in hun beleid ter zake van ruimtelijke ordening rekening te houden met bestaande bordelen, ook in de regio waarin de betrokken gemeente ligt (inclusief de "nuloptie")." (p.35)
- Dit kabinet zegt de bestuurlijke drukte te willen verminderen en bestuurlijke rust te willen creëren. Daarvoor wordt onder meer "differentiatie in taken, bevoegdheden en bestuurlijke inrichting van gemeenten en provincies" mogelijk gemaakt en worden pilots aangekondigd om enkele beleidsterreinen zo te gaan inrichten dat (maximaal) twee bestuurlijke niveaus betrokken zijn.
- Herindelingen van gemeenten vinden alleen plaats als daarvoor voldoende lokaal draagvlak bestaat.
- De gemeenteraden worden niet verkleind (wat wel de bedoeling was van het vorige kabinet).

Mens weer meer centraal

Zoals gezegd zien we in het coalitieakkoord een hernieuwde aandacht voor de menselijke maat. Het motto *Samen Werken, Samen Leven* wijst ook al in die richting. De volgende citaten zeggen genoeg:

"Problemen en mogelijkheden waarmee mensen in hun leven te maken hebben, zijn nauw met elkaar verweven. Daarom moeten de beleidskokers worden verlaten: beleid op het gebied van arbeidsparticipatie, onderwijs, gezin, mantelzorg, levensloop en jeugd dient onderling afgestemd te zijn ten behoeve van de mensen om wie het gaat."(p.9)

"Deze tijd vraagt om een overheid die zich opstelt als bondgenoot van de samenleving, die betrouwbaar wil zijn en die samen met burgers aan oplossingen werkt. (...)
Niet stelsels en systemen, maar mensen en hun mogelijkheden dienen centraal te staan in het denken van de overheid. De overheid moet vertrouwen geven, ruimte laten, en mensen toerusten om volwaardig te participeren en verantwoordelijkheden te dragen. De menselijke maat is daarbij leidraad en kwaliteit staat centraal. Dit alles vraagt een vermindering van 'bestuurlijke drukte', een betere bestuurlijke werkwijze en een intensieve dialoog met de samenleving. Geen blauwdrukken van bovenaf, maar zoeken naar draagvlak, open staan voor initiatieven van burgers, streven naar maatwerk en waar mogelijk decentralisatie." (p.11)

Die gerichtheid op de mens en de daarbij horende ruimte voor maatwerk uit zich in tal van punten:

- "Vrijwilligerswerk en mantelzorg zullen ruimer financieel worden gestimuleerd." (p.25)
- "Gemeenten worden gestimuleerd zoveel mogelijk via een zogenaamde 1-loket-functie te werken, zodat mensen in wijken, dorpen en steden snel en adequaat worden geholpen." (p.32)
- Bij de WWB krijgen gemeenten meer ruimte "om via maatwerk participatiebevorderend beleid te voeren" (p.25)
- "Gemeenten krijgen ruimere bestedingsmogelijkheden om inburgeraars naar capaciteit direct op een hoger niveau te laten inburgeren."(p.27)

Kleinschaligheid

De menselijke maat vinden we natuurlijk bij uitstek in kleinschalige verbanden. "In buurten, wijken, organisaties en bedrijven ontplooien mensen gemakkelijker initiatieven dan in grote anonieme verbanden." (p.12) De kracht van dat schaalniveau moet volgens het akkoord dan ook beter worden benut. Daarom oormerkt dit kabinet een deel van het verruimde stedelijke vernieuwingsbudget voor buurt- en wijkbudgetten "waaruit eigen initiatieven van bewoners financieel kunnen worden ondersteund."(p.32). Dat kunnen zelfs veiligheidsinitiatieven zijn. "Wijkinitiatieven ter bestrijding van onveiligheid en vermindering van overlast worden ondersteund." (p.33) Ook zal worden bezien hoe de burgers in hun buurt verder betrokken kunnen worden bij het verbeteren van veiligheid "bijvoorbeeld via 'veiligheidsbuurt-budgetten' of door meer inspraak te organiseren bij het bepalen van de prioriteiten."(p.34)
Dit kabinet benadrukt dat veiligheid lokaal ingebed moet zijn. Er komt dan ook vooralsnog geen landelijke politieorganisatie. In het kader van de 'sterke' wijkaanpak zal de inzet op 'elke buurt zijn buurtagent' worden voortgezet. Politie moet aanwezig zijn "in wijk en buurt, in dorp en landelijke kern." (p.33)

Over 'kernen' gesproken, de coalitie wil het behoud van voldoende voorzieningen in kleine kernen op het platteland ondersteunen, maar qua invulling is alleen de vervolgzin in het akkoord "Met het oog op het behoud van een vitaal platteland wordt het mogelijk gemaakt dat plattelandsgemeenten voor de eigen bevolking kunnen bouwen" (p.21) daarvoor niet genoeg.
De focus op wijken uit zich ook op het gebied van ouderen en zorg. "Veel ouderen willen liefst zo lang mogelijk in hun eigen wijk blijven wonen. Dit kan door wijken generatiebestendig te maken en op wijkniveau servicepunten voor welzijn en zorg na te streven. Ook een grotere variatie in het woningaanbod (met name oplopende zorg) kan eraan bijdragen dat ouderen langer in hun eigen wijk blijven wonen." (p.32) Op het gebied van verpleeghuiszorg, ouderenzorg en gehandicaptenzorg wil het kabinet "in dialoog met het veld de ontwikkeling van nieuwe concepten in de care onderzoeken, bevorderen en belonen. Sleutelwoorden zijn daarbij kleinschaligheid, inbedding in wijken en buurten, ontbureaucratisering en ruimte voor de professional." (p.41)

Al met al is het dan ook logisch dat het akkoord verderop aankondigt dat decentralisatie van taken en bevoegdheden naar en zelfstandigheid van provincies en gemeenten met kracht zal worden bevorderd. Dat zal uitgewerkt gaan worden in bestuursakkoorden. "In dit kader wordt de helft van het aantal doeluitkeringen omgezet in een generieke bijdrage aan de gemeenten en door een nader in te vullen decentralisatie-impuls met budgetoverheveling en/of met verruiming van het lokale belastinggebied."(p.36)
Laten we als ChristenUnie-fracties op landelijk, provinciaal en lokaal niveau deze gerichtheid op de menselijke maat, op wijken en buurten, op samenwerking en op decentralisatie steunen!

Jeugd en gezin: focus voor de ChristenUnie in komende jaren?

Tot slot wil ik nog één spade dieper gaan dan het benadrukken van de algemene gerichtheid van dit kabinet op de menselijke maat.
Het kabinet heeft op basis van de indeling in zes pijlers ook de onderraden van de ministerraad opnieuw ingedeeld. Per onderraad zijn één of twee coördinerende ministers. CDA en PvdA doen allebei in vier van de zes onderraden mee. De ChristenUnie heeft geen coördinerend minister voor één van de pijlers.
Bij de tien projecten is per project een eerstverantwoordelijke minister aangewezen. De ChristenUnie heeft daar wel een verantwoordelijkheid. Het project Kansen voor kinderen valt namelijk onder de minister voor Jeugd en Gezin, André Rouvoet.
Dit project omhelst een brede aanpak van zorg voor en bescherming van kinderen en jeugd. De kokers voorbij. "Er komen Centra voor Jeugd en Gezin, waarin jeugdzorg en opvoedondersteuning en andere organisaties elkaar vinden en de handen ineen slaan." (p.10) In die Centra wordt "zoveel mogelijk medische, sociale en educatieve ondersteuning voor ouders en hun kinderen georganiseerd" (p.29). Het elektronisch kinddossier wordt ook zo spoedig mogelijk ingevoerd. Ook ligt er een nauwe relatie met het project Aanval op de schooluitval .[5]

Het lijkt niet onlogisch, mede gezien de nadruk die daar al op lag in de lokale, provinciale en landelijke verkiezingsprogramma's van de ChristenUnie om stevig op dit thema in te zetten.
Bij jeugd en gezin moet er daarbij zeker ook aandacht zijn voor de sociale infrastructuur daaromheen. Daar kunnen we de relationele benadering, die al in 2005 bij de ChristenUnie is geïntroduceerd en waar slogans als 'Voor elkaar' vandaan kwamen goed in kwijt. Dat sluit ook naadloos aan bij de terugkeer naar de menselijke maat, waar we het net over hadden.

Als de ChristenUnie van landelijk tot lokaal gezamenlijk van dit project Kansen voor kinderen en breder van het ministerschap van André Rouvoet een succes kan maken, dan bewijzen wij dit kabinet, de ChristenUnie én - waar het vooral om gaat - heel veel gezinnen, kinderen en jongeren een grote dienst.

SAMENVATTING

- Het akkoord ademt een totaal andere sfeer uit dan we van de vorige kabinetten gewend waren.
- Dit uit zich onder andere in de nadruk op de menselijke maat en op kleinschaligheid.
- De CU moet stevig inzetten op het thema 'jeugd en gezin'.

1 http://www.regering.nl/regeringsbeleid/balkenende4/regeerakkoord/index.jsp
2 http://www.vng.nl/smartsite.dws?id=65208
3 http://www.regering.nl/actueel/nieuwsarchief/2007/05May/08/0-42-1_42-96745.jsp
4 geen Affichering, geen Harddrugs, geen Overlast, geen verkoop aan Jongeren beneden de 18 jaar en geen verkoop van Grote hoeveelheden van meer dan 5 gram drugs.
5 Het kabinet wil in deze regeringsperiode komen tot een halvering van de schooluitval. Daarvoor wordt het reeds ingezette offensief "voortgezet en versterkt in samenwerking tussen overheid, ouders, scholen, bedrijfsleven (voor stages en leer/werkplekken), maatschappelijk werk, jeugdzorg, gemeenten en politie." (p.7)
"Voor jongeren tot 27 jaar geldt een leer/werkplicht die bestuurlijk kan worden gehandhaafd door middel van verplichtende begeleidingstrajecten gericht op scholing op straffe van inhouding op een eventuele uitkering" (p.30).

Een Kuyper-kabinet?

Door Jan Post, hoofdredacteur

Na een stormachtige opkomst in het laatste kwart van de negentiende eeuw veroverderde Abraham Kuyper in 1901 het premierschap. Het doel was duidelijk: kerstening van de samenleving. Het vertrouwen groot: er was immers "geen vaster en geen hechter bolwerk dan het nog altoos onverwinlijk Calvinisme", aldus Kuyper in 1899. Binnen een mum van tijd moest Kuyper echter constateren dat hij niet veel van zijn idealen tot stand kon brengen. Hij had in zijn kabinet te rekenen met de "Christelijk-Historischen" en de "Rooms-Katholieken", met ambtenaren die "met leede ogen" zijn ministerschap aanzagen, met bestaande wetgeving die uit "een heel ander beginsel" was opgekomen, met de "traagheid waarmee onze parlementaire molen" maalde en met een "klein getal in eigen kring van speciale deskundigen".[1] Voor ons ligt een nieuw regeerakkoord van wat wel het VU-kabinet genoemd wordt. De Vrije Universiteit, eens de stormram van Kuyper en de zijnen. Later, één van de motoren achter de ontzuiling van het gereformeerde volksdeel.

Binnen en buiten de ChristenUnie is veel gesproken over de participatie van deze partij in dit kabinet. Van buiten wordt af en toe een ware kruistocht gevoerd vanuit de angst dat ons land zou verworden tot een fundamentalistische staat met een calvinistisch vaandel. Niet onlogisch. Zo de waard is, vertrouwt-ie z'n gasten. Als rijksambtenaar maakte ik in 1994 van dichtbij mee hoe het paarse triomfantalisme hoogtij vierde. Ik mocht in de Ridderzaal het voorlezen van de troonrede meemaken en getuige zijn van het rondedansje van Kok en de zijnen als een soort uitdrukking van het 'onverwinlijk liberalisme'. Paars was een nieuwe fase in de Nederlandse geschiedenis, zo werd gemeend. Maar waar Kuyper zich een eeuw vergiste in de kracht van het "onverwinlijk calvinisme" was het een eeuw later de beurt aan de liberalen (het 'heel ander beginsel') om te weinig rekening te houden met krachten en tegenkrachten.

Triomfantalisme?

Van triomfantalisme binnen de ChristenUnie is zeker geen sprake. Binnen de partij zijn er die de kabinetsdeelname zelfs een groot waagstuk vinden en het risico groot achten dat kabinetsdeelname de partij eerder schade zal berokken dan voordeel zal opleveren. En niet geheel zonder reden.
Ook op de gezichten van de voorstanders van de kabinetsdeelname zien we geen triomfantalisme. Wel realisme. Men zoekt naar de juiste strategie om er op z'n minst zo goed mogelijk uit te komen en de positie van de ChristenUnie naar de toekomst toe te versterken.
Het is duidelijk dat met het toetreden van de ChristenUnie geen nieuwe fase van onze vaderlandse geschiedenis is ingegaan. Wie meent dat met dit VU-kabinet 'Kuypers idealen' alsnog verwezenlijkt kunnen worden komt bedrogen uit. Dit (en elk) kabinet heeft met dezelfde factoren te rekenen als Kuyper.
Maar inmiddels kunnen we er wel een paar bij bedenken. Het enorm toegenomen takenpakket van de overheid bijvoorbeeld, waarmee ook de organisatie van het publiek bestel in omvang ongeëvenaard is toegenomen en navenant weerbarstiger is geworden. En verder de invloed van de media, de bepaald minder inschikkelijk geworden burger, de internationale afhankelijkheid en zo zijn er nog wel meer te bedenken.

Koerwijziging

Het is interessant te bedenken dat het in de tijd van Kuyper 'goed gebruik' was om een omvattende visie op de samenleving te proclameren en deze vervolgens lijnrecht te plaatsten tegenover de visie van andersdenkenden en ervan uit te gaan dat wanneer men maar eenmaal 'aan de macht' zou zijn, de alomvattende visie in de praktijk zou kunnen worden gerealiseerd. Hoe groot kun je een teleurstelling maken? Het valt natuurlijk niet mee om het schip van staat in haar geheel van koers te doen veranderen.
De ChristenUnie moet tevreden zijn met een paar graden koerswijziging, waarbij het natuurlijk de vraag is of die paar graden de ChristenUnie voldoende politieke beloning op zal leveren. Dat hangt af van wát de ChristenUnie kan realiseren en/of (zo gaat dat in de politiek) op haar naam kan schrijven. Het hangt af van de situatie en de grote discussies ten tijde van de volgende verkiezingen. En vooral van het imago dat de voormannen en –vrouwen van de ChristenUnie in de samenleving krijgen. Op nogal wat van deze zaken heeft de ChristenUnie maar beperkt invloed en dus is de kabinetsdeelname inderdaad een waagstuk. Maar wel eentje die de moeite meer dan waard is.

1 *Wij Calvinisten ...*, openingswoord ter deputatenvergadering van 22 april 1909, door A. Kuyper, Kok, Kampen, (in 1990 opnieuw uitgegeven).

Gelijkwaardig – afhankelijk

Door drs. Annelies van der Kolk,
Gedeputeerde provincie Gelderland

Leidend in de coalitieonderhandelingen in Gelderland waren de volgende begrippen: open, vertrouwen, transparant en gelijkwaardig.
Het was goed dat eerst aandacht werd geschonken aan de leidende begrippen. De onafhankelijke voorzitter had hierin een duidelijke rol. *Open* hield in dat je als onderhandelaars alles kon zeggen. Tijdens de gesprekken konden ook gedachten onder woorden worden gebracht zonder dat deze al helemaal waren uitgekristalliseerd.Dit gaf de mogelijkheid op basis van de uitgesproken gedachten met elkaar verder te spreken over een bepaald onderwerp.
De onderhandelaars hadden vertrouwen in elkaar. We konden er van op aan dat alles gezegd kon worden en dat er niets naar buiten zou worden gebracht. Dit gaf tijdens de onderhandelingen ook een grote mate van rust.
De onderhandelaars waren *transparant* en hadden geen verborgen agenda. En de onderhandelingen werden gevoerd op basis van *gelijkwaardigheid*. Argumenten gaven de doorslag en niet het aantal zetels in de provinciale staten.

Gelijkwaardig? Wel ten opzichte van elkaar. Maar toch wisten wij (Martin Schuurman en ondergetekende) dat we de onderhandelingen mochten voeren in afhankelijkheid van de Here. Elke keer beseften we dat Hij de kracht en de wijsheid gaf om het werk te doen. Dit hebben we ook vaak tegen elkaar gezegd. Ook elke keer wanneer we de resultaten terugkoppelden naar het bestuur en de fractie mochten we de genade van onze hemelse Vader ervaren.
In afhankelijkheid van de Here mogen we ook in de toekomst ons werk doen. Bestuur, fractie en gedeputeerde, ieder op de eigen plek en in eigen verantwoordelijkheid. De Here zal ons ook in de toekomst zijn zegen geven. Daar mogen we elke dag weer om bidden.

Gelderland maakt het verschil: Sociaal en duurzaam

(uit: Gelders coalitieakkoord 2007-2011)

Centrale thema's

De komende jaren staan wij voor de opgave om - vanuit de vastgestelde visies en beleid - het voortouw te nemen bij de uitvoering. In aanvulling op onze wettelijke taken kiezen wij er voor om actief verantwoordelijkheid te nemen voor een sociaal en duurzaam Gelderland.
Wij werken aan een toekomstbestendig Gelderland. Daarom bieden wij tegenwicht aan de negatieve effecten van de voortschrijdende individualisering, met name op het punt van de verschraling van verhoudingen tussen mensen. De bewoners van wijken, buurten, dorpen staan er niet alleen voor en iedereen moet de kans krijgen om mee te doen.
Wij constateren dat de inwoners van Gelderland in toenemende mate worden geconfronteerd met nadelige milieueffecten en verrommeling van het landschap. Het duldt dan ook geen uitstel dat wij de druk op het klimaat, het milieu en de ruimte beperken. Ook daarmee werken we aan een toekomstbestendig Gelderland.

Pijlers en accenten

Wij onderscheiden voor deze bestuursperiode vier onderling sterk samenhangende pijlers die ons als coalitie binden en drijven: daadkrachtig partnerschap, sociale samenhang, duurzame leefomgeving en verbinden door mobiliteit. Binnen deze pijlers hebben wij de volgende accenten gelegd:

Steden en regio's: We maken werk van de ontwikkeling van onze steden en regio's. We investeren substantieel in de integrale wijkaanpak - met een accent op de sociale samenhang - en de versterking van de centrumfunctie van de grote steden. Op het regionaal niveau investeren we in de samenwerking en de bestuurlijke solidariteit tussen gemeenten.

Jeugd en gezin: Wachtlijsten en onnodige wachttijden in de jeugdzorg kunnen en willen we ons niet permitteren. We nemen het voortouw om de kwaliteit van de jeugdzorg te verbeteren door een samenhangende aanpak van preventie, zorg en nazorg. Bij deze aanpak kunnen gezinnen rekenen op een tijdige en laagdrempelige ondersteuning.

Herstructurering: Wij geven prioriteit aan de herstructurering van woningbouwlocaties, bedrijventerreinen en glastuinbouwgebieden. Wij nemen hiermee verantwoordelijkheid om zuinig om te gaan met de schaarse ruimte.

Klimaat en energie: We investeren in deze periode 5% van het Nuon-dividend in duurzame energie en energiebesparing. Daarmee wordt een bijdrage geleverd aan het klimaatsvraagstuk. Wij willen ook zelf een voorbeeldfunctie vervullen.

Mobiliteit: Wij investeren in goede wegen en een aantrekkelijk en betaalbaar openbaar vervoer. Dat zijn wezenlijke randvoorwaarden voor een vitale economische ontwikkeling, een stevige sociale samenhang en een duurzame leefomgeving.

Duurzaam voor elkaar (voor dummies)

Door Koos van der Kolk, aio bij de leerstoelgroep Levensmiddelenchemie aan de Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR) en voormalig medewerker van het WI

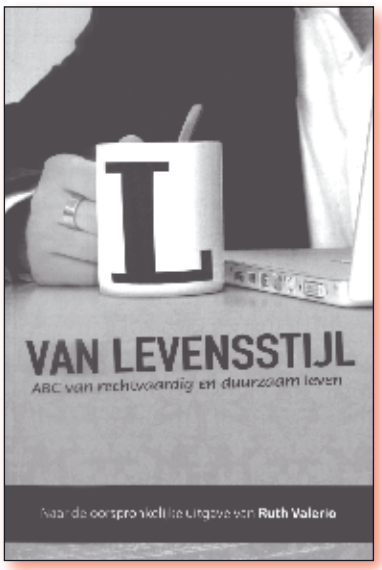

Ruth Valerio
L van Levensstijl. ABC van rechtvaardig en duurzaam leven
Buijten en Schipperheijn; ISBN-13: 978-90-5881-278-0, € 12,50
http://www.timetoturn.nl/

Stichtingen als Time to Turn moeten we koesteren. De stinkzwammen van individualisme en materialisme vinden immers ook in menig christenhart een rijke voedingsbodem. Deze sympathieke club jongeren bracht onlangs een eveneens sympathiek boekje uit, getiteld *'L van levensstijl'*. In dit werkje voert auteur Ruth Valerio ons door het alfabet van het rechtvaardige en duurzame leven. De hoofdstukken dragen titels als 'A van Activisten', 'B van Biologisch', 'C van Carrière', enzovoort. Aan het einde van ieder hoofdstuk verrast de auteur ons met praktische aanwijzingen, zodat de materie ook daadwerkelijk een plek in de praktijk van alledag zal krijgen. En dat gaat verder dan het kopen van koffie en thee van Max Havelaar.

Meerdere keren wordt de lezer vermaand om ook weer niet al te hard van stapel te lopen: het is beter om je leven stapje bij beetje maar blijvend te veranderen, dan het in zeer korte tijd om te gooien, om er vervolgens na een paar maanden achter te komen dat je weer op de oude voet voortleeft. De praktische oplossingen die Valerio aandraagt vormen mijns inziens het belangrijkste pluspunt van dit boekje. We kunnen echt bijdragen aan een betere wereld!

Toch heb ik ook een drietal kritiekpunten. Ten eerste is de toon van het boekje vaak die van het geheven vingertje. Soms bekroop me het gevoel dat je als westerling helemaal niets goed kunt doen, en dat we ons met het in- en uitademen van lucht nog bezondigen aan de klimaatverandering. Daarnaast kan het gevaarlijk zijn om elkaar bijbelteksten als Openbaring 3:15-16 (over de lauwheid van de Laodicenzen, p.86) onder de neus te wrijven. Natuurlijk, we moeten radicaal zijn, en Jezus in alles volgen. Maar we zijn ook mensen, met beperkte tijd en energie, die ook gewoon geen zin hebben om iedere maand protestbrieven te schrijven over EKO-bananen (p.92) of te protesteren tegen de WTO (p.50). Voor je het weet bevinden we ons in een kramp, waardoor we niets meer uit liefde, maar alles uit schuldgevoel doen - waar we ons vervolgens weer schuldig over voelen.

Een tweede kritiekpunt vormt de onderbouwing van de verschillende claims. Die had van mij een stukje wetenschappelijker gemogen. Nu worden er allemaal feiten terloops genoemd, waarbij de lezer(es) de auteur maar op haar bruine ogen moet geloven dat het allemaal klopt wat ze beweerd. Om een voorbeeld te noemen: 'klimaatverandering wordt veroorzaakt door de uitlaat van schadelijke gassen in de atmosfeer' (p.33). Kun je dat zo 1-2-3 stellen? Ik denk van niet. Het is inderdaad aannemelijk dat onze uitstoot van broeikasgassen bijdraagt aan de klimaatverandering, maar de invloed van de verhoogde zonneactiviteit moeten we ook niet onderschatten.

Mijn derde kritiekpunt betreft de vormgeving van het boekje. De bladspiegel is erg gevuld met tekst – weinig plaatjes – en de opmaak is sober. Nodigt dit de lauwe christenconsument wel voldoende uit om zich in de materie te verdiepen? Ik vrees het ergste.

Maar genoeg kritische opmerkingen gemaakt over dit boekje. Daarvoor is de boodschap me te dierbaar en zijn de oplossingen die Valerio aanreikt te goed uitgewerkt. De wereld hangt van onrechtvaardigheid en onduurzaamheid aan elkaar. Juist christenen zouden zich in moeten zetten voor een betere wereld. Niet vanuit een horizontaal activisme, maar vanuit de verwachting dat God – als we serieus zorg dragen voor onze naaste en de schepping – onze inspanningen zal zegenen.

Van privacyparadijs tot controlestaat?

Door dr.ir. Wouter B. Teeuw, senior onderzoeker aan het Telematica Instituut te Enschede

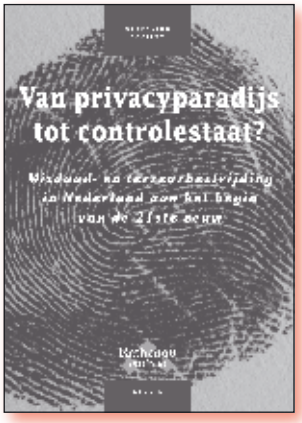

A. Vedder, L. van der Wees, B.-J. Koops, P. de Hert,
Van privacyparadijs tot controlestaat? Misdaad- en terreurbestrijding in Nederland aan het begin van de 21ste eeuw, Studie 49,
Rathenau Instituut, Den Haag, Februari 2007 (90 pagina's)[1]

Toenemende controle

Deze vlot lezende Rathenau studie roept de vraag op of de balans tussen veiligheid en privacy niet te ver is doorgeslagen richting veiligheid, en wil een stimulans geven aan het debat daarover. Het is aardig om te beginnen met een voorbeeld dat dit verduidelijkt.

De wet computercriminaliteit (1993) maakt het mogelijk om communicatie via private netwerken (bedrijfsnetwerken) te onderscheppen. In 1994 is de verplichting ingevoerd om netwerken en diensten voor mobiele telefonie aftapbaar te maken. Sinds 1998 geldt dat voor alle openbare telecommunicatie en sinds 2001 geldt ze ook voor internetproviders. Daarbij maakt de Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden (2000) dat, indien relevant, allerlei bevoegdheden ook mogen worden ingezet tegen niet-verdachten. Bij het aftappen van telecommunicatie is de voorwaarde vervallen dat de verdachte zelf aan de communicatie moet deelnemen en kan justitie in een bredere kring rond een verdachte de communicatie aftappen. In goed Nederlands betekent dit dat je zonder het te weten afgeluisterd wordt omdat je bijvoorbeeld toevallig een verkeerde buurman hebt, of op de verkeerde tijd op de verkeerde plaats was. In 2004 is daar de verplichting bij gekomen om mee te werken aan het overhandigen van verkeersgegevens (zaken als wanneer, met wie, en hoe lang je hebt gebeld, welke websites je hebt bezocht, etc.). Ook is niet langer de houder van de gegevens verantwoordelijk voor de afweging gegevens te verstrekken, maar de opsporingsambtenaar. Het komt erop neer dat justitie in principe ook zelfstandig mag aftappen, zonder medewerking of medeweten van de telecomaanbieder.

Geconcludeerde trends

Zo worden in de studie meer ontwikkelingen geschetst. Met machtiging door de rechter-commissaris kan een opsporingsambtenaar naast identificerende gegevens in dringende gevallen ook 'gevoelige gegevens' vorderen, zoals informatie over iemands godsdienst, ras, politieke gezindheid, gezondheid, etc. (Wet vorderen gegevens financiële sector / Actieplan terrorismebestrijding). Ook staat de Nederlandse overheid, op verzoek van de Europese commissie en onder druk van buitenlandse overheden, de doorgifte van passagiersgegevens op vluchten naar de Verenigde Staten toe. En er is binnenkort nog meer te verwachten, zoals bijvoorbeeld het burgerservicenummer, biometrische kenmerken in het paspoort, meer slimme camera's en veel RFID-chips.[2] De tendensen komen er in het algemeen op neer dat de techniek het mogelijk maakt dat steeds meer informatie kan worden verworven, gecombineerd en verwerkt en worden toegepast voor zaken waar de gegevens aanvankelijk niet voor bedoeld waren. Daarbij krijgen de opsporingsdiensten steeds meer mogelijkheden hierin zelfstandig te opereren en wordt het onderzoek steeds vaker uitgebreid tot personen op wie zelf geen verdenking rust.

Wat daarbij opvalt is dat in het algemeen niet '11 september' het argument is geweest voor het invoeren van de diverse wetten. Veel wetten zijn al voor september 2001 voorbereid waarbij niet de georganiseerde misdaad als argument wordt genoemd, maar bijvoorbeeld het oplossen van onopgeloste moord- en zedenzaken of zelfs woninginbraken.

Maatschappelijke bezwaren

Naar aanleiding van de verruiming van bevoegdheden kwamen reacties los bij academici, opiniemakers en politici, onder meer over de praktische uitvoerbaarheid, over de onheldere besluitvorming en over de vrees voor een

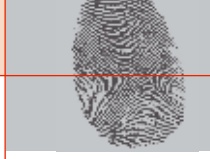

verlies aan privacy. Het gemak is aangekaart waarmee het burgerservicenummer wordt opengesteld voor allerlei doeleinden waarvoor het oorspronkelijk niet bestemd was. Hoogleraar strafrecht Paul Mevis heeft zich afgevraagd of er rond de Wet identificatieplicht geen sprake is van symboolwetgeving waarbij vooral een signaal wordt afgegeven en het niet zoveel uitmaakt of hij ook werkelijk effectief is.[3] Ook is gebleken dat de notificatieplicht, die stelt dat personen naar wie onderzoek is gedaan daarvan op de hoogte worden gesteld, weinig wordt nagekomen. Dit komt overigens omdat dit alleen hoeft als het belang van het onderzoek dit toelaat, en er ook geen sancties staan op het achterwege laten hiervan.

Het merendeel van de reacties heeft echter betrekking op afzonderlijke maatregelen die in het nieuws zijn. Daarmee vindt er geen debat plaats over het gehele pakket van regelgeving. Ook zijn veel van de reacties afkomstig uit juridische hoek. Daarmee wordt de discussie in vrij beperkte kring gevoerd. De auteurs van de studie roepen op tot een verbreding van het debat. Bij dit debat speelt vooral de vraag naar de effectiviteit van de veiligheidsmaatregelen. Vergroten ze de veiligheid daadwerkelijk? Hier moet de inbreuk op privacy tegen worden afgewogen. Zijn er alternatieven die de privacy minder aantasten? Welke extra maatregelen kunnen worden getroffen om de privacyinbreuk te beperken of te compenseren?

Debat onder christenen?

De Tweede-Kamerfractie van de ChristenUnie heeft in mei 2005 de notitie *RFID-chips: Kans of gevaar*? uitgebracht.[4] Naast de Grondwettelijke bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de lichamelijke integriteit (rond bio-chips) brengt de ChristenUnie ook het punt van principiële bezwaren tegen het gebruik van biometrische kenmerken naar voren. Er wordt geadviseerd de Wet bescherming persoonsgegevens aan te passen om in te spelen op nieuwe technische ontwikkelingen.

Het punt van gewetensbezwaar is vooral geïnspireerd door de publicist Jaap Spaans, die al langer wijst op het gevaar van identificatie en stelt dat veel mensen geen notie hebben van de maatregelen die de overheid neemt, laat staan dat men het effect daarvan op de privacy kan overzien. In *De Oogst* (april 2007) concludeert Spaans, mede op basis van de Rathenau studie, dat de macht van de overheid is toegenomen en het individuele belang steeds vaker wijken moet voor het algemeen belang. Hierdoor komen rechten onder druk te staan.[5] Hij roept christenen op deel te nemen aan het debat. Ook Yvette Lont hamert in 'ChristenUnie, wees sterk en moedig' op de vrijheid van christenen als het om het geweten gaat, en noemt daarbij expliciet (het weigeren van) de RFID-chip in het lichaam.[6]

De ChristenUnie

De ChristenUnie zit inmiddels in de regering. In het coalitieakkoord (artikel 5, lid 7) wordt gesproken over het zo spoedig mogelijk indienen en doorvoeren van wetgeving rond terrorismebestrijding, en de doorzettingsmacht die de Minister van Justitie daarin heeft. Het is goed dat het kabinet de bestrijding van zware criminaliteit en georganiseerde misdaad op de (politieke) agenda heeft geplaatst. Nieuwe technologieën bieden daarbij wellicht ongekende mogelijkheden. Aandacht voor de ethische en sociale impact is echter ook nodig. Hier ligt een uitdaging voor de ChristenUnie. De ChristenUnie zou mijns inziens op drie zaken moeten inzetten:

1. Een goede evaluatie van de maatregelen: zijn ze effectief? Als gevangenen of TBS'ers een RFID polsband krijgen, dan gaat het niet alleen om hoe men dit ervaart, maar primair of het aantal recidieven afneemt. Pas als dergelijke effecten bekend zijn kan een eerlijke afweging met privacyaspecten plaatsvinden.
2. Anticiperende wetgeving. De technologische ontwikkelingen gaan snel en wetgeving loopt hier per definitie achteraan. Maar de huidige wetten komen en gaan wel erg snel. Een ontwikkeling van monitoren (zoals cameratoezicht) naar analyse (zoals koppelen bestanden) naar ingrijpen (wils- of gedragsbeïnvloeding?) is te voorzien. Hier kun je op anticiperen.
3. Zelf het debat aanslingeren, waar de Rathenau studie toe oproept. Het elektronisch kinddossier is bijvoorbeeld een van de prioriteiten van minister André Rouvoet. Hoe ver gaan we daarin? Krijgen leraren op hun zakcomputer straks 's ochtend een signaal dat er 's avonds sprake is geweest van huiselijke geweld?

We dienen in de gaten te houden dat de maatschappij verandert en daarmee ook haar ethische en sociale opvattingen. Ook de privacyopvattingen van de burger ontwikkelen zich. De Bijbel verandert echter niet, en op basis daarvan kunnen we zeker iets zeggen over de verhouding overheid – burger. De ChristenUnie zij daarbij veel succes toegewenst!

1 De studie is te downloaden via: http://www.rathenau.nl:80/showpage.asp?steID=1&item=2100
2 RFID staat voor Radio Frequency Identification: elektronische labels die op korte afstand kunnen wordt uitgelezen.
3 In *Netkwesties*, editie 72, okt. 3003 (http://www.netkwesties.nl/editie72/artikel1.php).
4 De notitie is te downloaden via "Dossier: RFID-chips" http://www.christenunie.nl/nl/k/news/view/41184
5 Het artikel is te downloaden via http://www.jaapspaans.nl/deoogst_april_20-21.pdf
6 Opiniestuk 'ChristenUnie, wees sterk en moedig' in *ND* en *RD*, april 2006, zie: http://www.refdag.nl/artikel/1297767/ChristenUnie,+wees+sterk+en+moedig.html

Inhoudsopgave

Samen leven, samen werken 2 en 3
Thema*Wegwijzer* en Thema*Inleiding* door Geert Jan Spijker

Regeringsdeelname: waagstuk of roeping? 4
Thema*Studie* door Meindert Leerling

Tuinstad Europa 6
Thema*Studie* door Jan van der Stoep

Een coalitieakkoord kan zijn eigen teleurstellingen creëren 10
Thema*Studie* door Willem Nuis

"Het kan allemaal wel wat ondernemender" 13
Thema*Studie* door Benne van Popta

Kansen voor onderwijs 16
Thema*Studie* door John van Boven

Duurzaam energiebeleid door nuchterheid en kwaliteit 18
Thema*Studie* door Jan Harmsen

De pijler van de weemoed 20
Thema*Studie* door Rien Rouw

Jeugdbeleid en gezinspolitiek met visie 22
Thema*Studie* door Klaas Tigelaar

Veiligheid, een kwestie van samen leven 24
Thema*Studie* door Bort Koelewijn

Naar nieuw maakbaarheidsdenken? 26
Thema*Studie* door Jan Hoogland

Medisch-ethische thema's in het regeerakkoord 29
Thema*Studie* door Matthijs van den Berg

Meer menselijke maat 32
Thema*Studie* door Erik van Dijk

Een Kuyper-kabinet? 35
Column *AdRem* door Jan Post

Gelijkwaardig – afhankelijk 36
Column *DenkKader* door Annelies van der Kolk

Duurzaam voor elkaar (voor Dummies) 37
Boeken*Wijzer* door Koos van der Kolk

Van privacyparadijs tot controlestaat? 38
Boeken*Wijzer* door Wouter Teeuw

Inhoudsopgave 40

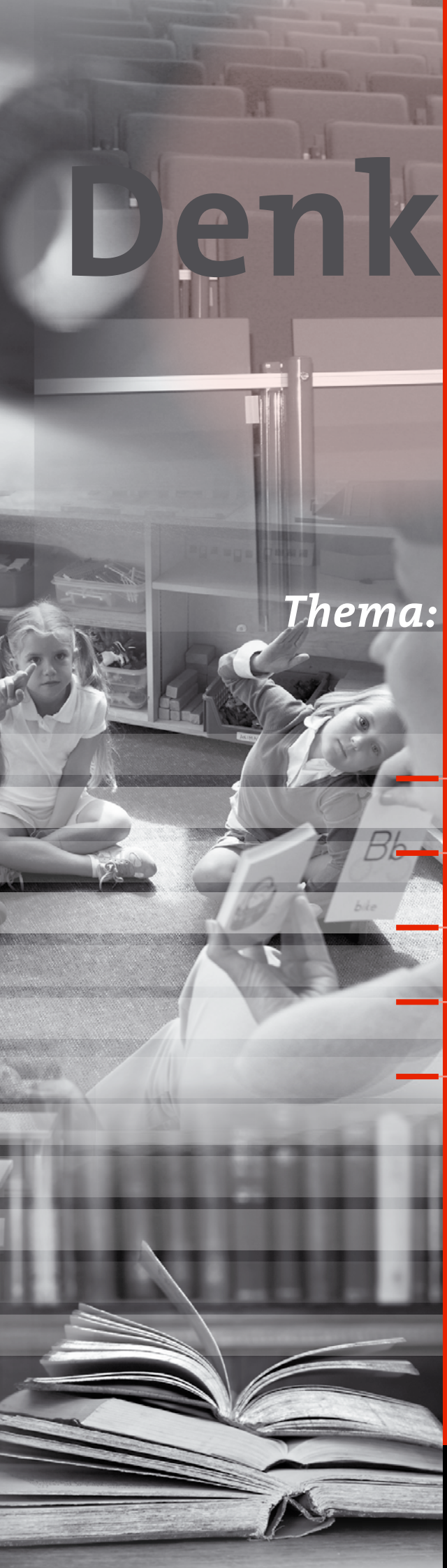

DenkWijzer

Thema: Nederland naar de vernieuwing

Interview met Arie Slob

Mag vrijheid van onderwijs worden beperkt?

Tweemaal Passend Onderwijs

De aanval op de schooluitval

En verder:

A.Th. Van Deursen over het publieke debat in Nederland

De ChristenUnie moet 'Europeser' worden

Montesquieu over democratie en rechtsstaat

4

JAARGANG 7 | NUMMER 4 | OKTOBER 2007

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 7, nummer 4, oktober 2007

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten
- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

Opzeggen
Mocht u de toesturing van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

Deadline kopij volgende nummer:
1 november 2007

Redactie:
Jan Post (hoofdredacteur),
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging),
Swannet Westland (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
douglas design, www.douglasdesign.nl

Druk:
Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

http://wi.christenunie.nl
http://bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2007
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Interview met Arie Slob: "We moeten niet te snel in extremen gaan spreken"
Problemen in het onderwijs zijn met grote regelmaat onderwerp van politiek debat. Toch weigert CU-fractievoorzitter Arie Slob een negatief beeld te voeden. "Ik maak me zorgen over de voortdurend negatieve aandacht. Een beetje nuchterheid is op zijn plaats. Vergeleken met andere landen doen we het niet zo slecht."

Tweemaal Passend Onderwijs
Sommige kinderen hebben specifieke zorg nodig. Er kan dan hulp van buiten komen, maar soms is plaatsing op een andere school zelfs beter. Wezenlijk is dat de zorg op maat van de leerling is. Wat dat betreft is er al veel goeds tot stand gekomen. Toch moet het beter. Daarover gaat passend onderwijs, leggen Ton van Leijen en Eric Rietkerk uit.

Anderhalf miljoen laaggeletterden in Nederland
Er zijn in Nederland schrikbarend veel mensen die moeite hebben met lezen en schrijven, aldus raadslid Wim de Jong. Het gaat daarbij zeker niet alleen om allochtonen.
Laaggeletterdheid is voor maar liefst anderhalf miljoen volwassenen Nederlanders een blokkade voor een volwaardige deelname aan de maatschappij. Een partij die staat voor sociale gerechtigheid moet opkomen voor deze bij uitstek zwakke groep in de samenleving.

Hoger onderwijs: twee werelden
Het hoger beroepsonderwijs (HBO) en het wetenschappelijk onderwijs (WO) groeien steeds dichter naar elkaar toe. Dat is een slechte ontwikkeling, zowel voor de studenten, de arbeidsmarkt als voor de kwaliteit van het onderwijs. Aldus promovenda Gerda Visser-Wijnveen.

Onderwijs en (terugtredende) overheid
Al sinds de jaren negentig van de vorige eeuw koerst de overheid voor wat betreft het onderwijsbeleid op drie kernthema's: autonomie, deregulering en rekenschap. Wim Lengkeek staat stil bij de ontwikkeling van dit beleid en gaat na hoe deze koers nu in de scholen zichtbaar wordt. Hij sluit af met de vraag of deze ontwikkeling goed is voor principieel-gericht onderwijs.

Aanval op schooluitval
Schooluitval is een van de grootste problemen van vandaag. Het kabinet streeft dan ook naar een aanmerkelijke terugdringing van het aantal voortijdige schoolverlaters. Jongeren die de arbeidsmarkt opstappen, dienen te beschikken over een zogenaamde startkwalificatie. Deze opdracht vraagt om een gezamenlijke doelstelling van veel partijen, want aan schooluitval liggen tal van oorzaken ten grondslag. Jan Westert analyseert een complexe problematiek.

Weinig nieuws onder de zon (de BSO)
Per augustus moet het primair onderwijs voor en na schooltijd opvang (BSO) bieden aan kinderen die dat nodig hebben. Elise van Bokhorst (Besturenraad) bespreekt hoe dit is geregeld en welke problemen erbij komen kijken. Een wezenlijke vraag voor de toekomst is wat de school voor de leerling, de ouders en de omgeving kan betekenen.

Mag vrijheid bijzonder onderwijs worden beperkt?
De ChristenUnie is een warm voorstander van het voor 100% serieus nemen van de vrijheid van onderwijs. We willen echter wel eens vergeten, dat die vrijheid van onderwijs niet onbeperkt is. Senator Remmelt de Boer analyseert het vraagstuk aan de hand van een recente en geruchtmakende affaire rond een islamitische school.

Nederland naar de vernieuwing

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

Meer geld. Dat lijkt de eeuwige roep van de onderwijssector. Van hoog tot laag klinkt de vraag om meer financiële middelen. Als die er maar komen, dan zullen de problemen voorgoed voorbij zijn. Lekker makkelijk, denkt een buitenstaander. Maar de eisen die aan het onderwijs worden gesteld zijn erg hoog. Ze nemen zelfs toe. De politiek verlangt van Nederland dat het innovatiever moet worden. Kennis en innovatie zijn de bouwstenen van ons aller ambitieuze toekomst - dat u het even weet. De top moet dan ook hoger en de basis breder. Onderwijsinstituten moeten spannende, welhaast futuristisch aandoende kenniscentra worden, en zo aantrekkelijk blijven voor jong en oud. En docenten moeten professioneel, empathisch, communicatief flitsend en inhoudelijk goed zijn. En niet te duur natuurlijk.

Beroepseer

Niemand kan om het onderwijs heen. We hebben er allemaal mee te maken (gehad). Iedereen weet nog van vroeger van die docent die goed verhalen kon vertellen. De meester of juf die oog had voor de individuele leerling. Docenten spelen een cruciale rol in de vorming van een kind. Hun kwaliteit en deskundigheid is dan ook van groot belang voor het maatschappelijk leven. Regelmatig horen we de laatste tijd klaagzangen over de teloorgang van de beroepseer van docenten. Het *Algemeen Dagblad* kopte recent: 'De docent moet weer status krijgen'. En boven het hoofdredactioneel van het minder populistische *NRC Handelsblad* stond: 'Het draait om de leraar' (13-9-07). Inderdaad: het werk van de docent is uiteindelijk fundamenteler dan het werk van de manager – zonder geringschattend over de taak van die laatste te willen doen. De docent heeft een wezenlijke taak met het oog op de kwaliteit van de samenleving, zowel de intellectuele als de morele kant ervan. Het omgaan met en vormen van jonge mensen is een belangrijke manier om waarden en normen over te brengen (zeker nu gezinnen minder goed functioneren). De docenten zijn het die dagelijks met leerlingen en studenten omgaan en de mogelijkheid hebben gedrag te sturen, beschaving en fatsoen over te brengen, grenzen te stellen, te stimuleren en te inspireren. Of dat leren nu nieuw is of oud, competentiegericht of niet, de menselijke omgang is wezenlijk. Raar dus dat de gemiddelde docent per definitie minder verdient dan de manager. Vooruit, om dit recht te zetten mag minister Plasterk meer geld uittrekken. Zo wordt het vak aantrekkelijker, niet alleen voor mensen die aan het eind van hun loopbaan weer wat 'terug willen doen' voor de maatschappij.

Leer zelf te denken

Plasterk maakt zich vooral warm voor de top van de universiteiten. Maar me dunkt dat het gehele universitaire leven wel een verandering kan gebruiken. Hogescholen en universiteiten gaan steeds meer op elkaar lijken en dat is niet de bedoeling. Universiteiten horen, om met Allan Bloom te spreken, enclaves van intellectuele vrijheid te zijn, waar economische en maatschappelijke motieven niet de boventoon voeren (*De gedachteloze generatie. Hoe ons onderwijs de cultuur bedreigt*). Van daaruit moet de publieke opinie opnieuw gevoed worden. Juist op universiteiten moet men zelfstandig en kritisch leren denken. Nu is het vooral meelopen en je laten klaarstomen voor je beroep. Gedisciplineerd met honderden anderen boeken snappen om tentamens te halen, zonder een kritische attitude aan te leren ten aanzien van die voorgeschotelde stof. Dat is dus meer dan kunnen opzoeken wat Wikipedia zegt of wat Google vindt. Onderwijs draait niet alleen om informatie, maar ook om kennis. En misschien zelfs om wijsheid...

Helpt ons onderwijs Nederland naar de vernieuwing?

De Troonrede zegt: "Juist ons vermogen tot veranderen en vernieuwen geeft ons de dynamiek die onmisbaar is om in te spelen op de uitdagingen van de toekomst." Ronkend regeringsproza natuurlijk, maar als het vak van leraar echt aantrekkelijker wordt en studenten weer meer zelf leren nadenken, kunnen we hopen op vernieuwing.

‘We moeten niet te snel in extremen gaan spreken’

Interview met CU-fractievoorzitter Arie Slob

Door Ludo Hekman

Problemen in het onderwijs zijn met grote regelmaat onderwerp van politiek debat. Een dreigend lerarentekort, kritische rapporten, controversiële vernieuwingen, segregatie, voortijdige schoolverlaters of de toenemende onveiligheid op scholen. Toch weigert Arie Slob dit negatieve beeld te voeden. “Ik maak me zorgen over de voortdurend negatieve aandacht. Een beetje nuchterheid is op zijn plaats. Vergeleken met andere landen doen we het niet zo slecht.” In gesprek met ex-docent en ChristenUnie–fractievoorzitter Arie Slob over het onderwijs in Nederland.

U weet waar u het over heeft als u over onderwijs spreekt?
Dat is wel een beetje mijn wereld inderdaad. Ik heb elf jaar voor de klas gestaan en werkte vijf jaar als onderwijskundig adviseur bij een schoolbegeleidingsdienst. Ook ben ik enige tijd directeur geweest van onderwijsorganisatie Concent. Ik heb zelf nooit heel bewust gestreefd naar een baan als docent. Ik wilde graag geschiedenis studeren, maar ik had het VWO niet doorlopen. Daardoor kwam ik op de lerarenopleiding terecht en via stages in het voortgezet onderwijs. In contrast met vandaag was toen de krapte erg groot. Ik stuurde vrij willekeurig een aantal brieven en werd uitgenodigd door het Greijdanus College in Zwolle. Hoewel ik een paar uur te laat op de afspraak kwam hebben ze me toch aangenomen.

Speelde het negatieve imago van het onderwijs toen al op?
Nee, maar ik vond het zelf na elf jaar wel tijd worden om wat anders te gaan doen. De muren van het lokaal begonnen op een gegeven moment wel te knellen. Ik kan me dus wel iets voorstellen van de gevoelens ‘moet ik dat mijn hele leven gaan doen?’. Zeker als je jong bent. Angst om er tot je vijfenzestigste te zitten, dat begrijp ik wel. Ik heb alleen nooit ervaren dat het weinig maatschappelijke status opleverde. En ik kom nu ook nog veel docenten tegen die terecht veel beroepstrots hebben. Die het als een soort roeping zien en het met veel inzet en plezier doen. En dat moet ook. Je moet je er echt aan kunnen geven. Als je dat niet kan, dan heb je er niets te zoeken. Ik ken ook wel docenten die vooral voor hun vak gingen, maar uiteindelijk horen de kinderen centraal te staan. Je moet van ze houden, ook als het etters zijn.
Wat je wel merkt is dat het spreken over het onderwijs, ook in de politiek, niet altijd positief is. Daar maak ik me zorgen over. Dat de onderwijsvernieuwingen allemaal mislukt zijn, de leerlingen niets meer meekrijgen of de PABO-studenten niet meer kunnen rekenen. Op dit moment moeten de managers in het onderwijs het ontgelden. Alsof het vergeven is van slecht functionerende managers. Je moet natuurlijk kritisch zijn, maar je bent niet besmet als je manager bent in het onderwijs. Dat voortdurend negatief spreken over onderwijs, dat is gewoon niet goed.

Toch lijkt de overhead een serieus probleem. Uit een onderzoek van BON (Beter Onderwijs Nederland) blijkt dat 20% van de uitgaven aan het hoger onderwijs besteed worden aan het werkelijke contact tussen docent en student. Dat is een bizar percentage.
Het is de vraag of die cijfers helemaal kloppen. Ik vond het niet goed dat minister Plasterk in een interview aan *Vrij Nederland* alle managers in negatieve zin over een kam scheerde en hen daarmee op een onheuse manier bejegende. Dat neemt niet weg dat je kritisch mag kijken. De enorme schaalvergroting in het HBO roept vragen op. Ook in de sfeer van de managers, die soms niet eens meer in het schoolgebouw zitten en geen geringe salarissen ont-

vangen. In dat geval mogen er alarmbellen gaan rinkelen. Maar ik wil oppassen voor het beeld dat het onderwijsgeld in Nederland over de hele linie verkeerd besteed wordt. Daar doe ik niet aan mee. Wat dat betreft zijn de CHE en GHBO goede voorbeelden. Hun basis is heel smal. En het is nogal kritisch om overeind te blijven. Daar is goed management voor nodig. Toch bieden die scholen onderwijs van hoge kwaliteit.

En competenties, kenden ze die aan het einde van de jaren tachtig al?
(lachend) Nee. Maar ik heb wel de invoering van de tweede fase meegemaakt. Die leidde ook tot meer zelfwerkzaamheid. Bij maatschappijleer deed ik dat al. Dat is geen vak waar leerlingen vijftig minuten gaan zitten luisteren. Al was het maar omdat het moeilijk was ze voor mijn niet-examen vak in beweging te krijgen. Dus ik vond de overgang niet zo groot. Maar er waren heel wat docenten die helemaal losgerukt werden uit een manier van werken die ze al dertig jaren kenden. Altijd hetzelfde schriftje met aantekeningen. Dat was echt een revolutie voor ze.

Maar uiteindelijk wel goed om door te zetten?
Ja, maar het moet wel zorgvuldig gebeuren. Daarom ben ik er ook voorstander van dat er in het MBO even een pas op de plaats wordt gemaakt. Overigens is het competentiegerichte leren niet het een en het al. Je moet de tijd nemen het goed op te bouwen.
Wat we gezien hebben, vooral in het hoger onderwijs, is dat de contactmomenten steeds schaarser zijn geworden. Daar heeft niet alleen een onderwijskundige visie in meegespeeld, maar ook simpelweg bezuinigingen en keuzes om geld anders te investeren. Als daar de vinger bij wordt gelegd: volkomen terecht. Maar dat laat onverlet dat het ook heel goed is om leerlingen in een positie te brengen dat ze zelf de stof zich eigen moeten maken. Dan bedoel ik niet knippen en plakken van internet, maar proberen studenten vanuit een intrinsieke motivatie met de stof om te laten gaan. Daar hoort een docent trouwens altijd bij te zijn. Om hen op te vangen op momenten dat die intrinsieke motivatie ontbreekt en natuurlijk om bij te sturen, uitleg te geven en een stukje persoonlijke coaching te bieden. Ik begrijp de kritiek van docenten die hun rol naar de achtergrond zien verdwijnen terwijl de kwaliteit niet vooruit gaat. Maar je moet oppassen dat je niet doorslaat en een karikatuur van de werkelijkheid maakt.

Stel dat er een docent is die niet overweg kan of wil met het competentiegerichte leren. Hij is een kei in zijn vak en ieder jaar levert hij leerlingen af die enorm veel geleerd hebben. Zou je die moeten dwingen om met competenties te werken?
In het MBO is dat wel de koers. En het kan natuurlijk niet zo wezen dat docenten zich daaraan onttrekken. Het is de taak van de school om – wanneer er zulke koudwatervrees bestaat – met zulke docenten in gesprek te gaan en te kijken wat ze dwars zit. Misschien bestaat er een verkeerd beeld. Maar misschien kun je ook variëren in taken met het docentenbestand. Maak bijvoorbeeld clusters van klassen, waarbij de ene docent de individuele begeleiding doet en de ander de hoorcolleges geeft. Dat maakt het onderwijs ook diverser en aantrekkelijker.

Het CNV is hevig teleurgesteld dat er slechts een miljard is vrijgemaakt voor het onderwijs. En het kan inderdaad anders: Tony Blair ging tien jaar geleden met het motto 'Education, education, education' de verkiezingen in. Hij hield woord: de salarissen gingen omhoog, het lerarentekort is vrijwel verdwenen, er zijn honderden miljoenen geïnvesteerd in schoolgebouwen. Groot-Brittannië - dat altijd royaal minder uitgaf aan onderwijs - passeerde Nederland met onderwijsinvesteringen in 2001. De nieuwe premier Gordon Brown wil nog verder gaan: uiteindelijk moet tien procent van het bruto binnenlands product naar onderwijs gaan. Is dat geen lichtend voorbeeld voor ons land?
Het had altijd meer gemogen. Maar ik denk dat je ver terug moet om een coalitie te vinden die er zulke bedragen voor heeft uitgetrokken als de huidige. Er is wel degelijk bijzondere aandacht voor onderwijs. Ook als je het afzet tegen andere beleidsterreinen waarin wordt geïnvesteerd.
Ik weet uit de ervaringen bij de onderhandelingen dat er gewoon niet meer in zat.
Het beeld dat wij van onderwijs geen prioriteit maken is niet terecht. Je kan het niet alleen aan geld aflezen, maar als je kijkt naar de investeringen, dan springt onderwijs er bovenuit. Ook als ik kijk naar het coalitieakkoord dan zie ik dat er uitvoerig over is gesproken. En er zijn afspraken gemaakt die de hartelijke steun van de ChristenUnie konden krijgen. Het is uitgebreid over het lerarentekort gegaan. En ook dat is niet alleen een kwestie van geld.
Je kan het lerarentekort niet oplossen met alleen hogere salarissen.

Nee, maar Nederland geeft wel relatief weinig geld uit aan onderwijs. Bovendien zijn de oplossingen die uit het onderwijs zelf komen – minder uren, kleinere klassen – duur. Het kost simpelweg geld.
Dat is waar. Wij hebben er voor gekozen iets in de sfeer van werkdruk te creëren, dat zal ook positief zijn voor de kwaliteit van het onderwijs. Dat kost natuurlijk geld, maar dat kan ook een kwestie zijn van de dingen anders organiseren. Bijvoorbeeld dat je het zo organiseert dat de kwaliteiten van docenten beter benut worden door te differentiëren in taken. Maar laten we ook afwachten wat de commissie-Rinnooy Kan op 12 september gaat adviseren.

Waarschijnlijk zal die vragen meer geld vrij te maken.
Dat denk ik ook. En er zijn partijen die het drievoudige voor onderwijs reserveerden, maar daar ontbrak een solide financiële onderbouwing. Ik ben blij met wat we nu hebben en als er financiële meevallers komen, dan is onderwijs een belangrijk aandachtsgebied. Op dit moment moet je roeien met de riemen die je hebt. Dat is ook politiek. Ik kan ook een ander verhaal vertellen dat misschien wel heel erg goed bekt, maar waarvan ik het niet in financiële zin kan waarmaken. Dan past het ons om daar reëel in te zijn.

Het advies van de commissie-Rinnooy Kan is nog niet publiek bij het ter perse gaan van deze Denkwijzer. Er is al wel uitgelekt dat die inderdaad meer geld wil vrijmaken om het lerarentekort aan te pakken. Minister Plasterk staat daar open voor. "Het lerarentekort is een megaprobleem. Ik weet niet of de ruimte in de begroting groot genoeg zal zijn." Arie Slob staat eveneens open voor het openbreken van de begroting met betrekking tot onderwijs.

Hoe verschilt uw visie op onderwijs van die van de coalitiepartners, CDA en PvdA?
We bekijken het onderwijs in Nederland teveel vanuit economische termen. Alsof onderwijs alleen een instrument is om onze economie op een goed niveau te houden. Dat vind ik een hele beperkte visie op onderwijs. In dat opzicht hebben wij echt aan de andere kant gehangen. Het is de sfeer die ook in het beleidsprogramma te proeven is. Daarin verschillen wij van het CDA en de PvdA, die het sterk vanuit de economie beoordelen. Onderwijs is daar belangrijk in, maar onderwijs geeft een veel bredere ontwikkeling mee. Denk bijvoorbeeld aan het overdragen van waarden en normen, de relatie met de ouders – waarin de school als een verlengstuk van de opvoeding kan functioneren. Die aspecten horen er absoluut bij. Als ChristenUnie willen we niet alleen in economische termen naar onderwijs te kijken.

Het stimuleren vaon gelijke kansen en emancipatie zijn al decennia idealen van het Nederlandse onderwijs. In de NRC *stond onlangs een alarmerend verhaal over segregatie in het Nederlandse onderwijs. Ons onderwijsbestel versterkt de ongelijkheid door de meest kwetsbare leerlingen bij elkaar te stoppen in de meeste kwetsbare scholen. Hierdoor halen ze elkaars niveau omlaag. Op de betere (vaak blanke) scholen gebeurt het omgekeerde. Bent u daar van geschrokken?*
Nee, we weten dat dit het geval is. Het doet me wel opnieuw realiseren hoe ernstig dit is.
De politiek wordt een struisvogelmentaliteit verweten als het gaat om het aanpakken van deze segregatie.
Dat is een verkeerd beeld. We hebben de afgelopen tijd al grote slagen gemaakt. Ik noem een paar voorbeelden. Scholen hebben meer geld gekregen om dit probleem aan te pakken, de inspectie let meer op het achterstandenbeleid en er is afgesproken dat er een vast aanmeldingsmoment komt voor het primair onderwijs. Bovendien staat het hoog op de politieke agenda en is het ook in het akkoord opgenomen. Segregatie is trouwens niet alleen een probleem van het onderwijs en moet dus ook niet alleen in het onderwijs worden aangepakt. Je moet dan ook denken aan volkshuisvesting en de plannen voor de vernieuwingswijken.

We zien de laatste jaren een toename van elitaire instituten (bijvoorbeeld Roosevelt academy *in Middelburg of de* Duisenberg school of finance *in Amsterdam). Je zou je af kunnen vragen of die trend er niet toe leidt dat je een tweedeling krijgt tussen de minder goede scholen die door de overheid gefinancierd worden en de betere scholen die particulier gefinancierd worden.*
We moeten een duidelijk onderscheid maken tussen de door de overheid bekostigde scholen en private scholen. De eerste hebben zich te houden aan wet- en regelgeving. Dat hebben we in dit land heel netjes geregeld.
Dat betekent wel dat de overheid moet zorgen dat de kwaliteit van het door haar bekostigde onderwijs op niveau blijft. Ik maak me daar geen zorgen over. We moeten het wel in de gaten houden, want die private scholen kunnen ook een aanklacht zijn tegen wat er gebeurt in het door de overheid bekostigde onderwijs. Je zult het dus wel moeten volgen. Je moet in de spiegel durven kijken. Maar verder, ik kan niet anders zeggen dan dat ze het volste recht hebben. Ik ben een groot voorstander van vrijheid van onderwijs.

Er is ook een andere lezing van de huidige dilemma's in het onderwijs mogelijk. Namelijk dat het een gevolg is van het succes van de democratisering van onderwijs. Doordat meer mensen kunnen doorleren ontstaat er logischerwijs schaalvergroting, diversiteit aan de instroomzijde en toename van kennis waardoor het overzicht afneemt.

Foto Ruben Timman / nowords.nl

Collateral damage *dus, in plaats van crisis.*

Dat is interessant. Het nuanceert de scherpte waarmee de discussie gevoerd wordt. En het onderstreept wat ik vaker zeg. Namelijk, dat je niet aan een van de twee kanten moet gaan hangen. Nuchterheid is op zijn plaats. We moeten oppassen dat we niet gaan roepen dat het nu allemaal veel minder is dan vroeger. Dat zeg ik niet om het te bagatelliseren, maar ik wil wel recht doen aan ons onderwijs. Onderwijs waarvan de kwaliteit vergeleken met de ons omringende landen nog steeds van een heel redelijk niveau is. Pak de inspectierapporten er maar bij. Onderwijs waar heel betrokken mensen werken die hun ziel en zaligheid steken in het begeleiden van jongeren naar een passende plek in de samenleving. We moeten niet te snel in extremen gaan spreken.

Genoeg over onderwijs?

Nee, ik wil nog benadrukken dat we ons sterk maken voor speciaal onderwijs. Ook leerlingen die extra zorg behoeven, hebben recht op onderwijs. Maar dat is niet eenvoudig, omdat hun zorgvraag heel veel met zich meebrengt. Ik ben er daarom erg blij om dat dit kabinet – ook in het coalitieakkoord – daar aandacht aan besteedt. Het is eigenlijk geen onderwerp, want de pers en de kamer pakken het niet op, maar het mag best prioriteit hebben. Juist vanuit de verantwoordelijkheid om als overheid op te komen voor de zwakken. Dat is een van mijn speerpunten. Net als de schoolverlaters. Nu er sprake is van hoogconjunctuur vinden die misschien gemakkelijk een baan, maar zodra de conjunctuur iets inzakt, is het de meest kwetsbare groep.

Passend onderwijs prikkelt professionaliteit

Door Ton van Leijen, adjunct-directeur bij het LVGS, de besturenorganisatie van het gereformeerd onderwijs[1] en fractievoorzitter in de gemeente Oldebroek.

Elke ouder of verzorger zoekt voor zijn of haar kind goed onderwijs. Onderwijs dat recht doet aan de talenten en unieke mogelijkheden van een kind. Dat een kind voorbereidt op het vervolgonderwijs en toerust voor een goede plaats in de samenleving. Onderwijs waarbij een kind zich veilig voelt. Dat zijn ook de idealen en doelen van elke goede school. Sommige kinderen hebben specifieke zorg nodig. En dan wordt het spannend, want een school heeft ook zijn grenzen. Dan moet er hulp van buiten komen, of kan plaatsing op een andere school zelfs beter zijn. Als de zorg maar op maat van de leerling is. Wat dat betreft is er veel goeds tot stand gekomen. Maar het kan beter, het moet beter. Daarover gaat passend onderwijs.

Ontstaan passend onderwijs

In een voortdurend zoeken naar goede zorg voor kinderen zijn er aparte zorgmogelijkheden ontstaan. In de periode 1990 tot 2000 ontstonden verschillende (wettelijke) projecten.[2] Hoewel die goede effecten opleveren, raken er nog steeds kinderen tussen wal en schip. Evaluatie (2003/2004) bracht tot de overallconclusie dat het huidige regelstelsel een effectieve aanpak belemmert. De structuren zijn complex: elke voorziening heeft zijn eigen indicatiestelling, financieringswijze en bestuurlijke organisatie, zonder onderlinge samenhang. Benodigd aangepast onderwijs wordt te vaak buiten de klas gegeven. De gewenste integratie van leerlingen met een handicap loopt niet op alle scholen gemakkelijk. De doorlooptijden naar speciaal (basis)onderwijs zijn te lang, waardoor wachtlijsten ontstaan. Kortom: er is een herijking van de zorg nodig, en die aanpak heeft de naam passend onderwijs gekregen.[3]

Passend onderwijs op hoofdlijnen

Bij passend onderwijs staat kwaliteitsverbetering in de zorg voor leerlingen centraal. Daarbij is het streven er op gericht om meer flexibiliteit te bereiken door minder en andere regelgeving. Er wordt uitgegaan van de bestaande samenwerking, en sterk gehecht aan behoud van de expertise van (met name) het speciaal basisonderwijs.[4]

Zorgplicht en ouders

Een modern sturingsinstrument is de zogenoemde zorgplicht. Voor passend onderwijs komt dat neer op een (wettelijke) plicht voor het schoolbestuur om passende zorg te arrangeren. Bij aanmelding van een leerling, dan wel tijdens de schoolloopbaan. Hetzij door extra programma's binnen de school, hetzij door samenwerking. Een bestuur kan daarbij een kind met speciale zorgbehoefte dus niet simpel weigeren met het argument 'wij kunnen deze zorg niet bieden', maar moet in zijn netwerk zoeken naar wie dat dan wel kan doen.
Voor het bijzonder onderwijs betekent dit overigens niet dat de bestaande wettelijke vrijheid van een eigen toelatingsbeleid vervalt. Het kan wel betekenen dat zo'n bestuur voor een aangemelde leerling die niet past bij die eigen identiteit zelf actief zoekt naar een plek elders waar die leerling geholpen kan worden. Zo is er altijd een 'probleemeigenaar'.

Hierbij wordt de mogelijkheid van een second opinion voorzien, en zal er een geschillenregeling komen voor situaties waarin ouders en school van mening verschillen over plaatsing. De op handen zijnde veranderingen versterken overigens ook breder de positie van ouders. Binnen het zorgtraject van de individuele leerling, maar ook voor het collectief van ouders. Voor zover dat een

school of groep van scholen onder hetzelfde bestuur betreft lijkt me dat uitstekend. Kritisch sta ik echter tegenover de overweging om bovenbestuurlijke platforms van ouders in te richten die als een soort consumentenorganisatie over de zorgkwaliteit wat te zeggen hebben.[5]
Voor de reguliere school betekent de zorgplicht enerzijds een uitdaging om zijn eigen zorgaanbod zo optimaal mogelijk in te richten, en anderzijds de noodzaak om te beschikken over voldoende samenwerkingspartners. Er is echter bijvoorbeeld geen dwang tot inclusief onderwijs.[6]

Samenwerkingsstructuren en indicatiestelling
De opeenvolgende bewindslieden willen uitgaan van de bestaande samenwerkingsstructuren. In de te optimaliseren netwerken participeren ook de Regionale Expertisecentra van de clusters in het speciaal onderwijs (zie de bijdrage van Eric Rietkerk), en mogelijk de scholen voor havo/vwo. De staatssecretaris wil dat elk regionaal netwerk een geïntegreerde indicatiestelling (één-loket-gedachte) heeft zodat er één indicatieorgaan voor het onderwijs (in die regio) ontstaat. Daarvoor wordt een landelijke geschillenregeling ingericht. Die indicatiestelling wordt zoveel mogelijk afgestemd met indicatiestelling buiten het onderwijs, de jeugdzorg, en de uitkomsten van de operatie Jong.[7] Ook binnen de ZAT's (zorgadviesteams die in sommige regio's fungeren) kunnen afspraken worden gemaakt over de indicatie van individuele leerlingen. Het centrum voor jeugd en gezin participeert in het ZAT. Staatssecretaris Dijksma wil dat de samenwerking met gemeentelijke en provinciale jeugdzorg sluitend wordt geregeld, en stemt dit uiteraard af met minister Rouvoet.

Inzet middelen
Binnen een regionaal netwerk moeten de middelen doelmatig en flexibel kunnen worden ingezet. Daarom wil de staatssecretaris de toekenning van zorgmiddelen aan de netwerkpartners voor een deel vereenvoudigen. Zo wordt de wettelijke regeling voor het grensverkeer (primair onderwijs) vereenvoudigd, en kunnen scholen zelf afspraken maken over hoe zij dat willen verrekenen. De budgetten voor de samenwerkingsverbanden wil zij zo houden en verhogen met het oog op de aansluiting van havo/vwo. De bekostiging voor lwoo en pro wordt niet gewijzigd.
De rugzak vraagt een grondiger aanpassing: voor een deel van de leerlingen kan de huidige individuele bekostigingssystematiek blijven bestaan, voor een ander deel wordt de overgang naar een vorm van budgetfinanciering overwogen, waarbij het schooldeel naar de samenwerking kan gaan, en het ambulante begeleidingsdeel naar de rec's/(v)so-scholen. Binnen het netwerk maken de deelnemers afspraken over de inzet van deze middelen. De bekostiging van de (v)so-scholen wordt ook gebudgetteerd. De (v)so-scholen/REC's maken binnen de regionale netwerken afspraken over de plaatsing van leerlingen binnen de beschikbare plaatsingscapaciteit van de (v)so-scholen.

Groeibeheersing en bekostiging
In 2011 wordt bij de invoering van de nieuwe wetgeving de toedeling van de middelen voor (v)so/lgf gebaseerd op de huidige (historisch gegroeide) situatie. Het kabinet vindt verdere groei van de uitgaven voor (v)so en rugzakfinanciering ongewenst. Die groei beperkt de mogelijkheden van scholen om de kwaliteit te verbeteren.[8] Daardoor raakt het bestand aan ervaren personeel uitgeput. Het kabinet wil daarom inzetten op stabilisatie van de omvang van het (v)so en de rugzakfinanciering in de komende jaren.
Het zal duidelijk zijn dat de onderwijsorganisaties bij deze 'bevriezing' grote vraagtekens plaatsen. Als door een optelsom van maatschappelijke ontwikkelingen de problematiek op scholen verzwaart, is het eerste antwoord daarop niet een beperking van de (financiële) middelen van de scholen![9] Anderzijds mag worden gevraagd van scholen dat zij eerlijk onder ogen zien of hier geen scheefgroei is ontstaan die men zelf in positieve zin kan ombuigen.

Stand van zaken

Over veel elementen van passend onderwijs is het laatste woord nog niet gezegd. Ook de Tweede Kamer kon op 6 juli 2007 nog geen groen licht geven. De staatssecretaris zegde daarin een vervolgbrief toe. Voor het welslagen van passend onderwijs is zonder twijfel extra budget nodig, maar daarover liet de staatssecretaris zich niet uit. Op prinsjesdag wordt hopelijk zichtbaar wat er op dit punt gaat gebeuren.
Het is de bedoeling dat de geschetste hoofdlijnen in 2011 een basis hebben gekregen in de wetgeving. Dan zou er ook een landelijk dekkende infrastructuur van regionale netwerken moeten zijn. De onderwijsorganisaties waaronder het LVGS hebben over het voorgaande intensief overleg met het ministerie. Er lopen diverse pilots en andere praktijkprojecten die intensief gemonitord worden. De organisaties pleiten voor een lerende aanpak. Voor zichzelf zien zij een inspanningsverplichting, mits de randvoorwaarden dat toestaan.

Earned autonomy

De geschetste ontwikkeling, vooral de zorgplicht, past in het huidige beleidsklimaat. In de moderne *governance*-gedachte neemt de overheid een andere rol aan. Meer terughoudend en meer regelend op hoofdlijnen. Waarbij vooral het *dat*, maar minder het *hoe* wordt voorgeschreven. Waarbij globale regels vooraf worden gecombineerd met controle op de resultaten achteraf. Meer ruimte voor scholen ten gunste van eigen kwaliteitsbeleid, eigen intern toezicht etc., en een bescheidener rol voor de inspectie, die meer 'proportioneel' gaat toezien. Dit alles

vanuit het gedachtengoed van een *earned autonomy*: naarmate de school meer volgens eigen standaarden erin slaagt kwaliteit te realiseren zal ze minder overheidsbemoeienis ervaren. Dit gedachtengoed is volop in ontwikkeling.

Voorlopige beoordeling

Op dit moment is het moeilijk om een 'definitieve' beoordeling te geven: teveel onderdelen vragen nog om een heldere uitwerking. Ook de pilots moeten nog leereffecten opleveren. Principieel gezien zijn er over de nieuw gedachte rol van de overheid in het onderwijs, de collectieve ouderplatforms e.d. flinke vraagtekens te plaatsen. Maar de richting waarin men zoekt, verdient steun. Voorwaarde is dat er degelijk wordt geïnvesteerd in deskundigheidsbevordering, scholing, maar ook in het inrichten van de versterkte netwerken. Passend onderwijs is een antwoord op een serieus probleem. Een probleem dat niet bij elke school, in elke regio gelijk is. Daarom is een flexibele aanpak een goede. In hun samenwerking kunnen partners in een regio samen bezien wat zij in huis hebben, waar zij elkaar kunnen helpen, enzovoorts. Dat is allemaal in het belang van de leerling die extra zorg nodig heeft. Hoewel dat een beperkte groep is (het gros van de leerlingen kan gelukkig een relatief normale schoolloopbaan doormaken) heeft passend onderwijs toch impact op (de zorg voor) alle leerlingen.

En de onderwijsvrijheid?

Elke individuele school zal zichzelf opnieuw de vraag stellen: waar ligt in onze eigen visie idealiter onze zorggrens? Kunnen we ons als school verder ontwikkelen om zelf meer passend onderwijs te kunnen bieden? Tegelijkertijd kan het scholen zich ervan bewust maken dat zij niet te lang moet 'aanmodderen' met een leerling, maar mogelijk eerder een meer passende hulp inschakelen. Dat is op zich niet nieuw, maar de komende zorgplicht en de herijking van samenwerking zal dat naar mijn inschatting wel versterken.

Ik hoop dat scholen dit professioneel oppakken; zij zijn immers al vertrouwd met samenwerking, ofschoon het aantal samenwerkingspartners naar ik inschat aanzienlijk zal toenemen. Ook de betrokkenheid van jeugdzorg, zorgadviesteams e.d. vergt wellicht meer overleg dan tot nu toe. Maar het doel rechtvaardigt dit alleszins. Het bijzonder onderwijs behoudt zijn vrijheid voor een eigen toelatingsbeleid. Als een leerling echter niet bij de identiteit van een school hoort, mag de zorgplicht als maatschappelijke bijdrage verdedigd worden, namelijk om de betreffende ouders te helpen naar een school of zorgarrangement waarmee hun kind is gediend. Daar bestaat een passend woord voor: 'naastenliefde'.

Kansen en uitdagingen

Het onderwijsstelsel in Nederland kent vrijheid voor scholen om onderwijs en vorming te bieden die aansluiten bij de godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging van de ouders. Het is opdracht en uitdaging voor met name het christelijk onderwijs om zich optimaal te ontwikkelen in termen van kwaliteit en identiteit. Daarbinnen heeft de leerlingenzorg een extra dimensie: recht doen aan elk individueel kind, zeker als dat kind speciale zorg nodig heeft. Passend onderwijs brengt een nieuwe prikkel tot bezinning daarop. Extra inzet door vergroting van de eigen zorgcapaciteit, dan wel door samenwerking met anderen, kan uiteindelijk betekenen dat voor meer kinderen (langer) christelijk onderwijs mogelijk is. Als passend onderwijs dat oplevert is het een goede koerswijziging.

1 Hij participeert als belangenbehartiger in het landelijk overleg over Passend onderwijs van de onderwijsorganisaties en het ministerie van OCW.

2 Denk hierbij aan Weer Samen Naar School in het primair onderwijs (WSNS), de Leerlinggebonden financiering (ook wel Rugzakje genoemd) in primair en voortgezet onderwijs (LGF), de leerlingenzorg in het vmbo (lwoo en pro: leerwegondersteunend onderwijs en praktijkonderwijs), en het onderwijskansenbeleid, ofwel Oab (voorheen onderwijsachterstandenbeleid genoemd). Zie voor de problemen die deze versnippering oplevert ook de bijdrage van Eric Rietkerk.

3 De hoofdlijnen van passend onderwijs zijn te vinden in de beleidsstukken onder Minister Van der Hoeven (december 2004, april 2005, 30 september 2005, en januari 2007); en meest actueel in de beleidsbrief van 25 juni 2007 onder staatssecretaris Dijksma.

4 Kamerlid Arie Slob heeft zich expliciet uitgesproken voor behoud van de expertise van het speciaal basisonderwijs, overigens geheel in de geest van voormalig kamerlid Gert Schutte, die de positie van dit onderwijs via een amendement wist te verankeren bij de WSNS-wetgeving begin negentiger jaren.

5 Weliswaar biedt de nieuwe Wet Medezeggenschap Scholen al de mogelijkheid van een bovenbestuurlijke (Gemeenschappelijke) Medezeggenschapsraad, maar dat is op vrijwillige basis (dat wil zeggen: als de betreffende (G)MR-en meewerken). De hier bedoelde invloed zou een novum zijn voor het onderwijs; het bevoegd gezag is immers als eindverantwoordelijke aanspreekbaar door de interne stakeholders; als bevoegd gezag en interne betrokkenen het eens zijn over het eigen zorgbeleid past daar geen invloed bij van een extern oudercollectief.

6 Onder inclusief onderwijs wordt in zijn ultieme vorm verstaan dat een school in principe alle vormen van bijzondere zorg zelf kan bieden, opvang van leerlingen met lichamelijke handicaps inbegrepen.

7 Relevant zijn de rapporten van de regeringscommissaris voor het jeugdbeleid Steven van Eijk *Koersen op het kind* van april 2006 en *Groeistuipen in het speciaal onderwijs* van januari 2007; hoewel deze zeker de materie die in dit artikel wordt behandeld raken, laat ik ze hier verder buiten beschouwing.

8 Bij de invoering van LGF was de verwachting dat het aantal leerlingen met een indicatie voor (voortgezet) speciaal onderwijs stabiel zou blijven. De inzet was dat 25% van de geïndiceerde leerlingen met een rugzak naar het regulier onderwijs zou gaan in plaats van naar het (voortgezet) speciaal onderwijs. Maar dat is heel anders gelopen: het aantal geïndiceerde leerlingen groeide met meer dan 50% tot boven de 90.000. De grootste groei doet zich voor in het cluster-4 onderwijs.

9 Dit hebben de organisaties voor bestuur, management en personeel onder andere met hun brief van 6 september 2006 onder de aandacht gebracht van de Vaste Commissie voor Onderwijs in de Tweede Kamer.

Een wiebelstoel met vier poten

Over Speciaal Cluster onderwijs en Passend onderwijs

Door Eric Rietkerk, senior adviseur onderwijs bij B.M.C. te Leusden en raadslid in de gemeente Elburg[1]

De huidige situatie van het onderwijs aan speciale leerlingen staat volop in de schijnwerpers.

Dit artikel schetst vanuit het speciaal onderwijs een beeld van een complexe materie.

Hoe zitten we erbij?

Ter inleiding drie typerende vragen ten aanzien van dit type onderwijs.

1. *Wat is het verschil tussen speciaal onderwijs en speciaal basisonderwijs?*

Leerlingen die onvoldoende baat hebben bij de extra zorg op de basisschool en een intensievere vorm van zorg nodig hebben, gaan naar een school voor speciaal basisonderwijs (sbo). Het zijn leerlingen die in het verleden werden opgevangen op lom-, mlk- en iobk-scholen. Scholen voor speciaal basisonderwijs vallen niet onder de Wet op de Expertise Centra, maar onder de Wet op het Primair Onderwijs.

2. *Wat is een cluster binnen het speciale onderwijs?*

De tien soorten scholen voor speciaal onderwijs zijn verdeeld in vier clusters.
Onder cluster 1 vallen de scholen voor visueel gehandicapte kinderen en/of meervoudige beperking.
Onder cluster 2 vallen scholen voor dove en slechthorende kinderen en kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden.
Onder cluster 3 vallen de scholen voor leerlingen met verstandelijke en/of lichamelijke beperkingen en aan leerlingen die langdurig ziek zijn.
Onder cluster 4 vallen de scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, langdurig zieke kinderen zonder een lichamelijke handicap en kinderen in scholen bij pedologische instituten en bij justitiële jeugdinrichtingen.

3. *In oktober 2004 werd het begrip* zorgplicht *voor scholen geïntroduceerd. Wat houdt dat in?*

"Ieder schoolbestuur heeft de verantwoordelijkheid een passend onderwijszorg-arrangement aan te bieden aan iedere leerling die zich bij een school van dat schoolbestuur aanmeldt of bij een school van dat bestuur is ingeschreven. Als een school een bepaald arrangement niet zelf in huis heeft, moet het bestuur van die school in samenwerking met besturen die dit arrangement wel kunnen aanbieden zorgen dat de leerling dat onderwijsarrangement aangeboden krijgt, met een gemotiveerde doorverwijzing."[2]

Passend Onderwijs: vier stoelpoten

Sinds 1998 en 2003 kennen we in Nederland een herziene wettelijke systematiek voor leerlingen met extra onderwijsvragen, zogenaamde rugzakleerlingen. De verdeling van onderwijs aan zorgleerlingen is vergelijkbaar met een stoel met vier poten. De vier onderwijswetten houden de leerling op de zitting van een wiebelende stoel.

Eerste stoelpoot: (Wet Educatie en Beroepsonderwijs)
Leerlingenzorg in het M.B.O. (17-35 jr)
In het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) kennen we geen verplichte samenwerking tussen instellingen. Elk Regionaal Opleidingscentrum (ROC) kent een drempelloze instroom in niveau 1 en 2, iedere leerling is welkom. Voor zorgleerlingen worden allerlei aparte stromen opgezet, vaak in samenwerking met derden.

Tweede stoelpoot: (Wet Voortgezet Onderwijs)
Leerlingenzorg in het V.O. (12-20 jr)
In het voortgezet onderwijs (VO) zijn diverse samenwerkingsverbanden. In de scholen kent men een interne zorgstructuur met bijvoorbeeld een zorgcoördinator. Voor de toelating tot vormen van gespecialiseerd onderwijs - het leerweg ondersteunend onderwijs (binnen de reguliere leerwegen) - of het Praktijkonderwijs, is een beschikking nodig van een regionale verwijzingscommissie.

Derde stoelpoot: (Wet op de Expertise Centra)
Leerlingen als zorg voor het (V) S.O. (4-20 jr)
In het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs - (V)SO - kennen we de Regionale Expertise Centra (REC) met een commissie van de indicatiestelling (CvI). Deze REC's

worden gevormd door de scholen voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs. Zoals eerder vermeld bestaan er 4 clusters voor de REC's . De CvI van een REC kan een beschikking geven die recht geeft op een Rugzak of plaatsing op een (V)SO school.

Vierde stoelpoot: (Wet op het Primair Onderwijs)
Leerlingenzorg in het P.O. (4-12 jr)
In het primair onderwijs (PO) kennen we basisscholen met een intern begeleider (IB). Deze IB-er coördineert de zorg in de school en is de schakel naar de zorg buiten de school. Basisscholen participeren in samenwerkingsverbanden (SWV) Weer Samen naar School, met een speciale school voor basisonderwijs (Sbao). Om toegelaten te kunnen worden tot de Sbao moet een leerling een beschikking krijgen van een permanente commissie leerlingenzorg (PCL).

De staat van de stoel

De stoel bestaat dus uit een ingewikkelde wet- en regelgeving die ook nogal verschilt in de vier wetten. Zo kennen bijvoorbeeld de eerste en vierde stoelpoot een budgetfinanciering, de derde stoelpoot een 'open eind financiering' en de tweede stoelpoot een zogenaamd gemengd model. Veel kinderen vallen met stoel en al om, doordat er een ongelijke verantwoordelijkheidsverdeling is voor hun onderwijstraject. Tussen PO en VO en het VMBO en MBO zijn hiaten.
In 2011 wordt bij de invoering van de nieuwe wetgeving de toedeling van de middelen voor (v)so/lgf gebaseerd op de huidige (historisch gegroeide) situatie. Het kabinet vindt verdere groei van de uitgaven voor (v)so en rugzakfinanciering ongewenst. Die groei beperkt de mogelijkheden van scholen om de kwaliteit te verbeteren. Vooral in cluster 4 is die groei enorm sterk. Het kabinet wil daarom inzetten op stabilisatie van de omvang van het (v)so en de rugzakfinanciering in de komende jaren.

Visie kabinet: regionalisering

Dit jaar is na een ronde van overleg met onder andere de WEC-Raad door de Minister een nota over passend onderwijs geschreven.[3] De stoel kan aan tafel schuiven...

Samengevat de belangrijkste elementen uit de nota van de minister:
- uitgaan van de bestaande (samenwerkings)structuren;
- bieden van lokale/regionale ruimte om een eigen traject te kunnen ontwikkelen;
- vormgeving passend onderwijs als wettelijke resultaatverplichting van schoolbesturen;
- noodzakelijke afstemming met externen (met name gemeenten en Bureaus Jeugdzorg);
- het ministerie van OCW zorgt voor aanpassing van wet- en regelgeving.

Op 25 juni jongstleden stuurde staatssecretaris Dijksma een brief naar de Kamer waarin zij het beleid van het Kabinet uitwerkt. In deze brief is het kernpunt eigenlijk een regionale aanpak.
1. Een dekkend geheel van samenwerkende schoolbesturen uit het PO, VO, (V)SO en het liefst ook MBO.
2. Grenzen met andere, naastliggende samenwerkende besturen bepalen.
3. Onderzoek doen of het mogelijk is via de regio deelname aan en de bekostiging van speciale voorzieningen vast te stellen.

De tendens is regionalisering voor de leerlingenzorg. In een nog te ontwikkelen samenstelling zal er in zo'n tachtig regio's voor alle leerlingen zorg worden gecoördineerd. De verwachting is dat de komende jaren toegewerkt zal worden - middels experimenten en initiatieven - naar de nieuwe situatie voor leerlingenzorg en passend onderwijs in Nederland.
Als men een formele aanvraag voor een experiment indient (conform de Experimentenwet), is in principe alles mogelijk. Bij veldinitiatieven zijn de mogelijkheden beperkter. Arie Slob heeft als lid van de vaste kamercommissie Onderwijs terecht gepleit voor het element identiteit. Bij vernieuwde vormen van samenwerking zal de identiteit een belangrijk element zijn.

Hoe organiseert men het traject Passend Onderwijs?

Op dit moment bouwt men aan een stuurgroep, uitwerkingsoverleg en eventuele steunpunten. De Stuurgroep Passend Onderwijs stuurt ontwikkelingen aan. In deze

groep vindt het formele overleg plaats tussen het ministerie en de vertegenwoordigers van bestuurs- en managementorganisaties PO, VO-raad, MBO-raad, WEC-raad, personeelvakorganisaties en ouderorganisaties. Het Landelijk Uitwerkingsoverleg is platform voor uitwisseling en bespreking. Het traject Passend Onderwijs wordt breed gedragen. Dit draagvlak is belangrijk en daarom bespreken organisaties samen de uitwerking van vraagstukken. Een Landelijk Steunpunt Passend Onderwijs kan voor de scholen en besturen ondersteunend zijn en een Landelijk Steunpunt Ouders kan voor de vragen van ouders over Passend Onderwijs coördinerend zijn.

Waar leidt deze 'stoelpotendiscussie' toe?

Bij Passend Onderwijs staat centraal: welke leerlingenzorg kan er geboden worden in een reguliere school en wanneer komt het speciale onderwijs om de hoek kijken in uw regio? De WEC-raad (belangenbehartiger voor de REC-scholen) geeft in haar visiedocument aan dat de toekomst van het onderwijs en het onderwijsbestel gebaat is bij de borging en toepassing van de kennis en expertise vanuit de speciale scholen.[4] Het vertrekpunt voor leerlingen is regulier primair onderwijs, voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs. Het is gewenst dat het Speciaal onderwijs alleen wordt aangeboden aan geïndiceerde leerlingen waar dat nodig is. De inzet van gespecialiseerd onderwijs vindt alleen plaats bij ontoereikende kennis en expertise in de reguliere scholen. Daarnaast is de ontwikkeling van nieuwe kennis belangrijk, er ontstaan immers nieuwe zorg/onderwijsarrangementen.

Leerling georiënteerd onderwijs als basis

Het 'leerling georiënteerd onderwijs' is de basis in het speciaal onderwijs. Focus hierbij in de speciale scholen op de geïndiceerde leerling. De leerkracht is en blijft de spil in het aanbod van onderwijs op maat, met ouders als partners. Vanuit het speciale onderwijs is er een onmisbare rol van ambulante begeleiding binnen het PO, VO BE en VSO zelf.
Bij ambulante begeleiding wordt een personeelslid met speciale kennis vanuit het speciale onderwijs ingezet voor een leerling met een complexe hulpvraag binnen een reguliere school.

Visie WI ChristenUnie

De visie van de WEC-raad sluit goed aan bij de aanbevelingen die *Frisse lucht* doet.[5] In deel vijf van die publicatie wordt het gewenste Nederlandse onderwijsbeleid vanuit ChristenUnie-perspectieven beschreven. Terecht vraagt men daarbij de nodige aandacht voor goede leerlingzorg. In het huidige regeerakkoord staat dat leerlingen die extra zorg nodig hebben naar een gewone school moeten kunnen, maar dat voldoende expertise bij docenten en voldoende voorzieningen op scholen daarvoor basisvoorwaarden zijn. In dat akkoord staat ook dat speciaal onderwijs een noodzakelijke aanvulling blijft op het reguliere onderwijs.
De verwachting mag zijn dat passend onderwijs de zitting van de stoel en de stoelpoten verstevigt en daarmee de leerling een goede plaats kan geven. De hoop blijft dat iedereen - scholen, ouders, leerlingen, gemeenteraden en organisaties - de leerling zien zitten!

Internet:

http://www.wecraad.nl
http://www.speciaalonderwijs.kennisnet.nl
http://www.minocw.nl/rugzakje
http://www.oudersenrugzak.nl

SAMENVATTING

- Maatschappelijke veranderingen en budgettaire begrenzing van de inzet van het rugzakje maken Passend onderwijs een kans voor scholen.
- Leerlingen die extra zorg nodig hebben moeten naar een gewone school kunnen gaan.
- Speciaal onderwijs blijft een noodzakelijke aanvulling op het reguliere onderwijs.
- Deze maand (oktober 2007) stuurt de Staatssecretaris een uitgebreide nota over experimenten en initiatieven naar de Tweede Kamer.
- Identiteit is en blijft een aandachtspunt bij (her)nieuw(d)e samenwerking.
- Het kernpunt bij Passend onderwijs is leerlingenzorg vanuit een regionale aanpak.
- De afstemming tussen Centra voor jeugd en gezin en Passend onderwijs moet vorm krijgen.

1 Als voorzitter van de Landelijke vereniging voor ZMLK-scholen en als bestuurslid van de Landelijke vereniging cluster 3, participeert hij in het dagelijks bestuur van de WEC-Raad.
2 Beleidsstukken onder Minister Van der Hoeven (december 2004, april 2005, 30 september 2005, 29 juni 2006, 28 augustus 2006 en januari 2007); en de beleidsbrief van 25 juni 2007 onder staatssecretaris Dijksma.
3 Zie noot 2.
4 *Speciaal of Specialistisch? De kennis en expertise van gespecialiseerd onderwijs in kaart gebracht.* WEC-Raad visiedocument, 2006.
5 *Frisse lucht,* Wetenschappelijk instituut ChristenUnie, R. Kuiper e.a., 2007.

Een vergeten ChristenUnie-prioriteit

Aanpak van laaggeletterdheid in Nederland

Door drs. Wim de Jong, gemeenteraadslid te Deventer

Er zijn in Nederland schrikbarend veel mensen die moeite hebben met lezen, schrijven of rekenen. Het gaat daarbij zeker niet alleen om allochtonen. In het landelijke verkiezingsprogramma en ook in het model voor een lokaal programma van de CU komt het onderwerp laaggeletterdheid niet voor. Merkwaardig, want laaggeletterdheid is voor maar liefst anderhalf miljoen volwassenen Nederlanders een blokkade voor een volwaardige deelname aan de maatschappij. Als een krant lezen niet gaat en een formulier invullen of een bijsluiter begrijpen te moeilijk is, dan ligt sociale uitsluiting op de loer. Een partij die staat voor sociale gerechtigheid moet opkomen voor deze bij uitstek zwakke groep in de samenleving.

Extra schrijnend is dat laaggeletterdheid een verborgen probleem is. Mensen schamen zich vaak en durven er niet mee voor de dag te komen. Openheid erover is echter wel een voorwaarde om er (door scholing) wat aan te gaan doen. Enkele dapperen die er inmiddels wel voor uit durven te komen ontmoette ik onlangs op Nederlandse les aan het ROC Deventer. Eén van hen gaf aan dat hij uiteindelijk besloten had les te nemen omdat hij zijn kind niet kon voorlezen voor het slapen gaan. De leerlingen die ik ontmoette waren rond de veertig jaar en van Nederlandse afkomst. Zij waren juist in staat hun eigen naam schrijven. Tijdens die les leerden ze onder andere de plek op een ansichtkaart waar die naam moet staan en waar de naam en het adres van de geadresseerde.
Mijn oogmerk met dit artikel is om binnen de partij aandacht te vragen voor dit maatschappelijke vraagstuk en na te gaan hoe het probleem kan worden aangepakt[1]. Vooral op lokaal niveau kan dit fenomeen effectief worden aangepakt. Een landelijk werkende stichting heeft al veel werk verzet door onderzoek te doen en methodieken te ontwikkelen: de stichting Lezen en Schrijven. In dit artikel maak ik dankbaar gebruik van dat materiaal.

Wat is laaggeletterdheid?[2]

Geletterdheid is de vaardigheid om gedrukte en geschreven informatie te gebruiken om te functioneren in de maatschappij, om persoonlijke doelstellingen te bereiken en de persoonlijke kennis en kunde te ontwikkelen. Laaggeletterdheid is het onvermogen daartoe. Zo gedefinieerd omvat geletterdheid een scala aan bekwaamheden. Ook moet 'lezen' breed worden opgevat. Ook informatie op een display van een apparaat hoort ertoe.
In studies[3] die de stichting heeft laten uitvoeren is *laaggeletterdheid* geoperationaliseerd in het bezitten van de vaardigheid om te kunnen lezen, schrijven en rekenen op niveau 2. Dat komt overeen met een opleidingsniveau van slechts maximaal acht jaar primair onderwijs. Ter oriëntatie voor niet-ingewijden: de veel gehanteerde term *startkwalificatie* komt overeen met niveau 4.

Laaggeletterdheid in het werk

In de setting van de werksituatie zijn de geletterdheidseisen nog hoger geworden, zo blijkt uit het onderzoek *Laaggeletterdheid in het werk*.[4] In het beroep van schoonmaker bijvoorbeeld spelen tegenwoordig taakkaarten, plattegronden en instructies over het omgaan met schoonmaakmiddelen een rol. Dat vergt taakuitoefening op een hoger niveau dan 2. De hogere eisen zijn ook aan de orde voor een zestal andere beroepen. Onderzocht is welke vaardigheden absoluut nodig zijn om te functioneren in het beroep van beveiliger, helpende thuiszorg, verkoopmedewerker, productiemedewerker, vuilnisman en magazijnmedewerker. Geïnterviewde medewerkers in al deze beroepen geven aan dat er lees-, schrijf- of rekentaken zijn waar ze moeite mee hebben. Voor de directe taakuitoefening moet vaak op niveau 3 worden gefunctioneerd en ook op functiegerichte trainingen wordt dit niveau vaak als aanvangsniveau gehanteerd. Met deze studie heeft de stichting invulling gegeven aan het begrip laaggeletterdheid in de context van het werk. Het zou interessant zijn ook na te

gaan welke eisen men impliciet stelt voor het meedraaien in een kerkelijke gemeente of sportvereniging.

Ook wethouders en gedeputeerden...?

Maar liefst anderhalf miljoen volwassen Nederlanders zijn laaggeletterd. Dat is ongeveer 11% van de totale bevolking. Het gaat daarbij om allochtonen en autochtonen in alle lagen van de bevolking.[5] Ja, dat leest u goed! Ook in hogere beroepsgroepen komt het voor. Als het gaat om de vaardigheid om informatie uit teksten te begrijpen en te gebruiken (proza-geletterd) dan heeft 6% van de beroepsgroep van managers en bestuurders daar moeite mee. In deze groep zitten ook wethouders en gedeputeerden... Op andere dimensies van geletterdheid scoort deze groep gelukkig beter. Van de totale beroepsbevolking is bijna 6% ongeletterd. Zoals te verwachten scoren de professionals het beste op geletterdheid, onder de 1%. Aan de andere kant van het spectrum zitten de agrarische en visserijwerkers en de elementaire beroepen als belader en kantoorhulp met een percentage boven de 17%.

Een op de tien jongeren

Zorgwekkend is dat 1 op de 10 jongeren van 15 jaar laaggeletterd is. Het is dus geen uitstervend probleem. Dat is zorgelijk met het oog op de toekomst van de onze economie. Nederland zal zich internationaal vooral moeten onderscheiden door kennisintensieve productie. Dit gegeven roept de vraag op of ons onderwijsstelsel wel voldoende presteert. Investeringen in het onderwijs gericht op het terugbrengen van de laaggeletterdheid zijn hard nodig. Dit verschijnsel kost Nederland elk jaar ruim een half miljard euro[6]. Laaggeletterden zijn vaker werkloos, doen vaker een beroep op uitkeringen; zij hebben een slechtere gezondheid en doen gemiddeld vaker een beroep op de gezondheidszorg. Ook komen zij vaker in aanraking met politie en justitie. Op al deze terreinen kunnen kosten worden bespaard door bevordering van geletterdheid. Naast deze sterke economische motieven zijn er motieven van andere aard. Ik noem hier zelfvertrouwen, eigenwaarde en volwaardige participatie in de samenleving. Die sluiten nauw aan bij de politieke grondlijnen van de ChristenUnie.

Rol gemeenten

Voor gemeenten is een voorname rol weggelegd in de bestrijding van dit probleem. Zij is in de eerste plaats zelf een grote werkgever met ook lager geschoold personeel. De gemeente is verder uitvoerder van de sociale zekerheid, opdrachtgever van volwasseneneducatie, subsidiegever van de bibliotheek en voert regie op tal van gebieden van sociaal beleid. De stichting Lezen en Schrijven onderkent de grote rol die de gemeenten hierin *kunnen* vervullen en heeft een plan opgesteld met daarin zes ambities:

- Laaggeletterdheid bespreekbaar maken.
- Aanpak taalachterstand bij kind, jongeren en ouders
- Aanpak laaggeletterden zonder werk
- Aanpak werkende laaggeletterden
- Leesbevordering
- Toegankelijkheid van informatie vergroten.

Voorbeelden

Met vier voorbeelden maak ik concreet wat de gemeente kan doen.

1. Het vraagstuk bespreekbaar maken door een beroep te doen op lokale huisartsen. Zij zijn als vertrouwenspersonen aangewezen personen om door te verwijzen.[7]
2. In de contacten met het lokale bedrijfsleven het onderwerp aankaarten. Het is mooi om gezamenlijk werk te maken van versterking van de lokale economie.
3. Een actieve bibliotheek is goud waard bij de bevordering van een leescultuur in de gemeente. Door bewust gebruik te maken van het subsidie-instrument kan de gemeente op dit vlak veel afdwingen.
4. Ten slotte is het van het grootste belang dat de gemeente in zijn communicatie met de burger hoge eisen stelt aan presentatie en taalgebruik.[8] Schrijfcursussen voor ambtenaren kunnen daarbij waarschijnlijk ook in uw gemeente niet gemist worden. Een echte analfabeet is daarbij dan wel niet gebaat, veel laaggeletterden wel!

Interessante links:

www.lezenenschrijven.nl
www.mijnabc.nl, deze site laat ook zien dat internet ook nieuwe mogelijkheden geeft om anoniem met taalverwerving bezig te zijn.

1 In Deventer heeft de CU dit onderwerp op de politieke agenda gezet. Na een startnotitie hierover is nu het wachten op een actieplan van het college.
2 De term 'laaggeletterd' is bruikbaarder dan 'analfabetisme'. Bij analfabeet denken we aan volwassenen die niet of nauwelijks kunnen lezen en schrijven. In een land met leerplicht hebben de meeste mensen wel wat geleerd in het onderwijs, maar niet genoeg om zich te kunnen redden. Laaggeletterd omvat beide groepen. Voor veel allochtonen geldt immers dat zij in hun land van herkomst zeker geen analfabeet zijn.
3 Aukje Smit, Ella Bohnenn, Astrid Hazelzet, *Laaggeletterdheid in het werk, een kwalitatief onderzoek naar lees-, schrijf- en rekenvaardigheden in de kenniseconomie,* bijlage 1. Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink, *Stil vermogen, een onderzoek naar de maatschappelijke kosten van laaggeletterdheid*, 2006, bijlage 1.
4 p. 64.
5 Van de anderhalf miljoen laaggeletterden in ons land is tweederde in Nederland geboren en opgegroeid.
6 *Stil vermogen*..., p. 60.
7 Hoe dat moet hoeft niet meer te worden uitgewerkt. Er is materiaal beschikbaar in de vorm van herkenningswijzers voor artsen en bedrijven, gesprekshandleidingen en een kaartje met daarop het landelijke nummer (0800 023444) waarmee men zich kan aanmelden voor een cursus lezen en schrijven bij de ROC's.
8 Het aspect van effectiviteit van overheidsinformatie laat ik hier bewust liggen.

Twee verschillende werelden

Over de afstand tussen Universiteit en Hogeschool

Door Gerda Visser-Wijnveen, promovenda op het gebied van hoger onderwijs aan de Universiteit Leiden

In het hoger onderwijs groeien het hoger beroepsonderwijs (HBO) en het wetenschappelijk onderwijs (WO) steeds dichter naar elkaar toe. Dat is een slechte ontwikkeling, zowel voor de studenten, de arbeidsmarkt als voor de kwaliteit van het onderwijs.

Het naar elkaar toegroeien vindt binnen de instellingen plaats, maar de overheid werkt hier aan mee. Dit gebeurt bijvoorbeeld door het instellen van behoorlijk omvangrijke onderzoeksgeldstromen naar het hoger beroepsonderwijs en het wegnemen van drempels voor zeer intensieve samenwerking tussen diverse instellingen. Voorbeelden van die steeds nauwer wordende samenwerking tussen universiteiten en hogescholen zijn het gemeenschappelijk College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam en de Hogeschool van Amsterdam, als ook de bestuurlijke fusie van Vrije Universiteit met Hogeschool Windesheim. De instellingen hopen hiermee de studenten een beter en veelzijdiger aanbod te kunnen bieden en vooral de overstap tussen HBO en universiteit te vergemakkelijken. Maar is het hoger onderwijs hier wel mee gediend? Hoe zit het met de intrinsieke waarde van beide verschillende opleidingssoorten en is de huidige weg van steeds nauwere samenwerking wel het juiste pad?

Gegoede burgers naar WO, arbeiders naar HBO

De universiteit en het hoger beroepsonderwijs hebben een sterk verschillende geschiedenis. Terwijl het beroepsonderwijs zich richtte op het opleiden van de arbeidersklasse, was de universiteit exclusief gericht op de kinderen van de notabelen. Heel lang werd het HBO dan ook tot het voortgezet onderwijs gerekend en het gymnasium en de universiteit tot het hoger onderwijs. Pas in 1992 ontstond er een 'Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek' waarin zowel het universitaire als het beroepsonderwijs opgenomen waren. Het beroepsonderwijs leidde, zoals de naam al aangeeft, in de eerste plaats op tot een beroep, terwijl de universiteit de algemene vorming van de gegoede burgers op het oog had. Dit in het verlengde van Wilhelm von Humboldt - Duits filosoof, staatsman en oprichter van de universiteit in Berlijn. Hij schetste aan het begin van de negentiende eeuw het plaatje waaraan veel universiteiten zich nog steeds spiegelen, namelijk dat van een gemeenschappelijke zoektocht naar kennis van onderzoeker en student. Nu hoeft het verleden niet bepalend te zijn voor de toekomst en zeker gezien de massificatie die sindsdien heeft plaats gevonden is voortzetting van het oude ideaal geen vanzelfsprekende zaak. De vraag blijft wel hoe de toekomst van het hoger onderwijs er uit moet zien.

Strikte scheiding wenselijk

Zowel vanuit de student als vanuit de arbeidsmarkt is mijn antwoord dat het van groot belang is om een strikte scheiding te behouden dan wel te bewaken tussen het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs. Het onderscheid biedt verscheidenheid en duidelijkheid aan studenten en arbeidsmarkt. Bovendien leidt een versmelting van verschillende onderwijssoorten vrijwel altijd tot niveaudaling. De onderwijsvormen zijn van oudsher voornamelijk verschillend omdat ze verschillende doelen beogen en dat geldt nog steeds (al zijn de doelen in de loop der jaren verschoven). Beide groepen moeten zich er daarom op richten om hun specifieke taak in het onderwijslandschap zo goed mogelijk uit te voeren, oftewel hoogwaardig beroeps- dan wel wetenschappelijk onderwijs te verzorgen.

1. Voor de studenten

Vanuit het oogpunt van de student is het wenselijk dat er keuzemogelijkheden bestaan. Sommige studenten zijn sterk praktijkgeörienteerd en geïnteresseerd in beroepsspecifieke vaardigheden. Deze groep zou verdorren in een universitaire omgeving waarin het aanleren van analytisch denken en theorie centraal staan, maar bloeit op wanneer ze zich in een relatief veilige omgeving ontwikkelen tot professionals. Andere studenten hebben daarentegen juist behoefte aan een academische omgeving,

die hen uitdaagt om nieuwe kennis te ontwikkelen en die geen pasklare antwoorden biedt. Natuurlijk zijn er ook studenten die een combinatie van beide wensen, maar door bijvoorbeeld in masters hierop in te spelen kan hieraan tegemoet gekomen worden. Het verschil in niveau is dan zelfs nog onbesproken gebleven. Aansluiten bij het niveau van de student, of hij nu aan de top zit of nog net binnenboord weet te blijven, is beter mogelijk in een divers systeem. Een versmelting van beide onderwijsvormen betekent een verschraling van het onderwijsaanbod.

2. Voor de arbeidsmarkt

Vanuit het perspectief van de arbeidsmarkt is er een grote behoefte aan hoger opgeleiden. In die lijn heeft Nederland dan ook ingestemd met de Lissabon-doelstellingen om 50% van de jongeren het hoger onderwijs binnen te halen, waarbij 50% uitstroom uit het hoger onderwijs het werkelijke doel zou moeten zijn. Wanneer we nauwkeuriger kijken naar de vraag vanuit de arbeidsmarkt is er een groot verschil in de typen hoger opgeleiden die de samenleving vraagt. Voor de verschillende functies zijn verschillende groepen afgestudeerden nodig dan wel gewenst. Sommige bedrijfstakken hebben een grote behoefte aan HBO-afgestudeerden die goed zijn voorbereid op het beroepsveld en zich hebben bekwaamd in het toepassen van beroepsgerelateerde kennis en mogelijk vanuit hun schat aan recente kennis en vaardigheden een impuls kunnen geven aan het veld. Op andere plaatsen is juist sterk behoefte aan afgestudeerden die in de eerste plaats academisch gevormd zijn, dat wil zeggen kritisch hebben leren denken om vervolgens hun wetenschappelijke kennis en analytisch vermogen in te zetten in de functie waarin zij terechtkomen. Ook hier geldt dat juist de onderscheiden groepen hun meerwaarde hebben en dat een mengelmoes de zaken nodeloos ingewikkeld en ondoorzichtig maakt.

3. Voor de kwaliteit van het onderwijs

Een andere interessante vraag is op welke manier de huidige ontwikkelingen de kwaliteit van het onderwijs beïnvloeden. Een duidelijk verschil tussen HBO en universiteit is bijvoorbeeld dat hogescholen hun studenten in klassen onderbrengen, terwijl universiteiten in jaarlijkse cohorten denken. Op de hogeschool heerst meer dan op de universiteit een voortzetting van het schoolse klimaat. Dit klimaat bindt aan de ene kant studenten samen en is behulpzaam in het vaardigheidsonderwijs, maar het belemmert aan de andere kant het leren omgaan met vrijheid van doen en denken. Universitaire studenten worden bovendien waar mogelijk blootgesteld aan wetenschappelijk onderzoek; dit leert hen op een academische manier omgaan met kennis en dat kan alleen in een hoogwaardige onderzoeksomgeving. De verschoolsing van de universiteit is een trend die vele universitaire docenten en studenten al signaleren en die tegengegaan in plaats van bevorderd moet worden. Evenmin is het overigens wenselijk dat hogescholen veracademiseren, in het bijzonder vanuit het oogpunt van de praktijkgeoriënteerde student.

Dus: dichtgemetselde muren?

Dit alles betekent niet dat de muren tussen HBO en universiteit zodanig hoog en dichtgemetseld moeten zijn dat het studenten onmogelijk wordt gemaakt om door te studeren. Het is van belang dat de instellingen zich zeer bewust zijn van het verschil in achtergrond van de studenten en de risico's voor de kwaliteit van het onderwijs die dat met zich meebrengt, zoals een mogelijke niveaudaling. Vooral het academisch klimaat kan op de tocht komen te staan: medestudenten zijn daar namelijk meer bepalend voor dan de docenten. Voor de academisch geïnteresseerde studenten met havo-achtergrond is het wenselijk om de route via de HBO-propedeuse naar de universitaire-propedeuse te benutten, zodat zij vier jaar lang de tijd hebben om te 'academiseren'. De uitdaging blijft staan voor zowel het wetenschappelijk als het beroepsonderwijs om niet op zoek te gaan naar het midden, maar te excelleren in de specifieke functie die zij hebben.

Terughoudende overheid, zelfbewuste scholen, betrokken ouders

Door Wim Lengkeek, beleidsadviseur bij het LVGS

Al sinds de jaren negentig van de vorige eeuw (zoals tijdens het Schevenings Beraad in 1993) koerst de overheid voor wat betreft het onderwijsbeleid op drie kernthema's: autonomie, deregulering en rekenschap. In dit artikel sta ik stil bij de ontwikkeling van dit beleid en hoe deze koers nu in de scholen zichtbaar wordt. Ik sluit af met de vraag of deze ontwikkeling goed is voor principieel-gericht onderwijs.

ADR - waar hebben we het over?

De begrippen 'autonomie, deregulering en rekenschap' (ADR) vormen in onderwijsland een bekende trits. De begrippen hebben ook alles met elkaar te maken:

- 'Autonomie' staat voor zelfstandigheid, eigen beslissingen kunnen en mogen nemen, keuzes maken op grond van eigen inzichten, zonder dat de staat die van bovenaf oplegt.
- 'Deregulering' staat voor het verminderen van de regels, met name de regels van bovenaf. Een mooi voorbeeld is het opheffen van 'schotten' in de bekostiging van het onderwijs: materiële en personele bekostiging mogen door scholen naar eigen inzicht ingezet worden, de bedragen zijn niet meer geoormerkt maar worden via de lumpsumbekostiging als één bedrag beschikbaar gesteld.
- 'Rekenschap' spreekt haast voor zichzelf: hier gaat het over de verantwoording die afgelegd wordt. Verantwoording over gebruik van overheidsmiddelen en verantwoording over behaalde resultaten.

Vrijheid van onderwijs vraagt om een terughoudende overheid en om zelfbewuste scholen.

Waarom deze koers?

De reden voor deze koers is in de grond van de zaak een maatschappelijke én politieke trend: een terugtredende overheid die zich niet meer overal mee kan of wil bemoeien. Overigens sluit dit aan bij de wens van veel bestuurders uit het onderwijsveld: 'Overheid, laat ons nou eens zelf beleid ontwikkelen en zelf keuzes maken. Geef ons de ruimte om te laten zien dat we prima in staat zijn het onderwijs op een kwalitatief hoog peil te brengen.' Ook werd vanuit het veld aangegeven dat scholen niet uit de voeten kunnen met veelal 'dwingende' regelgeving en 'geoormerkte' bedragen in de bekostiging. Het belemmert scholen bij het ontwikkelen van eigen beleid.
In deze discussie is het logisch dat ook de wijze van verantwoorden ter sprake werd gebracht. De rol van de inspectie, het zelf aantonen van kwaliteit en daar rekenschap over afleggen in brede zin: de wens groeide vanuit het veld hier eigen verantwoordelijkheid in te dragen. Vanuit de overheid werd daarbij aangesloten: rekenschap vraag je achteraf: je kijkt dus of de school heeft gedaan wat die beloofde te doen en moest doen.
Overigens is het de vraag of het een nou het gevolg van het ander was of andersom, maar dat is een kip-of-het-ei-discussie die er verder weinig toe doet.
Principieel gezien sluit dit aan bij het ideaal dat binnen het bijzonder onderwijs leeft: vrijheid van onderwijs vraagt om een terughoudende overheid en zelfbewuste scholen.

Je ziet het verschil...

Er is veel beleid omgezet in concrete maatregelen. Ik noem een paar voorbeelden:
In de afgelopen jaren was dat in het primair onderwijs het duidelijkst te zien met de invoering van de lumpsumfinanciering. Daar zie je zowel autonomie en deregulering als rekenschap op hun plek vallen. Lumpsum veronderstelt dat de school zelf keuzes mag maken, dat daar dus ook geen beperkende regels voor moeten gelden, en dat je achteraf vraagt: wat heb je nou eigenlijk gedaan?
In het kielzog van de lumpsumfinanciering kwamen dan

ook enkele andere maatregelen mee: de invoering van het Elektronisch Financieel Jaarverslag, waarbij een verplicht bestuursverslag over het gevoerde beleid is opgenomen en een aangepaste Wet Medezeggenschap Scholen. Deze laatste is vooral toegespitst op de versterking van de positie van ouders en leerkrachten ten opzichte van bestuur en management. En misschien moeten we er ook aan toevoegen: de hernieuwde aandacht voor de positie en rol van het bestuur: (codes voor) goed bestuur, scheiding van bestuur en toezicht, meervoudige publieke verantwoording, zorgplichten, etc.

Een andere ontwikkeling die hierbij past is de komst van de Wet op het Onderwijs Toezicht (WOT). Ook hier is de teneur: de scholen bepalen het beleid (behoudens een aantal vaste maatregelen als eindtermen, etc) en verantwoorden zich achteraf over het gevoerde beleid. De jongste voorstellen van de inspectie sluiten hierbij aan: de scholen worden gevolgd op basis van wat 'Proportioneel Toezicht' heet. Dat wil zeggen: toezicht op maat en naar behoefte. Scholen die het niet nodig hebben krijgen de inspectie nauwelijks te zien, scholen die achterblijven in kwaliteit en resultaat ontvangen meer inspectietoezicht.

In het kader van ADR is ook te noemen: innovatie en ontwikkeling. Bij autonomie past ook dat scholen zelf kunnen bepalen wat hun onderwijskundige koers is. Eind jaren negentig organiseerde OCW een aantal bijeenkomsten voor 'initiatiefrijke scholen'. Daar konden scholen hun ambities aangeven waarop OCW bekeek of die te realiseren waren. Goede initiatieven werden uitgewerkt in 'pilots' waar initiatiefrijke scholen meestal voortrekkers van waren. Voorbeelden van deze pilots zijn het TOM-project: TeamOnderwijs op maat, en ODS: Opleiden in de School.

Niet alle scholen weten goed om te gaan met hun vrijheid.

Worden we er beter van?

Over het algemeen genomen is de ADR-koers voor individuele scholen gunstig, dus ook voor bijzondere scholen met een eigen identiteit. Vrijheid van inrichting en vormgeving is nog nooit zo groot geweest!
Toch vallen er kanttekeningen bij te maken. Immers, niet alle scholen weten goed om te gaan met hun vrijheid. Het is kennelijk moeilijk om zelf beleid te maken. Je moet als school aardig wat in huis hebben om veranderingen goed vorm te geven. Leerkrachten schreeuwen om rust en je ziet behoorlijke verschillen ontstaan in kwaliteit tussen scholen. Daar waar de ene school in hoog tempo allerlei vernieuwingen doorvoert, zie je andere scholen die star blijven vasthouden aan oude en vertrouwde patronen. Het gevolg kan zijn dat de overheid zich toch weer meer gaat bemoeien met de inhoud en het proces. Dat zou een stap terug zijn, maar wel begrijpelijk. In die zin is het op dit moment nog onduidelijk wat bijvoorbeeld het proportionele toezicht nu of in de toekomst precies gaat inhouden: worden slecht presterende scholen straks onder curatele gesteld? Dan hangt het er wel van af hoe en door wie, want anders blijft er van keuzevrijheid niet veel meer over....

Overheid, onderwijs en ouders

De overheid is niet de enige partij die bezorgd moet zijn over de kwaliteit van het onderwijs. Met name de ouders moeten hun verantwoordelijkheid ten opzichte van bestuur en medezeggenschap waarmaken om er mede voor te zorgen dat het onderwijs kwalitatief op niveau blijft. Uiteindelijk zijn zij de direct belanghebbenden. Het gaat immers om de scholing en vorming van hún kinderen. Dat zal best lastig zijn, want het valt voor een school niet altijd mee om ouders zowel bij de vorderingen van hun kind, als ook breder bij het welzijn van de school te betrekken. Dat vergt een gerichte investering in het beleid voor ouderbetrokkenheid.
Voor bijzondere scholen blijft daarom meer dan ooit gelden: maak waar wat je uitdraagt.

- Zorg voor een op openheid en ontwikkeling gerichte schoolcultuur.
- Investeer in eigen scholing waar dat nodig is.
- Laat zien dat je het waard bent je eigen koers te bepalen.

En laten de ouders zich actief bezighouden met de zorg om kwalitatief en principieel goed onderwijs.
Al met al: deregulering is verantwoorde verantwoordelijkheid verantwoordelijk waarmaken!

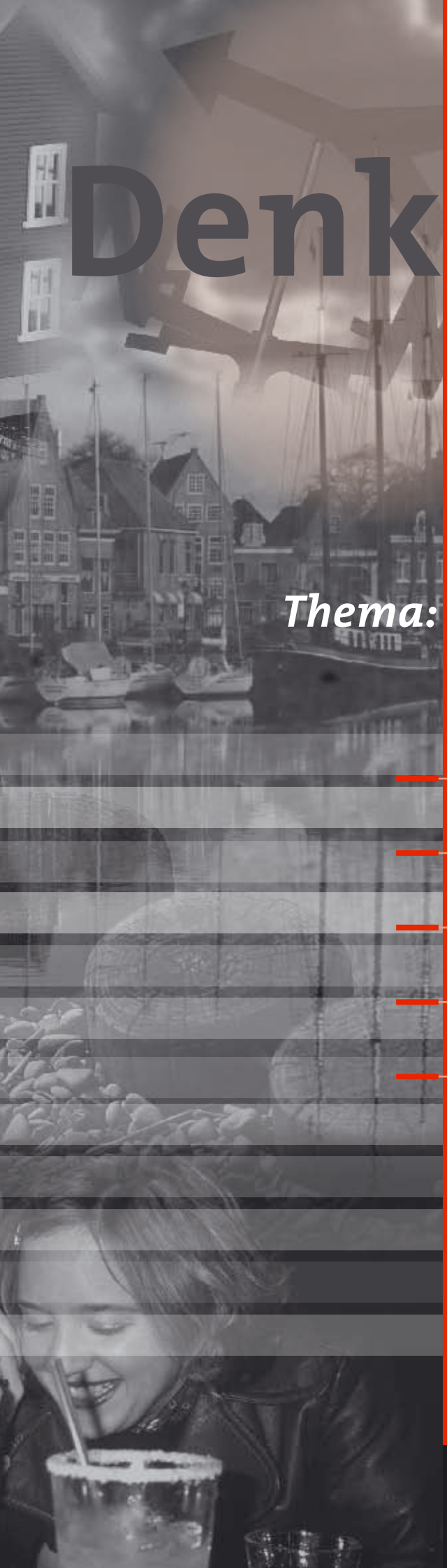

DenkWijzer

Thema: Geen staat zonder richting

Interview met opiniemaker Bas Heijne

Geloof in het publieke domein

Lokaal alcoholbeleid

Fiscaal richtinggeven

En verder:

Schaf de waterschappen af!

Aandacht voor amazing grace

Het realisme van de Eurofractie

5

JAARGANG 7 | NUMMER 5 | DECEMBER 2007

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 7, nummer 5, december 2007

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten
- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

Opzeggen
Mocht u de toesturing van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

Deadline kopij volgende nummer:
1 februari 2008

Redactie:
Jan Post (hoofdredacteur),
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging),
Swannet Westland (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
douglas design, www.douglasdesign.nl

Druk:
Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

http://wi.christenunie.nl
http://bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2007
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Geen staat zonder richting

"André Rouvoet is de modernste politicus van het Binnenhof."

Of het nu gaat over Europa of over de Nederlandse identiteit, opiniemaker Bas Heijne trekt zich de polarisering van het publieke debat aan. Maar hij sust niet. Hij beseft dat verlangen naar geborgenheid en globalisering op zijn hoogst paradoxen zijn: schijnbare tegenstellingen. Een gesprek naar aanleiding van zijn essay 'Onredelijkheid' over de leefbaarheid van Nederland na Fortuyn en 9/11. En over de plek van morele overtuigingen in het publieke domein.

Vroege wortels van de ChristenUnie

Op 14 april 2007 hield het WI het congres 'Macht en overtuiging'. Stefan Paas en Ad de Bruijne namen daar afstand van de visie van GPV-theoreticus Bart Verbrugh, die streed voor "de openbare erkenning van de afhankelijkheid en hoge lofwaardigheid van God in het burgerlijke leven." In dit artikel kijkt historicus Ewout Klei naar de visie van de vroege Verbrugh op kerk, staat en christelijke politiek.

Hart voor de zaak, maar voor welke?

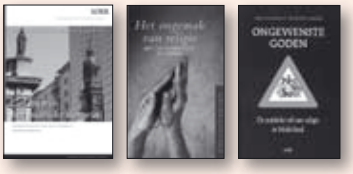

Lange tijd werd religie doodgezwegen in de publieke debatten. De laatste jaren worden we echter overspoeld met uitspraken en publicaties over dit thema. En deze discussie heeft niet alleen betrekking op de islam. Geert Jan Spijker grasduint in een aantal publicaties.

Bestrijding alcoholmisbruik: meer dan voorlichting

De overheid wordt steeds meer gezien als instantie die moet helpen bij het voorkomen en bestrijden van overmatig alcoholgebruik. Bernadette van den Berg gaat na welke mogelijkheden gemeenten hebben om dit actuele probleem aan te pakken.

Christelijk-sociaal fiscaal: sturen door belastingen

Binnen de ChristenUnie mag best meer aandacht zijn voor harde politiek, voor financieel-economische kwesties. Kees Tadema, Statenlid in Flevoland, besteedt in twee artikelen aandacht aan fiscale zaken en ideeën voor een christelijk-sociaal fiscaal beleid. Hoe een Openbaar Vervoer belasting christelijk-sociaal kan zijn.

Politiek doet de werkelijkheid geweld aan

De ChristenUnie staat een politiek voor die inhoudelijk vol is. De partij heeft duidelijke ideeën omtrent het goede leven en wil vanuit een christelijke visie invloed uitoefenen in Nederland. Rienk Janssens bespreekt achterin dit nummer deze thematiek naar aanleiding van het boek 'De staat van verschil' van Paul Frissen, die voor lege politiek pleit.

Geen staat zonder richting

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

De ChristenUnie koppelt politiek niet los van moraal. Dat is ook onmogelijk. Het eigene van politiek is dat partijen vanuit hun morele overtuigingen invloed willen uitoefenen op het publieke domein. Elke partij wil vanuit het eigen normatieve kader het zo prachtig geheten schip van staat een bepaalde kant op sturen. Dat geldt niet alleen voor christelijke politiek.

Comeback religie

Lange tijd was het *not done* om in de publieke ruimte (in positieve zin) te spreken over religie. De laatste jaren maken we echter een omslag mee. Die omslag hoort volgens de door ons geïnterviewde opiniemaker Bas Heijne in een bredere context, waarin onder meer centraal staan: de herontdekte hang ergens bij te willen horen, het zelfbewust opkomen voor geloofsovertuigingen en het tekortschieten van het neoliberalisme. Heijne zoekt hierin een evenwicht: we moeten zowel het Verlichtingsideaal waarderen – dus zelfstandig durven nadenken – als 'existentiële rebellie' op waarde schatten. De mens is meer dan redelijkheid. In ieder mens zit een diepe hang naar geborgenheid en zingeving.

Christelijke politiek en christelijke staat

Voor de ChristenUnie is dat laatste geen nieuws natuurlijk. De ChristenUnie laat zich in de politiek leiden door drie zaken: wijsheid uit heel de Bijbel, christelijke denktradities en gezond verstand. Die drie gecombineerd resulteren in – feilbare – christelijke politiek.
Het is verhelderend om te onderscheiden tussen politiek en staat. Rienk Janssens benadrukt dat in zijn bespreking van het boek *De staat van verschil*. Dat onderscheid wordt niet altijd in acht genomen, ook niet door christenen.
De ChristenUnie moet een weg zoeken tussen uitersten die zij wil vermijden: een christelijke staat met theocratische inslag en een neutrale staat waarin alle overtuigingen uit het publieke domein worden geweerd als zijnde kortweg gevaarlijk of desintegrerend. Enerzijds gelden in een staat bepaalde randvoorwaarden die voor iedereen gelijk zijn, er is een zekere algemeenheid van wetgeving. Anderzijds betekent dit niet dat een staat neutraal is. Altijd is wetgeving gekleurd op een bepaalde manier, in het ene kabinet neoliberaal-vrijzinnig, in het andere meer christelijk-sociaal. Overtuigingen werken ook door in een kabinet, in de standpunten van een coalitie, maar wel gefilterd door de noodzaak tot compromis. In een coalitie moet elke partij water bij de wijn doen. Het blijft daarom van belang dat de ChristenUnie zich nadrukkelijk blijft onderscheiden van het kabinet, dat per definitie minder uitgesproken is dan een partij.

Scheiding tussen kerst en staat?

De ChristenUnie streeft dus geen christelijke staat na, maar heeft wel een idee van wat een goede staat is. In een christelijke staatsidee geldt dat de overheid opkomt voor de zwakke, voor weduwe en wees. Ook is wezenlijk dat de overheid de geestelijke vrijheid van burgers respecteert en dat ze de menselijke waardigheid erkent; in een christelijke staatsidee heeft de overheid (door hogere rechtsnormen) beperkte macht en is er royaal ruimte voor sociale verbanden.
In zo'n idee past goed dat de overheid niet alles wat in het samenleven dreigt te ontsporen met wet- en regelgeving tracht te beheersen. Integendeel, in zo'n idee past juist dat de overheid waar nodig een moreel beroep durft te doen op de samenleving. Het is het aanspreken, vanwege (dreigende) ontsporingen in het samenleven, van vrije burgers op mentaliteit en verantwoordelijkheid.
In zo'n idee past niet een overheid die mensen wil bekeren en het evangelie gaat verkondigen. Dat is niet de taak van de overheid - overigens ook niet van een politieke partij. Hier ligt een taak voor de christelijke gemeente.
De kerk heeft een mooie boodschap voor de wereld, mooier dan welke politieke boodschap ook, namelijk die van verlossing: het verhaal van Kerst en wat daarop volgt. Dat is allemaal wezenlijker dan welke politiek ook.

Nederland na 9/11 en Pim Fortuyn: wie zijn we?

Interview met essayist, NRC-columnist en opiniemaker Bas Heijne

Door Ludo Hekman en Geert Jan Spijker

Of het nu gaat over Europa of over de Nederlandse identiteit, Bas Heijne trekt zich de polarisering van het publieke debat aan. Maar hij sust niet. Hij doet ook geen beroep op de rede om de verwarring te overwinnen. Eigenlijk wil hij gespreksleider zijn. Om de verschillende polemiserende partijen dichter bij elkaar te brengen door vragen te stellen èn door aan te geven dat provincialisme en kosmopolitisme, Nederland en Europa, verlangen naar geborgenheid en globalisering op zijn hoogst paradoxen zijn; schijnbare tegenstellingen. Een gesprek naar aanleiding van zijn essay 'Onredelijkheid' over het Nederland na Fortuyn en 9/11. En over de plek van morele overtuigingen in het publieke domein. "Andre Rouvoet is de modernste politicus van het Binnenhof."

Uw nieuwe essay heet 'Onredelijkheid'. Waarom die titel?
Iedereen in Nederland houdt zich maar met de rede bezig, terwijl ik dacht: eigenlijk gaat het om het probleem van de onredelijkheid. Men beschuldigt elkaar voortdurend van onredelijkheid. Tegelijk ken ik niemand die zichzelf onredelijk vindt. Maar als je kijkt hoe de mens werkelijk in elkaar zit, dan ontdek je grote gebieden van onredelijkheid. De mens is in beginsel een onredelijk wezen. Hij doet vaak andere dingen dan hij zegt. Neem bijvoorbeeld Geert Wilders. Hij noemt zijn partij de Partij van de Vrijheid, terwijl alles wat hij doet erop gericht is vrijheden te beperken. In naam is hij de partij van de redelijkheid, maar het slaat nergens op. Dat is het uitgangspunt van het boek. Je eigen principes en overtuigingen zijn vaak veel minder redelijk dan je denkt.

En daarbij begint u bij uw eigen jeugd in het dorp Zwanenburg, waar 'nooit iets gebeurde'.
Ik probeer vanuit een persoonlijk perspectief naar de discussie over identiteit kijken. Dus geen grote termen als Moderniteit of het conflict tussen Wetenschap en Religie. Voordat je jezelf gaat optrekken aan die begrippen wil ik kijken naar de vraag: hoe ervaar je het zelf? Mijn voorbeeld in de essayistiek is Montaigne – die onderzocht zichzelf. Iedereen roept van alles, is geneigd stellingen te betrekken, maar het is goed om eens bij jezelf na te gaan: is dat eigenlijk wel werkelijk zo? Of gaat het misschien om simplificaties waar we ons mee overeind proberen te houden?
Mijn essay is een uitnodiging aan mensen om de betrokken stellingen te verlaten. Misschien blijken tegenstellingen die onoverkomelijk leken, dat uiteindelijk niet te zijn. Dat was mijn belangrijkste overweging om het essay te schrijven.

Zit onredelijkheid dus ook in de ideologieën van de Verlichting, zoals liberalisme en socialisme?
Het is tegenwoordig vooral de religie die het verwijt krijgt van onredelijkheid, maar ook het geloof in de rede kent uitwassen. Het communisme, het sociaal darwinisme en aspecten van het fascisme zijn met hun pseudowetenschap ontsporingen van de Verlichting. Iedere overtuiging of geloof draagt zijn fundamentalistische schaduw met zich mee. Joseph Conrad laat dat mooi zien in *Heart of Darkness*. Daar heeft Mr Kurz ten behoeve van het Genootschap ter afschaffing van barbaarse praktijken in de binnenlanden van Afrika een prachtig rapport geschreven vol verlichte woorden en hoge idealen. De

verteller in het boek geeft het volgende commentaar: "Je kan hoogstens zeggen dat het wat weinig praktische handreikingen bevat. Behalve die krabbel dwars er doorheen: uitroeien die beesten!" Dat is het idee van Conrad, dat juist onder het mom van de hoogste glanzende idealen, de Verlichting, de verschrikkelijkste dingen kunnen gebeuren.
Dat geldt voor de rede, maar ook voor het liberalisme, dat in het neoliberalisme haar donkere tegenhanger vindt. Als je beseft dat alle overtuigingen kunnen verharden tot fundamentalisme is het ook niet zo lastig om je eigen onredelijkheid te erkennen.

Je eigen onredelijkheid, hoe herken je die?
Toen ik opgroeide vonden linkse dogmatici dat je de hele dag met de wereldproblemen bezig moest zijn, je eigen kleine beslommeringen deden er niet toe. Maar zo zit de mens niet in elkaar. Terwijl ik de beelden uit Irak van me af laat glijden schrik ik van het verlies van mijn Bonuskaart. Mensen zijn niet uit een stuk. Dat mag je wel van hen vragen, maar niet van hen eisen. Mensen doen dingen die rechtstreeks tegen hun overtuigingen ingaan. Je ziet dat ook bij identiteit. Mensen denken bewust te kiezen voor een identiteit, maar die is in werkelijkheid heel wankelmoedig en zeer onderhevig aan allerlei invloeden. Als je iemand naast je krijgt die je heel direct aanvalt in je geloof, dan verandert je identiteit – ineens ben je meer christen, meer moslim of meer humanist. Of wat ook maar van invloed is op je identiteit. Het idee van eigenheid is iets dat mensen willen hebben en dat je ook niet moet onderdrukken of wegvegen, want dan komt het absoluut terug. Je moet echter niet denken dat mensen uit één stuk bestaan. Identiteit is altijd betrekkelijk, daarin wordt je eigen onredelijkheid zichtbaar.

Onredelijkheid manifesteert zich dus ook in een verlangen naar eigenheid, geborgenheid en gemeenschap?
Ieder mens heeft de behoefte om ergens thuis te zijn, onder de eigen soort. Dat kunnen geloofsgenoten zijn, leeftijdsgenoten, schoolgenoten enz. Die binding zal altijd een rol spelen. Dit is in Nederland sinds de jaren '50/'60 sterk onderschat. De nadruk kwam eenzijdig te liggen op individuele vrijheid. Persoonlijke keuzes zijn dan ook in de wet vastgelegd: denk aan euthanasie, homohuwelijk, drugs. Maar het idee van een gemeenschap is in Nederland – meer dan in andere landen – heel erg ontkend. Zelfs met agressie tegemoet getreden. En nu het puntje bij het paaltje komt – door de druk van globalisering en immigratie – weet men niet meer zo zeker wie men is. Nu blijkt dat de Nederlander weinig heeft om op terug te vallen. Dat verklaart de huidige uitingen van behoefte aan een nationale cultuur, de verhitte discussies over identiteit, de canon, en de relletjes rond de uitspraken van Prinses Maxima en Minister Vogelaar.
Het is bijna psychologisch: waarom word je er zo kwaad over als Vogelaar iets zegt over het Nederland van de verre toekomst? Tien jaar geleden zou dat niet zoveel stof doen opwaaien. Dat heeft te maken met angst, een gevoel van dreiging. Wij denken dat die ander, de moslim, weet wie hij is, terwijl wij het zelf niet meer weten. Dat veroorzaakt de angst overmeesterd te zullen worden. Dat is een hele bekende angst, een bedreiging van de eigen identiteit. Juist dan ga je er krampachtig naar op zoek.

Vindt u het jammer dat die identiteit zo belangrijk wordt gevonden? En hoever mogen uitingen van identiteit gaan?
'Jammer' is inderdaad een passend woord.
Kosmopolitisme is een heel prettig ideaal. Een kosmopoliet is iemand die zich goed kan bewegen in allerlei verschillende culturen. Maar volgens mij heeft iedereen besef van identiteit nodig, ook de kosmopoliet. Een identiteit geeft de nodige zekerheid om je gemakkelijk in de wereld te begeven.
Je kunt zeggen, het zou prettig zijn als iedereen kosmopoliet is, maar een beter uitgangspunt is: nooit zal iedereen kosmopoliet zijn. En hoe ga je daar dan mee om? Hoever kom je ze tegemoet in hun hang naar eigenheid? Ik denk dan: gun mensen het recht om een kleine wereld te hebben. Bovendien kun je gemakkelijk van ze vragen dat ze hun ogen openen voor de grote wereld waar ze ook onderdeel van uitmaken. Vanuit een gevoel van eigenheid is het veel gemakkelijker omgaan met die onomkeerbare globalisering. En zolang die eigenheid binnen grenzen van de wet blijft, is er niets aan de hand.

Maar dat gebeurt niet altijd...
De enige mensen waar ik moeite mee heb zijn de fundamentalisten, die het niet kunnen verdragen dat de wereld niet overeenkomt met de wereld in hun hoofd. Dat kan ertoe leiden dat ze de wereld willen aanpassen. En dan

moet een van beide verdwijnen: of die onaangepaste wereld of zijzelf. En soms beide...
Aan de andere kant denk ik dat iedereen overtuigingen heeft die door een ander niet gewild zijn. Als dat morele principes zijn is dat vervelend. Maar je leeft nu eenmaal in een diffuse pluriforme wereld waarin het bereik van je overtuiging altijd beperkt is. Dat wil niet zeggen dat je die moet relativeren. Neem het voorbeeld van abortus: ik ben tegen abortus, maar ik stel niet de eis dat anderen er ook tegen moeten zijn of dat het verboden moet worden. Mijn vrijheid wordt begrensd door de vrijheid van anderen.

Maar dit soort morele overtuigingen willen we graag wettelijk beschermen, toch?
Natuurlijk, men probeert zijn eigen principes te bereiken via de democratische weg. Rouvoet doet dat heel goed. In die zin vind ik hem de modernste politicus van het Binnenhof. Hij kan de kwestie van moraal en morele betrokkenheid op een niet-dogmatische manier een plek geven. Hij weet het op een neutrale – dat wil zeggen voor niet-christenen te begrijpen en soms te accepteren – manier te verwoorden.
Als je met je identiteit het publieke domein in stapt, dan zul je je verstaanbaar moeten maken – je zult moeten communiceren. Als ik naar aanleiding van dit essay bij TV-zender Max ga zitten moet ik ook een andere taal spreken.

Die vertaalslag naar het publieke domein, vereist dat een soort moreel Esperanto? Een neutrale taal die iedereen kan spreken?
Het hoeft niet zo neutraal te zijn. In de hoedanigheid als publiek domein moet het neutraal zijn, maar de mensen die zich daarin begeven hoeven zich niet neutraal op te stellen. De kaders van de publieke sfeer zijn behoorlijk neutraal in Nederland. De Grondwet en het Wetboek van Strafrecht, dat staat allemaal goed op z'n plek.
Ik heb er helemaal geen problemen mee als mensen naar de Koran of een hadith verwijzen om een punt te maken. Zover gaat mijn claim niet. Het is niet zo dat alleen onder verwijzing naar de rede argumenten gelegitimeerd kunnen worden.
Sommigen zullen zich beroepen op wat hun opa altijd heeft gezegd, dat is prima.

Dus als iemand een wet met zo'n argument verdedigt, vindt u dat prima?
Jazeker. Dat zal alleen niet zo serieus genomen worden. Je staat wel bloot aan het kritische debat. Het is een misvatting dat, wanneer mensen zich vrij mogen uitdrukken, dat niet weersproken zou kunnen worden. Ik geloof in de zelfreinigende werking van het publieke debat. Die zuiverheid kun je niet afdwingen, door alle onredelijkheid uit te bannen.
Ik vind het Wikipedia-model wel passend. Binnen dat systeem kunnen mensen allerlei verkeerde informatie verspreiden. Men kan wiki's manipuleren, de CV een beetje aanpassen enzovoort, maar juist die openheid zorgt ervoor dat er een balans ontstaat. Het staat iedereen vrij je te verbeteren. Die balans is nooit 100%, maar het is een prestatie van formaat. Ik ben niet zo van de grote toekomstvisioenen, maar dit ervaar ik wel als iets nieuws. De techniek maakt iets mogelijk wat al in de mensen lag. Het heeft de mensen geholpen een soort natuurlijke orde in het omgaan met kennis te vinden.
Dus de ruimte die ik bepleit voor eigenheid is niet rigide. Ze mag weersproken worden. Als iemand beweert dat de vrouw horig is aan de man, en de vrouw denkt er zelf anders over, dan heb je al een probleem. Dus het sluit geen conflicten uit. Intolerantie hoeft niet getolereerd te worden. Maar het hoeft niet tot ongelukken te leiden als je de mensen een beetje onredelijkheid gunt.
Soms proef ik een soort smetvrees voor iedere vorm van vermeende onredelijkheid. Dat is mijn probleem met Verlichtingsadepten. Die hebben hele mooie idealen, maar zij kunnen net zo hard ontsporen. Het is allemaal mensenwerk. De Verlichting is geen huurcontract dat je kunt ondertekenen, waarna je verlicht bent. Het is een houding van zelfstandig nadenken, een lovenswaardig streven dat op allerlei manieren gecorrumpeerd kan worden.

U schrijft ergens dat eigenheid haar grens vindt in de overtuiging van anderen. Doet u daarmee de verscheidenheid in Nederland geen onrecht?
Er mogen best botsingen zijn tussen overtuigingen, maar je mag niet vals spelen. Je leeft in een wereld die pluriform

is. Dat te onderkennen is een voorwaarde. Jouw opvatting is slechts een van de opvattingen.
Ik noem vaak het voorbeeld van Bok van Blerk. Een jonge Zuid-Afrikaanse zanger die trots is op de geschiedenis van de blanke Boeren in Zuid-Afrika – en dat ook uit wil dragen, maar die tegelijk zegt: ik leef in het Regenboogland, met veel diversiteit. Zodra je besef hebt van die regenboog, kun je ook zeggen 'dus ik kan ook mijn eigen ding doen'. Je moet alleen in gedachten houden – dat is het enige veelgevraagde in mijn boek – dat je moet accepteren dat de wereld er anders uitziet dan je zou willen.
Een recent voorbeeld is de EO die de evolutietheorie uit een natuurdocumentaire knipt. Dat gaat te ver. Je mag geloven wat je wil, maar je kan niet de uitingen van iemand anders aanpassen aan wat jij gelooft. Maak dan je eigen natuurfilms!

Hoe denkt u over Nederland? Bent u bezorgd? Of misschien vermoeid van alle vaderlandse discussies?
Ik heb een rimpelloze jeugd meegemaakt. Maar sinds tien jaar lijkt Nederland te zijn opgeschrikt uit een zekere verdoving. Dat heeft alles te maken met de Leefbaar-beweging, met Fortuyn. Die Leefbaar-beweging vergaten we snel omdat die alweer verdwenen is en een beetje knullig leek. Maar ze was een soort intuïtieve reactie op globalisering en immigratie. En ze was nog voor 9/11. Mensen dachten: het is allemaal wel goed met Europa, ik heb mijn eigen dorp, mijn eigen gemeenschap. De problemen van mensen bestaan toch vooral uit te lage verkeersdrempels in de buurt. Dit soort kleine dingen, zeg maar de wereld van de Bonuskaart, zijn mensen op gaan eisen – *with a vengeance*. Dat is begrijpelijk, maar je moet daar niet in blijven hangen. Je moet vanuit die kleine wereld manoeuvreren in Europa. Je kunt via het particuliere tot het universele komen, dat is een dragende stelling van mijn boek. Als dat niet gebeurt, sluit je jezelf op. Voor dat geluid wil ik me graag sterk blijven maken.

Moet de overheid een rol in spelen in het stimuleren van die Nederlandse eigenheid? Wat vindt u van het huidige kabinet op dit punt? Betuttelend?
Een normen en waardendebat, daar ben ik helemaal niet tegen. Het kan betutteling worden, zoals die protesten tegen een billboard van een vrouw in ondergoed, maar dat hoeft niet. Er is behoefte aan gemeenschap, dat heeft de regering goed begrepen. Aan de individuele vrijheid zal niet veel meer getornd worden, de wetten die onze individuele vrijheid waarborgen staan, en nu willen we weten wat gemeenschap is. Dat besef wil de regering uitdrukken.
Moralisme wordt te snel verward met morele betrokkenheid. Anderen de les lezen, op religieuze gronden ageren tegen homoseksuelen, is nog iets anders dan je moreel betrokken weten bij je omgeving. Het is zeker niet kwalijk dat de regering dat op de agenda heeft gezet. De smetvrees voor betutteling is heel lang ziekelijk geweest. Ook het gemeenschapsdenken kan doorslaan, trouwens. Als ik Ad Verbrugge lees, denk ik, zo mag je vinden dat de wereld in elkaar steekt, maar zo zal hij er nooit meer uitzien. Er zitten sentimenten in die ik niet meer van deze wereld vind. Je kan het wel bedenken en op papier zetten, maar dan loop je dus gefrustreerd rond, want de wereld zal zich er nooit meer naar voegen. De zaken moeten werkelijk geherdefinieerd worden.

Hoe zou u de Nederlandse gemeenschap dan herdefiniëren?
Het belangrijkste is dat ik geen gemeenschappen meer zie die allesbepalend zijn. Dus het hele idee van een nationale identiteit als een allesbepalend iets, daar geloof ik niet in. Dat zal nooit meer alle Nederlanders kunnen omvatten.
Dat is niet erg. Het idee dat je een soort rare verzameling bent, is een heel Nederlands idee. Nederland is versplinterd en het enige dat lang gewerkt heeft om de boel bij elkaar te houden is het consumentisme. Het verlangen naar eigenheid is juist daar een reactie op. Sommigen zitten de hele dag belbundels te vergelijken, maar veel mensen nemen daar geen genoegen mee.
Als mensen daarentegen zeker zijn over wie ze zijn, kunnen ze ook open staan voor anderen. Er wordt altijd gedaan alsof – wanneer je deel bent van een groep – je niet meer open kan staan voor anderen. Dat is onzin. Het enige wat je moet doen is je niet bedreigd voelen. En dat is eigenlijk heel gemakkelijk.

In zijn essay 'Onredelijkheid' (De Bezige Bij, 2007) vat Bas Heijne de brede discussie over de Nederlandse identiteit helder samen. De druk van een verenigd Europa, de globalisering en het debacle van het multiculturalisme zorgen voor een herwaardering van identiteit. Dat wordt zichtbaar in bijvoorbeeld de Fortuyn beweging en de verhitte discussies over de Nederlandse identiteit. Het gevaar van die herwaardering – het verlangen ergens bij te horen, te ordenen – is dat de verhouding tussen het individu en de samenleving onder druk komt te staan. Heijne probeert die tegenstelling op te lossen door aan te geven dat het om een schijnbare tegenstelling gaat. Mensen kunnen alleen pluralistisch of kosmopoliet zijn als ze zich ook ergens thuis kunnen voelen. Maar men moet er dan altijd bij denken dat de eigen overtuiging of identiteit nooit door iedereen gedeeld zal worden. Want alleen dan is de (veronderstelde) onredelijkheid van de ander geen probleem.

Een vrijgemaakt visioen: Verbrughs vroege visie op de staat[1]

Ewout Klei is bezig met een promotiestudie naar het Gereformeerd Politiek Verbond aan de Theologische Universiteit Kampen (Broederweg).

Op 14 april 2007 hield het WI het congres 'Macht en overtuiging'. Stefan Paas en Ad de Bruijne namen daar afstand van de visie van GPV-theoreticus Bart Verbrugh, die streed voor "de openbare erkenning van de afhankelijkheid en hoge lofwaardigheid van God in het burgerlijke leven." In dit artikel, dat gebaseerd is op nieuw bronmateriaal uit het archief van Verbrugh, wil ik kijken naar de visie van Verbrugh in de tweede helft van de jaren veertig, toen zijn politieke systeem (net als de GPV-burcht) nog in de steigers stond. Tegen welke achtergronden vond Verbrughs politieke ideeënvorming in deze jaren plaats en hoe dacht hij over de verhouding tussen kerk en staat, theocratie en democratie?

Bart Verbrugh werd op 19 juli 1916 in Den Haag geboren en groeide op in een conservatief-liberaal gezin, maar bekeerde zich in 1936 als student tot het christelijk geloof. Van 1942 tot 1945 had hij gevangen gezeten in een Jappenkamp in Nederlands-Indië. Bij zijn terugkeer in Nederland in 1946 werd hij lid van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en van de Antirevolutionaire Partij. Hoewel Verbrugh gepromoveerd was in de chemie lag zijn hart bij de politiek, waar hij in zijn vrije tijd erg veel mee bezig was.[2] Verbrugh was een autodidact en ontwikkelde door van alles en nog wat te lezen een eigen politieke theorie, die we niet los mogen zien van de Doorbraak en de theocratische ideeën van de hervormde theoloog A.A. van Ruler.[3]

Verzuiling en eenheidsstreven

Na de Tweede Wereldoorlog verlangden idealistische intellectuelen naar de opheffing van de verzuiling. Het Nederlandse volk moest een eenheid vormen. De antithese tussen protestanten en katholieken en de tegenstelling tussen christenen en socialisten had afgedaan. Christenen konden best lid worden van een niet-christelijke partij. In tegenstelling tot de vooroorlogse SDAP was de in 1946 opgerichte PvdA niet antichristelijk. Linkse christenen als W. Banning en J.J. Buskes waren tot in de jaren zestig prominent aanwezig in de partij.[4]
De wens tot volkseenheid was overigens niet louter een linkse aangelegenheid. Zo waren er vanuit de hoek van de in de oorlog opgerichte krant *Trouw* plannen om de ARP en de Christelijk-Historische Unie te laten fuseren, hoewel hier uiteindelijk niets van terecht kwam.[5] Ook waren er christenen die de grondwet in christelijke zin wilden wijzigen, zoals de katholieke politicus C.P.M. Romme[6] en de hervormde theoloog A.A. van Ruler, die Verbrugh diepgaand heeft beïnvloed.

Invloed Van Ruler

Van Ruler was de drijvende kracht achter de Protestantse Unie (PU), een politieke partij die in 1946 niet in de Kamer werd verkozen en daarna als stichting tot in de jaren tachtig het blad *De vrije natie* zou uitgeven. De PU was volgens Van Ruler ten volle *up-to-date*. Zijn partij wilde

ook een doorbraak. Het was echter geen doorbraak van een eenheidspartij, maar een doorbraak door de neutraliteit, een doorbraak tot op de geestelijke grondslag van de Nederlandse staat. De grondwet moest worden hervormd in christelijk-nationale zin.[7] Hij had daarom felle kritiek op de ARP en de CHU die volgens hem alleen maar uit waren op het herstel van de vooroorlogse confessionele coalitie en de neutrale staat hadden geaccepteerd. Ze hadden hun "profetisch-apostolische oer-gereformeerde agressiviteit" verloren.[8] Christenen mochten nooit tevreden zijn met de status-quo. Het was theocratie of christenvervolging. De kerk was niet werkelijk vrij wanneer de staat de nationale instellingen van onderwijs, kunsten en wetenschappen naar zijn eigen humanistische of heidense opvattingen zou inrichten. Zij was pas vrij wanneer ze een vooraanstaande positie in het politieke bestel zou innemen. Van Ruler wilde daarom dat afgevaardigden van de Nederlandse Hervormde Kerk zitting kregen in het kabinet, de gedeputeerde staten en in het college van burgemeester en wethouders, zij het dan met een adviserende stem. Een neutrale overheid leidde in zijn ogen tot de tirannie van de meerderheid. Van Ruler was daarom fel tegen democratie met gelijke rechten voor iedereen. De "moderne, godvergeten democratie" ontwikkelde zich volgens Van Ruler feilloos naar het "absolutisme van het heidendom".[9] Christenen moesten daarom theocratie eisen:

> "De naam van God is geheel eenig in zijn imperialisme en intolerantie. Als men daarvoor opkomt, dan moet men er duidelijk bij zeggen, dat men niet tevreden kan zijn, als men ook een duit in het zakje mag doen, maar dat het Woord van God een albeheerschende en organiseerende macht is en dat men dáárvoor plaats zoekt in het staatsbestel en dat men daarom vóór alle andere dingen eerst de grondwet gewijzigd wil zien. Men heeft dan alle kans, outcast te worden, omdat men het schoone spel van schijn, het politiek ballet op den dansvloer der neutraliteit ruw verstoort, maar dat moet men riskeren." [10]

Theocratisch Utopia

Van Ruler begreep wel dat er in zijn theocratische Utopia veel onwaarachtigheid en geveinsdheid kon voorkomen. Men zou maar doen alsof men gelooft ter wille van het dagelijks brood en de politieke macht. Maar dat vond Van Ruler van ondergeschikt belang. Het ging om de eis. Tegen eventuele geveinsdheid had de kerkelijke tucht te waken.[11]

Van Ruler was een theocratisch theoloog omdat de politiek het centrum was van zijn eschatologie. De geschiedenis draaide niet om het verbondsvolk maar om de staat als gestalte van het Koninkrijk Gods. Het vraagstuk van de openbaring van God in de wereld stond in een wereldhistorisch verband. Men moest zich daarom niet slechts orienteren op de Franse Revolutie maar ook op Constantijn de Grote, Clovis en Karel de Grote. Door hen werd de staat gekerstend en werd de droom van het Godsrijk over Europa opgericht. Sindsdien had de God van Israël zestien eeuwen lang in Europa geheerst.[12] Volgens Van Ruler was de kerk er ter wille van de staat. De levensvorm van het christendom was te vinden in de gestalte van het volksleven onder de kerkelijke en burgerlijke overheid.[13]

Gods eer in het publieke leven

In de jaren 1945-1950 debatteerden de gereformeerd-vrijgemaakten druk over hun 'politieke roeping'. De meeste aandacht ging uit naar de vraag of het nog mogelijk was om met de synodalen in organisatorisch verband samen te werken. Verbrugh vond deze vraag echter niet zo interessant. Hij zocht naar een antwoord op de "christen-democratische" visie van Kuyper. Hij wilde Van Rulers visie in zoverre aanpassen, dat de vrijgemaakten er ook mee uit de voeten zouden kunnen. Hij vermeed daarom het woord 'theocratie', dat onder vrijgemaakten wellicht een te negatieve klank had, en sprak over 'universeel-christelijke politiek', het christendom dat streefde naar de erkenning van Gods eer in het publieke leven.

In het nooit gepubliceerde *Universeel Christelijk Manifest* ziet Verbrugh politiek, net als Van Ruler, als een gestalte van Gods Koninkrijk. Ook Verbrughs eschatologie draaide om de politiek. Volgens hem had het universele christendom haar politieke betekenis verloren toen het in de Middeleeuwen werd opgeofferd aan de absolute willekeur van keizers en koningen. Door de Reformatie in de zestiende eeuw leek het erop of het universele christendom weer aan de macht zou komen, maar rationalistische krachten kregen dankzij het humanisme en de Verlichting de overhand. Vooral de democratische staatsinrichting van 1848 was het propagandamiddel van het rationalisme. Dit moest worden teruggedraaid opdat het universele christendom weer werd hersteld.[14]

Verbrugh moest de kerkelijke kloof met de hervormden overbruggen. Hoewel de vrijgemaakten net als Van Ruler de pluriformiteitsleer[15] van Kuyper afwezen, waren ze het natuurlijk niet eens met zijn stelling, dat de Nederlandse Hervormde Kerk de Nationale Kerk was. Wel wezen ze de neutrale overheid af. Verbrugh probeerde een vrijgemaakte visie te ontwikkelen. Hij correspondeerde hierover met verschillende mensen en schreef er over in verschillende kerk- en opiniebladen.

Groots visioen

Het eerste blad waarin Verbrugh zijn visie verwoordde was *Herrijzend Nederland*. Dit protestants-christelijke

blad was van de naoorlogse euforie doordrenkt. Hoogideële beginselopvattingen van christelijke staatkunde werden in dit blad gepropageerd. Ook werd er gepleit voor meer eenheid op rechts. Gereformeerde ARP'ers en hervormde CHU'ers die voor de oorlog nauwelijks met elkaar in gesprek gingen, discussieerden in het blad over de toekomst van Nederland. Bovendien besteedde het blad aandacht aan Protestantse Unie en de vrijgemaakten. De vrijgemaakte theoloog B. Holwerda had in de zomer van 1945 zelfs een artikelenserie voor het blad geschreven, waarin hij pleitte voor eenheid op principiële basis en voor democratisering van het partijwezen, en betoogde dat het initiatief bij de kiesverenigingen moest liggen.[16]
Verbrugh's ideeën waren minder praktisch en hadden meer weg van een groots visioen. Naar analogie van de Partij van de Arbeid en de Partij van de Vrijheid[17] wilde Verbrugh dat er een Partij van het Christendom zou worden opgericht, "een universele, christelijke Partij, waarin allen, Katholieken, Protestanten, vrijzinnigen en onkerkelijken, samengaan onder de wet van het Kruis en met het doel van de eer van den God die dat Kruis in de wereldhistorie heeft beschikt hoog te houden." [18]

Hiermee koos Verbrugh dus duidelijk voor een uiterlijke christelijkheid. De partij moest zich openstellen voor ieder die wilde meebouwen aan een wereld die voor Gods majesteit zou getuigen.

Bilderdijk in plaats van Groen

Meer ruimte kreeg Verbrugh in de *Gereformeerde Kerkbode van het Noorden*, waarvoor hij in de periode november 1947 – januari 1948 de artikelenserie 'Een nieuw staatkundig program' schreef. Verbrugh pleitte in zijn serie voor een christelijke grondwet. Hij had bezwaar tegen de onveranderde toepassing van de beginselen van Groen en Kuyper in zijn eigen tijd. Zij ontwikkelden hun ideeën in de tijd van de eerst opkomende en daarna zegevierende democratie. Volgens Verbrugh was de democratie nu in crisis en ontbinding. Christenen hadden geen overwicht meer in de politiek.[19] Het in wezen revolutionaire meerderheidsbeginsel, waar Kuyper in zijn tijd nog gebruik van had gemaakt om de positie van de christenen te versterken, had zich volgens Verbrugh nu tegen de christenen gekeerd. Men was daarom revolutionair wanneer men wilde blijven vasthouden aan het antirevolutionaire program van Kuyper.[20]
Verbrugh wilde niet teruggrijpen op de antirevolutionaire eenzame evangeliebelijder en staatsman Groen van Prinsterer maar op de reactionaire romanticus en dichter Willem Bilderdijk. In tegenstelling tot Groen, die ook oog wilde hebben voor de positieve gevolgen van de Franse Revolutie, had Bilderdijk zich volgens Verbrugh nooit aangepast aan de veranderde tijdgeest.[21] Hieruit blijkt duidelijk dat de politiek die Verbrugh in de jaren veertig voorstond niet antirevolutionair maar reactionair was. De concrete 'hervormingen' die hij voorstond wijzen ook in reactionaire richting uit.

Vrij Politiek Tractaat

De ideeën voor een nieuw staatkundig program werden uitgewerkt in het *Vrij Politiek Tractaat* (VPT), dat Verbrugh in 1948 schreef. Verbrugh begon zijn traktaat met een "Tekening van enige gevaren waarmee het Westerse libertinisme de christenen bedreigt." Net als Van Ruler vond Verbrugh dat christenen pas vrij waren wanneer ze aan de macht waren. In een democratische staat was er volgens hem voor de ware gelovige geen echte vrijheid, omdat men daar alleen het recht had om mee te praten over de agenda die door de "libertijnse politiek" was vastgesteld. Groen van Prinsterer werd bijvoorbeeld buiten de orde verklaard wanneer hij in de Kamer van zijn geloof getuigde.[22]

Radicale aanpak

Het VPT had hiervoor echter een radicale oplossing bedacht: de gelovigen moesten de leiding nemen in het openbare leven.[23] Dit was volgens Verbrugh de enige manier om aan de dreigende tirannie te ontsnappen. Hij wilde daarom dat het actief en passief kiesrecht van "openlijke ongelovigen" werd ingetrokken en dat partijen die niet Gods eer als doelstelling hadden werden verboden. Ook moest er een departement van nationale voorlichting komen. Die zou het volk hebben te wijzen op God, aan wie de overheid haar gezag ontleende – onder toezicht van ware gelovigen- en op het doel, waarop het overheidsbeleid behoorde te zijn gericht: de verbreiding van Gods eer in de wereld.
Verbrugh vond echter wel dat de rechtszekerheid van alle onderdanen moest worden gehandhaafd.[24] Een hooggerechtshof, onder leiding van H.M. de koningin, waarvan de leden gekozen moesten worden door de politieke geloofsgemeenschap, was de kroon op het werk. Dit hof moest wetten toetsen aan de grondwet en kon besluiten die in strijd waren met het christendom terugdraaien omdat ze 'ongrondwettelijk' waren.[25] Volksinvloed mocht, maar volkssoevereiniteit was uit den boze.
Verbrugh maakte aan het slot van zijn traktaat een onderscheid tussen een "geloofsgemeenschap" en een "werkgemeenschap". De geloofsgemeenschap bestond uit de leden van het GPV, de werkgemeenschap was daarentegen veel breder. Bondgenoot kon in principe iedereen zijn, mits hij of zij Christus' koningschap publiek erkende en zich onder het gezag van de politieke geloofsgemeenschap plaatste.[26]

Burke Stichting als bondgenoot?

Dit laatste idee is Verbrugh altijd trouw gebleven. Hij bleef altijd naar bondgenoten zoeken omdat dit volgens hem de enige manier was om aan het isolement te

ontsnappen. 'Bondgenoten' van het GPV (maar vooral van Verbrugh) waren achtereenvolgens de Nederlandse Concentratie, de Stichting Johannes Althusius, het Nationaal Evangelisch Verband, de Stichting Nationaal Christelijke Politiek en de Nationaal Christelijke Unie. In 2000 had Verbrugh nog het plan om van de Edmund Burke Stichting een bondgenoot te maken, maar van deze 'flirtation' kwam niets terecht omdat B.J. Spruyt c.s. het christendom meer als middel dan als politiek doel zagen.[27]

Spanning in ChristenUnie

De ideeën van Verbrugh waren in de jaren veertig in zekere zin *up-to-date*. Hij streefde net als vele anderen naar een nieuwe bezieling van Nederland. Verbrugh is erg beïnvloed door Van Ruler en heeft van diens ideeën overgenomen, hoewel hij het begrip 'theocratie' vermeed en de kerk als instituut geen bijzondere plek in de staat toedichtte. Hoewel Verbrugh een voorstander is van de scheiding van kerk en staat moeten we zijn vroege visie als theocratisch typeren. In navolging van Van Ruler vatte Verbrugh de staat op als een gestalte van Gods Koninkrijk, waarbij dus de eis hoorde dat de staat christelijk behoorde te zijn.

Begin jaren zestig, toen zijn ideeën in het GPV-program terechtkwamen, zou Verbrugh afstand nemen van de meest vergaande ideeën in het *VPT*, waaronder de passage over het intrekken van de politieke rechten van openlijk ongelovigen. Maar de democratie als regeringsvorm zou hij nooit accepteren.[28] Verbrugh bleef streven naar de erkenning van God in de grondwet en de instelling van een Hooggerechtshof dat democratisch genomen besluiten die in strijd waren met de christelijke grondwet kon terugdraaien.

Ook het rapport-Schutte van oktober 2006, dat *zegt* de democratie te accepteren, houdt aan deze theocratische ideeën vast.[29] Omdat de ChristenUnie – die met haar uiterst principiële standpunten tot een eeuwige oppositie veroordeeld leek te zijn - nu op het regeerkussen zit, is een politiek-theoretische en -culturele heroriëntering noodzakelijk. Om zijn inzet en idealisme mag Verbrugh worden hooggeacht, maar zijn oplossingen zijn, zeker anno domini 2007, niet meer realistisch.

1 Dit artikel is een bewerking van een paragraaf in hoofdstuk I van mijn te schrijven proefschrift over het *Gereformeerd Politiek Verbond*.
2 Zie: A.J. Verbrugh, *Jong zijn en oud worden (scheppende leiding in een periode vanaf ca. 1920)* (Amsterdam 2002) 11-137. Een kortere autobiografie: A.J. Verbrugh, 'Christelijk geloof, wereldbeschouwing, politiek en beroepsarbeid' in: M. van Vliet, *Van rechts tot rood. Christenen in de politiek* (Breda 1986) 100-111. Een biografische schets: E. van Middelkoop, 'Partijtheoreticus tot de eer van God. Bart Verbrugh (1926-2003)', *Jaarboek parlementaire geschiedenis 2003* (Den Haag 2003) 141-144.
3 Op dit moment is oud-senator J.P. de Vries bezig met een promotieonderzoek naar de visie van A.A. van Ruler over theocratie. Hij heeft hier eerder over geschreven in: J.P. de Vries, 'Christenen en hun politieke roeping 1945-1950', Radix 24 (1998) 204-214.
4 P. de Rooy, 'Een zoekende tijd. De ongemakkelijke democratie, 1913-1949' in: R. Aerts e.a., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland* 1780-1990 (Nijmegen 1999) 179-264, 239 e.v.
5 R.S. Zwart, *Gods wil in Nederland: christelijke ideologieën en de vorming van het CDA, 1880-1980* (Kampen 1996) 178-190.
6 C.P.M. Romme, *Nieuwe grondwetsartikelen. Een bijdrage tot herstel en vernieuwing (onder toevoeging van de geldende grondwet)* (Amsterdam z.j.) 12.
7 A.A. van Ruler, *Onze grondlijnen* (z.p. 1948) 4.
8 Van Ruler, *De staat en de openbaring. Rede uitgesproken op de algemene vergadering van 20 mei 1947* (z.p. 1947).
9 Idem, *Religie en politiek* (Nijkerk 1945) 259-265, 244, 345.
10 Idem, *Religie en politiek* 299.
11 Ibidem, 354, 302.
12 Idem, *De staat en de openbaring* 5-6.
13 Idem, *Droom en gestalte* 23, 158.
14 A.J. Verbrugh, 'Universeel Christelijk Manifest'. *Archief Verbrugh*. Archief- en Documentatiecentrum (ADC) van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Kampen.
15 De leer dat er hier op aarde meerdere 'ware kerken' zijn en één onzichtbare ware kerk. De vroege vrijgemaakten leerden daarentegen dat er één zichtbare ware kerk was.
16 Zie: B. Holwerda, 'De eischen van het ogenblik', *Herrijzend Nederland* nr. 164 (13 juli 1945) 1; Idem, 'Organisatorische of principiëele eenheid?', *Herrijzend Nederland* nr. 165 (20 juli 1945) 1; Idem, 'Vernieuwd partijverband', *Herrijzend Nederland* nr. 166 (27 juli 1945) 1; Idem, 'De eisch van het Evangelie' *Herrijzend Nederland* nr. 167 (3 augustus 1945) 1.
17 De Partij van de Vrijheid was de voortzetting van de vooroorlogse Liberale Staatspartij. In 1948 ging zij op in de VVD. De Partij van de Vrijheid moet niet worden verward met de Partij voor de Vrijheid die in 2006 is opgericht door Geert Wilders.
18 A.J. Verbrugh, 'Waar blijft de partij van het christendom?', *Herrijzend Nederland. Christelijk weekblad* nr. 211 (19 juli 1946) 1-2.
19 A.J. Verbrugh, 'Een nieuw staatkundig program', *Gereformeerde kerkbode waarin opgenomen zijn de officiëele mededeelingen van de Gereformeerde Kerken in het noorden des lands* III, nr. 48 (1 november 1947) 4-5, aldaar 4.
20 Verbrugh, 'Een nieuw staatkundig program' nr. 49 (8 november 1947) 5-6.
21 Ibidem, nr. 48, 5.
22 A.J. Verbrugh, K. Drost en W. Vreeken, *Vrij politiek tractaat. Tekening van enige gevaren waarmee het Westerse libertinisme de christenen bedreigt* ('s-Gravenhage 1949) 24, 90.
23 Verbrugh, Vrij politiek tractaat 137.
24 Deze gedachte is nogal merkwaardig, want de consequentie van Verbrughs visie is dat aan alle vormen van openlijk ongeloof het zwijgen moet worden opgelegd.
25 Ibidem, 75-76, 96-98, 115-118, 136.
26 Ibidem, 135.
27 Zie: H. Vollaard, 'Een christelijke of seculiere bezieling van de Nederlandse gemeenschap? Over de conservatieve avances naar SGP en ChristenUnie' in: H. Pellikaan en S. van der Lubben, *Ruimte op rechts? Conservatieve onderstroom in de Lage Landen* (Utrecht 2006) 86-106, aldaar 99 e.v.
28 A.J. Verbrugh, *Universeel en antirevolutionair. Toelichting bij de richtlijnen voor de nationaal-gereformeerde, dat is universeel-christelijke politiek* I, Publicatie van de Groen van Prinsterer Stichting, nr. 41 (Groningen 1980) 47.
29 *Burger en politiek. Een kwestie van vertrouwen. Een christelijke visie op het functioneren van het democratisch bestel* (oktober 2006) 26-27.

Hart voor de zaak, maar voor welke?

Nieuwe bezinning op geloof en politiek, kerk en staat

Door Geert Jan Spijker, medewerker WI

De afgelopen paar jaar is er veel literatuur verschenen over religie in het publieke domein. Wie dacht dat religie langzaam zou uitsterven, is bedrogen uitgekomen. De rol van religie is ook in de publieke sfeer allerminst uitgespeeld, de politieke verhoudingen in bestuurlijk Nederland laten dat goed zien. Maar waar hebben we het precies over als het gaat over 'een opleving van religie'?In dit artikel grasduin ik in een aantal bundels over religie en politiek. Waar gaat uw hart naar uit: religie of politiek, kerk of staat? En welke gevolgen heeft dat voor ons samenleven?

Vijf modellen: geloof en samenleving

Om te beginnen geef ik in navolging van de theoloog Ad de Bruijne vijf modellen die scherp inzicht geven in hoe divers er wordt gedacht over de relatie van geloof en samenleving.[1] Misschien lukt het om de hierna te bespreken auteurs in deze 'hokjes' te stoppen.

1. *Theocratie*: Christus regeert, ook via de overheid, die hem publiek moet erkennen. Gods wet moet de Nederlandse wetgeving stempelen en de samenleving moet een Bijbels-christelijk karakter dragen.
2. *Liberalisme*: kerk en staat moeten gescheiden zijn. De overheid is godsdienstig neutraal. In het publieke leven zijn we alleen gebonden aan datgene waar we het op basis van ons gezond verstand eens over kunnen zijn. Religie is een privé-zaak.
3. *Religie als bindmiddel*: elke samenleving heeft een bindmiddel nodig, een geestelijk centrum met gedeelde waarden. Overheid en samenleving moeten niet direct christelijk zijn, maar wel de christelijke waarden bevorderen.
4. *Confessioneel pluralisme*: alle stromingen moeten voluit mee kunnen doen in het publieke domein. Ze hebben alle gelijke rechten. De overheid spreekt zich niet uit voor een religie in het bijzonder.
5. *Blijf jezelf*: kerk en christenen bemoeien zich niet met staat en macht, maar proberen vanuit kleine (kerk)gemeenschappen te laten zien wat de samenleving van de toekomst is.

Het ongemak van religie

Heeft religie positieve of negatieve gevolgen voor onze publieke ruimte? Liberalen zullen religie snel negatief duiden, terwijl christenen zich dan gaan verdedigen. Maar zo eenduidig ligt het niet. De ene religie is de andere niet. De islam is inhoudelijk natuurlijk anders dan het christendom.

Daarnaast is binnen religies ook niet iedere uiting vredelievend, zoals misschien de bedoeling is. De titel van de bundel *Het ongemak van religie* wijst daar op.[2] Religie is als een vuur: warm, maar ook gevaarlijk. Aldus prof. De Kruijf in zijn artikel 'Godsdienst: een onbehaaglijke factor'. Religies kunnen een verrijking en een bedreiging zijn. Religie brengt vaak ook hartstocht met zich mee, iets absoluuts dat mensen willen uitdragen en niet voor zichzelf kunnen houden: "Over wat ons heilig is moeten we het hebben!" (26).

Uiteraard kunnen geloof en passies de verkeerde kant op werken. Sommigen lijken zelfs alleen daar oog voor te hebben (Cliteur c.s.). De godsdienstvrijheid komt dan eerder neer op het indammen van religies dan op het er ruimte aan geven. Zij vinden godsdienstvrijheid misschien een groot goed, maar alleen zolang we

godsdiensten onder controle hebben (27).
Het is van belang dat burgers, ook gelovigen, een bepaalde positieve relatie met de staat hebben, aldus De Kruijf. Wil een staat goed functioneren dan moet de overheid een zekere binding met de burgers onderhouden. De burgers moeten zich een beetje in hun overheid kunnen herkennen. De staat is immers een gemeenschap van burgers en overheid.
De Kruijf hanteert het model van het dubbel denken. Samenleven met verschil doe je door twee keer te denken: een keer gericht op je eigen identiteit en een keer vanuit de bereidheid tot samenwerking met groepen van wie je de identiteit erkent. Zo kun je tegelijk gelovige (zelfs theocraat) en goed staatsburger zijn. De dubbele vraag is: hoe kunnen gelovigen hun politiek engagement vormgeven? En: zijn ze (we) werkelijk bereid tot samenleven met groepen die hen (ons) vreemd zijn?

Waarden-volle rechtsorde: religieuze inspiratie

De moraaltheoloog Merks laat in zijn artikel in diezelfde bundel zien dat godsdiensten een onmisbare factor zijn, ook voor het politieke leven. Natuurlijk is er het gevaar van vermenging, van politieke religie, maar er is, in ieder geval binnen het christendom, ook altijd de lijn geweest van religieuze kritiek op politieke macht. De wortels van de rechtsstaat liggen in de traditie van het christendom zelf, aldus Merks: bijvoorbeeld de notie dat rechtvaardigheid boven macht staat (denk aan de kritiek op koningen door de profeten) of het 'geef de keizer wat hem toebehoort en God wat hem toekomt' (75).
Het recht is altijd gebaseerd op waarden. De waardenvolle rechtsorde heeft niet alleen een negatieve 'schade afwerende' functie, maar ook een positieve taak om de gemeenschap op te bouwen, stelt Merks. In de cultivering van die waarden spelen religies een belangrijke rol. De staat is niet waardeneutraal, al dient hij wel neutraliteit te betrachten bij de realisering van die waarden door middel van de rechtsorde. Geen stroming verdient een voorkeursbehandeling. Kortom: neutraliteit betekent onpartijdigheid. De staat moet discriminatie en voorkeursposities vermijden. De staat moet tolereren, maar mag niet 'bewonderen of waarderen', in de woorden van Merks.

Religie als bindmiddel?

Regelmatig klinkt de roep om eenheid en identiteit, ook in Nederland. Kan het christendom hier een rol in spelen? Ook al is Nederland niet christelijk meer, kan de christelijke erfenis misschien iets samenbindends bieden voor ons Nederlanders? De politiek denker Govert Buijs vraagt zich dat (ook in *Het ongemak van religie*) af:

hoe kan vaderlandsliefde worden verankerd in de ziel van de burgers? En: moet dat?
De staat is beperkt, aldus Buijs, en de overheden moeten hun grenzen kennen in wat zij van de burgers kunnen verlangen en afdwingen. Het menselijk bestaan heeft diepere lagen dan de politiek kan aanboren, vervolgt hij (97). De politicus wil graag achting en toewijding van zijn onderdanen. Maar religie raakt de mensen daar waar geen koning kan komen: in het hart (98). Dat vinden politici niet altijd even leuk. Kan de overheid loyaliteit aan de staat afdwingen?
Probleem is dat christenen hun (eerste) loyaliteit al gegeven hebben aan een hemels koninkrijk, stelt Buijs. Liefde voor het vaderland is dus altijd voorwaardelijk, secundair. Moeten christenen daarom verwijderd worden uit de staat? En moslims? De verleiding bestaat voor elke overheid. Ze moet oppassen niet teveel te eisen van haar burgers. Een samenbindende religie wordt al gauw een vrijheidsbeperkende staatsreligie, de wereldbeschouwing van de meerderheid: de staat gaat dan denkbeelden opleggen.

Binding uit dankbaarheid

Wat is dan de oplossing? De staat moet gemeenschap stichten door de geestelijke vrijheid te erkennen, aldus Buijs. Mensen hebben immers altijd loyaliteiten die boven de staat uitgaan. Het is de vraag hoe de staat die loyaliteiten niet frustreert en tegen zich laat keren.
We moeten volgens Buijs geen samenbindende civiele religie nastreven, maar letten op de publieke zijde van religies. Van daaruit moet een overlappende consensus ontstaan van rechtsstatelijke waarden. De manier waarop religies de regels van de rechtsstaat internaliseren kan heel verschillend zijn. Maar dat er een verbondenheid met de rechtsstaat moet zijn staat buiten kijf. Levensbeschouwingen moeten actief aansluiting zoeken bij de rechtsstaat. Dat is niet altijd eenvoudig. Maar verbondenheid tussen religie en rechtsstaat kan juist ook ervaren worden omdat gelovigen ruimte krijgen voor hun overtuiging. Dan wordt het je eigen rechtsstaat! Buijs hoopt op een binding vanuit dankbaarheid: je bent Nederlander als je dankbaar gebruikmaakt van de rechtsorde van de vrijheid - en die daarom in stand wilt houden.

Neutrale staat - overtuigde politiek - veelkleurige samenleving

De staat is neutraal, wordt veel gezegd, en de samenleving pluriform. Politieke partijen proberen staat en burger bij elkaar te brengen. Ger Groot geeft hiertoe, zoals een filosoof betaamt, een aantal nuttige onderscheidingen. Hij doet dat in de bundel *Ongewenste goden*, die even uiteenlopende als boeiende bijdragen bevat, zoals die van George Harinck, Ab Klink, James Kennedy en Andreas Kinneging.[3]
Allereerst onderscheidt Groot maatschappij en staat. De maatschappij is veelkleurig, de staat neutraal. In de maatschappij leeft de (concrete) bourgeois, in de staat de (abstracte) citoyen. Precies in deze dubbelheid bestaat de democratische burger (zodra deze dubbelheid verdwijnt belanden we in totalitair regime, waarin de staat overal toegang toe heeft!).
Samenleving en staat zijn onderscheiden, maar niet gescheiden. Er is - zeker sinds de laatste eeuw - veel wederzijds verkeer. Beide terreinen komen elkaar tegen in de machtsuitoefening van de staat, maar ook in de politiek.
Hiermee stuiten we op Groot's tweede onderscheid, dat tussen politiek en staat. De staat als wetshandhaver mag zich niet laten leiden door een religie of ideologie. Uitvoerders van de wet gaan daarom in uniform gekleed. De drager van het uniform (de agent, de soldaat, de rechter) is op dat moment geen maatschappelijk persoon (bourgeois). Alle verscheidenheid in kleding is uitgeschakeld. Dus geen hoofddoekjes of tulbandjes als agent of rechter. Die zullen de staat in zijn onpartijdigheid en legitimiteit ondermijnen. In die zin is de staat (en zijn vertegenwoordigers) dus neutraal.
Dat geldt echter niet voor de politiek, die vanuit een levensbeschouwelijke basis zich mag richten op de totstandkoming van wetgeving, aldus Groot. Geloof en politiek zijn niet te scheiden.
Hier noem ik meteen Groot's derde onderscheiding, namelijk typen politieke argumenten. Argumenten krijgen geen bijzondere kracht door een beroep op een bepaalde gezaghebbende bron (formeel). Tegelijk mogen ze zeker wel ideologisch gemotiveerd zijn (inhoudelijk). Politici mogen zich dus op de Bijbel beroepen in het publieke debat, maar ze moeten niet verwachten dat dat een bijzondere status geeft aan het argument. (Me dunkt overigens dat CU-politici zich daar goed van bewust zijn.)
Onder het mom van de scheiding van kerk en staat betoogt men wel dat geloof en politiek gescheiden moeten worden. Groot laat maar weer eens zien dat het niet zo simpel ligt. Hij toont ook aan dat de huidige vervlechting van staat en maatschappij het sowieso

complexer maakt te spreken over kerk en staat dan ten tijde van de ontwikkeling van het concept. Tegelijk, zo erkent hij, moeten we wel werken met dit klassieke concept. Hoe? Sophie van Bijsterveld gaat hier dieper op in in de WRR-bundel *Geloven in het publieke domein* (Den Haag / Amsterdam AUP: 2006).

Scheiding van kerk en staat niet overvragen

Ook de WRR-bundel waaiert uit over tal van terreinen rond dit thema. Het is met recht een verkenning, die vraagt om meer. De bijdrage van Van Bijsterveld is getiteld 'Scheiding van kerk en staat: een klassieke norm in een moderne tijd'. Het concept scheiding van kerk en staat schiet volgens haar momenteel tekort. We willen er veel mee, teveel. Kamerleden halen het beginsel van stal als ook maar het woord 'religie' valt. Terwijl er in het verleden alleen mee is bedoeld dat beide instituten een eigen terrein hebben en eigen zeggenschap. Kerk en staat hebben geen institutionele en geen inhoudelijke zeggenschap over elkaar, dat is de kern. Er is wederzijdse vrijheid van richting en inrichting, aldus Van Bijsterveld. Momenteel wordt het concept echter voor van alles en nog wat gebruikt, getuige alle voorbeelden die de auteur aanhaalt. Het probleem hiermee is onder meer dat het woord 'scheiding' al een bepaalde oplossingsrichting suggereert. Er is echter feitelijk veel (positieve) samenwerking tussen kerk en staat, of algemener: tussen identiteitsgebonden instellingen en overheden. Zeker in Nederland met zijn vervlechting van samenleving en staat.

Dat neemt niet weg dat het concept nog steeds erg belangrijk is. Wel moeten we inzien dat het maar een beperkte betekenis heeft en dat het niet in staat is de volledige relatie tussen overheid en godsdienst in al zijn facetten te duiden (229). Dat heeft er ook mee te maken dat de overheid enorm is veranderd in de afgelopen eeuwen. Overheidsbeleid is de resultante van lange trajecten, met vele actoren. Kerken kunnen hier ook onder vallen, aldus de auteur. Tegelijk worstelt de overheid met allerlei morele kwesties. Kerken kunnen morele oriëntaties aanreiken.

En de islam?

De overheid moet oppassen dat ze door te veel hang naar orde en beheersing godsdienst met name ziet als kwestie van openbare orde. De staat wil een bepaalde greep hebben op maatschappelijke processen, maar moet ook vertrouwen hebben in die samenleving. Dat vertrouwen kan echter naïef zijn, zeker met de islam binnen onze 'muren'. De conservatief Bart Jan Spruyt stelt in *Ongewenste goden* dat onze sobere constitutieve ordening aangescherpt moet worden om het gevaar van de islam in te dammen.

Van belang vindt hij dat de politiek ruimte moet laten voor verscheidenheid. En juist die verscheidenheid laat zich niet goed verenigen met de islam (met haar eenheid van wereldlijk en religieus recht). Volgens Spruyt kiest de juiste politieke orde er voor de grote vragen (die naar het goede en ware) onbeantwoord te laten. De ruimte waarin discussie gevoerd wordt moet echter worden gegarandeerd. "Pluriformiteit is in deze visie dus een waarde op zich, en de constitutie van de politiek dient niet meer te zijn dan een sobere ordening van onoplosbare vragen en onophefbare tegenstellingen." (271)

In dit systeem van verschil is het wezenlijk dat er (onuitgesproken) vertrouwen heerst. Men accepteert diversiteit en gunt elkaar dezelfde vrijheden. Vertrouwen moet zich echter wel bewijzen. En dat is het lastige met de islam: dit vertrouwen kan niet bestaan jegens een geloof dat de democratische rechtsstaat slechts voorlopig en voorwaardelijk aanvaard, stelt Spruyt.

"Vrijheden en rechten zijn voor allen, maar niet onvoorwaardelijk. Burgerschap is een kwestie van verdienen en genieten." (273) Dit geldt voor iedereen, ook voor moslims.

Spruyt doet een aantal voorstellen om de democratie weerbaarder te maken, zoals het vastleggen van onze identiteit (*Leitkultur*) in de Grondwet en een verscherping van de inspectie van islamitische scholen. De tijd van gemoedelijk praten over onze kwetsbaarheid is voorbij. We moeten nu handelen, weerbaar zijn, "sterke muren" bouwen. Aldus Spruyt.

Tot slot

Voor de ChristenUnie is het belangrijk om - kritisch uiteraard - voort te borduren op dergelijke publicaties, bijvoorbeeld ten aanzien van een visie op de islam in Nederland. Maar ook intern: hoe kijken we binnen de partij aan tegen de verhouding tussen macht en overtuiging, tussen politieke verantwoordelijkheid en Gods Woord?

Momenteel loopt er een traject om te komen tot een herzien kernprogramma, waarin opnieuw geformuleerd wordt hoe we de verhouding tussen kerk en staat, Bijbelse overtuiging en publieke machtsuitoefening zien.

De ChristenUnie heeft hart voor de publieke zaak, maar wel kritisch en vanuit trouw aan Iemand anders. De strijd om loyaliteit duurt voort.

1 Hij onderscheidt die modellen al in zijn proefschrift *Levend in Leviatan* (2006), maar ik geef ze hier weer zoals hij ze recent beschreef in *De Reformatie* 2007, nr 43, p.732.
2 Jos Kole en Gerrit de Kruijf (red.), *Het ongemak van religie*, Kok: Kampen 2005.
3 Marcel ten Hooven en Theo de Wit (red.), *Ongewenste goden - De publieke rol van religie in Nederland* (Sun: Amsterdam 2006).

Lokaal alcoholbeleid: meer dan voorlichting

Door Bernadette van den Berg, beleidsmedewerker BestuurdersVereniging

Wat kunnen gemeenten doen aan de bestrijding van alcoholmisbruik door jongeren? In dit artikel beschrijf ik eerst waarom het belangrijk is om alcoholgebruik aan te pakken. Dan geef ik een analyse van de toegenomen aandacht voor lokaal alcoholbeleid en tot slot ga ik in op de mogelijkheden voor gemeenten om iets te doen aan alcoholmisbruik. Er is lokaal meer mogelijk dan het geven van voorlichting.

Inleiding

Gemeenten worden steeds meer gezien als belangrijke actoren bij het voorkomen van overmatig drankgebruik door jongeren. Zo noemt een beleidsbrief van het ministerie van VWS[1] verschillende maatregelen die lokaal moeten worden uitgevoerd. Ook is er onlangs een convenant[2] gesloten tussen de West-Friese gemeenten en de minister van BZK, waarin wederzijds afspraken zijn gemaakt over de aanpak van alcoholgebruik door jongeren. Een groeiend aantal gemeenten wordt zich bewust van hun mogelijkheden om alcoholgebruik aan te pakken. In een aantal gemeenten voert men al integrale beleidsplannen uit. Toch ligt de nadruk bij het alcoholbeleid in veel gemeenten nog steeds op voorlichting.

I. Probleem met enorme omvang

De Nederlandse jeugd behoort tot de zware drinkers van Europa. Op het gebied van alcoholconsumptie door jongeren bezet Nederland een twijfelachtige eerste plaats: een kwart van de Nederlandse 15- en 16-jarige scholieren drinkt per maand tien keer of vaker alcohol. Hiermee gaan de Nederlandse scholieren in Europa aan kop.[3]
De Nederlandse scholieren (28%) staan samen met Ierland (32%) en het Verenigd Koninkrijk (27%) in de top drie van landen met het hoogste percentage 'binge drinkers' onder jongeren. 'Binge drinken' houdt in dat tijdens één gelegenheid vijf of meer alcoholische dranken worden gedronken. Op het gebied van dronkenschap scoren Nederlandse scholieren relatief gunstig: zes procent geeft aan twintig of meer keer in het leven dronken te zijn geweest.
In veel plattelandsgemeenten zijn zogenaamde keten. Deze drankketen zijn reden tot grote zorg, omdat veel jongeren zich op die plekken volgieten met alcohol, voordat ze zich in het officiële uitgaansleven storten.

Hersenbeschadiging

Overmatig drinken heeft vaak verstrekkende gevolgen. Jongeren die wekelijks drinken vertonen meer probleemgedrag dan leeftijdgenoten die niet of minder frequent drinken. De kans op probleemgedrag is extra hoog voor jongeren onder de 14 jaar die iedere week drinken. In deze groep wekelijkse drinkers is bovendien sprake van een grotere kans op somatische en depressieve klachten. Wanneer iemand langdurig gemiddeld meer dan 25 glazen alcohol per week drinkt, loopt men het risico op hersenbeschadiging. Het geheugen gaat achteruit, het denken wordt vertraagd en men kan zich minder goed aanpassen aan nieuwe situaties. Jarenlang teveel drinken kan leiden tot onherstelbare hersenschade.

Overlast

Los van de gezondheidsschade die overmatig alcoholgebruik, zeker ook bij jongeren, oplevert, geeft het ook veel overlast aan anderen. Schattingen geven aan dat tenminste 40% van het politieoptreden in de weekeinden te maken heeft met drankgebruik. Ruim 27% van alle geweldsdelicten gaat met alcohol gepaard. Meer dan vijf procent van de burgers heeft overlast van dronken personen op straat. Denk hierbij aan geluidsoverlast en onveiligheidsgevoelens (bijvoorbeeld door vechtpartijen tussen groepen uitgaande jongeren). Tot slot: 25-30% van de verkeersdoden is het gevolg van alcohol.

Kosten: 2,6 miljard euro

Andere maatschappelijke gevolgen zijn stijgende ziektekosten, extra belasting van het schaarse zorgaanbod en van de schaarse capaciteit aan werknemers in deze sector, maar ook een toenemende arbeidsuitval. Volgens berekeningen van KPMG uit 2001 kost alcoholmisbruik de maatschappij jaarlijks 2,6 miljard euro. Het gaat hierbij

om kosten voor ondermeer hulpverlening, ziekteverzuim en uitkeringen, en voor misdrijven en overtredingen.

Het kabinet

Door het kabinet worden de gevolgen van alcoholmisbruik door jongeren onderkent. Het kabinet heeft onlangs voorstellen gedaan om ook vanuit het Rijk maatregelen te nemen tegen alcoholmisbruik.[4] Een aantal gemeenten en provincies is zich zeer bewust van de mogelijkheden op dit gebied en zijn op zoek naar mogelijkheden om lokaal of provinciaal alcoholbeleid vorm te geven.

Visie ChristenUnie

De ChristenUnie heeft zich altijd zeer ingespannen om verslaving tegen te gaan, ook op gemeentelijk niveau. Zo stelde het verkiezingsprogramma[5] van de ChristenUnie de meest effectieve maatregelen voor als het gaat om alcoholbeleid, aldus de Stichting Alcoholpreventie (STAP). Ouders zijn in de visie van de ChristenUnie eerstverantwoordelijk voor de opvoeding en verzorging van kinderen en worden zoveel mogelijk in staat gesteld deze verantwoordelijkheid waar te maken. De ChristenUnie vindt dat de gemeente een voortrekkersrol heeft als het gaat om bewustwording en voorlichting. Gemeenten moeten een actief alcoholmatigingsbeleid voeren. Ook heeft de gemeente een voorbeeldfunctie: in zijn alcoholmatigingsbeleid zou de gemeente zelf het goede voorbeeld moeten geven (tijdens recepties bijvoorbeeld).
Gemeenten moet zo nodig handhavend optreden als het gaat om bijvoorbeeld openbare dronkenschap en handhaving van sluitingstijden.

II. Wat kan de gemeente doen?

De laatste paar jaar is er steeds meer aandacht voor de rol die gemeenten kunnen spelen met betrekking tot alcoholbeleid. Op basis van de wet Collectieve Preventie Volksgezondheid (WCPV) uit 2002 zijn de verantwoordelijkheden van Rijk en gemeenten verduidelijkt en aangevuld. Een aantal gemeentelijke taken op het gebied van de jeugdgezondheidszorg is nu wettelijk vastgelegd. Zo dienen gemeenten ontwikkelingen in de gezondheidstoestand van jeugdigen en van gezondheidsbevorderende en bedreigende factoren systematisch te volgen en signaleren. Daarnaast draagt deze wet gemeenteraden op bij te dragen aan de opzet, uitvoering en afstemming van gezondheidspreventieprogramma's. Gemeenten zijn verplicht om elke vier jaar een gezondheidsnota te realiseren, om zo een integraal gezondheidsbeleid te voeren. In dit kader is er meer aandacht voor preventiebeleid op het gebied van alcoholverslaving.

WMO

Ook de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) biedt aanknopingspunten voor gemeenten om iets te doen aan overmatig alcoholgebruik. De WMO kent negen prestatievelden. Prestatieveld 2 is 'op preventie gerichte ondersteuning van jeugdigen met problemen met opgroeien en van ouders met problemen met opvoeden'. Prestatieveld 9 is het bevorderen van verslavingsbeleid. Hieronder valt preventie van verslavingsproblemen, met inbegrip van activiteiten in het kader van bestrijding van overlast door verslaving.
Uit onderzoek van STAP blijkt overigens dat overlast door alcoholgebruik de belangrijkste reden voor gemeenten is om actief met alcoholbeleid aan de gang te gaan.

Daarnaast is er een tendens waar te nemen dat telkens meer verantwoordelijkheden door het rijk gedelegeerd worden aan gemeenten. Denk aan bijvoorbeeld maar aan de Wet Werk en Bijstand en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Ook in het coalitieakkoord van de huidige regering staat dat "decentralisatie van taken en bevoegdheden naar (...) gemeenten met kracht wordt bevorderd"[6]. Bij decentralisatie van rijkstaken of de uitvoering daarvan, moet de rijksoverheid zorgen voor voldoende financiële middelen via het gemeentefonds. Minister Klink (VWS) heeft onlangs aangegeven dat als de handhaving van de leeftijdgrens gedecentraliseerd wordt, er ook boter bij de vis komt.[7]

Belang van integraal beleid

Doordat het alcoholgebruik van jongeren vanuit verschillende beleidsterreinen aangepakt kan worden, is het allereerst belangrijk dat gemeenten een integraal beleid voeren op dit gebied. Het beleid is nu vaak versnipperd over de beleidsterreinen, zoals jeugdbeleid, volksgezondheid, openbare orde en veiligheid.
Volgens de heer J. Mulder van de STAP is dat vooral in grotere gemeenten een probleem: "geeft de ene afdeling vergunningen af voor drank op een schoolfeest, is de andere afdeling bezig met een voorlichtingsprogramma op diezelfde school".
Integraal beleid begint vaak met het formuleren van een integraal alcoholbeleidsplan. Hierin moet vanuit alle betrokken beleidsterreinen beleid geformuleerd worden. Ook andere betrokken partijen zoals GGD, verslavingszorg, politie, scholen en sportverenigingen kunnen hierbij betrokken worden. Dit kan door ambtelijk een projectgroep in te stellen, bestaande uit professionals van verschillende beleidsterreinen. Deze projectgroep kan vervolgens verantwoordelijk voor de onderlinge afstemming zijn.

In een aantal gemeenten is al een dergelijk beleid geformuleerd. De gemeente Katwijk was een van de eerste gemeenten die een dergelijk beleid had. Het alcoholplan Katwijk is opgesteld door de Stuurgroep alcoholplan Katwijk. Deze stuurgroep bestond niet alleen uit gemeenteambtenaren, maar ook uit andere betrokkenen, zoals politie, scholen, horecaondernemers, GGD en verslavingszorg. Het is belangrijk om zoveel mogelijk relevante partijen te betrekken, om zo ook een zo groot mogelijk draagvlak voor het beleid te creëren.

Om de lokale partijen te ondersteunen heeft de Voedsel en Waren Autoriteit, in opdracht van het Ministerie van VWS, een handleiding lokaal alcoholbeleid ontwikkeld. Daarnaast heeft het Ministerie een stappenplan lokaal alcoholbeleid en een overzicht van beschikbare alcoholinterventies beschikbaar gesteld.[8]

Eenheid in beleid

Naast een integraal gemeentelijk beleid is het van belang dat gemeenten onderling één lijn trekken. Het is erg onwenselijk als bijvoorbeeld gemeente A zijn sluitingstijden vervroegt en daardoor al het uitgaanspubliek van gemeente A naar gemeente B gaat. De provincies kunnen hierin een rol vervullen. Zo heeft de provincie Friesland een notitie 'Fries alcoholbeleid en jeugd' opgesteld, waarin gemeenten kaders worden meegegeven voor een 'Fries alcoholbeleid'. Doordat sommige gemeenten op de grens van twee of drie provincies liggen is het belangrijk dat men ook over provinciegrenzen heen kijkt. Gemeenten kunnen bijvoorbeeld afspreken uniformiteit aan te brengen in hun lokale regelgeving.

Voorbeeld van integraal lokaal alcoholbeleid: Katwijk[9]

In Katwijk werd in 1993 het Katwijkse Platform Verslavingszorg opgericht (tegenwoordig Platform Kocon[10]), een lokaal samenwerkingsverband op het gebied van alcohol en drugs, gericht op preventie, zorg en herstel. Het platform werd op initiatief van een jongerenwerker van de gemeente opgezet. Hij riep een groep betrokkenen bij elkaar: gemeente, GGD, welzijnswerk, politie, etc.
Met behulp van denktanks, waarin 30 tot 40 mensen uit de maatschappij participeerden, heeft het Platform Kocon een Alcoholplan[11] opgesteld. Dit heeft onder andere geleid tot de Meetkeet Alcohol, tot voorlichting aan jongeren (Biervatenpraat), tot een bezinning op het gebied van regelgeving en het in kaart brengen van alle bestaande regels op het gebied van alcohol.

Doel van het Alcoholplan is het verminderen van gezondheidsproblemen en overlastsituaties als gevolg van overmatig alcoholgebruik, met de volgende subdoelen:
- Het uitstellen van het eerste gebruik van alcohol.
- Het tegengaan van de verkoop van alcohol aan mensen jonger dan 16 jaar.
- Het afremmen van het overmatig gebruik door het aanbieden van voldoende mogelijkheden tot vermaak en het creëren van een veilige en gezonde uitgaansomgeving.

Voorbeeld van eenheid in beleid: regio IJsselland

De gemeenten in de regio IJsselland hebben afgesproken een alcoholmatigingsbeleid te voeren waarin is vastgelegd wat de diverse partijen daaraan doen, welke maatregelen genomen worden en hoe de handhaving is.
In regionaal verband maken de gemeenten een plan van aanpak voor de problematiek van keten en hokken, die vaak als onderkomen voor jongeren dienen en waar zij ongecontroleerd alcohol gebruiken. In dit regionale plan blijven wel verschillen per gemeente mogelijk.

Het Rijk ondersteunt deze gemeenten in maatregelen die zij kunnen nemen:
- in overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten wordt gekeken naar maatregelen tegen alcoholgebruik in Algemene Plaatselijke Verordeningen, die een voorbeeld kunnen zijn voor andere gemeenten (bijvoorbeeld over sluitingstijden of over alcoholgebruik in het openbaar);
- onderzoek naar (juridische) mogelijkheden om keten en hokken aan te pakken, alcohol in sportkantines in de ochtenduren te verbieden en verkoop van alcohol onder de 16 jaar in winkels tegen te gaan.

Verder zal het Rijk cursussen alcoholpreventie ontwikkelen en aan gemeenten aanbieden. Deze cursussen richten zich ook op ouders die te weinig ondernemen tegen het alcoholgebruik van hun kinderen.

Voorbeeld ketenbeleid: Staphorst

Nederland telt naar schatting 3500 keten. Meer dan de helft van de gemeenten heeft (nog) geen beleid.[12] Er is geen landelijke regelgeving voor het verschijnsel keten, zodat gemeenten hier hun eigen weg in moeten vinden.
De gemeente Staphorst heeft onlangs haar eigen keetbeleid geformuleerd. In de beleidsnotitie "Keten in beeld[13]" heeft de gemeente Staphorst een tienpuntenplan geformuleerd waarin concrete regels zijn opgenomen met betrekking tot de ligging/vestiging van de keet, de brandveiligheid en de alcoholverstrekking. Wanneer keten aan de tien eisen van de gemeente voldoen en de initiatiefnemers een certifi-

TIPS

http://Intranet.christenunie.nl/lokaalalcoholbeleid (alleen toegankelijk voor leden van de BestuurdersVereniging). Hier vindt u o.a. • de notitie Keetbeleid (BestuurdersVereniging) • Alcoholplan Katwijk • ChristenUnie visie • Beleidsplannen van gemeenten • Veelgestelde vragen over lokaal alcoholbeleid (oa over sluitingstijden horecagelegenheden) • Handige links • Etc.

caat hebben ondertekend waarin de afspraken worden vastgelegd, mogen de keten blijven bestaan. Bij overtreding wordt in eerste instantie de communicatie gezocht. Eigenaren en jongeren van de keet worden vervolgens in de gelegenheid gesteld de situatie binnen de keet te verbeteren. Als verbeteringen hardnekkig uitblijven, de regels ten aanzien van veiligheid, commercie en volksgezondheid uiteindelijk niet nageleefd worden, wordt er handhavend opgetreden.

Notitie BV

Door de BestuurdersVereniging is een notitie geschreven over keetbeleid. Deze kan gedownload worden op Intranet[14].

Conclusies

Nederlandse jongeren drinken veel, zowel het Rijk, de provincies als gemeenten hebben verantwoordelijkheden en mogelijkheden om iets te doen aan overmatig drankgebruik. Gemeenten spelen een steeds grotere rol in de aanpak van de alcoholproblematiek. De ChristenUnie vindt het heel belangrijk om als overheid actief te zijn op het gebied van preventie, signalering en hulpverlening. Alcoholbeleid omvat een veelheid aan beleidsterreinen en betrokkenen. Het is daarom belangrijk dat gemeenten integraal beleid formuleren. ChristenUnie-politici zouden zich daarom lokaal en provinciaal in moeten zetten voor een sluitende aanpak, om zo samen met alle betrokkenen onze jongeren een gezonde start te geven.

Belangrijkste punten voor gemeenten uit hoofdlijnenbrief kabinet over alcoholbeleid (november 2007)[15]:

- Nieuwe regelgeving met betrekking tot alcoholverstrekking in (sport)kantines.
- Nieuwe rol burgemeester:
  - Burgemeester voortaan belast met medebewind uitvoering Drank- Horecawet (DHW)
  - Burgemeester mag toezichthouders DHW benoemen
  - Burgemeester wordt bevoegd om vergunning DHW voor een bepaalde periode te schorsen
  - Burgemeester krijgt mogelijkheid om ondernemers die drank verkopen aan jongeren onder de aldaar geldende leeftijdsgrens (16 of 18 jaar) stevig aan te pakken.
- Vier extra bevoegdheden van gemeenteraden:
  - Gemeenten kunnen in bijzondere omstandigheden de leeftijdgrens voor het verstrekken van zwakalcoholische dranken optrekken naar 18 jaar
  - Gemeenten krijgen bevoegdheid om te verordenen dat jongeren die in de openbare ruimte alcohol bezitten strafbaar zijn
  - De bestaande gemeentelijke bevoegdheid om toegangsleeftijden voor horecagelegenheden vast te stellen wordt uitgebreid, zodanig dat lokaal bepaald kan worden dat alleen horecagelegenheden die toegankelijk zijn voor personen boven een bepaalde leeftijd ná een bepaald tijdstip open mogen zijn
  - Gemeenten krijgen de mogelijkheid om prijsacties (zoals happy hours) in een verordening te regelen.
- Het kabinet is tegen het gedogen van hokken en keten die de regels van de DHW en bouwregelgeving niet naleven. De Voedsel en Waren Autoriteit ontwikkeld (in samenwerking met een aantal gemeenten) een best practice in het omgaan met hokken en keten. Een dergelijk plan moet ruimte bieden voor differentiatie. Ook wordt bekeken welke knelpunten gemeenten in de praktijk ervaren bij het toepassen van het bestuurlijk instrumentarium.

1 Ministerie van VWS (september 2007). *Gezond zijn, gezond blijven. Een visie op gezondheid en preventie*. Den Haag.
2 Overeenkomst 2007-2008 tussen de minister van BZK en de West-Friese gemeenten van de regio Noord-Holland Noord - Programmabureau Integrale veiligheid Noord Holland Noord - november 2007
3 *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2006: Zorg voor gezondheid*. RIVM. (zie ook www.nationaalkompas.nl).
4 Alcoholbrief (zie kader)
5 Verkiezingsprogramma ChristenUnie Tweede Kamerverkiezingen 2006
6 Coalitieakkoord CDA, PvdA en ChristenUnie, 7 februari 2007, p36
7 Vragenuur Tweede Kamer, 9 oktober 2007 (Illegale vekoop sterke drank)
8 http://www.alcoholinfo.nl/index.cfm?act=esite.tonen&a=2&b=174&c=381
9 Lees ook: Communicatie en samenhang - interview met een bevlogen huisarts. *DenkWijzer*, jaargang 3 nr. 5 dec 2003 (interview naar aanleiding van alcoholplan Katwijk)
10 www.kocon.nl
11 Op http://intranet.christenunie.nl/lokaalalcoholbeleid is het Katwijkse Alcoholplan te downloaden.
12 Drankketen nauwelijks aangepakt / *Nederlands Dagblad*, 3 november 2007.
13 http://www.staphorst.nl/index.php?simaction=content&mediumid=1&pagid=79&stukid=9277
14 http://intranet.christenunie.nl/lokaalalcoholbeleid/
15 http://www.minvws.nl/kamerstukken/vgp/2007/hoofdlijnenbrief-alcoholbeleid.asp.

Belastingen: wat is het ChristenUnie-geluid?

Door Kees Tadema, lid van de Provinciale Staten in Flevoland

De ChristenUnie moet meer aandacht geven aan financieel-economisch beleid, oftewel aan de harde politiek. Dit geluid komt bij steeds meer leden vandaan. Hiertoe wil ik in twee artikelen een aanzet geven. Ik geef daar ideeën voor herziening van het belastingstelsel en voor het functioneren van de Belastingdienst.

Belastingen: hoe vertel ik het mijn kinderen?

"Wat fijn, ik mag meer belasting betalen omdat ik het zo goed heb!" Dit is een uitspraak die je niet vaak zult horen. Belasting betalen wordt als iets noodzakelijks gezien. In ons hart hebben we eerder de neiging om minder belasting te betalen dan dat we zouden moeten en vinden we onszelf nog flink ook als we dat doen. Er is nooit onderzoek naar gedaan, maar ik vermoed dat de achterban van de ChristenUnie niet veel anders doet dan de rest van de bevolking. Het gebod "Gij zult niet stelen" is echter ook van toepassing op het ontduiken van belasting.
Bij belasting betalen geldt zoals bij zoveel zaken: jong geleerd oud gedaan. Datzelfde kan ook bij belastingontduiking worden gesteld. Daarom is het nodig al vroeg te beginnen met het aantonen van het belang van belastingen. Belastingen dienen immers belangrijke doelen. Onderwijs, zorg en infrastructuur zijn bijvoorbeeld publieke goederen waarvan we een bepaalde kwaliteit kunnen garanderen door belasting te heffen. Iedereen profiteert ervan.

Als kinderen geld gaan verdienen gaan ze vanzelf de vraag stellen waarom ze belasting moeten betalen. Zeker als er op den duur verhoudingsgewijs steeds meer belasting moet worden betaald, kan de frustratie toenemen. Wellicht is het goed dat u die vraag voor uzelf ook eens beantwoordt. Wat krijg ik er allemaal voor terug? Op www.rijksbegroting.nl vindt u een gedetailleerd overzicht van de inkomsten en uitgaven van het Rijk.[1]
Vooral jongeren die geen economie in hun pakket hebben ontberen de kennis over waarom ze belasting moeten betalen. Dit terwijl het heel goed uit te leggen is dat het nodig is en goed. Daarom pleit ik er voor binnen het vak maatschappijleer aandacht aan fiscale zaken te besteden, zodat elke jongere weet waarom er belasting moet worden betaald. Dat vergroot ook de steun onder hen voor dit noodzakelijke verschijnsel en laat hen inzien dat belastingheffing niet maar een (noodzakelijk) kwaad is. Belastingen zullen er misschien niet veel populairder op worden, wel zal het draagvlak ervoor toenemen, is mijn hoop.

Belasting betalen past niet bij individualisme

In de afgelopen tien jaar is het individualisme in Nederland toegenomen. De centrale en door het liberalisme gevoede gedachte daarbij is: als ik het maar goed heb. Het draait in het liberalisme alleen maar om de eigen koopkrachtverbetering - wat weer eens bleek tijdens de laatste Algemene beschouwingen. Belasting betalen is echter iets sociaals en botst met het individualisme. Belasting betalen staat ook zeker niet op gespannen voet met de christelijk-sociale gedachte die de ChristenUnie propageert: de sterkste schouders behoren de zwaarste lasten te dragen. Herverdeling en het opkomen voor de zwakken past bij een christelijke visie op de samenleving. Daarnaast: de overheid heeft mede de taak de kwaliteit van de publieke ruimte te waarborgen.

In een individualistisch leefklimaat is belasting-ontduiking niet onlogisch. Waarom zou je geld over hebben voor anderen? In het jaarverslag van de Belastingdienst staat dat (slechts) 86% van de Nederlanders vindt dat belastingontduiking onaanvaardbaar is. Blijkbaar vindt 14% ontduiking dus aanvaardbaar. Met elkaar betalen we 120 miljard aan belastingen, dus er wordt nogal wat misgelopen.
Mijns inziens is het percentage van 14% veel te hoog. De wetgever zal hier meer rekening mee moeten houden. De

wetgever moet meer werken aan het fraudebestendig maken van wetgeving. Behalve in de wet moet ook in de praktische uitvoering meer worden gekeken naar het tegengaan van fraudemogelijkheden. Dit vergeet men nu wel eens en dat kost miljarden euro's.

Functioneert de Belastingdienst?

De Belastingdienst moet daarnaast zorgen dat iedereen efficiënt en effectief belasting betaalt. De partijen die de afgelopen jaren verantwoordelijk waren voor het regeringsbeleid - en vooral opkwamen voor het individu - hebben de slagvaardigheid van de Belastingdienst echter aanzienlijk ingeperkt. In 2003 was de personeelsformatie in voltijdbanen 31.706. In 2006 waren dat er nog 29.715. Bedenk hierbij dat het taakgebied van de Belastingdienst is uitgebreid met ondermeer de Toeslagen en UWV controles en het wordt duidelijk dat de kwaliteit van de te leveren diensten door de Belastingdienst niet is gestegen. De Belastingdienst is hierdoor helaas te vaak negatief in het nieuws geweest.
Wat het effect op de kwaliteit van de controles is, laat zich raden. Het jaarverslag van de Belastingdienst legt de nadruk op de hoeveelheid controles (toeslagen e.d.) die zijn uitgevoerd. Wat het resultaat van die controles in geldelijke opbrengst is, is minder belangrijk.[2]
De Belastingdienst is een organisatie die wat mij betreft meer opbrengstgericht moet gaan denken. Hiervoor is een opbrengstgerichte prikkel mogelijk. Controlerende medewerkers zullen zichzelf dan veelvoudig terugverdienen. Er moet dus niet gesaneerd worden onder controleambtenaren, want dat kost veel geld. Een verruiming in het budget voor controlewerkzaamheden zal de belastingopbrengsten immers doen toenemen.
De Rijksoverheid wil het ambtenarenapparaat echter verkleinen. Onder minister Zalm was het sleutelwoord al 'bezuinigen', maar nog steeds galmt dat woord na in Den Haag. Mijn oproep is: kijk eerst eens wat iets oplevert! Het is bekend dat een aantal bezuinigingen meer gekost heeft dan zij heeft opgeleverd. De Rijksoverheid moet in dezen meer lef tonen en niet een kille saneerder zijn.

Compliance-gedachte is naïef

Het verslag van de Belastingdienst begint met het hoofdstuk Compliance. De algemene beleidsdoelstelling van de Belastingdienst is het onderhouden en versterken van de bereidheid van burgers en bedrijven tot nakoming van hun wettelijke verplichtingen ten aanzien van de Belastingdienst. Op zich is dit een nobele doelstelling waar men al een paar jaar mee bezig is.
Maar de bereidheid tot belastingbetalen moet niet worden overschat. Controle op betaling is meer op zijn plaats dan vertrouwen dat men betaalt. Als bedrijven een convenant sluiten waarbij de Belastingdienst erop vertrouwt dat de belastingaangifte correct wordt gedaan, is enig wantrouwen op zijn plaats. De wetenschap en de ervaring leren ons dat de interne controle binnen het bedrijfsleven alleen maar als een kostenpost wordt gezien, hetgeen het ergste doet vrezen. Als controle door de Belastingdienst tot een grote uitzondering gaat behoren (de compliance gedachte), dan betekent dat mijns inziens dat de kat op het spek wordt gebonden.
De ChristenUnie moet niet naïef zijn en meer inzetten op controle. Als we teveel vertrouwen op automatische medewerking van bedrijven dan kan een rechtvaardige verdeling van de lasten onder druk komen te staan.

Dus wat moet er veranderen?

Twee dingen moeten er dus veranderen. Allereerst moet de Rijksoverheid meer opbrengstgericht gaan denken. Ten tweede moet het management van de Belastingdienst niet afgerekend worden op het aantal controles, maar op de opbrengst. Daarvoor dient de Belastingdienst extra middelen te krijgen om meer zichtbaar te zijn.

Financieel-economisch beleid ChristenUnie: rechtvaardigheid centraal

Rechtvaardigheid is een centrale waarde die niet alleen hoog in het vaandel van de Belastingdienst dient te staan, maar ook in dat van belastingplichtigen. Daar mogen we elkaar ook op aanspreken.[3]
Rechtvaardigheid is een waarde die ook bij de ChristenUnie past. Rechtvaardigheid wil ik bereiken door meer aandacht te besteden aan investeringen in het controleapparaat van de Belastingdienst.
Door controle wordt fraude opgespoord en worden belastingopbrengsten hoger. Door een rechtvaardiger verdeling van de lasten kan er meer aandacht komen voor sociaal beleid en het tegengaan van misstanden.

In het voorgaande heb ik een idee gepresenteerd waarover de ChristenUnie de discussie binnen de sociaal-economische driehoek kan aangaan. Enkele andere ideeën binnen dit aandachtsgebied en ten dele op het gebied van het leefmilieu leg ik u in het volgende artikel voor.

1 Op www.prinsjesdag2007.nl is een samenvatting daarvan te vinden.
2 Velen van u zullen deze streepjescultuur herkennen. Hierop stuurt het management en daar wordt zij op afgerekend. De gehele organisatie doet haar best om de leiding tevreden te stellen, zodat ieder weer gelukkig is. Liever 1000 kleine correcties dan 10 grote correcties, want in dit laatste geval worden de aantallen niet gehaald...
3 Mocht het niet lukken elkaar daarop aan te spreken, dan bestaat natuurlijk de mogelijkheid om misstanden te melden aan bijvoorbeeld de Belastingdienst of aan Meld Misdaad anoniem.

Overdrachtsbelasting en Openbaar Vervoer-belasting

Door Kees Tadema, lid van de Provinciale Staten in Flevoland

In het voorgaande artikel heb ik aangegeven dat de ChristenUnie zich meer moet profileren in de sociaal-economische driehoek. Rechtvaardigheid is daarbij één invalshoek, goed rentmeesterschap is een andere. Zelf geef ik hierbij een aanzet met twee voorbeelden waar beide invalshoeken de drijfveer vormen.

I. Wijziging overdrachtsbelasting

Verlaging van de overdrachtsbelasting op woningen (OVB) maakt de woningmarkt toegankelijker en geeft een duurzame economische impuls, stellen de kamerleden Leen van Dijke en André Rouvoet aan de vooravond van de behandeling van het belastingplan in het jaar 2002. Ik sluit mij graag aan bij hun stelling en werk dat hier wat verder uit.

De huidige systematiek bij levering van vastgoed is dat er 6% OVB wordt betaald. Als vastgoed binnen een halfjaar weer wordt doorgeleverd aan een ander dan kan de OVB worden teruggevraagd.

Probleempunten OVB

Het huidige systeem van OVB heeft de volgende probleempunten:

- Voor de burger is het betalen van OVB een belemmering om door te stromen naar een andere woning. De mogelijkheid om te verhuizen - omdat de gezinssituatie is veranderd of het werkadres is gewijzigd - wordt door deze financiële barrière negatief beïnvloed.
- De teruggave van OVB is een faciliteit die vastgoedhandelaren goed uitkomt, terwijl zij met hun handel vaak flinke winsten behalen.
- De Rijksoverheid kan deze belastinginkomsten van 4,4 miljard niet missen.

Aanpak criminele zelfverrijking

De handel in vastgoed blijkt steeds meer in handen van personen te komen die in verband worden gebracht met criminaliteit. Vele publicaties zijn hierover verschenen. Miljarden euro's worden per jaar verdiend aan vastgoedtransacties. Een van de methoden is om - vaak op dezelfde dag - vastgoed in verschillende handen te laten overgaan. De prijs van het vastgoed kan zo op dezelfde dag flink in waarde toenemen. Door kunstmatig de waarde op te kloppen, kunnen de criminelen een ogenschijnlijk legale winst tonen. Door het inzetten van 'vrienden' en

stromannen kunnen zij zo hun verdiensten uit criminele activiteiten witwassen. Dit komt veelvuldig voor. Ik vind dat de ChristenUnie een stokje moet steken voor deze ongebreidelde zelfverrijking.

Voorstel tot wijziging

Mijn voorstel is om het systeem van de OVB als volgt te wijzigen. De OVB wordt alleen geheven over de waardestijging (winst) bij verkoop bij de verkoper.
De verkoper telt de kosten die gemaakt zijn voor de aanschaf en verbetering van de woning op en trekt deze van de verkoopprijs af. Bij een negatief saldo (waardevermindering) wordt er geen belasting geheven. Bij een positief saldo (waardestijging) is de af te dragen overdrachtsbelasting voorts afhankelijk van de periode tussen de aan- en verkoop.
Het percentage van de OVB over de winst bij verkoop neemt daarbij jaarlijks af.
Bij verkoop binnen een jaar is het OVB-percentage 50% over de winst, elk jaar later neemt het percentage met bijvoorbeeld 10% af. Of er een minimum tarief overblijft, is afhankelijk van hoe de rekensom op macroniveau uitpakt. Voor de huidige woningen, die langer dan 5 jaar in bezit zijn, moet een overgangswaarde worden vastgesteld. Daarbij denk ik aan de WOZ-waarde van 5 jaar terug.

Voordelen van dit voorstel

De voordelen van deze methodiek zijn ondermeer de volgende.

- Voor de burger is het mogelijk om goedkoper door te stromen naar een andere woning. De winst zal bij normale marktomstandigheden over een korte bezitsperiode niet extreem zijn. Daardoor valt de te betalen OVB stukken lager uit.
- Vastgoed gebruiken om in korte tijd geld wit te wassen wordt zo een erg dure methode en zal daarom minder voorkomen.
- De vastgoedmarkt wordt doorzichtiger omdat 'snel geld maken' niet meer interessant is. Het wordt weer echt beleggen.
- Het laten uitvoeren van verbeteringen in de woning door zwartwerkers wordt minder interessant, omdat bij het vaststellen van de kostprijs de facturen van de verbeteringen overlegd moeten kunnen worden.

Mijn vraag: wil de ChristenUnie zich inzetten om de methodiek van overdrachtsbelasting te wijzigen?

II. Invoer Openbaar Vervoer belasting

In Nederland wordt een aantal proeven met gratis openbaar vervoer gehouden. Iedereen weet dat echt gratis niet kan: het OV moet betaald worden. Gratis heeft daarnaast ook negatieve bijwerkingen, die door goedkoper OV worden beperkt. Die laatste optie trekt echter wel extra reizigers. Bij groot wegonderhoud is gebleken dat een groot deel van de automobilisten te verleiden is om het OV te nemen.
Om het milieu te sparen en Nederland weer bereikbaar te maken, stel ik voor om een OV-belasting te gaan heffen.
De voorgestelde OV-belasting is een doelbelasting, dat wil zeggen dat de geheven belasting bestemd is voor een bepaald doel, namelijk het openbaar vervoer. Het systeem in Parijs dient als basis.

Verlaag de OV-tarieven met 50%

In een artikel van LEDA wordt de OV-belasting uitgelegd zoals dat in Parijs is ingevoerd.[1] 'Versement transport' wordt de belasting daar genoemd. Iedere werkgever gaat per werknemer per werkdag € x afdragen.[2] Dit wordt een onderdeel van de loonbelastingaangifte. Als een werknemer minder dan 10 kilometer van het werk woont, is deze bijdrage nihil. Het is immers vreemd als een werknemer dichtbij zijn werk woont en hij toch OV-belasting moet afdragen. Of het een percentage van het loon moet zijn of per werknemer een bijdrage te betalen waaruit een gedeelte van het OV wordt betaald is een keus. Door deze methode is er meer geld voor investeringen en kunnen de tarieven voor het OV omlaag, bij voorkeur met 50%.
De lasten voor de werkgevers die de OV-kosten van hun personeel vergoeden zullen door deze belasting in totaliteit dalen. Meer mensen zullen het OV nemen in plaats van hun eigen auto. Ook nemen de capaciteit en de reismogelijkheden van het OV hierdoor toe.
Mijn vraag: wil de ChristenUnie zich op deze manier inzetten om Nederland weer bereikbaar te maken en de milieubelasting te verminderen?

Christelijk-sociaal fiscaal beleid

Bovenstaande twee totaal van elkaar verschillende suggesties geven aan dat de ChristenUnie zich ook in de financieel-economische zin kan profileren. Op de bevordering van de rechtvaardigheid, het opkomen voor de zwakkeren en het bevorderen van goed rentmeesterschap zullen de kiezers de ChristenUnie in het kabinet beoordelen. Onder andere bovenstaande initiatieven laten zien wat christelijk-sociale politiek op fiscaal terrein voor gevolgen kan hebben.

Reacties zijn welkom op denkwijzer@christenunie.nl of keestadema@hotmail.com

1 LEDA staat voor 'Legal and Regulatory Measures for Sustainable Transport in Cities' (Wettelijke en regulerende maatregelen voor duurzaam vervoer in steden).
2 In Parijs is het tarief 2,2% over het loon.

Eerlijke handel begint bij transparantie

Door Rita Klapwijk-Poppe, beleidsmedewerker Ontwikkelingssamenwerking voor de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie
Jacolien Viveen, eindredacteur HandSchrift, verzorgde de interviews

Een van de actiepunten uit de permanente campagne 'Stop Kinderarbeid - Eerlijke Handel!' werd reeds drie dagen na de startdag gerealiseerd. De ChristenUnie verwierf Kamerbrede steun voor de oproep aan het kabinet om tijdens de handelsmissie naar India het onderwerp kinderarbeid aan de orde te stellen. Het kabinet zegde dit toe: een eerste, niet onbeduidende stap in de strijd tegen kinderarbeid zoals de ChristenUnie die heeft aangebonden.

De toezegging van het kabinet werd niet zonder slag of stoot binnengehaald. Minister Verhagen (Buitenlandse Zaken) liet vrijwel direct weten het belang van het onderwerp in te zien. Maar partijgenoot minister Van der Hoeven (Economische Zaken) protesteerde hevig omdat de gevoeligheid van het onderwerp zich niet zou verdragen met het karakter van een handelsmissie. Ook tijdens de handelsmissie bleef het onduidelijk of en hoe kinderarbeid door minister Van der Hoeven aan de orde zou worden gesteld. Dit was reden voor de ChristenUnie om samen met de SP opnieuw Kamervragen te stellen, zodat er duidelijkheid komt over de handelswijze van het kabinet als handelsbelangen een rol spelen.
Het verschil in reactie tussen Van der Hoeven en Verhagen geeft de complexiteit van het probleem van kinderarbeid weer. Daarom is er door de ChristenUnie samen met een aantal organisaties een breed actieplan voorgesteld met aandacht voor consumenten, overheden, producenten en non-gouvermentele oganisaties (ngo's), omdat al deze actoren een rol hebben in de strijd tegen kinderarbeid.

Consumenten

De consument speelt een belangrijke rol in het verhaal. De productie van goederen is immers gericht op consumenten die de vraag naar goederen creëren. Gelukkig is er steeds meer vraag naar eerlijke producten waar geen kinderarbeid aan te pas is gekomen. In steeds meer supermarkten zijn 'eerlijke producten' te koop, en een initiatief als de Nederlandse Max Havelaar Fairtrade-week bepaalt de aandacht van de consument nog eens extra bij deze producten. Ook initiatieven van BN-ers als Floortje Dessing, die in haar winkel 'Nukuhiva' fair trade kleding verkoopt, en Katja Schuurman die eerlijke producten inkoopt voor de HEMA, helpen daarbij. Maar echt reden tot juichen is er niet. In supermarkten is het aanbod van 'eerlijke' producten minimaal en heeft dit segment een marktaandeel van slechts enkele procenten.

Gebrek aan informatie

Een groot obstakel voor optimale keuzevrijheid van de consument is het gebrek aan informatie. Bedrijven zijn niet duidelijk over de productiewijze en antwoorden niet op vragen die hierover gesteld worden door organisaties als Fairfood. De regels zoals afgesproken binnen de wereldhandelsorganisatie (WTO) dragen hier ook niet aan bij. Het is bijvoorbeeld niet toegestaan om informatie over de productiewijze op de etiketten verplicht te stellen. Er zal dus in eerste instantie ingezet moeten worden op vrijwillige initiatieven van bedrijven. Ondertussen moet de overheid binnen WTO-verband pleiten voor aanpassing van de regels, zodat informatie over bijvoorbeeld kinderarbeid verplicht gesteld kan worden. Wanneer een consument het voornemen heeft om 'eerlijk' te gaan kopen, moet op het product duidelijk zijn aangegeven onder welke omstandigheden het tot stand is gekomen. Wij hechten aan kritisch consumentisme en roepen consumenten op dit signaal te blijven afgeven.

Productprijs als drempel

Een andere drempel is de productprijs. Hoeveel moeite

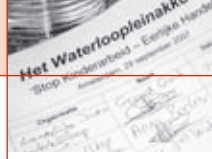

hebben burgers met 'oneerlijke' kleding als deze aanzienlijk goedkoper is dan eerlijke kleding? We vinden kinderarbeid verwerpelijk, maar in de praktijk maakt een meerderheid van de consumenten de keus om goedkoop, en dus 'oneerlijk' te kopen. Er is een grote spanning tussen wat men als moreel aanvaardbaar beschouwt en het uiteindelijke koopgedrag.

Producenten

De contradictie tussen moraal en gedrag is terug te zien in het bedrijfsleven, waar handelsbelang vaak prevaleert boven de aandacht voor misstanden als kinderarbeid. Een gedeeltelijke bewustwording en verandering van bedrijfsvoering heeft inmiddels plaatsgevonden. Soms gedwongen door berichten in de media, soms uit eigen initiatief. Of dit vanuit een imagostrategie of vanuit werkelijke belangstelling voortkomt, hoeft niet beoordeeld te worden. Wat we als partij wel beoordelen zijn de kansen die het bedrijfsleven laat liggen en de verantwoordelijkheid die men niet neemt.

Verantwoordelijk voor de hele keten

De stelling van VNO-NCW-voorzitter Wientjes, deelnemer aan de handelsdelegatie in India, dat Nederlandse bedrijven die in India produceren helemaal geen gebruik maken van kinderarbeid en daarom niet aangesproken hoeven te worden op kinderarbeid, is dan ook aanvechtbaar. De ChristenUnie meent dat een bedrijf niet alleen verantwoordelijk is voor het eigen aandeel in de productieketen, maar ook, voor zover mogelijk, voor de rest van de productieketen, zoals aangegeven tijdens de begrotingsbehandeling van Economische Zaken. Een bedrijf heeft net zo goed als een consument de verantwoordelijkheid om een verantwoorde keuze te maken voor producten of grondstoffen die het inkoopt. De keus voor de goedkoopste grondstof is bedrijfseconomisch erg aantrekkelijk, maar kan een keus voor slechte arbeidsomstandigheden of kinderarbeid bij de leverancier betekenen.
De verantwoordelijkheid van een bedrijf houdt niet op bij de grens van het eigen bedrijfsterrein maar gaat verder de keten in. Als er dan misstanden worden ontdekt bij toeleveranciers dan gaat het er niet om deze toeleverancier af te schrijven, maar in overleg met dit bedrijf tot verbetering te komen.

Positief voor de omgeving

Maatschappelijk verantwoord beleid van bedrijven kan daarmee een positieve stimulans zijn voor de omgeving. Inzet op goede arbeidsomstandigheden, binnen het eigen bedrijf én bij toeleveranciers, draagt bij aan de ontwikkeling van het land. Hoger loon voor volwassen werknemers betekent minder kans op kinderarbeid en meer kans voor kinderen op scholing. Ook kan ingezet worden op verbetering van de gezondheid, zoals het programma dat Heineken enkele jaren geleden introduceerde. Werknemers van het bedrijf ter plaatse, hun vrouwen en kinderen incluis, zijn voor de duur van het arbeidscontract en daaropvolgend pensioen verzekerd van een behandeling tegen HIV en aids.

De vrijblijvendheid voorbij

De ChristenUnie vraagt niet van bedrijven om binnen een jaar de bedrijfsvoering volledig te hebben aangepast. Dit vraagt tijd. Wat we wel vragen zijn vastgelegde progressieplannen, een voorwaartse beweging richting maatschappelijk verantwoord beleid. Dat hoeft een bedrijf niet alleen te doen; er is genoeg ondersteuning en advies mogelijk. Zo is bij de begroting Buitenlandse Zaken een motie ingediend door Kamerlid Joël Voordewind waarin een actieve rol van ambassades wordt gevraagd in het adviseren van bedrijven over de mogelijkheden om kinderarbeid tegen te gaan.
Om progressie te kunnen monitoren is het belangrijk dat er transparantie is in de hele productieketen. Informatievoorziening is van belang om de consument een keuze te kunnen laten maken. Het ministerie van Economische Zaken stimuleert die transparantie, maar slechts op basis van vrijblijvendheid. De ChristenUnie vindt het tijd om te komen tot wetgeving om transparantie te bevorderen, zodat bedrijven kunnen worden gevolgd op hun progressie en consumenten eerlijke informatie krijgen over de productiewijze. Dat dit nodig is geeft het onlangs gepubliceerde onderzoek van Ernst & Young aan, waaruit bleek dat maatschappelijke jaarverslagen geen objectief beeld geven van de prestaties van bedrijven op sociaal en milieugebied1. Er moet dus wat gebeuren, en wat de ChristenUnie betreft is dat een einde maken aan de vrijblijvendheid.

Conclusie

Er zijn waardevolle stappen gezet op het gebied van eerlijke handel, maar het blijft nodig om de bestrijding van kinderarbeid onder de aandacht te brengen. Dat vraagt om een overheid die zich in internationaal verband inspant om kinderarbeid tegen te gaan; dat vraagt om transparantie en informatie over het productieproces zodat de consument werkelijk een keus kan maken; dat vraagt van bedrijven een inspanning die verder gaat dan het eigen bedrijf. Het gaat daarbij om een moraal die boven onze portemonnee uitstijgt zodat we echt bouwen aan een eerlijke wereld met kansen voor iedereen.

1 *Reformatorisch Dagblad,* 'Verbeter transparantie in maatschappelijke jaarverslagen van bedrijven' vrijdag 9 november 2007 http://www.refdag.nl/artikel/1322014/Verbeter+transparantie+in+maatschappelijke+jaarverslagen+van+bedrijven.html

Dankzij de consument bestaat kinderarbeid nog.

Voor het CNV houdt solidariteit niet op bij de nationale grenzen. Het is daarom actief binnen de International Labour Organization (ILO), de wereldwijde koepel van vakbonden. Deze stelt normen voor arbeid en keurt kinderarbeid sterk af. **Vice-voorzitter Rienk van Splunder van het CNV** vertelt dat zijn vakbond actief de vakbonden in ontwikkelingslanden steunt om armoede en gebrek aan perspectief - de voedingsbodem van kinderarbeid - uit te bannen.

Van Splunder: "Wij pleiten voor internationale naleving van de fundamentele arbeidsnormen, om uitbuiting en kinderarbeid tegen te gaan. De rol van de ouders hierin is cruciaal. Ouders zonder werk en geld kunnen niet goed voor hun kinderen zorgen. Te jonge kinderen moeten dan te zwaar werk doen. Ouders moeten dus een menswaardige baan hebben met voldoende inkomen om hun kinderen te kunnen voeden en naar school te sturen. Het CNV steunt vakbonden in Sri Lanka, Pakistan en India, die zich inzetten om kinderarbeid in de bouw, plantages en fabrieken uit te bannen. Vakbonden kunnen gesprekspartner zijn in de loononderhandelingen, maar ook meepraten over veiligheid en gezondheid op het werk. Daarnaast signaleert de vakbond kinderarbeid en lobbyt het voor kwalitatief en toegankelijk onderwijs."
"Het CNV vindt dat elk bedrijf de verantwoordelijkheid heeft om toeleveranciers en producenten aan de naleving van de normen te houden en daarop te controleren. Vooral in de sectoren waarvan bekend is dat er kinderarbeid in de keten voorkomt, is het gerechtvaardigd dat bedrijven verplicht inzicht geven in de productieketen. Multinationals moeten zich samen inspannen om kinderen naar school te krijgen en erop toezien dat ze niet misbruikt worden als goedkope arbeidskrachten."
"Nederland moet andere overheden consequent aanspreken op de ratificatie van internationaal relevante normen en vooral op de naleving ervan. Dat betekent dat de overheid bij handelsverdragen moet wijzen op de naleving van werknemersrechten en het uitbannen van kinderarbeid."

Ronald Gijsbertsen is directeur bij de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO). Het onderzoek van SOMO is gericht op eerlijke handel en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO), waaronder het tegengaan van kinderarbeid valt. Gijsbertsen merkt dat de relatie tussen kinderarbeid en een artikel in de winkel moeilijk aan te tonen is. "Het zit vaak diep in de productieketen."
"Omdat wij als consument goedkope producten willen, bestaat kinderarbeid anno 2007 nog. Bedrijven moeten zo goedkoop mogelijk produceren. De markt dicteert de prijs van een product, niet alle werkelijke kosten worden meegewogen. Zo ontstaat uitbuiting. De overheid en het bedrijfsleven zijn verantwoordelijk, maar ook als consument moet ik mijn verantwoordelijkheid nemen en voldoende betalen voor een product. Maar ik heb zelf gemerkt dat als ik nu iets koop, ze me in de winkel nergens kunnen vertellen of het product zonder kinderarbeid is gemaakt. Er is nog te weinig producttransparantie."
Gijsbertsen ziet voldoende gezinsinkomen als noodzaak om kinderarbeid echt uit te bannen. "Vaak missen ouders een leefbaar loon. Dan laten ze hun kinderen werken en niet naar school gaan. Als deze werkende kinderen volwassen worden, zijn ze nog steeds laag gekwalificeerd, krijgen ze dus zelf ook onderbetaald werk en zullen hun kinderen weer moeten werken in plaats van naar school gaan. Het is een vicieuze cirkel. Maar millenniumdoel 2 van de VN, alle kinderen naar school in 2015, kan haalbaar zijn. Ik vind niet dat we zo'n doel moeten bijstellen, maar de inspanningen om het te halen."
De SOMO-directeur ziet een zware verantwoordelijkheid voor de Nederlandse overheid. "De overheid moet transparantie eisen van bedrijven en goed controleren. De omgang met bijvoorbeeld chemische stoffen of voedselveiligheid toont aan dat er veel meer ketenbeheersing, transparantie en (onafhankelijke) controle mogelijk is dan nu het geval is bij sociale onderwerpen als kinderarbeid. Het zou goed zijn als ook hier een controleautoriteit of inspectiedienst voor komt. Nederland is een grote investeerder, we hebben economisch invloed en we zijn een grote toegangspoort in Europa voor producten uit de Derde wereld. Op Europees niveau kunnen we een voortrekkersrol innemen tegen kinderarbeid."

Wij pleiten voor internationale naleving van de fundamentele arbeidsnormen, om uitbuiting en kinderarbeid tegen te gaan.

Hij is hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, maar in tegenstelling tot andere hoogleraren hoopt hij van harte dat zijn vakgebied ooit verdwijnt. **Kristoffel Lieten, hoogleraar kinderarbeid en directeur van IREWOC (International Research on Working Children)**, ziet armoede als grootste veroorzaker van kinderarbeid. Zijn stelling is: "Vanaf het moment dat er minder armoede is, zullen ouders hun kinderen naar school sturen. Het uitgangspunt moet zijn dat alle kinderen naar school gaan. Dat vereist interventie door overheden. Zodat in armere gebieden kinderarbeid niet langer noodzakelijk is. Alleen overheden kunnen hier toezicht op houden, bedrijven niet. Je kunt niet zeggen 'laat het maar aan de bedrijven over'.
Het is reëel om in 2015 alle kinderen naar school te laten gaan, mits je daar ontzettend veel middelen voor wilt opbrengen. Wij zouden vanuit Ontwikkelingssamenwerking veel meer geld aan onderwijs moeten uitgeven. Nu zijn er te veel landen, zoals Nigeria of Ethiopië, waar het voor 2015 niet gaat lukken. Maar ik denk dat het tweede millenniumdoel alleen al als propagandaslogan veel effort heeft gehad."
"Ik vind het fantastisch dat de ChristenUnie aandacht heeft voor kinderarbeid, maar ik vind dat er in het Waterloopleinakkoord te weinig staat over armoede. We moeten uitkijken dat we bij oplossingen niet te snel zoeken naar dingen die in de eigen voortuin liggen: in ónze producten en bedrijven geen kinderarbeid. Het gevaar is dat we te weinig aandacht voor de armoede in ontwikkelingslanden zelf hebben, wat volgens mij de basis van kinderarbeid is." Lietens pleit voor een integrale aanpak en voor een overheid die bedrijven aanspreekt. "Verwacht niet dat de burger zelf alles uitzoekt en het ethische besluit neemt om meer te betalen."

Vanaf het moment dat er minder armoede is, zullen ouders hun kinderen naar school sturen.

Chocola eet ik niet meer.

"Het is 'geen ver van mijn bed show'. Ik maak me hard voor de ontwikkeling van een MVO-beleid waarin het tegengaan van kinderarbeid bij bedrijven hoog op de agenda staat", aldus **Cynthia Ortega-Martijn, Tweede Kamerlid voor de ChristenUnie.** Zij signaleert dat de Westerse wereld onbewust kinderarbeid in stand houdt door producten te gebruiken met grondstoffen uit kinderarbeid.
"Ik hoop dat onze ChristenUnieleden aan deze actie tegen kinderarbeid meewerken. Dat kan met de permanente campagne. Maar leden zijn ook consumenten die bewust moeten inkopen. Consumptief gedrag en goed rentmeesterschap hebben alles met elkaar te maken. Ook ondernemers onder de ChristenUnie-leden kunnen meewerken door bewust hun productketens in kaart te brengen. Zo kunnen producten en grondstoffen met kinderarbeid worden gedetecteerd en geweerd." Ortega is een sterke pleitbezorger van keten- en producttransparantie. In het, mede door haar ondertekende Waterloopleinakkoord, staat: "Streef naar totale transparantie bij bedrijven over hun productieketen ten aanzien van de mate waarin de ILO-arbeidsnormen worden nagekomen en de mate waarin zij actie ondernemen om hierop voortgang te boeken." Het Tweede Kamerlid acht dit zeker niet een utopisch doel, maar meer een proces van lange adem. "Nederland houdt zich aan de ILO-arbeidsnormen; maar sommige geïmporteerde producten en grondstoffen zijn gemaakt of gedolven zonder inachtneming van de ILO-arbeidsnormen. We moeten Nederlandse bedrijven aanspreken op hun ketenverantwoordelijkheid. In Nederland importeren wij veel uit het buitenland, daarom kunnen we een belangrijke rol spelen om toeleveranciers aan te moedigen te produceren met inachtneming van de ILO-arbeidsnormen."
"Zelf ben ik door onze kinderarbeidactie bewuster gaan inkopen. Van een aantal producten zoals cacaoproducten, katoen en marmer, weet ik dat daar wellicht kinderen aan meewerken. Chocola koop en eet ik niet meer. Maar katoenproducten vermijden, wordt al een stuk moeilijker. Het is momenteel voor een consument niet goed te zien welke producten wel of niet door kinderhanden tot stand zijn gekomen en wat goede alternatieven zijn."

Scherper zien dan Witteveen

De eurofractie moet realistisch blijven

Door Hans Blokland, Europarlementariër ChristenUnie-SGP

In het oktobernummer van** Denkwijzer **refereerde Mr. Witteveen in zijn artikel 'De ChristenUnie moet Europeser worden' aan de brochure van de eurofractie ChristenUnie-SGP Verder zien; uitzicht op een nieuw Europees verdrag. Zijn bijdrage was niet echt een recensie maar meer een oproep aan de ChristenUnie om vooral op het terrein van de buitenlandse en veiligheidspolitiek van de EU positiever en meer pro-Europees te zijn. In dit artikel een reactie op zijn betoog.

Eurofractie en ChristenUnie niet identiek

Het heeft er alle schijn van dat Witteveen uit het oog is verloren dat in de eurofractie twee partijen, namelijk de ChristenUnie en de SGP samenwerken. De inhoud van zijn oproep, 'de ChristenUnie moet Europeser worden', is daarom moeilijk te adresseren aan een gecombineerde fractie van ChristenUnie en SGP. Om onduidelijkheid te voorkomen, moet mijn reactie met dit voorbehoud beginnen. De auteur verengt de eurofractie tot een ChristenUnie-partijgeleding. Het verwarrende beeld dat hierdoor ontstaat, had de auteur kunnen wegnemen als hij het karakter van de eurofractie als een gecombineerde fractie van twee politieke partijen had verdisconteerd.

Het verdrag van Lissabon politiek beoordeeld

Witteveen richt zich in zijn artikel hoofdzakelijk op het buitenlands en veiligheidsbeleid van de Unie. De oproep aan de ChristenUnie om een meer pro-Europese houding op deze beleidsvelden te tonen, destilleert hij uit zijn constatering dat het wijzigingsverdrag de Unie onvoldoende toerust op de toekomst in een globaliserende wereld. De Unie moet in zijn ogen een actieve buitenlandse politiek voeren, gericht op het actief uitdragen van Bijbelse gerechtigheid.
Het blijft echter onduidelijk waarom het verdrag van Lissabon, zoals het wijzigingsverdrag zal gaan heten, de Unie onvoldoende toerust op deze toekomst. In zijn betoog lees ik geen concrete uitwerking van de elementen die het verdrag volgens hem mist, om in een globaliserende wereld actief te zijn. Het laat zijn verwijt aan de ChristenUnie in het luchtledige zweven.
De ChristenUnie steunt het verdrag van Lissabon. De auteur noemt een aantal verbeteringen ten opzichte van het Verdrag van Nice, waarvan de ChristenUnie de waarde inziet. De wegen scheiden echter bij zijn uiteenzetting over het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB).
De auteur bepleit een krachtig GBVB. Het is de vraag hoe realistisch dit pleidooi is. De praktijk van de afgelopen jaren wijst uit dat het juist op het gebied van het buitenlands beleid uiterst moeilijk is om tot een gemeenschappelijk Europees beleid te komen. De bilaterale contacten tussen lidstaten als Duitsland en Italië met een land als Rusland maken het enorm moeilijk om echt met één stem te spreken. Ook de Europese verdeeldheid over de vraag hoe de grote afhankelijkheid van Russische energie-importen te verminderen, spreekt boekdelen.
Betekent dit alles dat de eurofractie passiviteit bepleit op dit beleidsterrein? Het tegendeel is waar. De eurofractie is voorstander van een realistisch buitenlands beleid voor de EU. In onze brochure stellen wij dat het beleidsveld van de buitenlandse betrekkingen primair bij de lidstaten thuishoort. Dit is geen nostalgisch wensdenken, maar de praktijk van vandaag. Europees extern beleid is alleen gewenst in die gevallen waar werkelijk sprake is van een gemeenschappelijk probleem dat vraagt om een gemeenschappelijk antwoord. Het moet Witteveen dan ook ontgaan zijn dat de eurofractie vanuit deze doelstelling komt met constructieve voorstellen op

het gebied van extern energiebeleid of het Europees nabuurschapbeleid.
In tegenstelling tot het enigszins steriele en abstracte betoog van Witteveen waardeer ik de nuchtere analyse van Van Keulen, Limonard en Rood van het Instituut Clingendael in hun artikel 'De Europese Unie na het Verdrag van Lissabon'[1]. De EU is ook op dit beleidsveld een Unie van de kleine stapjes. Ook de nieuwste politieke hervormingen in het Verdrag van Lissabon, de introductie van een Hoge Vertegenwoordiger namens de Raad die tegelijkertijd vice-voorzitter van de Europese Commissie is, is "een gewaagd experiment" en een garantie voor "een periode van bureaucratische rivaliteit tussen de Europese Commissie en het Raadssecretariaat". De EU is in onze ogen meer gebaat bij de erkenning van deze gebrekkigheid dan bij een zich overschreeuwende Unie, die haar mooie woorden niet kan waarmaken.

Angst voor China en de VS?

Na een meer institutionele en verdragsmatige bespreking rijst de vraag waarom Witteveen zo graag een krachtig Europees buitenlands en veiligheidsbeleid wil. Hij wijst daarbij op de veranderende verhoudingen in de wereld. Die nopen de Unie een krachtig GBVB te ontwikkelen. In de loop van zijn betoog blijkt echter dat hij vooral zelf door angst wordt gedreven; een houding waar hij juist de eurofractie van verdenkt.
In de eerste plaats is de auteur bang voor China. China groeit en vergroot zijn economisch, politiek en militair gewicht. Het land wordt daardoor aantrekkelijk voor de Verenigde Staten. Het gevolg zou zijn dat Europa's relatie met China afbrokkelt. Witteveen maakt hier echt een misser. Binnen het kader van het Strategisch Partnerschap ontwikkelt zich een scala aan bilaterale samenwerkingsverbanden tussen de Europese Unie en China. De VS concentreren zich ondertussen inderdaad op China, maar bepaald niet vanuit de wens Europa voor China in te ruilen. Washington is uitermate bezorgd over de opbouw van het militaire apparaat van Peking, de benarde situatie van Taiwan en de grote toestroom van nepproducten uit het land. De Verenigde Staten zijn er daarom op gericht om de trans-Atlantische samenwerking met hun Europese partners te versterken, om gezamenlijk op de uitdaging van China's opkomst in te spelen.
Later in zijn artikel blijkt Witteveen ook bang te zijn voor de VS. Dit gaat zo ver dat zijn angst omslaat in stereotiep antiamerikanisme. Het land stort zich in oorlogen (Afghanistan en Irak), waarbij de auteur zich blijkbaar niet afvraagt hoe getraumatiseerd de Amerikaanse bevolking is na de dood van vele duizenden burgers na de aanslagen van 11 september. In mijn perceptie is Bijbelse gerechtigheid geen lievig concept en is het legitiem om de gastheren van terroristische trainingskampen in Afghanistan aan te pakken. Bovendien geeft een dergelijke houding niet de gewenste steun aan onze eigen militairen in Uruzgan; steun die de Nederlandse soldaten, juist ook in de ogen van minister Van Middelkoop, hard nodig hebben.
Verder zijn de VS volgens de auteur buitensporig gewelddadig, gebruiken zij openbaar machtsvertoon en hebben zij Europa kwetsbaar gemaakt voor terreuraanslagen. Amerikaanse soldaten worden in zijn visie als 'cowboys' van de 'ranch' geplukt en rechtstreeks de frontlinie ingevlogen. Aan de andere kant bevindt zich de EU als moraalridder en propagandist van Bijbelse gerechtigheid. Het is niet vreemd dat Witteveen op basis van een dergelijke analyse tot de conclusie komt dat de EU en de VS geen vanzelfsprekende partners zijn.
Het gaat mij er niet om de Verenigde Staten in alles goed te praten. Ook ik heb bij tijd en wijle mijn kritiek op het land, al kan ik mij soms ook herkennen in de kritiek die de VS op Europa hebben.

De opgave van de ChristenUnie

Witteveen sluit zijn artikel af onder hetzelfde kopje. Mijn conclusie daarentegen is precies omgekeerd.
Als ChristenUnie-politicus herken ik mijzelf in de pragmatische en realistische koers die de partij vaart. Het buitenlands- en veiligheidsbeleid van de Unie is niet gebaat bij grote concepten of grote woorden. De Unie staat nu voor de taak om de hervormingen in het nieuwe EU-verdrag zorgvuldig te implementeren. Dit lijkt mij verstandiger dan nu al te roepen dat het hervormingsverdrag niet deugt en opnieuw op de schop moet. Een GBVB vormgegeven vanuit de idee dat we ons moeten afzetten tegen de Verenigde Staten is zeker niet gewenst.
Ik concludeer dat het externe beleid van de Unie zich moet richten op de gemeenschappelijke problemen waar de Unie mee geconfronteerd wordt. Dit houdt in dat er meer aandacht moet komen voor Europa's relaties met zijn buren in een ambitieus nabuurschapbeleid. Dit betekent ook dat de Unie meer aandacht moet besteden aan haar relaties met Afrika. Binnen het handelsbeleid van de Unie, in onze ogen een centrale doelstelling van de EU, moet aandacht besteedt worden aan de positie van de zwakste landen. Dit is een visie die de eurofractie al jarenlang uitdraagt in de handelsdebatten in het Europees Parlement. Een succesvolle afronding van de Doha-ronde en een actiever EU-beleid om de Millenniumdoelen te realiseren zijn thema's waar Witteveen en de eurofractie elkaar vinden. Voor deze realistische en praktische politieke koers van de ChristenUnie wil ik mij in het verband van de eurofractie van harte inzetten.

1 *CESP Commentaar 4*: 'De Europese Unie na het Verdrag van Lissabon', Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael', 22 oktober 2007.

Weg met de waterschappen!

Door Gerrit de Jong, voormalig wethouder voor de ChristenUnie in Middelharnis

Hebt u ook wel eens gestemd voor het waterschapsbestuur in uw omgeving? Dan zult u net als ik vast wel eens gedacht hebben: wie moet ik stemmen? Het gaat daarbij namelijk om een zogenaamd functioneel bestuur. Is het voor u vanzelfsprekend dat de leden van de Kamers van Koophandel een categorie bestuursleden voor het Waterschapsbestuur mogen kiezen? Als dit voor u net als voor mij niet zo duidelijk is, zult u wellicht mijn pleidooi voor een eigentijdsere invulling van de besturen van de waterschappen kunnen volgen.

Ik gooi de knuppel maar in het hoenderhok: weg met de waterschappen als zelfstandige laag! Het is een ondoorzichtig, ondemocratisch, ouderwets instituut. Maar wat moet er dan voor in de plaats komen? De taken overhevelen naar de provincies? Neen, dat lijkt mij niet de juiste schaal. Ik pleit voor overheveling naar het Rijk. Ik geef ter onderbouwing een aantal argumenten:

1. Er is krachtige nationale regie nodig voor waterveiligheid
2. Waterschappen zijn geografisch niet congruent aan provinciegrenzen.
3. Uitvoering kan bij Rijkswaterstaat ondergebracht worden
4. Wegbeheer en onderhoud kan overgedragen worden aan provincies en gemeenten.
5. De ondoorzichtige differentiatie in tarieven over het land wordt via de belastingdienst geëgaliseerd.

Momenteel vindt er bezinning plaats op de toekomstige verhoudingen. Onze Tineke heeft daarin een schone taak. Ze kan echt iets presteren als ze erin slaagt in weerwil van het advies van een in te stellen staatscommissie een besluit erdoor te krijgen over stelselherziening. De opdracht voor die commissie is op dit moment nog niet helemaal duidelijk. Het zal er wel op neerkomen dat er een uitgewerkt voorstel gepresenteerd moet worden om te komen tot herschikking van taken en bevoegdheden inzake waterkwaliteit en kwantiteit. Veel zal afhangen van degene die als voorzitter van deze club zal optreden. Ik vrees dat de lobby van bestaande instituten zo krachtig zal zijn dat er een 'kool en geit rapport' zal uitkomen.

Wie het water als uitgangspunt neemt, moet echter buiten zijn eigen beperkte bestuurlijke stroomgebied kijken. De bestuurlijke kanalisering heeft via de waterschappen in ieder geval nog niet geleid tot structurele aanpak van het overstromingsgevaar. Het is tijd voor een andere weg.

Sommelsdijk, juni 2007

Waterschappen: sterk in regionaal waterbeheer

Door Jef Landman, Jaap Verweij en Jan Arie van Berkum, alledrie werkzaam bij een waterschap

In de column 'Weg met de waterschappen!' betoogt Gerrit de Jong de opheffing van de waterschappen en overheveling van de taken naar het Rijk. Wij vinden dat geen goed idee. De onderbouwing van zijn betoog vinden wij veel te zwak voor zo'n rigoreuze ingreep. Nuchter en wijs oordelend moet je onzes inziens tot de conclusie komen dat de uitvoering van het regionale en lokale waterbeheer het best kan blijven bij de gemoderniseerde regionale waterschappen.

Taken van waterschap naar Rijk?

Waterschappen voeren het regionale en lokale waterbeheer uit, dichtbij de burger. Het overhevelen van dit waterbeheer naar het landelijk niveau staat tenminste haaks op de breed gedragen opvatting over bestuur: centraal wat moet en decentraal wat kan. Als je toch pleit voor centralisatie moet het wel heel erg mis zijn met het regionale waterbeheer door de waterschappen. Doen zij hun werk niet goed en kan het Rijk dat beter en goedkoper? In de column lezen wij daar niets over. Wel lezen we aan het eind van de column de wat cryptische stelling "dat de bestuurlijke kanalisering via de waterschappen in ieder geval nog niet heeft geleid tot structurele aanpak van het overstromingsgevaar". Deze stelling wordt niet onderbouwd.

Wij merken op dat juist de waterschappen in laag Nederland reeds jaren druk bezig zijn hun eigen dijken op orde te brengen. En juist de waterschappen hebben er herhaaldelijk bij het Rijk op aangedrongen haast te maken met het verhogen van de veiligheid van de kustverdediging en van de dijken langs de grote rivieren waar het Rijk verantwoordelijk voor is. Hoezo "kanalisatie via de waterschappen heeft nog niet geleid tot structurele aanpak"...?

Waterschappen ondoorzichtig, ondemocratisch en ouderwets?

In de column lezen we enkele kwalificaties op grond waarvan de waterschappen zouden moeten worden opgeheven: 'ondoorzichtig', 'ondemocratisch' en 'ouderwets'. Deze kwalificaties worden door de columnist niet of nauwelijks toegelicht. Toch wat commentaar onzerzijds.

Ondoorzichtig? Hun plaats in het bestel is net als de provincie en de gemeente wettelijk geregeld en de bestuurssamenstelling, de taken, werkwijze en het gebied zijn duidelijk gereglementeerd. De besluitvorming door het bestuur vindt in alle openheid en met mogelijkheden van inspraak plaats. Bovendien houden de provincies toezicht op de begroting en op de meerjarenbegroting. Behoorlijk doorzichtig, denken wij. Of het nog doorzichtiger kan? Vast wel.

Ondemocratisch? De besturen van de waterschappen worden gekozen door belanghebbenden bij het waterbeheer waaronder de burgers. Veel gehoorde kritiek gaat vooral over de geringe opkomst bij de verkiezingen en de verdeling van de zetels over belanghebbende groeperingen. Uiteraard kan het beter, maar om dit ondemocratisch te noemen... Overigens zijn er al wijzigingen in de maak waarbij de verkiezingen meer gaan lijken op die voor de Tweede Kamer en voor de gemeenteraad. Binnenkort wordt het zogenaamde personenstelsel vervangen door het lijstenstelsel. Enkele zetels in het bestuur blijven dan gereserveerd voor vertegenwoordigers van de landbouw, de natuur en het bedrijfsleven. De achtergrond is dat deze sectoren specifiek belang hebben bij het waterbeheer en dat hun stem in ieder geval in het bestuur gehoord wordt. Hier kun je voor of tegen zijn, maar om hieraan de opheffing van het waterschap op te hangen gaat ons wel erg ver.

Ouderwets? In ieder geval is het een oud instituut. Al in de Middeleeuwen vonden graven, keizers en bisschoppen dat regio's in onderlinge samenwerking hun eigen waterproblemen moesten oplossen. Polders kregen hun eigen besturen en er werden waterschappen en hoogheemraadschappen opgericht. In de loop der eeuwen

hebben ze hun bestaansrecht meer dan bewezen. Voor vele andere landen met waterproblemen is deze opzet zelfs een voorbeeld. De laatste jaren zijn veel waterschappen gefuseerd en is de organisatie gemoderniseerd. Het oude instituut is dus wel degelijk met de tijd meegegaan.

Argumentatie voor overheveling taken zeer discutabel

Voor overheveling van de taken van het waterschap naar het rijk worden in de column een vijftal argumenten genoemd die ons inziens ook geen of slechts weinig hout snijden. We lopen ze even langs.

1. *Er is krachtige nationale regie nodig voor waterveiligheid.*
   Helemaal mee eens. Bij veiligheid gaat het vooral om de primaire waterkeringen langs de kust (duinen) en langs de grote rivieren (dijken). Maar juist hier is die nationale regie er. Het Rijk stelt voor deze keringen de normen vast. En het tempo van verbetering wordt bepaald door de Rijksbegroting. De waterschappen, die de regio goed kennen, voeren dit Rijksbeleid uit. Voor die krachtige nationale regie hoeft het bestel echt niet overhoop.
2. *Waterschappen zijn geografisch niet congruent aan provinciegrenzen.*
   Klopt. De grenzen van de huidige 26 waterschappen zijn waterstaatkundig naar stroomgebieden bepaald. De reden is dat het water binnen zulke grenzen beter kan worden beheerd. Enkele waterschappen liggen in verschillende provincies. Voor het toezicht op de waterschappen door de provincies is dit geen enkel probleem. Overheveling van de taken van het waterschap naar de provincies ligt vanwege de verschillende grenzen dus inderdaad niet voor de hand. Dat die taken daarom naar het Rijk moeten, kun je onzes inziens vanuit de grenzenkwestie moeilijk hard maken.
3. *Uitvoering kan bij Rijkswaterstaat ondergebracht worden.*
   Inderdaad kan dat. Nu is het zo dat Rijkswaterstaat zich alleen bezig houd met de zee, het IJsselmeer en de grote doorgaande wateren als rivieren en kanalen. Moet het landelijke Rijkswaterstaat zich dan ook gaan bezig houden met de beken, vaarten, plassen, meren en zelfs poldersloten in de regio? Het kan, maar het lijkt ons beter dit te laten bij een regionaal bestuur, dichtbij de burger.
4. *Wegbeheer en onderhoud kan overgedragen worden aan provincies en gemeenten.*
   Dit kan nauwelijks als argument gelden, want de enkele waterschappen die vanuit het verleden ook polderwegen in beheer hadden, hebben die al zoveel mogelijk overgedragen aan gemeenten. En die laatste wegen willen ze ook wel kwijt.
5. *De ondoorzichtige differentiatie in tarieven over het land wordt via de belastingdienst geëgaliseerd.*
   Hier heeft de columnist ons inziens wel een punt. Overigens wordt er al aan gewerkt om het doorzichtiger te maken. Per waterschap komt er één zuiveringsheffing voor het afvalwater op basis van 'de vervuiler betaalt' en één watersysteemheffing voor alle burgers voor veilige dijken, schoon water en droge voeten. De verschillen in tarieven tussen de waterschappen worden dan vooral veroorzaakt door hogere of lagere kosten vanwege veel of weinig water, veel of weinig dijken, veel of weinig sluizen en gemalen. En wat is er verkeerd aan dat mensen in een regio waar veel kosten moeten worden gemaakt om droge voeten te houden wat meer betalen dan mensen in een regio waar het houden van droge voeten weinig kost? Dit moet de burgers toch uit te leggen zijn, dunk ons.

Uitvoering regionaal waterbeheer laten bij regionale waterbeheerders

Uit het voorgaande mag blijken dat wij niet overtuigd zijn van nut en noodzaak van de opheffing van de waterschappen en overheveling van de taken naar het Rijk. Wij zien niet in dat dit leidt tot een beter, veiliger, efficiënter, transparanter en goedkoper waterbeheer. De oude waterschappen hebben dit beheer in het verleden steeds slagvaardig en naar behoren uitgevoerd. En de huidige gemoderniseerde en nog verder te moderniseren waterschappen kunnen dit in de toekomst mogelijk nog beter. Uiteraard moeten ze daarbij goed samenwerken met de gemeenten, provincies en rijkswaterstaat. Met elkaar in goede samenwerking invulling en uitvoering geven aan de onlangs verschenen watervisie van 'onze Tineke'. Waterschapstaken naar het Rijk? Nee, het regionale waterbeheer kan het beste blijven bij het regionale waterschap. Wij hopen dat onze staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat deze mening deelt. Hiervoor hoeft zij dan echt niet haar oren te laten hangen naar allerlei lobby's van bestaande instituten. Maar ook niet naar allerlei ongefundeerde opheffingsgeluiden die met name steeds maar weer opklinken in voornamelijk linkse politieke kringen. Gewoon nuchter en in wijsheid oordelen.

Middagsymposium WI over Duurzaamheid
18 januari 2008
Sprekers zijn Esmé Wiegman-van Meppelen Scheppink (TK-fractie), Rob Nijhoff en Cors Visser (WI). Daarnaast is ruimschoots tijd om over deze onderwerpen te discussiëren.
Plaats: Amersfoort, Stadscafé De Observant, Stadhuisplein 7
Tijd: 14.30 - 17.00 uur

Politiek doet de werkelijkheid geweld aan

Door Rienk Janssens, (waarnemend) algemeen secretaris van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Hij was van 1997 tot 2001 directeur van het wetenschappelijk bureau van het GPV.

Paul Frissen heeft een nieuw boek geschreven. Een radicale kritiek op het gelijkheidsdenken in politiek en beleid en een pleidooi voor een terughoudende overheid en lege politiek. Wat kan de ChristenUnie ermee?

De kern van het betoog

De kern van de boodschap van Frissen luidt als volgt: terwijl de werkelijkheid om ons heen één grote uiting is van variatie, verschil en ongelijkheid, streven beleidsmakers en politici juist naar gelijkheid, rechtvaardigheid en het nivelleren van verschillen. Gelijkheid (met in het kielzog rechtvaardigheid) komt niet overeen met hoe het leven zich spontaan aandient, maar is de situatie hoe het volgens velen zou moeten zijn. Gelijkheid en rechtvaardigheid zijn "te verwerkelijken doelen of toestanden: ze zijn programmatische waarden. Ze behoren tot het domein van de maakbaarheid" (53).

Gewelddadige politiek

Deze discrepantie tussen werkelijkheid en ideaal is de rode draad van het boek. Vooral in de eerste twaalf hoofdstukken doet Frissen uitvoerig uit de doeken hoe de politiek voortdurend bezig is de werkelijkheid geweld aan te doen. Gelijkheid en rechtvaardigheid zijn "niet slechts heilige idealen van de moderniteit" en een "programmatische ideologie", maar ze zijn ook "in structuren en processen van die moderniteit gestolde waarden" (56). Vooral de verzorgingstaat (en tegelijk volgens Frissen ook de crisis daarvan) is volledig geënt op het ideaal van gelijkheid en daarmee de bestrijding van ongelijkheid. Of

het nu gaat om de sociale zekerheid, de gezondheidszorg of het onderwijs, op alle terreinen streeft de politiek naar herverdeling van schaarse middelen, nu eens met het oog op gelijke startposities, dan weer met het oog op gelijke uitkomsten of gelijke aanspraken, rechten en voorzieningen. Door dit uitgangspunt van gelijkheid heeft de verzorgingsstaat een uitermate gulzig karakter gekregen. Schaarste is zo niet alleen een in alle tijden waarneembaar maatschappelijk verschijnsel. Nee, de bestrijding ervan is ook de norm van bijna elk overheidsoptreden. In de woorden van Frissen: schaarste is zowel vorm als norm.

Perverse situaties

Dit basisideaal in de politiek leidt tot allerlei perverse situaties, en de auteur weet ze met kleur en smaak te etaleren. Gelijkheid impliceert beheersing, regeldichtheid en een voortdurende beleidsaccumulatie. Er is sprake van een heus "systeem van de waanzin", waarin de eerste helft van het jaar iedereen bezig is met het opschrijven van plannen en de tweede helft met het organiseren van rapportages over de behaalde resultaten. Alles staat in het teken van 'planning en control', van 'accountability', 'governance', 'benchmarks, 'performance' en 'monitoring'. "Meten is weten; weten is begrijpen; begrijpen is beheersen", luidt het credo (82). Heel Den Haag (samen met alle lagere overheden en professionals) zitten vast in een totalitair beheersing- en maakbaarheidideaal. En dit alles uit naam van de gelijkheid.

Omgekeerde kapstokhaakjes

Frissens relaas is boeiend om te lezen en een gevoel van herkenning is voortdurend aanwezig. Gesprekken die hij aanhaalt als 'waar zit jij in het INK-model?' en 'heb je al een competentiematrix?', en de door hem genoemde beleidsmaatregelen als de wettelijke verplichting om kapstokhaakjes omgekeerd op de muur te monteren, doen je soms glimlachen, soms ook nederig de ogen neerslaan. Ja, gelijkheid is een enorm normerende kracht achter politiek en beleid; ja, we zitten vaak vast in jargon (als je verantwoording maar Engels is geduid zit het tegenwoordig wel goed); ja, we verwachten wellicht te veel van de overheid; en ja, soms lijkt het er inderdaad op dat politici, ministeries, uitvoeringsorganen, toezichthouders en adviesorganen hoofdzakelijk met elkaar bezig zijn. Met zijn boek vervult Frissen in de Haagse wereld van beleidsidealisme en overheidsdenken (opnieuw) de functie van een nuttige en welkome criticast.

Wat kan de ChristenUnie hiermee?

Tegelijk rijst de vraag wat nu het alternatief is. Wat biedt Frissen in de plaats, behalve een mooie, ironische beschouwing over alle idealen in politiek Den Haag? En - voor de lezer van *DenkWijzer* - wat kan de ChristenUnie hier nu mee? Frissens betoog lezend is er naar mijn idee zowel sprake van een overeenkomst met het christelijke politieke denken, als ook een nadrukkelijk verschil. Beide zijn gelegen in de overheidsvisie.

Primaat samenleving

De overeenkomst is gelegen in een niet al te overspannen verwachting van wat een overheid vermag. Christelijke politiek heeft letterlijk haar wortels in een verzet tegen een te vergaande staatsbemoeienis, in het bijzonder op het vlak van onderwijs en opvoeding, maar ook op andere terreinen. Als de samenleving zelfs iets kan organiseren, dan is het beter dat het ook daar gebeurt en niet uit handen wordt genomen door de overheid. De overheid behoort zich bovendien terughoudend op te stellen ten aanzien van andere levenskringen, zoals kerk en gezin. Principes als 'soevereiniteit in eigen kring', 'subsidiariteit' en 'gespreide verantwoordelijkheden' hebben daar in wisselende tijden en wisselende verbanden de basis voor gelegd.

Politiek en het goede leven: lege politiek?

Maar in de reikwijdte van de overheidstaak ligt tegelijk ook het verschil met Frissen. Want net als in zijn eerdere publicaties, komt hij ook hier uit bij een uitermate geringe overheidsbemoeienis. Op pagina 172 staat: "De plek van de politieke macht moet leeg blijven van inhoudelijke en normatieve opvattingen over het goede leven". Waar de christelijke politiek, ondanks een terughoudende overheidstaak, de overheid idealiter ziet als 'de samenleving ten goede', daar deinst Frissen met de grootst mogelijke weerzin terug voor al te inhoudelijke overheidsdoelstellingen. Het goede leven is volgens de auteur "een waarde die pluralistisch en dus particularistisch is" en kan dus nooit in handen zijn van een publieke instantie als de overheid. Politiek en overheid moeten zich helemaal niet bezig houden met wat een goede samenleving is. Ze moeten af van het idee om allerlei maatschappelijke problemen op te lossen, laat staan de inherente en immanente ongelijkheid in de wereld via draconische maatregelen weg te poetsen. Politiek moet inhoudelijk leeg zijn, en zich verre houden van alles wat riekt naar moraal of goede bedoelingen. Haar enige taak is gelegen in het waarborgen van de 'negatieve vrijheid': de bescherming van mensen en instanties (inclusief de politiek en de staat zelf) die hun ideeën over het goede leven aan burgers proberen op te leggen.

ChristenUnie: inhoudsvolle politiek

En hier lopen de opvattingen van Frissen en de ChristenUnie dan ook steeds verder uiteen. Waar de ChristenUnie immers streeft naar een politiek die inhoudelijk 'vol' is, daar bepleit Frissen een politiek die inhoudelijk 'leeg' is. De auteur spreekt in dit verband van een 'amorele politiek' of, positiever geformuleerd, een 'politiek van het verschil'. "Politiek heeft betrekking op onze verschillen, onze concurrerende opvattingen over het

goede leven. Juist daarom moet de instantie die we met de bescherming en garantie van die verschillen hebben belast - de staat - zo klein mogelijk zijn".

Appelerende politiek?

Bij het lezen van het boek moest ik, als contrast, onwillekeurig denken aan de 'politiek van erkenning' die tien jaar geleden werd bepleit door Roel Kuiper en A.J. Verbrugh in de destijds uitgegeven publicatie *Gelukkig is het land*. GPV en RPF, toen nog gescheiden, riepen in deze brochure de overheid op Gods naam te erkennen en uit zijn naam ook het goede te doen voor de samenleving. Een sterker contrast met het pleidooi van Frissen is nauwelijks denkbaar.

Nu moet gezegd: ook ik had (heb) grote moeite met een dergelijke jegens dé overheid appelerende politiek. In dit opzicht kan de ChristenUnie, zeker nu ze ook regeringsverantwoordelijkheid draagt, een aantal analyses uit het boek ter harte nemen. De verdienste van Frissen is immers dat hij de mythe van de (ideaaltypische) overheid ontrafelt en nuchter uit de doeken doet hoe het optreden van politici, ambtenaren en bestuurders nu in concrete praktijken kan uitpakken.

Vanuit christelijke optiek is het verleidelijk grootse gedachten te hebben over wat dé overheid zou moeten doen, terwijl die beïnvloedingsmogelijkheden in de praktijk vaak veel subtieler liggen. Daar komt bij - en ook hier biedt Frissen een mooi wenkend perspectief - dat politieke beïnvloeding lang niet altijd via de kanalen van de staat hoeft te gaan; ook andere, meer maatschappelijke routes dienen zich aan. Want inderdaad: "Waarom zouden kinderopvang of alimentatieverplichtingen een staatstaak zijn?" (218).

Terughoudende overheid nu nodig

Sterker nog: juist nu de (technische) mogelijkheden van de overheid om in het leven van mensen te interveniëren toenemen, past de politiek terughoudendheid om van die mogelijkheden gebruik te maken. Momenteel lijkt het evenwicht hierin behoorlijk verstoord te raken. Ingrijpen achter de voordeur, stevig aanpakken van radicale uitingen, verplichte ouderschapscursussen: elke dag staan de kranten weer vol van nieuwe pogingen om als overheid grip te krijgen op opvattingen en gedragingen van burgers. Voor veel mensen lijken die pogingen legitiem, althans als het de opvattingen van de ander betreft. Wanneer het jezelf of de eigen groep betreft, kan het opeens een stuk bedreigender worden, en dringt het besef door van de grenzen van de overheidsinvloed.

Onderscheid politiek en staat

Alleen daarom al is het goed Frissens betoog serieus te nemen. Aan de andere kant, om de politiek vervolgens inhoudelijk helemaal leeg te verklaren, dat gaat weer veel te ver. En het hoeft ook niet. Dat politiek recht moet doen aan maatschappelijke verschillen, is evident. Maar dat betekent niet dat de politiek niets meer mag vinden of voorstaan. Ze is immers via het stelsel van politieke partijen ook uitdrukkingsvorm van de maatschappelijke verschillen.

In dit verband was het wellicht verhelderend geweest als Frissen in zijn boek een duidelijker onderscheid had gemaakt tussen politiek en staat, begrippen die hij nu vaak door elkaar en in elk geval naast elkaar gebruikt. Maar juist de politiek (meer dan het algemenere en ook moeilijk definieerbare staat) is in mijn ogen bij uitstek het terrein waar normatieve opvattingen over het goede leven met elkaar kunnen en zelfs moeten botsen. Het speelveld waarop dit gebeurt, de politieke arena - in feite het democratisch parlementaire stelsel - moet daarbij weliswaar zo 'vlak' en neutraal mogelijk zijn (onder meer door recht te doen aan minderheidsopvattingen), maar dat neemt niet weg dat politieke opvattingen zelf bij uitstek normatief zijn.

Waardering voor verschil

Het boek van Frissen laat zich vooral lezen als een relativerende beschouwing over alles wat politiek en ambtelijk Den Haag denkt te kunnen bewerkstelligen. Op een aantal plaatsen formuleert hij expliciet zijn ambitie met het boek, namelijk om "het differentiedenken binnen de staat te brengen" (179) of "de waardering van verschil en ongelijkheid uit het perspectief van de moraal te halen en deze in een esthetica van schoonheid, genot en elegantie te plaatsen" (189). De dagelijkse werkelijkheid staat bol van verschil, en de politiek heeft volgens Frissen als enige taak dat verschil te koesteren, te waarderen en te beschermen. Er zijn slechts ongelijke gevallen en elke uniformerende doelstelling zou die spontane werkelijkheid geweld aan doen. Om met de auteur te spreken: de som is vaak in tegenstelling tot wat wordt gedacht minder dan de delen. Er zijn immers alleen maar delen.

Dat mag voor een belangrijk deel waar zijn, maar soms is het goed dat bepaalde delen meer aandacht krijgen dan de andere. Waarom, waartoe en hoe dat gebeurt (via bijvoorbeeld de staat of de maatschappij), dat zal altijd de vrucht zijn van een uitwisseling van opvattingen over het 'het goede leven'. En gelukkig zijn er nog steeds politieke partijen die daarover een visie formuleren.

> *"Waarom zouden kinderopvang en alimentatieverplichtingen een staatstaak zijn?"*

Inhoudsopgave

Geen staat zonder richting 2 en 3
Thema*Inleiding* en Thema*Wegwijzer* door Geert Jan Spijker

Nederland na 9/11 en Pim Fortuyn: wie zijn we? 4
Thema*Interview* met Bas Heijne

Een vrijgemaakt visioen: Verbrughs vroege visie op de staat 8
Thema*Studie* door Ewout Klei

Hart voor de zaak, maar voor welke? 12
Thema*Studie* door Geert Jan Spijker

Lokaal alcoholbeleid: meer dan voorlichting 16
Thema*Studie* door Bernadette van den Berg

Belastingen: wat is het ChristenUnie-geluid? 20
Thema*Studie* door Kees Tadema

Overdrachtsbelasting en Openbaar Vervoer-belasting 22
Thema*Studie* door Kees Tadema

Eerlijke handel begint bij transparantie 24
Thema*Studie* door Rita Klapwijk en Jacolien Viveen

Scherper zien dan Witteveen 28
Extra *Studie* door Hans Blokland

Weg met de waterschappen! 30
Column door Gerrit de Jong

Waterschappen, sterk in regionaal waterbeheer 31
Extra *Studie* door Jef Landman, Jaap Verweij
en Jan Arie van Berkum

Politiek doet de werkelijkheid geweld aan 33
Thema*Studie* door Rienk Janssens

Inhoudsopgave 36